JOHAN MORTENSEN

FRÅN AFTONBLADET TILL RÖDA RUMMET

FRÅN AFTONBLADET TILL RÖDA RUMMET

STRÖMNINGAR I SVENSK LITTERATUR

1830—1879

AF

[Martin]

JOHAN MORTENSEN

2nd ed.

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

Förord till första upplagan.

Det arbete, som härmed framlägges för allmänheten, går tillbaka till en serie föreläsningar, som jag vårterminen 1901 hållit i Uppsala. De föreligga emellertid här i delvis omarbetadt och utvidgadt skick, och skildringen har framförts till året 1879.

Det är nämligen till detta år, som man måste framskrida för att finna slutpunkten i den rörelse, hvilken börjar omkring 1830. Det skede i vår vitterhet, som här är tecknadt, föregås af romantiken och aflöses af naturalismen. Man kan just icke säga, att denna tids författare för närvarande åtnjuta någon synnerlig aktning hos publiken. De flesta af dem läsas icke längre, och de äro långt mera öfversedda och glömda än skalderna från seklets början. Nekas kan nu visserligen icke, att denna period i storhet och kraft, i rikedom och omväxling icke kan täfla med den svenska romantiken. Likvisst är det en i många afseenden intressant tid, rik på nya ansatser och uppslag, och den saknar ingalunda sina framstående personligheter. I mångt och mycket förbereder den omedelbart våra dagars Sverige, och mer än ett af de politiska eller litterära problem, som ännu sysselsätta oss, finna just sin förklaring i denna tids händelser.

Någon fullständig skildring af tiden har det icke varit min mening att här lämna. Lätt skulle det af många olika skäl icke heller hafva varit att göra det. Det sista skedet från 1848 till 1864 är till och med blott helt hastigt skisseradt, Endast hufvudlinjerna äro dragna för att visa slutet. Likaså

skymtas endast den föregående tidens och den motsatta rörelsens män, äfven om de spela in i handlingen: Geijer och Hans Järta verka här endast som silhuetter — de äro icke tecknade, blott insatta på sin plats. Alla detaljundersökningar och specialiteter, hur frestande de än stundom kunnat vara, har jag bestämdt undvikit, då de enligt min mening icke hafva sin plats i ett arbete af denna art. De endast skymma utsikten. Ty hvad jag framförallt velat gifva, är tidens väsentliga innehåll, själfva sammanhanget i företeelserna, hufvudlinjerna och utvecklingen.

En eller annan läsare skall möjligen finna titeln något sökt och egendomlig. Man brukar vanligen uppkalla en tid efter ett eller annat af dess mest utmärkande drag, hvilket liksom resumerar hela dess innehåll. Jag har däremot med min titel endast angifvit tidens början och slut. Sättet förefaller mig icke omöjligt att försvara, och jag skulle till och med kunna hänvisa till F. Brunetière, en af nutidens förnämsta litteraturhistorici, hvilken konsekvent användt detta beteckningssätt i sin handbok af den franska litteraturens historia. De skäl, som emellertid förmått mig att välja denna titel, finner den intresserade läsaren antydda i bokens slutkapitel.

Paris i april 1905.

Johan Mortensen.

Förord till andra upplagan.

Den andra upplagan af detta arbete, hvilken nu föreläggaes den svenska allmänheten, utgår i allt väsentligt i samma skick som den första. Endast här och där har jag företagit en lätt retusch och där så varit nödigt tagit hänsyn till nyare bidrag angående denna tids litteraturhistoria.

På grund af yttre omständigheter lästes korrekturet till första upplagan till större delen i utlandet. Detta hade till följd, att citaten ofta blefvo ofullständigt kontrollerade och allt för många tryckfel insmögo sig i texten. Jag har efter bästa förmåga sökt att i denna nya upplaga utrota dylika förbiseenden och faktiska misstag.

Den litteraturförteckning, hvilken afslutar arbetet, gör icke anspråk på fullständighet men torde ändå kunna vara af nytta såsom en orienterande vägledning.

Uppsala i september 1913.

Johan Mortensen.

INLEDNING.

LIBERALISMENS UPPKOMST.

I december 1830 utkom första numret af Aftonbladet. Därmed inleddes en ny fas i Sveriges politiska historia, i det att Lars Johan Hierta i samarbete med representationens liberaler på några få år förändrade stämningen i landet, så att de sista resterna af det gamla enväldet fick vika för konstitutionellt regeringssätt.

Samtidigt och just medan romantiken blomstrade med Geijer och Tegnér, Atterbom och Stagnelius, visade sig de första tecknen till ett förestående omslag i de härskande litterära idealen. Fosforismen upphörde att intressera. Tegnérismen, som utmärker den retoriska poesiens höjdpunkt, bekämpades. Versen, där den bibehölls, förändrade karaktär, men eljest visade sig en allmän tendens att öfvergifva den för prosan. Man närmade sig verkligheten. År 1828 utkommo Fredrika Bremers teckningar ur hvardagslifvet, 1829 den första af Mellins historiska noveller, och därmed gjorde en ny genre, romanen, på fullt allvar sitt blygsamma inträde i den svenska litteraturen. Förstulet uppdök i Törnrosboken en och annan berättelse, som bröt mot den fantastik, hvilken eljest där suveränt härskar. På andra sidan Bottenhafvet uppstämde Runeberg toner, som förvånade samtiden genom sin kärfva nyhet.

Dessa tecken och förebåd äro utslag af en stor samfälld europeisk rörelse, hvilken genom julirevolutionen 1830 bryter sig väg genom hindren. Dess djupaste innebörd är ett återupptagande af sjuttonhundratalets genom den stora reaktionen afbrutna reformarbete och ett återknytande till dess idélif.

I Sverige uppenbarar sig denna rörelse först inom politiken. Det är därifrån, som den sedan sprider sig

till kulturens öfriga områden. Innan vi således ingå på de rent litterära företeelser, som skola utgöra hufvudföremålet för denna skildring, måste vi först vända våra blickar mot de poliska strider, som sysselsatte tiden.

Den franska revolutionen hade icke förklingat ohörd i det aflägsna Sverige. Kanske finnes det få europeiska länder, hvarest den så omedelbart grep sinnena och ryckte dem med sig. Det är med förvåning, som man iakttager, huru detta land, högt uppe mot norden, Västeuropas gränsmarker mot Östern, nästan krampaktigt eftergör sin gamle alliansbroders rörelser. Gustaf III:s mord såväl som Gustaf IV Adolfs afsättning och konstitutionen af 1809 äro yttringar af de tankar och stämningar, som den franska revolutionen väckte till lifs öfverallt i Europa.

Dock icke enbart. Om Sveriges historia på gränsen mellan de båda sekelskiftena rör sig i så häftig rytm, beror det icke endast på revolutionen och med denna förknippade händelser i Europa utan äfven, och ej minst, på landets föregående utveckling. Lika jämn och långsamt fortskridande som denna i det stora hela ter sig under adertonhundratalet, lika feberartad och upprörd hade den varit under det föregående seklet. Under sjuttonhundratalet experimenterade man i Sverige för att finna en för landet passande författning, liksom man hade gjort i England under sextonhundratalet. Karlarnas envälde hade aflösts af partistrider mellan hattar och mössor, af oinskränkt folkvälde. Och detta hade i sin ordning fått vika för Gustaf III:s statsförfattningar af 1772 och 1789. Slutpunkten i hela denna utveckling och på samma gång början till ett nytt system utgör 1809 års konstitution, hvilken är en yttring af de erfarenheter, som man samlat under ett helt sekels partistrider och af de impulser, som franska revolutionen och engelska statsförfattningsstriden nedlagt i sinnena. Man hade i denna nya konstitution bemödat sig att så afväga förhållandet mellan de båda statsmakterna, regeringen och representationen, att ingendera skulle kunna helt undanskjuta den andra.

Dock här som så ofta förr skulle det visa sig, att en statsförfattning på papperet ännu icke är detsamma som en

statsförfattning, hvilken efterlefves. Ännu skulle det dröja åtskilliga decennier och många strider skulle utkämpas, innan man kunde tala om konstitutionellt styrelsesätt i Sverige. Landet hade icke väl uppnått yttre lugn, förrän hotande moln till en ny författningskamp uppstego på den politiska himmelen.

Äfven härvid inverkade de allmänna europeiska rörelserna på svenska förhållanden. Efter revolutionen följde ju omedelbart reaktionen. En hel serie af skriftställare uppträdde, hvilka bekämpade revolutionens läror och sjuttonhundratalets statsteorier. Läran om folkfriheten och folksuveräniteten fick vika för teorien om ett patriarkaliskt envälde. Den religiösa tolerans, hvilken stått såsom idealet för sjuttonhundratalet, aflöstes af ortodoxa tendenser både i den katolska och den lutherska världen. I filosofien uppstod en hel serie af systemer, hvilka bekämpade upplysningstidens empiristiska och mekaniska filosofi. Öfverallt sökte man klafbinda individens frihet, och idealet var åter medeltidens ståndssamhälle och den föregående tidens envälde.

Samma tendenser visade sig i den praktiska politiken. Det var Ryssland, hvilket mer än någon annan makt bidragit till Napoleons besegrande, som gick i spetsen för de reaktionära sträfvandena. Alexander den förste samlade de flesta af Europas furstar till ett gemensamt förbund, den heliga alliansen, och Metternich förstod att använda dess något oklara program för sina reaktionära syften.

Äfven i Sverige visade sig dessa rörelser, om också vågorna här icke gingo så höga som mångenstädes utomlands. De nya statsteorierna erhöllo sina försvarare i Uppsalafosforisterna. Atterbom, utan betydelse i den praktiska politiken, var dock ända till sin död en ifrig anhängare af de medeltida idealen. Geijer och Palmblad kämpade snart med i dagens strider, och den förre var den »historiska skolans» chef och största kraft. Och bakom honom skymtade man den forne jakobinen Hans Järta, hvilken nu stod som den allt sammanhållande motståndaren till folkfrihetens rörelser.

Den reaktion, som från och med Gustaf den tredjes död utmärkt regeringen salla åtgöranden, fortsattes af de nya män, som voro satta att vakta 1809 års konstitution. Det var nämligen ministrarna från det gamla envåldets tid, hvilka fingo plats i de nya konseljerna, först Karl den trettondes och sedan Karl XIV Johans. Symbolen för hela det gamla

regeringssystsemet var Mathias Rosenblad, hvilken redan under Gustaf den tredjes dagar innehaft flera framstående platser och från och med 1809 ända till 1840 beklädde statsrådsämbetet.

Själen i regeringen och bäraren af dessa reaktionära sträfvanden var emellertid konungen själf.

Med Karl Johan uppsteg för första gången sedan Karl den tiondes och Karl den elftes dagar en verklig statsman och krigare på Sveriges tron. Det var också välbehöfligt efter de sista decenniernas oro. Gustaf den tredje, denne histrion på tronen, hade i grund förstört rikets alltid vacklande ekonomi och genom sin nyckfullhet vid tillsättandet af ämbetsmän utbredt ohederlighet och oduglighet i den svenska administrationen. Hvad han icke lyckades förstöra, det förstörde sonen, Gustaf IV Adolf. Med lika rätt som Gustaf Wasa kan Karl Johan nämnas fosterlandets befriare. Endast genom det fullkomliga omslag, som han bragte i landets utrikespolitik, räddades landet från en säker undergång. När Karl Johan satte foten på svensk mark, fanns det icke en man inom Sveriges landamären, som hade en klar föreställning om hvad riket förmådde. Generaler såväl som menige voro fyllda af ett blindt rysshat och tänkte blott på ett, nämligen Finlands återeröfrande*. Det var med tanke på, att man genom den franske marskalken skulle kunna återvinna Napoleons gunst, som han valdes till svensk tronföljare. Karl Johan däremot hade snart en helt annan plan färdig. På finska frågan såg han, främlingen, till lycka för riket, endast med statsmannens ögon. Finland var det land, för hvilket Sverige under det sista seklet varit inveckladt i ständiga trakasserier med den östra grannen, och som det aldrig

* Detta var en naturlig och berättigad känsla, förlåtlig hos folket, men farlig hos de styrande. En regering får icke låta leda sig af känslor, om dessa icke öfverensstämma med hvad klokheten bjuder. Vill man hafva en åskådlig bild af det svenska folkets politiska omognad i detta ögonblick, behöfver man endast tänka på den tragikomiska fars, som 1810 utspelades vid valriksdagen i Örebro. På initiativ af en ung löjtnant valde man till svensk tronföljare en fransk marskalk. Hvarför? Månne emedan man i honom anade en verklig statsman? — Man kände honom så godt som icke. Det enda man visste var, att han var en stor krigare, att han en gång med mildhet behandlat ett par svenska regementen, och att man trodde sig genom honom kunna köpa Napoleons gunst. Det sista, hvilket visade sig felaktigt, var det bestämmande. Sällan har ett politiskt äfventyr, värdigt en polsk riksdag, utfallit så lyckligt.

kunnat försvara*. Något allvarligt försök att återvinna Finland gjorde han aldrig, icke en gång under mötet med Alexander i Åbo, då det kanske icke varit omöjligt att på fredlig väg åstadkomma en förändring. Helt andra tankar rörde sig i hans sinne. Med sin djupa kännedom om Napoleons personlighet och ställning, förutsåg han redan dennes fall, och det var Karl Johan, som anvisade de taktiska medlen för hans tillintetgörande i Rysslands snövinter. Hans program blef förbund med den östra grannen och genom denna allians Norges vinnande åt Sverige. Och trots alla svårigheter, landets fattigdom, soldaternas bristande utbildning, stormakternas försåtliga motintriger, Wienerkongressens fientlighet, genomförde han sina planer. Visserligen har man förebrått honom, att den union han accepterade, mera var en union på papperet än en verklig förening mellan tvenne folk. Han insåg det, men tidsomständigheterna tilläto icke mera. Såsom främling fästade han sig dessutom långt mera vid likheterna mellan de båda folken än vid deras olikheter. Han beräknade, att dessa båda folk af samma stam och i mångt och mycket af samma lynne, lefvande under samma naturförhållanden och i samma ekonomiska belägenhet, slutligen af sig själfva skulle inse, att föreningen vore nyttig och välgörande för dem bägge och sammansmälta.

Äfven i landets inre förhållanden har Karl Johan uträttat storverk, trots allt hvad man från olika synpunkter kan invända emot mycket af hans görande och låtande. Den svagaste punkten i hans styrelse är utan tvifvel hans finanspolitik, hans försök »att styra kursen», men han hade åtminstone den förtjänsten, att, om också sent, böja sig och följa andras råd, så att slutligen en förnuftig realisation

* Hans yttrande till Adlercreutz om finska kriget, när denne uppmanade honom att gå mot Ryssland, är en krigares omdöme: detta eländiga, planlöst förda krig, i hvilket en stor personlig tapperhet ådagalagts, men inga resultat uppnåtts. Han kallar det ett guerillakrig. Hela motsatsen mellan hans uppfattning af kriget såsom en strategisk rörelse för att uppnå vissa syftemål och de samtida svenska generalernas framträder äfven genom en jämförelse mellan de senares och Bernadottes hållning i Napoleonskrigen. Bernadotte underhandlar öfverallt, där underhandlas kan, han är ytterst angelägen att icke uppoffra en enda svensk soldat utan vederlag och håller sig så tillbaka, att de allierade slutligen måste tvinga honom framåt; å andra sidan Adlercreutz, för hvilken kriget är ett hjältedrapa och som vid intåget i Leipzig är så uttröttad på all denna klokhet och all denna feghet, som han kallar Karl Johans krigssätt, att han utan tanke på sin ställning, utan att förstå, hvad som verkligen försiggår, endast begär att få dö och rider i täten för trupperna under det värsta kulregnet in på Leipzigs gator.

åstadkoms. Men från det ögonblick, då han tagit regeringstömmarna i sin hand, började åter ordning och reda att införas i rikets förvaltning. Armén sattes på krigsduglig fot, andan inom ämbetsmannakåren höjdes småningom, vägar byggdes, näringarna återupplifvades. Det var en nyttig och nödvändig restauration efter all den föregående villervallan och äfventyrligheten.

Likväl lider det intet tvifvel, att mera kunnat uträttas och framför allt många misstag undvikas, om Karl Johan bättre känt det land, hvars styresman han så hastigt och oväntadt blifvit. Men Karl Johan var och förblef alltid en främling för det land, som korat honom till sin konung. Han kom från sydligare länder, var af en annan ras, och hans uppfostran och föregående öden voro helt annorlunda än hans nordliga undersåtars. Trots all smidighet, trots den vana han hade att föra befäl i främmande länder, där det gällde att i och för administrationen vara väl underättad, trots de noggranna upplysningar, som han redan före sin ankomst till Sverige inhämtat om landet och dess bebyggare, öfversatte han, om uttrycket tillåtes, alltid de svenska förhållandena på fransyska. Allt hvad klokhet och beräkning kunde förestafva, underläts icke. Han skyndade sig att afsvärja katolicismen och antaga landets religion; han antydde till och med för ärkebiskopen, att han alltid hyst sympati för denna lära, ty han visste ju, att det var ett af protestantismens hufvudländer, Gustaf Adolfs rike, som han skulle styra. Med sin charmanta älskvärdhet och sitt hela geniala väsende nedslog han alla fördomar mot sin person i det gamla aristokratlandet och vann strax hofvet, sin närmaste omgifning och genom sina glänsande bragder snart hela nationens hjärta. Likväl lefde han ständigt som en främling uppe i sina gemak på slottet, och främlingsklädda voro äfven hans åtgärder. De voro handlingar af en fransman.

Han kom från ett land, hvilket under de sista tjugu åren varit skakadt i sina grundvalar af folkrörelser. Utan att på något sätt vara frihetsfientlig vare sig till sin natur eller sina åsikter*, hade han dock på nära håll sett, hvart

* Jämför t. ex. hans första samtal med Lord Bloomfield i dennes memoarer. De politiska åsikter, han därunder uttrycker, äro visserligen förestafvade af situationen och personen, till hvilken de riktas, det dåvarande liberala Englands ambassadör, men hans egen natur lyser äfven igenom. Och den är folklig och jakobinsk.

det ledde, om ett upprördt folk icke styrdes och behärskades. Och hvilka voro nu de första underrättelser, som han inhämtade om sitt nya fädernesland? Att det under loppet af ett århundrade fem gånger ombytt författning; att Gustaf den tredje fallit för en adelsmans kula, och att hans son afsatts och landsförvisats. Han kunde dessutom få höra talas om Armfelts konspirationer, och att det fanns ett parti, som ville återinsätta den afsatte konungens arfvingar. Att det svenska folket, trots allt detta, var ett lojalt och till och med ett trögt folk, om det icke drefs till förtviflan, var det mindre underligt, att han icke såg. Fakta talade synbart däremot. Också lät han strax omgifva sig af spioner, uppmanade polismakten att noga vaka, infordrade rapporter af landshöfdingarna. I själfva verket var detta system ingalunda nytt för Sverige. Gustaf den tredje och Reuterholm hade icke lämnat det obegagnadt, men skillnaden var, att Karl Johan skötte det med en Fouchés ifver. Han begärde, att det skulle verka tyst, hemlighetsfullt och säkert i det fördolda, men i stället arbetade det klumpigt och uppenbart, och den svenska nationen fylldes snart af hat till honom öfver dessa tillställningar. Icke mindre förvåning och löje väckte det misstroende mot stämplingar till den föregående dynastiens förmån, som han öfverallt spårade, och kanske icke alltid utan grund. De intimare trådarna i denna tids historia äro ännu icke kända.

Detta misstroende ökades af det allmänna politiska läget i Europa och de svårigheter, som alltid äro oskiljaktiga från grundläggandet af en dynasti. Karl Johan behöfde lugn — han var alls icke angelägen om opposition i sitt rike. Till en viss grad var äfven detta statsklokt tänkt, ty landet behöfde verkligen förskonas för vidare äfventyr och alltför stora omkastningar. Efter hvad det berättas, lär emellertid konungen omkring 1820, då oppositionen på allvar började visa tänderna, varit betänkt på vissa liberala reformer, men just i detta ögonblick uppblossade de revolutionära rörelserna, och de första förebuden till julirevolutionen visade sig: revolutionen i Spanien, hertig de Berrys mord. Och Karl Johan stärktes i sina regeringsgrundsatser.

Den farligaste af dessa och den som skulle blifva orsak till hela systemets fall, var hans vana att fatta sina statsbeslut icke i statsrådet, men i sin sängkammare. Äfven därvidlag spelade hans franska härstamning en viss roll: han

var inskränkt till ett fåtal personer, som förstodo honom, ty själf lärde han sig aldrig svenska. Dessutom var han såsom militär, som högste administrator i eröfrade provinser, van att befalla och ensam bestämma. Så uppkom »allenastyrandet». Det hade varit statsrådens uppgift att påvisa för honom det mot konstitutionen stridande i detta förfarande, men de voro uppfostrade i det gamla enväldets skola och tillägnade sig i själfva verket aldrig andan i den nya konstitutionen, om hvars tolkning det för öfrigt nog kunde stridas. Snart fann man äfven andra skäl till missnöje. Karl Johan gynnade adeln, han tillsatte godtyckligt ämbetsmän, militärer och hofmän föredrogos på alla platser.

Som sagdt, i allt detta låg icke något väsentligt nytt. Den despotism, som Karl Johan utöfvade, hade före honom funnits i landet. Oredliga ämbetsmän, lagstridiga regeringshandlingar, spionerier och adelns öfvervälde hade icke införts af honom. Men det farliga låg däri, att tidens anda var en annan. Därför fick Karl Johan skuld för systemet, och det var mot honom och hans regering som oppositionen uppstod.

Denna opposition bäres i många afseenden af samma anda, som den franska revolutionen väckt till lif. Det är tidens egna ideer, som den vill förverkliga. Äfven Sverige hade haft sina jakobiner. Det gamla adelspartiet under Gustaf den tredje hade först framburit dessa frihetsideer. Och det kan icke nekas, att det nya oppositionspartiet länge bevarade samma karaktär som det gamla adelspartiet hade haft, d. v. s. det sökte framförallt att oroa regeringen, att föra guerillakrig med denna, fast det af brist på klara ideer och konsekvent handlingssätt icke synnerligen mycket uträttade. Anckarswärd representerar ännu i mångt och mycket denna typ under tjugo- och trettiotalet. Vid 1800 års riksdag uppenbarade sig detta jakobinska tänkesätt på ett annat sätt, i det att åtskilliga framstående adelsmän afsvuro sina privilegier. Och år 1809, då den nya konstitutionen skulle antagas, ville bondeståndet icke underskrifva, förrän den paragraf, i hvilken riksståndens privilegier garanterades, uteslöts. Konungen ingrep och gaf löften, och bönderna fogade sig, men denna bondeståndets hållning är det första varslet om representationsreformen.

Revolutionens tankar vaknade snart till nytt lif i Frank-

rike, där *liberalismen* i självfva verket är en gengångare af mellanpartiet (girondisterna) under revolutionen. Och den kamp, som detta nya oppositionsparti förde under restaurationen, blef i mångt och mycket förebilden för den svenska liberalismen. Benjamin Constant och hans åtgöranden intresserade lifligt den samtida svenska tidningspressen. Därtill kom så inflytanden från den amerikanska republiken och från engelsk parlamentarism samt framför allt från Norge, hvars politiska förhållanden långt fram i seklet stodo som mönster för de svenska rabulisterna.

Det var dock icke genom abstrakta statsteorier, som oppositionen skulle vinna kraft i Sverige. Det var ur landets eget förtviflade läge efter kriget. År 1815 hyllades Karl Johan såsom segrare. Han hade skaffat riket en hedersam fred, en ny allierad, en säker gräns i väster såsom ersättning för det förlorade Finland; men alla dessa omständigheter kunde dock icke dämpa det spirande missnöjet. Rikets drätsel befann sig i den största oordning. 1812 hade man med ett penndrag befriat sig från skulderna till Holland, Brabant och Genua. Lika lätt gick det icke att bringa reda i landets inre förvaltning. Krigen hade kostat stora penningsummor, näringarna lågo nere, 1812 hemsöktes landet af missväxt; på grund af de oroliga förhållandena i Europa hade landet icke kunnat utskeppa sina vanliga exportartiklar, och samtidigt hade införseln af utländska varor stigit till en betydande höjd. Bankens silfverkassa stod icke i rimligt förhållande till det utelöpande pappersmyntet, hvilket också därför fallit betydligt i värde. Krigsförhållandena och kontinentalsystemet med dess ständigt fluktuerande priser hade gynnat en osund spekulation både i varor och fastigheter. Det hade varit regeringens sak att uppmärksamma, undersöka och föreslå botemedel mot denna ekonomiska nöd. Men den gjorde intet.

Det var då, som riksdagen tog saken om hand. Ett särskildt utskott tillsattes för att råda bot på *förlägenheten i den allmänna rörelsen*, och själen i detta blef grefve Bogislaus von Schwerin, en mångfrestande man med en egendomlig löpbana bakom sig. Ursprungligen bestämd för det militära ståndet, erhöll han sin första utbildning vid krigsakademien i Berlin. Nu var han prost i Sala och hade såsom sådan ifrigt lagt sig på uppodlandet och förbättrandet af sina ägor.

I prästgårdens stillhet och lugn hade han dessutom fördjupat sig i politiska studier och snart blifvit en ifrig anhängare af Englands konstitutionella författning och seder. Han var en af de förste, som här hemma yrkade på »ministerstyrelse». Under dessa studier hade han äfven kommit in på ekonomiska frågor. Som bekant var vid denna tid England protektioniskt. Schwerin hyllade samma ekonomiska system: han fann orsaken till rikets ekonomiska betryck i jordbrukets usla ställning och ansåg, att höga tullar och införselförbud skulle förbättra förhållandena genom högre priser på landets egna produkter. Dessa ekonomiska åsikter stodo i skarp strid med det härskande systemet, som hyllades af borgarståndet och hade sina försvarare i regeringen. Schwerins förnämsta motståndare var emellertid Hans Järta, under hvars förvaltning Sverige blifvit transitoplats för Englands varor. Den senare hade emellertid icke säte på riksdagen.

Schwerin koncentrerade snart sina politiska intressen kring de ekonomiska frågorna och närmade sig småningom regeringen för att kunna genomdrifva sin älsklingstanke, realisationen. När år 1817 en ny riksdag sammanträdde för att öfverlägga om botemedlen mot den kris, som gick öfver landet, samlade sig riddarhusoppositionen kring en ny ledare. Det var Karl Henrik Anckarswärd, hvilken verkade genom helt andra medel än Schwerin. Han tjusade riddarhuset genom sin eldiga vältalighet, sin klangfulla röst, sin manligt sköna gestalt och förnäma hållning. Anckarswärd yrkade, att ministrarna skulle framlägga en statshushållningsplan. Sin egentliga konstitutionella märkvärdighet fick dock denna riksdag därigenom, att ständerna nu på fullt allvar tycktes vilja begagna sig af de kontroller öfver styrelsen, som den nya grundlagen lagt i konstitutionsutskottets och ständernas händer. Redan 1818 framställdes flera anmärkningar, och en af dessa, som af Anckarswärd framfördes mot konungens gunstling, Cederström, var af sådan art, att denne ställdes inför krigsrätt och endast med möda frikändes.

Oppositionen vid dessa första riksdagar under det nya statsskicket var emellertid af godmodig art; ännu saknades verklig målmedvetenhet, man hade ännu icke samlat sig. Detsamma gällde äfven motpartiet. Det fanns ännu inga ledare. Bak kulisserna i scenens djupaste fond skymtar man visserligen redan, å ena sidan som de konservatives

sammanhållare Hans Järta; å den andra liberalismens kärnkarl, Johan Gabriel Richert, en modern Thorgny Lagman, som emellertid ogärna uppträdde på tinget. Det är mellan åren 1817—1823, som denna skärpning af motsatserna och stärkandet af partierna ägde rum. Flera orsaker bidrogo därtill. Ett allmänt maningsrop för hela folket mot den heliga alliansen, mot reaktionen, mot fosforismen, var Tegnérs tal vid jubelfesten 1817. Det är af liknande betydelse här hemma som Byrons stolta frihetssånger för hela Europa. Följande år skref Geijer artikeln om *feodalism och republikanism* i Svea, hvarmed han inleder den långa serien af politiska skrifter, i hvilka han försvarade den reaktionära regeringspolitiken. Richerts strid med Geijer och Biberg angående den akademiska jurisdiktionen utgör också en förpostfäktning till den följande tidens kamp mellan liberalismen och ultraismen*. Det var dock framför allt pressen, som gjorde sig till språkrör för liberalismens ideer. Det var icke minst dess förtjänst, att oppositionen vid 1823 års riksdag tedde sig starkare än förut.

Den svenska pressen hade under förmyndareregeringen och Gustaf den fjärde Adolfs egen styrelse spelat en slät roll, klafbunden som den var af regeringens restriktionsåtgärder. Genom 1810 års tryckfrihetsförordning hade visserligen andra förhållanden inträdt, men de blefvo icke långvariga. Såsom det vanligen går, när en person eller ett samhälle från despotism plötsligen försättes i frihet, gick det

* Denna strid rörde sig ursprungligen om magistraten och det akademiska konsistoriets jurisdiktion i Uppsala i politi- och ekonomimål, men den utvidgade sig snart till att omfatta flera af tidens politiska principfrågor. Det akademiska konsistoriet höll på sin gamla rätt att själf afdöma alla mål, i hvilka akademiska medborgare voro parter. En kommitté, i hvilken Richert var själen, tillsattes för att granska denna rätt och yttrade sig för den akademiska jurisdiktionens afskaffande. Konsistoriet svarade med ett afböjande betänkande, författadt af Geijer, Themptander och Biberg. Det var då som Richert uppträdde med skriften *Ett och annat om korporationer, privilegier, nämnd i domstolar etc., etc , etc., i anledning af Consistorii Academici i Uppsala betänkande om den akademiska jurisdiktionen* (1822). Detta arbete utgör så godt som en hel programskrift för liberalismen och hälsades också med jubel af den liberala pressen. Motståndarna blefvo emellertid icke svaret skyldiga. I *Allmänna journalen* förekom en lång serie artiklar, troligen författade af en jurist (19 juli—13 aug. 1822); i *Svensk litteraturtidning* granskades Richerts skrift af Geijer. (Denna granskning utkom sedan i bokform under titeln: *Nytt ett och annat i anledning af frågan om Akad. Jurisdiktionen*); i *Svea* för 1823 offentliggjorde Biberg sin afhandling *Om sann och falsk liberalism.* Denna strid väckte stort uppseende och gaf genljud i hela tidningspressen. Se Warburg, *Johan Gabriel Richert,* I, s. 99 ff.

också här. Man förstod icke att göra ett förnuftigt bruk af de nya rättigheterna. De första åren efter den nya tryckfrihetsförordningens tillkomst tillhörde pamflettisterna och smädeskrifvarna; män utan karaktär, hvilka mera skrefvo ovett mot enskilda, ofta af orena motiv, än belyste allmänna frågor. Fabeln *Räfvarne*, som trycktes i *Nya Posten*, ansågs hafva bidragit till Fersenska mordet, och i *Allmänna Opinionens organ* beledsagade A. Regnér samma händelse med verkligt ohyggliga betraktelser. Det var också under dessa år, som det Grewesmöhlenska skandalskrifveriet pågick.

Tiden var känslig för kritik, och mer än en högre ämbetsman råkade utom sig af raseri, då han utsattes för angrepp. Dock var det närmast af andra skäl, som man 1812 skred till att åter sätta munkafle på pressen. Man fruktade, att den genom sina yttranden om Sveriges förhållanden till utrikes makter skulle kunna skada riket, hvars ställning ännu var svag och osäker. Särskildt var det regeringen obehagligt, att se finska frågan och förhållandet till Ryssland belyst i ett ögonblick, då kronprinsen själf arbetade för ett närmande till den östra grannen och en allians mot Napoleon. 1812 framlades därför ett förslag för urtiman om tryckfrihetens inskränkande af det innehållet, att hofk a sleren, där han fann dagblad eller periodisk skrift vådlig för allmän säkerhet eller utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt eller af en fortfarande smädlig egenskap, genast ägde behörighet att tills vidare inställa dagbladets eller den periodiska skriftens utgifvande. Både på riddarhuset och i bondeståndet höjde sig röster emot förslaget, men dåvarande hofkansleren, friherre Wetterstedt, lyckades genom sitt vältaliga anförande genomdrifva propositionen. Förslaget gick också igenom, och det redan vid denna riksdag, fast det såsom grundlagsbud bort hvila till den nästa. Att det var ett förhastadt och olämpligt steg, visar hela den följande utvecklingen. En icke ringa del af de stridigheter, som upptogo Karl Johans regering, rörde sig kring denna paragraf. Wachtmeister, d. v. justitiekanslern, har i sina anteckningar på sitt lugna och besinningsfulla sätt visat, huru barnsligt och oförsiktigt man på högsta ort lekte med vapnet. Anklagelser för majestätsförbrytelser och indragningar af tidningar äfven af de småaktigaste anledningar hörde till ordningen för dagen.

Det första oppositionsorganet af någon betydenhet var *Anmärkaren*, hvilken år 1816 började att utgifvas af protokollssekreteraren Fr. Cederborgh, och i hvilken mot slutet af året 1817 Georg Scheutz inträdde som medredaktör. Liksom de snart därefter uppträdande tidningarna *Stockholms Courier* och *Argus*, tog den ett bestämdt afstånd från alla paskillanter och gjorde sina anmärkningar i en hofsam och sansad ton.

Anmärkaren gifver ett ganska godt uttryck för det, som rörde sig i tiden. Den är synnerligen intresserad af ekonomiska frågor och intager i detta afseende samma ståndpunkt som riksdagsoppositionen under grefve Schwerin, d. v. s. den var efter våra dagars språkbruk protektionistisk. Tidningen innehåller därför ständiga artiklar mot lyxen och öfverflödet, hvilka ansågos såsom hufvudorsakerna till rikets obestånd, och den ifrar mot handelsståndet såsom hart när skadligt för riket. Utrikesafdelningen, hvilken regeringen såg med oblida ögon, är i Anmärkaren liksom i öfriga tidningar under tjugutalet det svagaste. Däremot är dess rättegångsafdelning mycket omfångsrik. Alla de många anmärkningsmålen mot högre ämbetsmän eller majestätsförbrytelser relateras utförligt nummer efter nummer. Öfver hufvud taget innehåller Anmärkaren en mångfald förträffligt skrifna artiklar, hvars författare oftast är Scheutz. Den är moderat, men på samma gång bestämd i sitt uppträdande. Den betydelsefullaste artikelserie, som förekommer i tidningen, är *Scener från Wermdön*, i hvilken öppet relateras alla de rättsvidrigheter höga vederbörande låtit komma sig till last i ett brottmål, som då väckte stort uppseende. Dessa afslöjanden hade till följd en förnyad undersökning, som ledde till de anklagades frikännande. Man brukar från dessa artiklar räkna oppositionspressens tillkomst, ty det var dess första seger, och nu först fick publiken ett större intresse för tidningspressen.

År 1820 fick Anmärkaren en konkurrent och medhjälpare i tidningen *Stockholms Courier*, hvilken under sin bästa tid leddes af bröderna Theorell. Till innehåll och åsikter öfverensstämmer den i det stora hela med den föregående tidningen.

Båda dessa tidningar hade att kämpa mot indragningsmakten, och tryckfrihetsförhållandena utgöra också karak-

täristiskt nog ett stående ämne i deras spalter. Anmärkaren indrogs första gången den 24 januari 1820, och i dess ställe började Scheutz utgifva *Anmärkarne.* Cederborgh, som varit borta från staden, erhöll emellertid rättighet att ånyo utgifva Anmärkaren (10 febr. 1820); denna indrogs därefter ännu en gång 1821. *Stockholms Courieren* föll första gången för indragningsmakten, då den relaterade dödsdomen öfver med. d:r Bergelin och collega scholæ L. P. Ihre därför att de, berusade, druckit »Gustaf den femtes» skål på dennes födelsedag. Då denna kritik fortsattes i den tidning, *Courieren,* som lämnades prenumeranterna till ersättning för den indragna tidningen, blef det däraf utgifna dubbelnumret också indraget samma dag det kommit ut. Såsom svar på inlämnade ansökningar att få utgifva en tidning under namn af *Stockholmska Courieren,* blefvo de båda bröderna Theorell förklarade ovärdiga att något dagblad eller periodisk skrift utgifva. Och andra samtida organ voro utsatta för liknande missöden. Särskildt efter 1820, då A. C. Kullberg blef hofkansler, tilltog oväsendet.

Den 29 nov. 1820 upphörde Anmärkarne att utkomma; den uppgick i och aflöstes af *Argus.* Scheutz, hvilken i början var medredaktör, drog sig tillbaka efter tidningens första indragning 16 jan. 1822, och därefter var det Johan Johansson, gemenligen kallad Argus-Johansson, eller man och man emellan Hvalfisken, som ensam förestod tidningen, hvilken under hans händer utvecklade sig till den betydligaste under tjugutalet.

Argus-Johansson hade i femton år legat i Uppsala och studerat filosofi och historia. Han hade varit lärjunge till Höijer, mannen, som i seklets första år väckte nytt lif i Uppsala, och med mycket intresse fördjupat sig i dennes filosofi. Han aflade sin filosofie kandidatexamen och promoverades. 1817 kom han till Stockholm, där han efter en kort vistelse på ämbetsmannabanan snart slog sig på journalistiken. Det var en man med icke obetydliga kunskaper, verkligt kritiskt skarpsinne och icke utan smidighet och taktisk skicklighet. Därtill kom ett oerhördt självförtroende och en kraftig öfvertygelse om den egna personens, den egna sakens och de egna åsikternas förträfflighet och öfverlägsenhet. Han hade på en gång den hårda hud och den rörlighet, som voro nödvändiga för en tidningsman under dessa för pressen ogynnsamma tider.

År 1820 »emottog» således Johansson Sverige, för att begagna det uttryck, hvarmed han för de yngre litteratörerna brukade inpränta, att det var han, som lyftat landet upp ur den sömnaktighetens och slöhetens dy, i hvilken det då varit försänkt. Och det var icke enbart skryt, om han under senare år berömde sig af att hafva gjort en verklig insats i det politiska lifvet. Argus' blomstringstid inföll under de första åren af tjugutalet; dess glanstid var redan förbi efter 1823 års riksdag, men under hela decenniet utöfvade tidningen ett afgörande inflytande på det allmänna tänkesättet. Johansson var den förste, som samlade oppositionen och gjorde den medveten om sitt mål. Han hade känn med alla politiskt betydande personligheter, hvad stånd de än tillhörde. Under sin första tid upptog han åtskilliga af Schwerins politiska ideer, understödde Anckarswärd och samarbetade öfver hufvud ända fram till 1823 års riksdag med riddarhusoppositionen. Efter denna tid inträffade ett omslag i hans taktik, i det han insåg, att riddarhuset befann sig på retur och ej i längden skulle kunna eller vilja frambära det liberala programmet. Därför anknöt han i stället närmare till borgarståndet och sökte stärka dess politiska maktställning. Under dessa år kämpade han för frihandelsideer. Öfver hufvud var han mycket intresserad af ekonomiska frågor, besatt verklig sakkunskap samt tillämpade utan all doktrinärism sina principer på detta område. Så t. ex. när det vid 1823 års riksdag var på tal att genom ändring i tullstadgan försvåra återupprättandet af Norrköpings klädesfabriker (staden hade nyligen härjats af en eldsvåda), tog Johansson kraftigt näringen i försvar. Längre fram blef han en afgjord anhängare af en protektionistisk tullagstiftning.

Det är i Argus' spalter, som man för första gången finner det liberala programmet utveckladt till hela sitt omfång. Med kraft häfdade Johansson tryckfrihetens nödvändighet för folkets utveckling, och med värdighet opponerade han mot de omotiverade indragningarna, för hvilka pressen var utsatt. Men det var icke endast genom ord, som han undergräfde indragningsmakten. Det var han, som påfann eller åtminstone satte i system att listigt kringgå den, i det han ständigt hade i beredskap tillståndsbevis för nya tidningar, så att, när Argus indrogs, utkom omedelbart eller åtminstone utan större dröjsmål en ny Argus, som endast

skilde sig från den förra genom ett högre siffertal. Johansson kämpade äfven för skråsystemets afskaffande och näringsfrihetens införande, för det gamla klassamhällets upphörande och en ny representationsform. Med intresse följde han denna tids försök att genom den s. k. Lancasterskolan införa en bättre folkundervisning.

Det största intresset ägnade dock Argus åt tidens politiska frågor. Tidningen är en genomgående kritik af det härskande systemet: ämbetsmännens godtycklighet och den usla administrationen, de ständiga spionerierna och majestätsbrotten, angrepp, som utmynnade i en begäran om konstitutionellt styrelsesätt eller såsom det heter på tidens språk: *ministerstyrelse.*

Öppnar man i våra dagar någon af Argus' årgångar, har man emellertid svårt att förstå, huru den kunnat spela en så stor roll. Ty lättskrifven är den icke. Det var icke tidningsartiklar, som Argus serverade sina läsare, utan långa afhandlingar, hvilka dessutom ofta afbrötos, innan ämnet behandlats till slut. Till råga på allt upptaga ofta noterna lika mycket plats som texten. Men den svenska publiken var ännu icke bortskämd af för mycken tidningsläsning, och den bildade publiken — den enda som vid denna tid läste — studerade med ifver sin Argus. Tidningen förtjänade äfven detta förtroende, ty den var saklig och innehållsrik, och under en skroflig yta dolde sig mycket af värde i dess spalter. Det är Johansson, som utredt och *deducerat* (ett af hans älsklingsuttryck) liberalismens grundsatser, och utan Argus skulle Aftonbladet varit en omöjlighet.

Ej minst på grund af Argus fick 1823 års riksdag en stor betydelse för liberalismens utveckling i Sverige. Allmänheten hade genom händelserna vid 1818 års riksdag och den grundliga diskussion, hvilken sedan dess kommit de stående frågorna till del, vunnit i politisk lifaktighet. Därför följdes händelserna vid 1823 års riksdag med stort intresse i vida kretsar.

Regeringen väntade äfven på grund af åtskilliga tecken ett häftigare anlopp från oppositionen och sökte därför oskadliggöra den af ledarna, som ansågs farligast, nämligen C. H. Anckarswärd. Denne hade i en skrifvelse till Lifregementets husarer angående några kasserade munderings-

persedlar kallat några styrelsens åtgärder för riksfördärfliga. I öfverensstämmelse med den uppfattning, som vid denna tid började göra sig gällande inom regeringen, enligt hvilken man betraktade anmärkningar mot regeringshandlingar såsom lastande konungen personligen, yrkade justitiekansleren lifvets förlust å Anckarswärd. Verkan af detta åtal blef emellertid annan, än regeringen förutsett, i det att rättegången slutade med frikännande, och Anckarswärd gjorde sitt inträde vid 1823 års riksdag med martyrglorian kring sitt hufvud och kunde därefter med ännu större kraft angripa regeringen. Oppositionen behärskade därför riksdagen. Sin hufvudstyrka räknade den alltjämt inom riddarhuset, hvarest den företräddes af män som Schwerin, C. F. Horn, Anckarswärd, Joh. Gustaf Hierta, professor P. G. Cederschjöld, friherre C. J. af Nordin samt Aug. v. Hartmansdorff. Äfven inom bondeståndet fanns ett talrikt oppositionsparti, hvars ledare var Anders Danielsson. Vid denna riksdag inträngde oppositionen äfven i borgarståndet, som emellertid förhöll sig afvisande mot näringsfriheten.

För öfrigt utmärkes denna riksdag af många ypperliga administrativa åtgärder; det är en verklig reformriksdag från liberal synpunkt, den betydelsefullaste före 1834 efter den nya konstitutionen. Åtskilliga införselförbud i tulltaxan af 1816 återtogos, och flera nya förslag till utvidgad näringsfrihet diskuterades. Sekretessen i bankfrågor upphörde, och nytt förslag till lag om privatbanker, som nästa år fick form af kunglig förordning, antogs. Det var äfven ett betydelsefullt tidstecken, att universiteten och vetenskapsakademien vunno representationsrättighet i prästeståndet. I rent taktiskt afseende är emellertid ett af denna riksdags viktigaste steg, att den försökte tillkämpa sig vidsträcktare rätt åt sina revisorer. Ty under de kommande åren var det ej minst genom revisionen, som riksdagen sökte komma åt regeringen, begränsa dess makt genom att göra anmärkningar mot de kungliga rådgifvarna och därigenom småningom förändra uppfattningen af förhållandet mellan de båda statsmakterna och utvidga riksdagens inflytande. Under den första tiden fanns ett ytterlighetsparti, som ville chikanera regeringen genom dessa revisioner och göra anmärkningar i onödan, men i det stora hela sköttes revisionerna med klokhet och måttfullhet. Ännu var man dock mycket osäker i formerna.

Det var mellan riksdagarna, som dessa revisioner utfördes. Den första, som mera rigoröst tillämpade liberala åsikter, var statsrevisionen af 1827, i hvilken flera af oppositionens förnämsta män voro företrädda. Man sökte komma åt regeringen för skeppshandelsfrågan, hvilken året förut åstadkommit mycket väsen, men då revisorerna ej fingo tillgång till alla akterna i målet, lyckades icke detta anslag; i stället vände sig revisionen emot Wirsén såsom chef för statskontoret.

Vid den därpå följande riksdagen kunde emellertid oppositionen ej häfda sin ställning. Regeringen hade i tid vidtagit åtgärder, och oppositionen saknade lämplig ledning. Schwerin var alltför nyckfull, Anckarswärd utan hållning.

Så var liberalismen under slutet af tjugutalet snarast stadd i tillbakagång. Argus var icke längre samma organ som 1823, och ledarna voro icke vuxna sina uppgifter.

Snart skulle emellertid nya händelser inträffa och nya män framträda på skådeplatsen, hvilka gåfvo ny fart åt liberalismen. Det var Lars Johan Hierta och hans anhang: *Rabulisterna*, såsom motståndarna på stridens höjdpunkt kallade dem.

RABULISTERNA.

Om man år 1815 kastade en blick tillbaka på de händelser, som under de sista tjugu åren upprört Europa, kunde resultaten af den franska revolutionen ingalunda betraktas såsom glädjande för mänskligheten. Revolutionen hade icke hållit, hvad den lofvat. Långtifrån att förverkliga sitt program, frihet, jämlikhet och broderskap, tycktes den endast ha slopat all borgerlig ordning och vändt upp och ned på allt utan att bringa välsignelse åt någon. Napoleon hade visserligen återställt det borgerliga samhället, men gripen af en omättlig eröfrareifver, hade han själf öfversvämmat Europa med krig. Det var som om en jordbäfning gått fram öfver Europa, allt befann sig i upplösning och förvirring, månget rike stod på undergångens brant, och det var endast med uppbjudande af sina sista krafter, som staterna räddade sig från dessa lössläppta naturkrafter.

Ej underligt, att hvad folken framför allt begärde i det ögonblick, då Napoleon oskadliggjorts, var fred, lugn och hvila. Den naturliga motvikten mot revolutionen blef den heliga alliansen, hvilken på sitt program satte upplysningstidens sentens: allt för folken, intet genom folken, men som i själfva verket endast åsyftade undertryckandet af alla folkrörelser och ville återinföra det gamla samhällets institutioner och förhållanden.

Detta lyckades emellertid icke. Den reaktion, som följde på revolutionen, kan visserligen i våldsamhet endast mäta sig med den katolska motreformationen, men i själfva verket nådde den icke mycket djupt. Och den förblef icke länge emotsagd. Trots alla de inskränkningar den infört i tryckfriheten, reste sig i alla europeiska länder självständiga och oberoende naturer emot den. Om reaktionen hade sin ut-

gångspunkt och sitt fäste i det despotiskt styrda Ryssland, var det däremot England, den politiska och borgerliga frihetens hemland, som först satte sig till motstånd, och Frankrike, som ett helt århundrade genompyrts med engelska ideer, följde omedelbart efter.

Reaktionen var i själfva verket endast en hvilotid, efter hvilken frihetsideerna åter sköto upp i föryngrad skickelse. De återvände, men i mångt och mycket fördjupade och omgestaltade. Rousseaus tankar, hvilka i så mycket lågo bakom revolutionen, funno i engelsmannen Bentham en ny försvarare och utvecklare, som kom den följande tiden till godo. Och Saint Simon och Fourier förde hans ideer vidare i socialistisk riktning.

Det var också under dessa femton år emellan Napoleonskrigens slut och julirevolutionen, som samhällena återvunno sin styrka. Den ekonomiska utveckling, som börjat redan före revolutionen, fortsattes. Begagnande sig af de stora naturvetenskapliga och industriella uppfinningar, hvilka gjorts under sjuttonhundratalet, och hvilkas antal dagligen ökades, hade en ny samhällsklass uppväxt och skapat sig förmögenhet och välstånd. Den hade kunnat göra det, därför att revolutionen afskaffat alla privilegier, monopoler och skråordningar, hvilka dittills legat tryckande och hämmande öfver samhället och i dess ställe infört den fria konkurrensen. Under dessa femton år hade i själfva verket samhällslifvet omgestaltats, och ett nytt stånd stod färdigt att öfvertaga makten. Nu blef det för hvar dag tydligare, att det dock låg något underbart gömdt i revolutionens stolta och abstrakta teser. Och samma strid, som utmärkte de öfriga europeiska länderna, hade redan börjats i Sverige.

Under dessa sakernas läge utbröt julirevolutionen i Frankrike, hvilken strax gaf mäktigt genljud i de flesta europeiska stater. Den följdes af revolutionen i Belgien, af upproret i Polen, och två år därefter antogs i England den bill, som där skulle inleda reformernas æra. Öfver allt, där dessa folkrörelser nådde fram, ljödo de som dödsringningar öfver ett politiskt system.

I Tyskland, i Preussen och Österrike medförde året 1830 icke något politiskt systemskifte. Metternich höll alltjämt trådarna till det politiska spelet med säker hand. Så icke heller i Sverige. Men liksom i Tyskland började man

här hemma på allvar den politiska striden. Hade icke julirevolutionen inträffat, är det icke osannolikt, att regeringen fått öfvertaget, eller att åtminstone den politiska kampen utdragits längre än nu blef fallet. Af pressen hade åtminstone regeringen icke längre någonting att frukta, tack vare indragningsmakten och de salarierade tidningarna. Dessutom gick kamarillan just då i författning med Crusenstolpe om utgifvandet af en ny tidning, hvilken ännu kraftigare skulle upptaga kampen mot liberalismen. Men nu fick oppositionen ny vind i seglen. Den samlade sig, dess ideer spriddes till alla landsändar och genomträngde snart hela folket. Året 1830 kan i Sverige kortast karaktäriseras däraf, att då utgafs det första allvarliga förslaget till en representationsreform af Richert och Anckarswärd, och då började Aftonbladet att utkomma.

Ty det var icke på riksdagen, hvilken ju endast sammanträdde hvart femte år och arbetade under ytterst klumpiga och tunga former, det var icke på riddarhuset, hvarest denna opposition först hade börjat, och hvarest den haft och ännu länge skulle hafva sina intelligentaste kämpar, som den skulle nå fram till seger. Det var i pressen. Den man, som samlade oppositionen, gaf den styrka och fasthet och bestämda mål att arbeta för, det var Lars Johan Hierta.

Få män hafva under sin lifstid blivit så öfverhöljda med ovett som han. Hans vedernamn voro många, så länge som han stod i främsta ledet och med aldrig svikande ifver, med klokhet och sakkunskap, logik och bitande kvickhet kämpade för sina åsikter. Man har till och med sagt, att han inga åsikter hade, att han endast var en skicklig affärsman, hvilken försåg svenska folket med allt hvad det önskade, stearinljus och liberalism efter behag. Ännu i våra dagar hör man särskildt äldre personer tala om Hierta och Aftonbladet med en ovilja, som visar, huru högt stridens vågor gingo. Och hans bild står ännu icke så högt som den borde stå — synlig för hela svenska folket. Han delar därutinnan öde med sin store motståndare på tronen. Ty visserligen är det han och Karl Johan, som framför alla andra skapat det moderna Sverige. Den senare är fäderneslandets återställare, som med fast hand förde farkosten ut ur äfventyrspolitikens bränningar; den senare grundlade den moderna

pressen, lockade folket att diskutera sina politiska och sociala förhållanden, fullbordade den grundlag, som Sverige 1809 erhållit, men med hvars innehåll det ännu var obekant, och tvingade regeringen att efterlefva den. Och det är väl äfven Hierta, som mer än någon annan har äran af den svenska representationsförändringen, äfven om han icke direkt lade hand vid dess slutliga genomförande.

Lars Johan Hierta föddes den 23 januari 1801. Han tillhörde en gammal dansk krigarsläkt, hvilken troligen under Erik XIV inkommit i Sverige. Den förste, som bröt med familjjens traditioner och gick den lärda vägen, var Lars Johans fader, Karl Diedrich Hierta. Han blef 1785 adjunkt i kemi vid Uppsala universitet och 1798 räntmästare. Modern dog tidigt, då Lars Johan endast var tre år gammal, så att fadern blef ensam om att uppfostra sina trenne barn. Fadern var en synnerligen bildad man och en äkta frisinnad natur, genomträngd af sjuttonhundratalets upplysningsideer. Man märker det redan på de älsklingsmaximer, som han inskärpte hos sina barn: att aldrig visa öfvermod mot tjänare och arbetare eller tala om bättre och sämre folk, eftersom de voro klädda. I det sätt, hvarpå han uppfostrade sönerna, spårar man inflytande från Rousseaus läror. Det stela förhållande, som eljest utmärkte tidens uppfostringssystem, förekom icke i hans hus. Han umgicks med sina gossar som en äldre vän, försmådde stundom icke att vara deras lekkamrat och förlade gärna undervisningen ute i det fria. Vid den egentliga skolundervisningen lades mera vikt på att skärpa iakttagelseförmågan och omdömet än på att fylla minnet med blott utantill inlärda fakta. Dock öfvades äfven detta, men endast genom små läxor, som ideligen repeterades. Tack vare denna rationella lärometod, använd på alla ämnen under två år med blott fyra timmar om dagen, bragtes Lars Johans kunskapsmått så högt, att han med stor heder kunde aflägga studentexamen vid fjorton års ålder. Han befanns därvid äga bättre insikter i både latin, grekiska och matematik än alla samtidigt, höstterminen 1814, från Skara gymnasium uppkomna lärjungar, ehuru dessa voro ynglingar om sjutton till tjugu år.

Den unge studenten var en glad och hurtig gosse, öppen

till sitt väsende, och så blygsam, att han, då vid ett kalas hos nationsinspektorn denne framför alla jämnåriga utmärkte honom med några berömmande ord, sprang och gömde sig och brast i gråt, skamsen öfver den skedda utmärkelsen »såsom öfverdrifven och obillig mot så många äldre, hvilka nu kunde fatta ovilja mot mig». Denna anspråkslöshet var ett drag, som följde Hierta genom lifvet; han såg på sig själf utan all öfverskattning. En viktig egenskap för den, som vill leda andra!

Under de första studentåren intresserade han sig mera för kroppsliga idrotter än för studierna; därunder vann hans fysik, hvilken förut varit klen, i styrka, och han utvecklade sig till en skicklig simmare och gymnast. Men faderns död 1816 och det ringa arf, han efterlämnat, manade honom att tänka på lifvets allvar. Hans ämnen voro de klassiska språken samt matematik, fysik och kemi. För filosofi och litteratur intresserade han sig däremot icke, och striden mellan gamla och nya skolan, som under dessa år lifligt utkämpades, gick honom spårlöst förbi.

Om Hiertas skarpsinnighet vittnar fördelaktigt en händelse, som inträffade, medan han ännu låg i Uppsala, och som han i sin självbiografi berättat på sitt vanliga anspråkslösa och torrt humoristiska sätt. En hans ungdomskamrat, son till professor Aurivillius, skulle nämligen disputera pro excercitio öfver en österländsk resebeskrifning, som fanns i universitetsbiblioteket. Disputationen var särskildt högtidlig, därför att den bevistades af några norska kommissarier, som varit med om riksaktens uppgörelse mellan Sverige och Norge. Och för att göra den ännu högtidligare hade professor Fant åtagit sig att opponera extra. Hierta skulle vara andra opponent och hade således enligt tidens bruk föga annat att göra än att ställa respondenten i bästa möjliga ljus. Hela detta program gick också nu i sin behöriga ordning, såväl under första opponentens som professor Fants framträdande, »hvilken senare,» berättar Hierta, »slutade med att uppdraga en vältalig och lysande målning öfver den Aurivilliska släktens förtjänster och hvad man kunde hoppas för den unge respondentens framtid ... När ordningen sedan kom till mig att äfven säga några ord, var jag först så rädd, att jag icke visste mig någon råd. Men händelsen gjorde att i själfva reseanteckningarna, som voro föremål för afhandlingen, förekommo åtskilliga sifferuppgifter

enligt den mahomedanska tideräkningen, Hedschra, hvilka hvarken stämde öfverens sinsemellan eller med den antagna begynnelsen af denna tideräkning. Detta gaf mig anledning att sätta i fråga, huruvida ej det rara manuskriptet vore understucket. På en sådan invändning voro hvarken præses eller respondens förberedda: vid första felet, som anmärktes, påstodo de, att det vore tryckfel, men då det fanns flera ställen att uppgifva, där en sådan förklaring var otillräcklig, så inträffade här den nästan exempellösa händelsen, att præses själf måste medgifva, att han icke kunde förklara det anmärkta förhållandet. Denna vändning efter de många föregående grannlåterna väckte en viss sensation och stor munterhet; äfven præses själf kunde ej hålla sig ifrån att skratta; och allt detta var icke liten ära för mig, förstås, isynnerhet tyckte jag detta, då, vid aktens slut, en norsk biskop, med stor hvit ringkrage kring halsen, kom fram till mig, tog mig i famn och kysste mig, någonting som våra biskopar i Sverige troligen icke skulle hafva så stor lust till numera.»

Efter att hafva aflagt filosofiekandidatexamen blef Hierta år 1821 magister; i slutet af samma år tog han äfven juriskandidatexamen och slog sig därefter ned i Stockholm. Det var hans afsikt att gå ämbetsmannavägen, hvarför han inskref sig i bergskollegiet och åtskilliga andra verk.

Nu började för den unge bergsnotarien ett mera omväxlande lif än det universitetsstaden kunnat erbjuda. Han kom till Stockholm i det ögonblick, då tidningspressen började väcka politiskt intresse bland publiken. Liksom hela världen läste han i Anmärkaren om Wermdömålet, i hvilket godtyckligheten och laglösheten i tidens rättsskipning så skarpt framträdde. Det intryck, som denna händelse gjorde på honom, förstärktes ännu mera, då han någon tid därefter med egna ögon upptäckte ett tydligt bevis på samma förhållanden. Under sin tjänstgöring i justitierevisionsexpeditionen hade han nämligen fått tillåtelse att besöka fängelserna. Vid ett dylikt besök i Smedjegårdshäktet träffade han på en gammal man, hvilken på hans fråga, hvarför han var arresterad, sade, att han ej visste det, men att man sagt, att han var sjuk. Vid närmare efterfrågan befanns denna person vara samme torpare från Wermdön, som några år förut blifvit anklagad för mordet därstädes samt piskad till

bekännelse. Hierta anmälde saken, och torparen lössläpptes — men Hierta fick icke oftare tillträde till fängelserna.

En ny sida af samhällslifvet öppnade sig för honom, då han lyckades blifva anställd i riddarhuskansliet vid 1823 års riksdag. Här möttes för första gången tre af de män, hvilka sedan under trettiotalets politiska stridigheter voro bland de mest omtalade: Hartmansdorff, Crusenstolpe och Hierta. Den senare fick nu tillfälle att studera riksdagsmaskineriet, så nödvändigt att känna för en blifvande tidningsman, och från sin underordnade plats iakttaga de mera framstående personligheterna. Han medförde från denna riksdag ett intryck, som, enligt hvad han själf säger, blef bestämmande för hela hans lifs senare riktning. Det var nämligen den stora debatten mellan Carl Henrik Anckarswärd och Baltzar Bogislaus von Platen, så omtalad och berömd i tidens historia, i hvilken hela riddarhuset deltog, instämmande i Platens refräng: »Vi besvärja friherre Anckarswärd». »Det är omöjligt att beskrifva den hänförelse af olika sinnesrörelser, hvarmed jag var vittne till denna och andra politiska scener,» säger han i sin själfbiografi.

Det talades vid denna tid mycket på riddarhuset i hög och patetisk anda, under det man slog på förfädernas sköldar, ofta med verklig vältalighet, men ofta också endast med braskande fraser. Det var icke alltid som Hierta rycktes med; han fann i dessa tal äfven näring för sitt satiriska lynne. Hans första författarskap utgöres af parodier på dessa högtrafvande vältalighetsstycken. På riddarhuset satt nämligen ett gammalt original, majoren och hofjunkaren Rosenschütz, hufvudman för sin ätt, hvilken stundom fann sig hågad att äfven framlämna ett memorial, men som författarskapet ej var hans starka sida, brukade han för detta ändamål använda den unge riddarhuskanslistens hjälp. Hierta var icke sen att begagna tillfället till en ohejdad, men verkligt rolig drift med den gamle. På så sätt uppstodo de »Rosenschützska memorialen», hvilka troligen icke alla upplästes på riddarhuset, men som Hierta tryckte i Conservationsbladet, en skämttidning, i hvilken han medarbetade*. De äro hans första alster i den skämtsamma stil, hvilken Hierta senare så ofta tillgrep — vanligen till stort obehag för hans motståndare.

* H. Wieselgren har aftryckt tre af dem i sin biografi öfver Hierta.

Riksdagsförhandlingarna voro ännu 1823 icke offentliga. Emellertid hade Argus-Johansson erhållit enskildt tillstånd af landtmarskalken att öfvervara riddarhusets förhandlingar, och med honom trädde Hierta i närmare beröring vid slutet af riksdagen. Denna bekantskap var icke utan sin betydelse. Under åren 1824, 1825 och 1826 meddelade nämligen Hierta åtskilliga notiser och uppgifter till Argus, fast, som Johansson sedan sade — under en polemik med Aftonbladet 1832 — Hierta inte fick *skrifva* i hans tidning. Ty, säger Johansson, hans artiklar »voro af en så grossier ton, att endast tre eller fyra under loppet af två år kunde efter mycken omhyfling och tvättning införas, och vi frukta, att de tyvärr ändå osade Aftonblad.» Troligen är det, som jag på annat ställe sökt visa*, några smärre skämtartiklar (mosaiker), som Johansson med detta yttrande åsyftar, artiklar, som nu äro utan vidare intresse. Hvad som däremot är klart, är att Hierta under denna tid, då han var springpojke i Argus (för att använda Johanssons uttryck), med sin vakna blick satte sig in i en tidnings skötsel och således här genomgått sin lärotid såsom blifvande redaktör. Under dessa senare år af tjugutalet, hvilka för Hiertas framtid och utveckling varit af afgörande betydelse, skref han förutom sina skämtartiklar i Conservationsbladet enligt Wieselgrens uppgift äfven politiska artiklar i Stockholmsposten.

På olika sätt lefde således Hierta med i tidens stockholmslif. Klok, sparsam och anspråkslös arbetade han mycket för att nå fram till en själfständig ställning. Tungus var han emellertid aldrig. Han hörde till dessa människor, för hvilka tiden räcker till för allt, och han var icke heller en af dessa inåtvända naturer, som under jäsningstiden, medan deras mål endast äro moln och dimmor, sluta sig inom sig själfva i tyst grubbel. Hierta var en praktisk man, som såg nyktert och kallt men med en viss torr och välvillig humor på tingen och människorna samt sade sin mening öppet och frimodigt, när så lämpligt var. I sällskapslifvet var han gärna sedd. Han tyckes under dessa år hafva utgjort medelpunkten i en krets af unga tjänstemän och stiftade det *Debatterande sällskapet*, ett nytt försök af samma art som den indragna Schwerinska talklubben 1820, och i hvilket

* *Mortensen, J.*, Lars Johan Hiertas medarbetarskap i tidningen Argus. *Samlaren* 1902.

man med lif och lust diskuterade allt mellan himmel och jord. Vid dessa sammanträden syntes ofta hans kusin, öfverstlöjtnanten Gustaf Hierta, då en af oppositionens ypperste talare på riddarhuset och ett par år senare utgifvare af den radikala tidningen Svenska Medborgaren. Utan tvifvel har han under dessa år äfven påverkat Lars Hiertas utveckling i liberal riktning. Det var väl också i Debatterande sällskapet, som Hierta lärde känna Benthams läror. Han genomträngdes helt af dennes utilitetsprincip: den största möjliga lycka för det största möjliga antal, och kallade den senare ledstjärnan i sitt lif. Det var Bentham, som väckte till lif hans intresse för humanare rättsförhållanden.

Småningom gick det väl upp för Hierta, att han ej var rätt lämplig för ämbetsmannabanan. Han var så demokratiskt anlagd, att han svårligen kunde hoppas att på den vägen nå fram. Dessutom hade han 1827 förlofvat sig, så att det gällde för honom att snarast möjligt slå in på en bana, som hastigt kunde föra honom till oberoende. Under de närmaste åren såg han sig om och förberedde sina planer.

Vid riksdagen 1828—30 var Hierta anställd som notarie och utgaf tillsammans med Crusenstolpe en riksdagstidning. Det var profballongen för Aftonbladet. Det lyckades öfver all förväntan. De första tjugutre numren måste uppläggas i ny upplaga, och Crusenstolpe, som dock låtit kompanjonen draga den större delen af bördan, hemförde som sin anpart något öfver femtusen riksdaler banko.

Under arbetet med denna tidning hade Hierta erfarit, att det var illa ställdt med Stockholms tryckerier. Nästa steg var därför, att han själf inköpte ett sådant och började förlagsverksamhet.

Han stod nu fullt rustad för det företag, som under de sista åren föresväfvat honom, nämligen att utgifva en ny periodisk tidning af liberal färg. Han afvaktade endast det gynnsamma ögonblicket för att starta den.

Efter riksdagens slut var oppositionens ställning sämre än på många år. Anckarswärd, alltid nyckfull och oberäknelig, hade drifvit oklokheten ända därhän, att han återlämnat sin riksdagspollett och gått ifrån det hela. Grefve Brahe stod såsom chef för hofpartiet, hvilket var bättre organiseradt än någonsin. De konservativa hade afgjordt

öfvervikten. Detta framgår redan af en blick på tidens pressförhållanden. De äldre tidningarna, hvilka spelat en roll i början af tjugutalet, hade antingen dött såsom *Courieren* eller förlorat färg och betydelse som *Argus* eller saknade så godt som allt inflytande såsom *Journalen* och *Stockholmsposten*, hvilka dessutom voro salarierade af regeringen och därför misstänkta af allmänheten. Detsamma var i ännu högre grad fallet med *Granskaren*, utgifven af expeditionssekreteraren Lindgren och *Stockholmstidningen*, som redigerades af kammarjunkaren Rothlieb. *Post- och Inrikestidningar* var det officiella organet men illa skött, *Stockholms Dagblad* innehöll endast annonser och polisunderrättelser. *Dagligt Allehanda*, en af hufvudstadens bästa tidningar, befattade sig föga med inrikespolitiken men hade däremot stundom intressanta referat af debatter i franska kammaren eller engelska parlamentet. Af alla dessa tidningar stödde således icke en enda oppositionen, utan alla voro mer eller mindre regeringsvänliga. Därtill kom den 1829 af expeditionssekreteraren Askelöf grundlagda *Den objudne gästen*, hvilken nästa år förändrade sitt namn till *Svenska Minerva* och under den följande tiden skulle blifva Aftonbladets kvickaste och påpassligaste motståndare. Askelöf representerade i Stockholmspressen den historiska skolans uppfattning. Dessutom påtänkte vid denna tid hofpartiet att förskaffa sig ytterligare ett organ, som med större talang och skicklighet än de öfriga salarierade tidningarna kunde förfäkta dess åsikter. Till redaktör för denna tidning utsågs assessor Magnus Jakob Crusenstolpe, och *Fäderneslandet* utkom från den 1 december 1830.

Till motvikt mot alla dessa mer eller mindre regeringsvänliga pressorgan hade endast en ny tidning uppstått, nämligen *Medborgaren*, som år 1829 uppsattes af öfverstlöjtnanten Gustaf Hierta, men denna tidning, den första socialistiskt färgade i Sverige, hade en alltför utpräglad radikal riktning för att kunna finna någon anslutning under dåvarande förhållanden. Den gjorde sig till tolk för samma åskådningssätt och samma stämningar, hvilka i Frankrike hade sitt hufvudorgan i *Le Globe* och kommo till utbrott efter 1830, men äfven där först längre fram fingo inflytande på den praktiska politiken.

Som man finner af denna öfversikt, fanns det plats för

en självständig, frisinnad tidning. Det var denna plats som Hierta intog, och det kunde icke skett på en mera lämplig tidpunkt än nu, då julirevolutionen öfverallt ökade det politiska intresset och väckte till lifs de liberalas slumrande förhoppningar.

Hierta tilltrodde sig emellertid icke att ensam leda tidningen. Han ville endast »sköta hushållsbestyren» och vara den sammanhållande kraften. Uppstode någon vinst, skulle denna lika fördelas mellan redaktörerna; för risken af företaget skulle däremot Hierta stå, därför endast förbehållande sig inkomsten af möjligen inflytande annonser. Det beslöts, att tidningen skulle utgifvas om aftonen, eftersom posterna anlände om förmiddagen, och någon aftontidning ej förut fanns i Stockholm.

De fem personer, hvilka Hierta utsett till sina medredaktörer, voro M. J. Crusenstolpe, då assessor i Svea hofrätt och redan bekant som politisk skriftställare; v. häradshöfdingen Andreas Möller, känd såsom humoristisk poet; G. Lagergren, referendarie i riksgäldskontoret; adjunkten vid Lunds universitet K. H. Lundblad samt skalden G. G. Ingelman. Emellertid bortgingo den ene efter den andre af olika skäl. Endast Lagergren och Möller kvarstannade tills vidare, men blott såsom medarbetare. Utan tvifvel var det också bäst, att Hierta ensam blef ledare; han säger senare, att han af egen erfarenhet fått lära, att en tidning, för att motsvara sitt ändamål och öfva inflytande, måste vara uttryck för hufvudsakligen *en* vilja.

Sedan tvenne profnummer utskickats, började tidningen regelbundet utkomma den 16 dec. 1830.

Aftonbladet hade lycka med sig. Redan under andra året utgick den i tre tusen exemplar. Den började i kvartformat ungefär af samma storlek som Argus, men vid 1834 års riksdag uppträdde den i folio, dock ännu endast trespaltig; två år senare var den fyrspaltig och under åren 1838 till 1839, då den nådde höjdpunkten af politiskt inflytande, utkom den i ett både till längd och bredd betydligt ökadt femspaltigt format. Den erhöll en för sin tid kolossal spridning, och dess inflytande var sådant, att den på mindre än tio år förändrade den svenska politikens utseende. G. Adlersparre, Aftonbladets första prenumerant, skrifver i ett bref af den 10 dec. 1831: »Beskyllningen, att Aftonbladets

publik är den lägsta tänkbara, är väl den lägsta tänkbara afundsprodukt. Den som sistlidne sommar i den förr så kallade Kungsträdgården sett eleganter af båda könen fylla alla bänkarna med Aftonbladet, cirkulerande från person till person; den som sett massan af välklädda budbärare och köpare i Storkyrkobrinken; den som personligen sett och hört eller genom bref erfarit, att Aftonbladet hålles och läses allmänt från och med Skåne till och med Norrland, måste le och förundra sig öfver en ilska, som ej kan öfverträffas i låghet och dumhet.»

Till Aftonbladets framgång bidrog icke litet dess utseende och yttre anordning. Redan i tekniskt afseende var tidningen en föregångare. Den var förträffligt uppställd, klart och läsligt tryckt, och på första sidan meddelade den till de öfriga tidningarnas stora förtrytelse ett sammandrag af Post- och Inrikestidningarnas officiella tillkännagifvanden — ett af dessa praktiska arrangemang, i hvilka Hierta alltid visade sig som en mästare. De öfriga tidningarna började strax en polemik mot denna anordning, hvilket naturligtvis ökade tidningens spridning.

Innehållet i den nya tidningen var ytterst lättläst, artiklarna särdeles välskrifna och roande. Aftonbladet behandlade sina ämnen i olika tonarter, än allvarligt, än skämtsamt, och detta var något hittills så godt som okändt i den svenska pressen. Notisafdelningen var rikhaltig och så pålitlig som möjligt; artiklarna, korta och klara, lade an på åskådliga och pittoreska uttryck. I polemiken var Hierta en mästare, alltid slagfärdig, i rikt mått nyttjande sin kvickhet för att förlöjliga motståndarna. Redan de första numren erbjuda rikliga smakbitar. Så t. ex. besvarar han i en artikel »Om det nya årets förhoppningar» konkurrenstidningarnas artigheter med en uppmaning till Granskaren, Fäderneslandet, Stockholms tidning och Argus IV att slå sig tillsammans och begära publikt understöd till inrättande af en vattningsmaskin af fyra åsnors kraft för att därmed uppfriska allt snärjgräs och alla gamla fördomar i landet. En annan gång jämför han Granskaren med en kronobarkass, hvilken »lär fått en stöt i aktern och förlist. Lyckligtvis var lasten af obetydligt värde.» När Granskaren på grund af denna omilda behandling utfor mot Aftonbladet, gör detta »bot och bättring»: »Hvem hade väl trott, att han (Granskaren), som har så

mången annan otur, äfven skulle vara så beklagligt organiserad, att den omtalade stöten, på det håll den träffade, kunde gå honom så rakt till hjärtat.» Tonen var icke fin, och särskildt under det stora tidningskäbblet 1834 och de närmaste åren framåt väjer man icke undan för grofva uttryck och lifligt ovett i »roddaremadammernas» stil. Men tiden var sådan, och de öfriga tidningarna voro icke bättre. Något ungdomligt och friskt hvilade det i hvarje fall öfver tidningen. Publiken märkte dessutom snart, att den i Aftonbladet fick färskare och bättre underrättelser om utländska förhållanden. Redan i profnumret kunde Aftonbladet meddela den Wellingtonska ministärens fall, och den fortgick i samma anda, ständigt bemödande sig att komma tidigare än konkurrenterna.

Likaledes sökte den redligt att uppfylla sitt i programmet gifna löfte att vara en universell tidning. Äfven detta var något nytt, då det utfördes i den utsträckning som här var tillfället, isynnerhet sedan tidningen från och med 1834 utvidgats. Den meddelade ut- och inrikesnyheter, hade politiska ledare, påpekade fel och missförhållanden af hvarjehanda art; hade en vidlyftig polisafdelning och följde med intresse teater och litteratur. Högt stod emellertid aldrig litteraturkritiken i Aftonbladet, och synpunkterna voro alltför ofta förestafvade af politiska hänsyn. Atterbom såväl som Geijer före affallet blefvo alltid illa åtgångna af Aftonbladet. Trots sin ensidighet är emellertid dess kritik af stor betydelse för den följande utvecklingen och i mångt och mycket bestämmande äfven för den högre kritiken under fyrtiotalet.

På detta sätt blef Aftonbladet snart den fyrbåk, från hvilken en ny ideriktning strömmade ut öfver landet. Ty det kan och bör icke glömmas, att Aftonbladet verkligen hade ett andligt innehåll, man må så döma om arten och djupet af dessa åsikter, huru man vill. Dess betydelse i svenskt kulturlif kan endast jämföras med Dalins Argus för frihetstiden eller Stockholmsposten för Gustaf den tredjes generation. Hierta samlade så småningom omkring sig flera af landets bästa pennor, hvilka lämnade bidrag dels såsom tillfälliga, dels såsom fasta medarbetare. Palmær skref där 1834 sina bref till Svenska Minerva, i hvilka Tegnér plumpt men kvickt förhånades. 1835 började Sturzen-Becker sina eleganta kåserier. När Stockholmsposten gick in (ett af de första

offren för den segrande Aftonbladskonkurrensen), uppsamlade Hierta den gamle, något narraktige hedersmannen kapten Lindeberg. Efter 1839 tillhörde Almqvist under en följd af år tidningens medarbetare. Under fyrtiotalet tillkom så en hel ny falang af författare, fostrade just i Aftonbladsliberalismen, och denna spriddes då genom både poesier och romaner. Hela fyrtio- och femtiotalet i vår litteratur »osa Aftonblad». Brauns poetiska betraktelser öfver dagens händelser och frågor, Blanches sentimentala brottmålsromaner, Sturzen-Beckers republikanska drömmar, Strandbergs stridssånger, allt är prägladt af denna samma Aftonbladsliberalism.

Aftonbladet ägdes af Hierta och stod under hans personliga ledning fram till 1851. Under hela denna tid kämpade tidningen för samma program. Särskildt ytterlighetsbladen, som uppstodo i början af fyrtiotalet, af liberal såväl som af reaktionär karaktär påstodo motsatsen. Folkets röst, Biet etc. förklarade, att Hierta endast var affärsman och vände kappan efter vinden. Affärsman var han visserligen och det så klok, att han förstod, att den, som länge vill bevara publikens förtroende, också bör behandla den med redbarhet. De motsägelser, som man trott sig finna i hans uppträdande, bero dels därpå, att han aldrig var ytterlighetsman, dels låta de förklara sig ur taktiska skäl. Det är sant, att Aftonbladet stämde ner tonen och intog en afvaktande hållning i början af fyrtiotalet. Den gjorde det, emedan man väntade, att regeringen med Oskar den förstes uppträdande på tronen själf skulle genomföra liberala reformer. När Aftonbladet fann, att dessa förhoppningar gäckades, grep den åter till offensiven. Att bladet mattades omkring 1848 berodde åter på de allmänna tidsförhållandena, och det var också snart därefter som Hierta afgick: han såg, att den stora kampen var slut.

De liberala ytterlighetsbladen, hvilka i ungdomlig ifver löpte linan ut och helt doktrinärt ville se programmet utfördt i sina logiska konsekvenser, funno Hierta ofta för ljum. Svärmare var han visserligen aldrig i politiken. Tidningens program var klokt och förståndigt lämpadt efter landets behof och utan allt exalteradt imiterande af utländska mönster. Det upptog aldrig till behandling andra frågor än sådana, som på fullt allvar kunde debatteras i Sverige, och som det verkligen fanns förutsättningar för att folket under den närma-

ste tiden skulle kunna lösa. Och huru många af de reformer, som då föreslogos, vänta icke ännu i denna dag på sin lösning eller hafva först på sista tiden genomförts! Betecknande är, att Hierta alltid med försiktighet rörde vid de religiösa frågorna, helt enkelt emedan det icke ännu fanns resonnansbotten för dem hos folket. Han beskylldes ofta af motståndarna för att vilja införa republiken i Sverige, och det kan icke nekas, att han särskildt under sina tidigare år liksom liberalismen öfverallt i Europa hade republikanska tendenser; men å andra sidan sade han sant, då han förklarade, att han aldrig föreslagit republiken: han hade endast pekat på den som ett aflägset mål. Han nöjde sig i detta afseende med att kämpa för konstitutionellt styrelsesätt.

Aftonbladets program var således under hela Hiertas regim detsamma men med nyanser efter olika perioder. Tiden från 1830—1834 utgör det första stadiet i Aftonbladets tillvaro, under hvilket det långsamt men säkert vann terräng, och Hierta småningom nådde fram till att blifva den »erkändt främste». Efter denna riksdag inträdde hvad man kallat rabulistskedet, tiden för den häftigaste striden, hvilket kulminerade med året 1838. Därefter följde under fyrtiotalet en viss osäkerhet i bladets redigering. Åtskilliga af de påyrkade reformerna hade redan då nått sitt förverkligande, och man befann sig i en nödvändig reaktion.

Aftonbladet blef språkröret för alla de reformer, som sysselsatte denna tid. Ty det är från 1830 och fram till 1864 som det svenska samhället genomgår sin stora omdaning. Vi hafva svårt i våra dagar att föreställa oss de stora förändringar, som under dessa decennier timade. Ända fram till 1840 var Sverige ännu en så godt som enväldigt styrd stat. Samhället var indeladt i fyra skarpt skilda stånd. Af dessa var det endast adeln, som hade något inflytande, borgarståndet var obetydligt och hade icke nått till någon större utveckling; bönderna stodo ännu lågt. Det erinrar om frihetstidens partistrider, när man ännu 1828 kunde muta bondeståndet att gå regeringens ärenden i tryckfrihetsfrågan. Representationen öfvade icke stort inflytande, ty dels sammanträdde den endast hvart femte år, dels var dess arbetssätt, med fördelning på fyra stånd, alltför klumpigt. Och om det fria svenska folket på denna tid bör man icke tala alltför högt. Det var fattigt och kujoneradt, förstördt af bränn-

vinet, som i floder rann genom landet tack vare husbehofsbränningen; det var rått och våldsamt såsom de blodiga brott, hvilka hörde till ordningen för dagen, utvisade. Rättsväsendet var bristfälligt och godtyckligt; i brottmål användes en inkvisitorisk förhörsmetod, och till och med vissa former af tortyr förekommo. Husagan bedrefs ännu med ifver, och hade långt fram i århundradet ifriga försvarare på riksdagarna. När herremannen på resor fann, att skjutshästarna icke förde honom tillräckligt snabbt framåt, lade han helt enkelt piskan på skjutsbondens rygg. De svenska samhällsförhållandena under denna tid erinra icke så litet om de ryska i våra dagar. Oredlighet och mutor voro icke ovanliga bland ämbetsmännen. Trots allt detta var det emellertid ett intelligent och vaket folk af gammal germansk stam, som nu, sedan det en gång på allvar fått fred, började att kämpa för sin frihet och själfständighet.

Och för nästan alla de reformer, som genomfördes, hade Aftonbladet höjt sin stämma. Det öfvertog från Argus kampen för konstitutionalismen och tvingade slutligen genom sitt djärfva och kloka uppträdande regeringen att återgifva den tryckfrihet, som 1812 slopats. I Richerts och Anckarswärds fotspår kämpade det ihärdigt för representationsförändringen.

I ekonomiskt afseende arbetade Hierta både på riksdagen och i tidningen för en friare tullagstiftning (vid denna tid voro importtullarna ofta ända till 50 % af varans värde; vanligt var 10 %—5 %; också lurendrejades betydligt), för näringsfrihet och i allmänhet för afskaffandet af den otalighet monopoler och privilegier, som stodo i vägen för en sund konkurrens. Vidare har han ofta och ihärdigt talat för husagans afskaffande, för förändrade arfslagar och humanare brottmålslagstiftning. Han stred för offentlighet i alla ärenders behandling, för lagbundenhet i alla dess former, för tryckfrihet utan intrång af de makthafvande; han fordrade ansvarighet för styrande i alla led såväl inför folkets representanter vid riksdagen som inför den allmänna rättskänslan.

Mycket af det hat, som Aftonbladets uppträdande framkallade, och hvilket ännu lefver kvar mångenstädes, berodde naturligen på det påpassliga och närgångna sätt, hvarpå Aftonbladet utöfvade sin kritik. Antingen dess angrepp skedde allvarligt eller humoristiskt, så sved det. Särskildt fick byråkratien och hofvet sitta emellan. Tidningen kritiserade

ständigt och jämt ämbetsmannakårens görande och låtande. Den hade ett öppet öga för det godtyckliga sätt, hvarpå hofämbetsmän eller gamla militärer befordrades till högre platser. Ett annat stående ämne i dess spalter var, hvad den skämtsamt kallade för *utdragningsmakten* (i motsats till indragningsmakten), och hvarmed den förstod den förmåga som ämbetsverken visade att kunna ligga på målen och den för den större allmänheten obegripliga och långrandiga kanslistil, i hvilken de förkunnade sina utslag. »Man drog ut på allt,» skrifver den. »Den som har en rättegång får isynnerhet erfara detta. Man drar pro primo ut på *tiden* för honom, och när långt omsider domen faller, så drar man pro secundo ut på *meningarne* och pro tertio på *bokstäfverna*» . . .

Ständiga utfall förekomma mot Brahe och det inflytande, som han utöfvade öfver Karl Johan och mot de många beslut, som fattades i konungens sängkammare i stället för i konseljen. Det var detta, som Aftonbladet kallade för att bekämpa *favoritsystemet* och *sidoinflytanden*. Detta var emellertid endast en af de anmärkningar, som gjordes mot Karl Johan. Själfva grundfrågan som diskuterades var, såsom termen lydde, *ministerstyrelse eller icke ministerstyrelse*. Liberalismen häfdade nämligen den uppfattningen, att konungen endast i konseljen, omgifven af sina rådgifvare och i full öfverensstämmelse med grundlagen, hade rättighet att fatta sina beslut. Uppstod mellan riksdagen och statsråden olika åsikter, var det konungens skyldighet att låta dessa afgå och ersätta dem med nya, som hade representationens förtroende. Konungens beslut skulle icke heller vara giltigt, om det ej var kontrasigneradt af ministern. Karl Johan däremot tolkade regeringsformen på annat sätt. Ofta fattade han beslut endast efter öfverläggning med ett statsråd, och ofta lät han ministrarna helt enkelt kontrasignera utan att höra dem (det fanns, som Aftonbladet sade, alltid någon *ja-herre* i konseljen), och det finnes till och med exempel på, att konungen, trots hela statsrådets afstyrkande, fattat ett beslut, som vunnit laga kraft och således kontrasignerats. Så var t. ex. fallet, då Nerman blef utnämnd till justitiekansler. Men därmed var faktiskt konungen enväldig; han styrde allena riket. Utan tvifvel hade regeringen här den formella rätten på sin sida, men liberalismen med sin tolkning den högre rätten. Det var denna fråga, som låg bakom den politiska striden alltsedan 1817 års riksdag,

och som först fick sin afslutning, då 1840 departementsstyrelse infördes.

Det är icke här platsen att i detalj följa skildringen af Aftonbladets och riksdagsoppositionens strid mot regeringen, hvilken dessutom redan är ypperligt och utförligt tecknad af Harald Wieselgren i hans biografi af Hierta. Här må det vara nog att antyda den väg, på hvilken det slutligen lyckades Aftonbladet att bryta regeringens motstånd.

På grund af Aftonbladets uppträdande blef nämligen de båda viktigaste frågor, kring hvilka den skarpaste striden kom att stå under trettiotalet, frågan *om konungen och regeringen voro liktydiga begrepp* och frågan om *indragningsmakten*. Båda blefvo aktuella efter 1834 års riksdag, vid hvilken oppositionen afgått med seger.

Den förra af dessa frågor var af afgörande betydelse för oppositionen och pressen. Ty om konungen i statsrådet och konungen såsom privatperson voro liktydiga begrepp, så måste hvarje klander af en regeringsåtgärd betraktas såsom smädelse af konungen personligen; och då konungens person enligt grundlagen är helig och hans gärningar mot åtal fredade, följaktligen betraktas såsom majestätsbrott. Ingen kritik af regeringens handlingar vare sig i riksdagen eller pressen vore under sådana förhållanden möjlig. Regeringen, i hvilken Rosenblad och Lagerbjelke m. fl. af det gamla enväldets män hade sitt säte, höllo emellertid på denna tolkning. Följaktligen hörde äfven majestätsbrotten till ordningen för dagen. År 1833 anmäldes vid midsommar ett dylikt mot en bonde. Aftonbladet påminde därom, att inom ett år fyra eller fem dylika åtal riktats mot personer af underklassen, hvilkas »missfirmande yttranden torde böra sättas mera på oförståndets än på illviljans räkning». Denna gång nedlades äfven åtalet, sedan bonden förklarat, att de inrapporterade vanvördiga orden gällt *korna* och icke *kongen*.

Det var emellertid först sedan två af rabulismens mest framskjutna personligheter åtalats för majestätsförbrytelse, som regeringen fann sig föranlåten att glömma sin tolkning af paragrafen.

År 1834 var Aftonbladet ett i regeringskretsar och den högre ämbetsmannavärlden mycket illa anskrifvet blad. Dess verksamhet hade satt spår i riksdagens uppträdande, hvarest nu äfven borgareståndet var afgjordt oppositionellt. Karl Jo-

han kallade redan Aftonbladet »*le détestable Aftonblad*», och under en debatt på riddarhuset angående den ryktbara 72:a § hade statsrådet, grefve Mörner, utfarit mot den liberala pressen och knutit handen mot den läktare, där tidningsreferenterna sutto. Man ville komma åt Aftonbladet och hejda dess vidare framfart. Och nu erbjöd, visserligen icke Aftonbladets redaktör, men en af dess medarbetare ett sällsynt tillfälle att statuera ett exempel.

Det var kapten Anders Lindeberg, som blef det första offret. Vid denna tid var han redan en man uppe i fyrtioåren — han var född 1789 — och hade ett ganska omväxlande lif bakom sig. Såsom nyblifven student hade han deltagit i finska kriget och därefter gjort fälttågen i Tyskland och Norge. Efter freden hade han slagit sig på skriftställeri, icke utan en viss framgång, så till vida som han uppmuntrades af Svenska akademien och till och med 1817 erhållit mindre priset för tragedien Blanca. Dessa hans olika vitterhetsförsök voro emellertid alla skrifna i en förgången tids smak, så att de icke vunno något större erkännande. Dessutom författade han åtskilliga politiska broschyrer, redigt och väl skrifna, men sällan vittnande om större politiskt förstånd; likaledes hade han tidigt idkat publicistisk verksamhet. Så utgaf han från år 1821 Stockholmsposten. Som han uppbar en pension af regeringen, ansågs han för »salarierad», men var i själfva verket en uppriktig liberal af en ytterst doktrinär läggning. Pensionen indrogs äfven slutligen, då Lindeberg uppträdt såsom författare af en historisk tablå »*Sverige år 1809 och 1832*». Efter Aftonbladets framkomst sökte han nämligen följa med den nya tiden — julirevolutionen hade icke minst gått honom åt hufvudet — men det visade sig snart omöjligt för den lilla obetydliga kvartoavisan Stockholmsposten att hålla jämna steg med Aftonbladet. År 1833 gick tidningen in, och Lindeberg fick i stället anställning såsom »en af Aftonbladets sju vise».

Lindeberg var en man icke utan bildning och formtalang, ytterligt envis till sin karaktär och med en rättskänsla, som icke lät pruta med sig. Hans stora dröm var att blifva ägare till en teater. Som emellertid teatermonopol fanns i Stockholm, mötte detta åtskilliga hinder, och hans framställningar hade flera gånger afslagits. År 1834 hade han ånyo ingifvit en skrift till justitieombudsmannen, i hvilken han i synner-

ligen starka uttryck framställde de motiv, som enligt hans mening föranledt regeringens afslag på hans olika ansökningar. Han yttrar i denna skrift, att hela förfarandet var olagligt, och att konungen, som var ägare till den enda teater som fanns, endast för personlig vinnings skull uppehöll monopolet. I sak hade kanske Lindeberg en viss rätt, men skrifsättet var ytterligt opassande, och här om någonsin var det icke regeringen utan Karl Johan personligen, som utsatts för ett häftigt angrepp af den krigiske kaptenen. Om allmänna åklagaren nöjt sig med att yrka böter eller möjligen fängelsestraff för skriftens missfirmliga skrifsätt, hade säkerligen straffet ansetts rättvist och publiken ogillat den liberala pressens uppträdande. Aftonbladet hade emellertid tagit afstånd från Lindebergs framställning. Men då man i full öfverensstämmelse med den Kullbergska tolkningen af hithörande grundlagsparagrafer åtalade Lindeberg för majestätsbrott, för hvilket straffet var lifvets förlust, blef följden en helt annan, än den man förutsett. Missförhållandet mellan den begångna förbrytelsen och det påyrkade straffet var så påtagligt, att hela publiken kom i rörelse, och Lindeberg blef en snart sagdt europeisk berömdhet. I pressen — särskildt i Journalen och Aftonbladet — började man ånyo diskutera den gamla frågan »om konung och regering äro hos oss liktydiga begrepp». Lindeberg sökte i sitt försvar vindicera, att han endast angripit ett regeringsbeslut, för hvilket konungen således var oansvarig, och att han varit i sin fulla rätt att kritisera det olagliga i regeringens tillvägagående. Denna uppfattning delades emellertid icke af Svea hofrätt, hvilken dömde honom till döden. Högsta domstolen fastställde denna dom, men benådade honom till tre års fängelse å fästning.

Men nu inträffade en händelse, som höga vederbörande icke förutsett. Lindeberg ville icke benådas. Samma dag, som högsta domstolens utslag fallit i målet, inlämnade han till öfverståthållareämbetet en skrifvelse, i hvilken han förklarade, att det var rättvisa men icke nåd, som han begärde. »Frågan är således endast, när skall jag dö?»

Naturligtvis hade det aldrig varit regeringens mening att halshugga Lindeberg. Afsikten var endast att först näpsa honom men sedan släppa honom. Denna gång var det emellertid regeringen själf, som fick en läxa. Tills vidare lät man spelet fortgå. Den 19 september meddelade Afton-

bladet, att en prästman infunnit sig hos fången för att bereda honom till döden; man hoppades att Lindeberg så småningom skulle gifva med sig, men modet svek honom icke — han höll tappert ut. Ändtligen fann man en utväg för att slippa halshugga honom; på 24-årsdagen af Karl Johans landstigning på svensk jord utfärdades en allmän amnesti för alla politiska eller för högmålsbrott dömda personer — de utgjorde summa tre personer. Därmed hade farsen fått sin afslutning. Kanske hade emellertid ingen handling under hela Karl Johans regeringstid så mycket skadat honom i den allmänna opinionens ögon, som denna i pressen och öfver hela landet flitigt diskuterade rättegång.

Den omedelbara följden af det Lindebergska målet blef en kunglig proposition om ändring i straffbestämmelserna för majestätsbrott, så att paragraferna skulle blifva möjliga att tillämpa. Den kungliga propositionen föreslog, att straffet skulle vara två till tre års fängelse samt ärans förlust. Denna senare bestämmelse ströks af riksdagen, som i öfrigt antog lagen.

I denna sin nya form kom den att ytterligare tillämpas på ett sätt, som blef icke mindre kännbart för regeringen, nämligen i den Crusenstolpeska rättegången.

Om Lindebergska målet betecknar början till rabulisttiden, utgör den Crusenstolpeska rättegången själfva afslutningen: dramats femte akt. Den tid, som ligger emellan, fylles af Hiertas strid med indragningsmakten.

Regeringen gjorde vid denna tid allt för att kväsa Aftonbladet. Redan tidigare hade den försökt att komma åt det medelst åtal, men Hierta hade alltid sluppit undan med på sin höjd böter. Men efter 1834 års riksdag beslöt man att gå skarpare till väga och använda indragningsmakten, hvilken alltjämt existerade. Ty visserligen hade konstitutionsutskottet framställt anmärkningar mot den vid 1823 års riksdag, och alla stånden hade antagit ett förslag till dess slopande; men då frågan kom före vid 1828 års riksdag, lyckades regeringen att muta en del bönder, så att förslaget föll. Vid 1834 års riksdag hade ny motion framlagts om indragningsmaktens afskaffande, men då konstitutionsutskottet föreslog att i samband därmed äfven juryn i tryckfrihetsmål skulle upphöra, uppstod sådana meningsskiljaktigheter, att förslaget ej blef hvilande till nästa riksdag. Innan emellertid

1840 års riksdag sammanträdt, var indragningsmakten faktiskt afskaffad, och detta på grund af den strid, som nu följde mellan Lars Hierta och indragningsmakten.

Hierta hade nämligen varit nog försiktig, då han uppsatte Aftonbladet, att skaffa sig tvenne tillståndsbevis; sedan uttog han alltjämt nya, så att han ständigt hade sådana på lager. Därigenom behöll han öfvertaget, i det han strax kunde utgifva en ny tidning.

Den första indragningen träffade Aftonbladet den 16 februari 1835. Isen var bruten. Nästa indragning följde i november samma år. Det icke minst förhatliga var, att orsaken aldrig meddelades. Hofkanslersämbetet behöfde icke underrätta vare sig utgifvaren eller allmänheten om orsaken till åtgärden. Huru godtycklig denna oftast var, framgår ur ett referat af statsrådsprotokollen öfver alla indragningar mellan de båda riksdagarna, hvilket trycktes i Aftonbladet 1840 n:o 221 och 222. Man återfinner där hofkanslers motivering för de olika åtgärderna.

Intet vittnar kraftigare om regeringens blindhet, än då den ånyo grep till användandet af denna åtgärd. Tiderna voro nu helt andra än i början af tjugutalet; hvad som då och tidigare kunnat lyckas mot en obetydlig och fåtalig tidningspress var en afgjord dumhet mot en tidning, så mäktig som Aftonbladet och en publik, så politiskt intresserad som den dåvarande. Man gaf helt enkelt Hierta ett nytt ämne att skrifva om, och det vapen, med hvilket man ville döda honom, vände han med utmärkt framgång emot regeringen och systemet.

För hvarje ny indragning prosterade Hierta i Aftonbladet ömsom med stort allvar, undersökande frågan i hela dess vidd, belysande dess orättfärdighet och oförenlighet med ett konstitutionellt statsskick, ömsom ironiskt och hånfullt, men alltid vid godt humör. Han ursäktade sig hos läsarna, därför att de fått vänta på bladet, han beklagade, huru tungt det kändes att kämpa för sina åsikter, när man icke längre fick ansvara för sina ord, utan visste, att det kunde gå ut öfver en annan. Och hvarje gång uppkastade han frågan: hvarför blef detta nummer indraget? »Sannerligen vi själfva hafva nog skarpsinnighet att kunna med visshet utleta det, men Dagligt Allehanda för i dag på morgonen berättar, det man gissar, att anledningen varit några ur svenska tidningar

hämtade notiser om det famösa tal, som ryske kejsaren skall hafva hållit i Warschau, jämte någon oskyldig allusion på h. maj:ts hälsotillstånd.» Denna »oskyldiga allusion» på ryska kejsarens hälsotillstånd var, att »hemorroiderna skulle slagit upp i hufvudet, en olägenhet, som icke lär vara sällsynt inom romanoffska huset».

På detta sätt fortgick det i tre år, under hvilken tid Aftonbladet indrogs fjorton gånger. Omväxlande därmed använde man åtal. Under året 1837 drabbades den svenska pressen af inalles åtta aktioner och tio indragningar. Så kom det märkvärdiga året 1838, då striden nådde sin kulmen genom åtalet mot Crusenstolpe och de därmed förknippade omständigheterna.

År 1838 hade Crusenstolpe börjat utgifva några bref öfver dagens frågor, kallade *Ställningar och förhållanden.* I andra brefvet, som utkom i februari, klandrade Crusenstolpe en officers utnämning, hvarvid en äldre officer blifvit förbigången för en yngre hoftjänsteman. Enligt den officiella tidningen hade den ifrågavarande utnämningen skett på en söndag. Crusenstolpe afslutade sin framställning med följande kläm: »På det ingenting skulle fattas ens i draperiet af konseljens obehöriga förfarande uti detta befordringsmål, är, enligt Statstidningens uppgift, herr hofmarskalken Fleming befordrad till major i Svea lifgarde den 28 sistlidne januari. Almanackan utvisar, att den 28 i år inföll på — en *söndag.* Således ett sabbatsbrott på köpet! Nog vet jag, det skriften tillåter att på söndagarna draga oxen ur brunnen; men befordringar och hofvets dignitärer höra till en helt annan kategori. Konseljen, som säkert inser detta utan förestafning, har sålunda vid detta tillfälle brutit snart sagdt både emot Guds och världslig och konstitutionell lag.» Därmed var man åter inne i full diskussion angående den gamla frågan om konungen och regeringen voro liktydiga begrepp. Aftonbladet fann tillfället lämpligt att ännu en gång utreda sin åsikt. Statstidningen häfdade, att konungen äger »allena besluta» i statsrådet och att således hvarje regeringsåtgärd äfven är en handling af konungen. Mot en sådan handling kunde visserligen anmärkningar få göras, men däraf följer icke, att de få göras i hvilka förnärmande uttryck som helst, eller att en i så beskaffade uttryck framställd anmärkning mot kollektiva korporationens

konselj icke äfven, och i utmärktaste grad, skulle träffa dess förnämsta beståndsdel, konungen och vara mot honom personligen förgriplig.

Hofkanslern anställde åtal för majestätsbrott. Crusenstolpe anmälde sig vid första rättegångstillfället, till hvilket endast Hierta erhållit stämning och kallelse, såsom skriftens författare, och målet hänvisades till Svea hofrätt, hvarest Crusenstolpe såsom adelsman hade forum. Emellertid fick han länge vänta på kallelse till förnyad inställelse, trots det att tryckfrihetslagen påbjuder den största skyndsamhet vid behandlingen af tryckfrihetsmål. Slutligen klagade Crusenstolpe hos justitieombudsmannen, och denne efterfrågade förhållandet den 22 maj. Afsikten med detta dröjsmål var säkerligen, att målet skulle kunna utlottas på assessor Hindbecks division, hvilken förut var känd och beryktad såsom regeringens underdånige och viljelöse handtlangare. Vid målets behandling i öfrigt gick man icke heller fullt opartiskt till väga. Bekant är också, att justitieombudsmannen senare åtalade hofrätten, fast utan resultat. Alltnog, juryn fällde den anklagade, och hofrättsdivisionen satte straffet utan anförande af motiv högre än det för majestätsbrott lägst stadgade, nämligen till tre års fästning på Vaxholm.

Denna rättegång väckte ett oerhördt uppseende och allmänt missnöje i landet. Äfven personer, hvilka icke kunde misstänkas för något slags rabulisteri, till exempel den gamle diplomaten von Brinkman, uttryckte sitt ogillande. Till och med Svenska Minerva, som försvarat det eljest mycket klandrade juryvalet, yttrade sedermera om hela målet, »att det var i otid börjadt, illa anlagdt och ännu sämre till slut bragt». Aftonbladet skärskådade frågan från flera synpunkter i en hel serie artiklar (8, 9, 13, 15 juni): *Hvad är majestätsbrott?* och *Om juryval.*

Men denna gången stannade det icke vid tidningsartiklar och tyst uttaladt missnöje. Liksom man i hela denna tids liberala politik finner ett ständigt hänblickande till julirevolutionen, så arrangerade man nu tack vare regeringens hufvudlösa beteende åtminstone ett sken af ett uppror i hufvudstaden.

Det började, då Crusenstolpe den 19 juni infördes i hofrättens sessionsrum för att höra domen uppläsas. Åhörarna, som fyllde salen, besvarade denna med hurrarop för fäst-

ningsfången. Konungen tycktes under dessa dagar hafva tappat hufvudet och trott sig vara i Paris, hvarest vid denna tid gatuuppträden hörde till ordningen för dagen. Han fruktade större oroligheter. De närmast följande aftnarna vimlade hufvudstadens gator af militär och polispatruller både till häst och till fots. Säkerligen bidrog man genom denna otidiga förtänksamhet att frammana de följande oroligheterna, i det man väckte pöbelns nyfikenhet. Sent på aftonen den 20 juni syntes enstaka folkhopar i rörelse, och skrik höjdes utanför Crusenstolpes fängelse och framför ett hus, i hvilket hofkanslern Hartmansdorff förut bott, och några rutor inslogos i justitiekanslern Nermans våning.

Utan tvifvel hade det varit klokast, om den gamle konungen följt öfverståthållaren Sprengtportens råd och låtit polisen ensam stäfja tumultet. Men Sprengtporten hade på grund af denna besinningsfullhet icke längre konungens förtroende, hvarför han tog afsked. Natten mellan den 20 och 21 juni öfversvämmades staden af militär, slottet besattes med artilleri och kanonbåtar uppkommenderades på strömmen. Under de följande månaderna befann sig Stockholm i fullt belägringstillstånd. Slutscenen i detta spektakel utspelades, när Crusenstolpe den 19 juli från sitt fängelse i stadshuset affördes till Vaxholms fästning. Folkskockning ägde rum, skrik och hurrarop höjdes för fången, fönster inslogos och anfall gjordes mot dörrposter och fönsterkarmar. Då ryckte slutligen trupper fram till stället och gåfvo eld i Peter Myndes backe samt Marie gränd, hvarvid åtskilliga stupade.

Det var just då Aftonbladet berättade händelserna mellan den 19 och 20 juli 1838, som det träffades af den sista indragningen. Innan det nya numret hann färdigtryckas, höll den allmänna nyfikenheten på att ställa till »en liten särskild emöt på Stadssmedjegatan», där massor trängdes framför Aftonbladskontoret och tvåtusenfemhundra exemplar såldes i stället för de sjuhundrafemtio, som vanligen utlämnades. Det lär vid denna tid varit på tal att dagligen indraga Aftonbladet. Men däraf blef intet, den fjortonde indragningen af Aftonbladet blef den sista. I oktober och november indrogos ett par andra tidningar, men då den konsekvente Hartmansdorff äfven ville åtala Lindebergs skrift, *Revolution och republik*, samt fått konungens tillåtelse därtill,

lade sig kronprinsen emellan, och den 3 november förflyttades Hartmansdorff på egen begäran såsom landshöfding till Kalmar. Hartmansdorff hade för öfrigt själf uttalat, att »*indragningsmakten i sitt nuvarande skick icke kunde afvärja tryckfrihetens våda*».

Så slutade detta i vår historia märkliga år, hvars början hade betecknats af Geijers »affall», det vill säga hans öfvergång till liberalismen. Den Crusenstolpeska rättegången blef ytterligare en spik i ultraismens likkista.

Hade regeringen under det sista decenniet varit utsatt för ständiga utfall från pressens sida, så kom nu uppgörelsen med riksdagen. 1840 års riksdag bildade slutpunkten i denna strid. Redan före riksdagen började rykten dyka upp om, att underliga ting voro i görningen. Det gällde ingenting mindre än att tvinga konungen att abdikera till förmån för kronprins Oskar, hvilken ansågs hysa liberala sympatier. Af detta förslag blef emellertid intet. »Koalitionen», som denna sammanslutning af riddarhusopinionen kallades, sprängdes eller rättare, den upplöste sig själf, då det visade sig, att ideen ej kunde samla tillräckligt många anhängare.

Det var Karl Johans sista riksdag, och han anade själf, att det så skulle blifva. I trontalet, som kronprins Oskar å hans vägnar uppläste inför den församlade riksdagen, liknade han sig vid Gustaf Wasa, och i detta ögonblick, då man nästan med våld ville rycka spiran ur hans händer, påminde han svenska folket, om hvad han uträttat för det, och visade, hvilka framsteg det uppnått under hans regering. Han erinrade om, huru han emottagit landet, då det befann sig på undergångens brant, och huru hans politik skänkt det en trettioårig fred och en ny bundsförvant i Norge. Han påvisade, huru statsutgifterna kunde bestridas utan ökade bevillningar, och att de skatter, som tyngde jordbruket, till och med kunde nedsättas. Försvaret hade ökats och tullinkomsterna fördubblats, under det att afgifterna för in- och utförsel blifvit nedsatta. Riksgäldskontoret satt inne med betydliga öfverskott och rikets hela utländska skuld och större delen af den inhemska var utplånad. Industrien lämnade i flera viktiga manufakturgrenar mer än fördubblad tillverkning. Folkökningen befann sig i stigande.

Allt detta var sant, och det kan icke nog framhäfvas att få svenska konungar haft en lyckligare regering. Äfven

hans inre politik hade trots vissa brister varit präglad af klokhet. Folket hade i självfva verket behöft mogna för att nå upp till de nya ideal, som föresväfvade det. Men utan så oförskräckta kämpar som Lars Johan Hierta skulle målet icke heller nåtts. I honom förkroppsligar sig allt, hvad som då fanns af företagsamhet och politisk klokhet hos folket.

Konungens tal gjorde föga intryck på oppositionen. Ty icke med ett ord hade han vidrört de många reformer, för hvilka man kämpat sedan åratal utan att komma dem ett tuppfjät närmare. Det gjorde intet intryck, då konungen beträffande de till honom inlämnade petitionerna om en representationsförändring yttrade, att därest Riksens ständer skulle i grundlagsenlig ordning framlägga förslag i detta hänseende, skulle dessa af konungen »öfvervägas med all den sorgfällighet, som pröfningen af ett så viktigt ämne påkallade». Man visste nämligen, att Karl Johan var en afgjord motståndare till denna reform. Och det var många andra reformer, som länge stått på dagordningen, reformer inom förvaltningen, lämpliga författningar rörande handel och näringar. År 1810 hade ständerna anhållit om tillsättandet af en kommitté för att utarbeta ett nytt lagverk. Kommitteen hade tillsatts — det var Richert, som var själen i densamma — och år 1823 hade den framlagt förslag till en ny civillag, år 1832 förslag till en ny kriminallag, men ännu hade ingendera kommit fram för riksdagen. Den gamle justitieministern Rosenblad, som var en fiende till alla dessa nyheter, hade begraft dem.

Oppositionens första angrepp på regeringen, ett sista utslag af den gamla riddarhusoppositionen, misslyckades. Anckarswärd hade väckt en motion om hemmantalsräntans (= grundskatternas) afskrifvande, och yrkade dessutom i åtskilliga motioner, att riksdagen skulle neka all bevillning, om icke regeringen ginge med på förslaget. Anckarswärd och hans grupp visste mer än väl, att regeringen icke skulle lämna sitt bifall, och det var just meningen, att på detta sätt splittringen skulle blifva så mycket större. Planen misslyckades, och Anckarswärds politiska anseende led därigenom ett afgörande nederlag. Den gamla adelsoppositionen hade utspelat sin roll. Maktens tyngdpunkt öfverflyttades på borgare- och bondeståndet.

Oppositionen, som hade öfvervikt i alla utskotten, tog

skadan igen på annat håll. Den 2 juni 1840 aflämnade konstitutionsutskottet sitt anmärkningsmemorial med anledning af granskningen af statsrådets protokoll. I trettioett särskilda mål ställdes konungens rådgifvare under åtal inför riksrätt efter 106 § regeringsformen för förmenta öfverträdelser af grundlag och allmän lag och i sjuttiotvå särskildt numererade punkter anmäldes enligt 107 § dels respektive föredragande för bristande nit, skicklighet och drift i utöfningen af deras förtroendeämbeten, dels de flesta af konungens både döda och lefvande rådgifvare för tillstyrkande eller underlåtandet af afstyrkande af sådana åtgärder eller beslut, som af utskottet ansetts stridande mot rikets sannskyldiga nytta. Praktiskt ledde visserligen alla dessa anmärkningar till intet, då full decharge beviljades, men desto skarpare framträdde den principiella betydelsen af hela memorialet. Det var en fullständig uppgörelse med hela det gamla systemet, i hvilket konungen personligen ingalunda skonades. Icke mindre hårdt träffade honom riksdagens afgörande angående kabinettskassans skuld, hvilken tillkommit på ett grundlagsvidrigt och för hela Karl Johans regeringssystem ytterst betecknande sätt. Konungen och kronprinsen, hvilka iklädt sig borgen för den, måste själfva uppgöra skulden.

När dessa händelser timat, hade redan den gamla ministären, hvilken, om ock med partiella förändringar, suttit kvar sedan det nya statsskicket, afgått, ej minst på grund af fruktan för oppositionen. Den tog till förevändning införandet af departementsstyrelse, som vid denna riksdag genomfördes. Visserligen är det sant, att i den nya ministären icke oppositionen fick plats. Den ministär, som Karl Johan bildade, blef utan inre enhet och kunde därför heller intet uträtta. Men det var dock den första ministär, som efter 1809 tillkommit på grund af riksdagens påtryckning.

I alla afseenden är denna riksdag märkvärdig och betydelsefull. Under ingen föregående riksdag sedan det nya statsskickets införande hade regeringen och oppositionen stått i så skarp och oförsonlig motsats till hvarandra. Men äfven inom själfva riksdagen inträffade nu, såsom redan antydt, en maktförskjutning. Oppositionen hade därefter icke sitt hufvudsäte på riddarhuset utan i borgare- och bondeståndet, hvilka nu slöto sig tillsamman. Genom införandet af departementsstyrelse gjordes i viss mån slut på det öfverklagade

allenastyrandet; regeringen återfördes inom konstitutionella gränser. Likaledes antogs nu såsom hvilande ett förslag till indragningsmaktens afskaffande, och därigenom var ytterligare ett viktigt stridsfrö skaffadt ur världen. Af de stora frågorna återstod endast en olöst, nämligen representationsreformen.

Oskar den förstes regering bildar i viss mening en öfvergång i svensk politik. Hvad utrikesstyrelsen beträffar, karaktäriseras den däraf, att Sverige under Krimkriget bröt förbindelsen med Ryssland och närmade sig Västmakterna. I det inre inträffade efter trettiotalets hetsiga politiska strid först en viss afmattning. Publiken var trött på det eviga tidningskäbblet, som särskildt i början af fyrtiotalet hade öfvergått till en ovärdig smutskastning. Men de liberala ideerna behärskade nu hela litteraturen och strömmade genom otaliga kanaler ut öfver landet. Nya liberala tidningar (såsom till exempel Göteborgs Handelstidning) uppstodo i landsorten. En serie af efterlängtade och nödvändiga reformer i brottsmålslagstiftning, i arfslagarna o. s. v. genomfördes. Under tiden gick landet alltjämt framåt i materiellt afseende, och de första järnvägslinjerna, vägarna, genom hvilka det stora, men ännu ouppodlade landet skulle göras tillgängligt för civilisationen i en hel annan utsträckning än någonsin tidigare, började att anläggas.

II.

Vid sidan om Hierta står en annan man i trettiotalets politiska strid, honom i allo underlägsen både som karaktär och politiker, men genom hela sitt uppträdande icke utan betydelse i denna tids politiska händelser. Det är *Magnus Jakob Crusenstolpe.* Den episod, i hvilken han spelade hufvudrollen, är ofvan berättad, men genom att något närmare följa honom på hans olika stigar, får man en inblick i tiden från en något annan sida, än den vi redan tagit i betraktande.

Hierta var en praktisk man med ett öfverlägset politiskt

förstånd. Han såg alltid till djupet af frågorna och lät aldrig fånga sig af fraser. Själf var han utan fåfänga och utan hätskhet; saken gällde för honom allt, personen intet. I vissa ögonblick verkar han rent af imponerande. Så t. ex. då den hetlefrade von Hartmansdorff i diskussionerna på riddarhuset öfveröste honom med invektiver och sökte tränga honom personligen nära in på lifvet, men Hierta, utan att låta sig bekomma, endast sakligt besvarade sin antagonists olika skäl. Det hvilar något af engelsk parlamentariker öfver honom vid dylika tillfällen. Han hade alltid klart för sig, att en debatterande församling lika litet som en domstol är ett ställe, hvarest man säger otidigheter — man gifver och tager skäl. Själfva hans hänsynslöshet och slughet tjänade stora ändamål. I allo var han född till en ledare af första rang.

En helt annan natur är Crusenstolpe. Han var en romantiker, som aldrig kom med mer än ena foten inom verklighetens råmärken. Hans lifs afgörande olycka var, att han aldrig kunde planlägga något och aldrig förstod att behärska sig. Vek, känslig och retlig som en kvinna, längtade han ständigt efter det nya, kunde aldrig uthärda med samma arbete och dref därför från den ena sysselsättningen till den andra, från det ena partiet till det motsatta, tills han slutligen hamnade bland en krets, som han knappast någonsin ansåg sig jämboren och där han aldrig kunde finna trefnad, han som ständigt drömde sig bland *la haute volée* och som, när han icke längre i verkligheten hade tillfälle att vandra i hoftrapporna, alltjämt gjorde det i sin fantasi.

Liberal i djupare mening är han icke. Han intager en mellanställning mellan gammalt och nytt. Hans kritik är ofta hvass, men vanligen fångas han för mycket af tingens yttersidor — han var alltid »dupe af maktens purpur», af det personliga. Hans positiva reformförslag äro nästan utan undantag opraktiska, doktrinära och taga icke tillräckligt hänsyn till den föreliggande situationen, och samtidigt är han alltför mycket bunden vid det gamla för att någonsin taga steget tillräckligt långt ut. Trots alla dessa brister har Crusenstolpe spelat en viss roll och detta redan genom sin personlighet och den romantik, som ständigt strålade omkring honom, men kanske ännu mera genom den pikanta

framställningsform, i hvilken han förstod att kläda sina tankar. Med hvilken beundran, blandad med tadel, talade ännu icke generationerna från sextio- och sjuttiotalet om Crusenstolpe och hans skrifter.

Magnus Jakob Crusenstolpe var född år 1795 i Jönköping, hvarest fadern var hofrättsråd. Till hans tidigaste och käraste barndomsminnen hörde besöken hos farfadern, och han sörjde djupt dennes död, hvilken inträffade år 1805. Den gamle hade ett långt och skiftesrikt lif bakom sig. Under Adolf Fredriks regering hade han stått högt i gunst och adlats, men Gustaf den tredje misstänkte honom såsom frihetsvän och inblandad i de Pechlinska stämplingarna och lät afsätta honom från assessoratet. På sin tid hade således Magnus Corin (sådant var hans namn före adlandet) varit ett stycke af en »rabulist», och hans umgänge har säkerligen icke varit utan inflytande på sonsonens politiska åskådningssätt. Farfadern berättade mångt och mycket från frihetstiden och Gustaf den tredjes dagar och uppmanade den begärligt lyssnande gossen att lägga det på minnet, »ty», sade han, »du kan däraf en gång draga nytta». Så skedde ock; mer än en gång under sitt historiskt-politiska författarskap har Crusenstolpe begagnat sig af farfaderns berättelser, och han har tecknat honom själf under namnet Curt i Morianen. Crusenstolpes stora förkärlek för frihetstiden och 1720 års statsförfattning får säkerligen i icke ringa mån tillskrifvas farfaderns inflytande.

Crusenstolpe hade den förmånen att, då han tolf år gammal sändes till en pensionsanstalt i Stockholm, i amanuensen vid kungliga biblioteket, Carl Ödman, finna en lärare, som lifligt intresserade honom för stilistiska öfningar. Denne uppmanade honom nämligen att på lediga stunder författa små romaner, och dessa försök utföllo så väl, att Ödman profeterade, att Sverige i Crusenstolpe skulle få en ny Lafontaine eller Spiess — den tidens mest uppburna romanförfattare. Sin stilistiska färdighet förvärfvade Crusenstolpe på så sätt tidigt, men mycket af hans romaneska väsende stammar väl också från för mycken romanläsning.

1811, sexton år gammal, blef han student i Lund och

efter de förberedande examina kastade han sig med den energi, som alltid utmärkte honom, öfver sina juridiska studier och förde för öfrigt det lif, som passade en ung adelsman i hans ställning. Ty Crusenstolpe tillhörde den lilla skara af ungdomar, som hade råd att dispensera femhundra riksdaler riksgäld om året — en på den tiden ej obetydlig summa. Också bodde han i två rum och umgicks med gräddan af skånska högadeln; med omsorg har han i sin dagbok antecknat de brorskålar, hvarmed grefvar och baroner hedrade honom. Han dansade med deras systrar och kusiner — och huru han dansade: ingen öfverträffade honom i de djärfva piruetter, som då voro på modet; han skref små sentimentala verser i deras stamböcker och svärmade för dem eldigt och dock oskuldsfullt, som det då ägnade och anstod en ung man. Den ena gången är det en Charlotte, för hvilken hans hjärta *recommense à palpiter;* en annan gång kan han anteckna att »mina nöjen under julen voro så obeskrifliga och min i rikt mått besvarade kärlek till Brita C. så utom alla gränser, att minnet däraf lefver lika länge med min varelse äfven utan uppteckning däraf».

Huru skulle också de unga prästgårdsmamsellerna eller adelsfröknarna kunnat vara okänsliga för en tillbedjare sådan som Crusenstolpe, hvilken i allo motsvarade tidens skönhetsideal. Så här ungefär skildras oss Crusenstolpes utseende och uppträdande af samtida: en ståtlig, aristokratisk hållning, markerade anletsdrag, sydländskt mörk hy, korpsvart hår, blixtrande ögon, hänförande konversation, sättet utsökt förbindligt, men reserveradt. Hela porträttet verkar, som om det vore skuret ut ur en af tidens moderomaner. Han är just den demoniskt-romantiske hjälten, hvars Byroniska melankoli först mildras, då den blondaste och änglalikaste af hjältinnorna lindat sina armar kring hans hals. Åtskilliga år senare lär drottning Desideria vid en hoffest hafva lagt märke till honom och frågat, hvem han var. Och då man upplyste henne därom, yttrade hon: det är den vackraste karl i Sverige.

Hans inre motsvarade hans yttre. Hans hälsa var något vacklande, bröstet var svagt. Detta gaf något delikat och sensibelt åt hela hans väsende. Melankoli omväxlade med häftiga stämningsutbrott. Han var sydländskt liflig och ytterst lättretlig. Vid en middag blef han så förargad öfver

ett politiskt samtal, att han förlorade matlusten och ej kunde vidröra mer än första rätten. Han kunde sitta helt tyst i ett sällskap och plötsligt brista ut i ett högt, omotiveradt, nästan spasmodiskt skratt, som blottade alla hans hvita rofdjurständer. Det verkade underligt och till och med hemskt på alla, som sågo det. Och sådan som han visade sig i sin ungdom, skulle han förblifva hela lifvet igenom: alltid samma lättretliga temperament, som slog öfver från den ena ytterligheten till den andra.

Han läste vid denna tid mycket och, som det förefaller, mest franska författare. Han grät öfver Rousseaus Emile, och när han en dag slutat läsningen af m:me de Krüdeners Valérie, gaf han i öfversvallande sentimentalitet tolf skilling och tre runstycken åt en tiggare. All den romantik, han på detta sätt insög, gick honom i blodet, och i sina handlingar lät han bestämma sig af de mest fantastiska föreställningar. Han ville blifva diplomat, ty under läsningen af Gall och Lavater hade han upptäckt, att han var observatör. Men denna romanidé vann icke faderns bifall.

År 1814 aflade Crusenstolpe hofrättsexamen inför professor Holmbergsson, hvilken vid detta tillfälle lär hafva yttrat: »Jag ger aldrig annat betyg än laudatur åt personer af er begåfning och er rang, ty det är meningen, att sådana skola dominera samhället.» Början af Crusenstolpes bana tycktes också lofva, att den originelle professorn skulle få rätt i sin spådom. Crusenstolpes framtid tecknade sig att blifva lysande. Han hade 1817 blifvit v. häradshöfding och 1818 anställts som kanslist i riksdagens expeditionsutskott, då han i Kasper Ehrenborg, tillförordnad landshöfding i Skaraborgs län, vann en gynnare. Han kallade Crusenstolpe 1821 till sin landssekreterare (han var då endast tjugusex år gammal), och såsom sådan hade han följande år den nåden att blifva föreställd för majestätet på dess resa genom Mariestad. Karl Johan komplimenterade honom vid detta tillfälle för en skrift, hvilken han strax förut utgifvit angående Allmänna magasinsdirektionen och Järnkontorets olika inverkan på Sveriges båda modernäringar. Möjligen hade den tillkommit på Ehrenborgs tillskyndan, i hvarje fall lät denne flitigt utdela den under 1823 års riksdag, och i sin mån bidrog den till magasinsdirektionens upplösning. Denna Crusenstolpes första politiska skrift är inga-

lunda den minst solida, och det kan sättas i fråga, om det icke är Ehrenborg eller Tamm som gifvit honom ideen, och att Crusenstolpe endast fört pennan. Författaren gifver först en beskrifning af Allmänna järnkontorets administration och inrättning och visar på hvilket utmärkt sätt denna institution gagnat den svenska järnhandteringen. Om den så gjort, beror det ej minst därpå, att det är ett självständigt sällskap, som är alldeles oberoende af regeringen. Helt annorlunda förhåller det sig med Allmänna magasinsdirektionen, hvilken på ett liknande sätt skulle tjäna det svenska landtbrukets intressen. Den hade icke kunnat uträtta något af betydelse för jordbrukets höjande, hvilket ej minst berodde därpå, att dess medlemmar af- och tillsättas af regeringen, och dess penningmedel anslås eller indragas efter behag af ständerna. Crusenstolpe föreslår slutligen en omorganisation, baserad på samma grunder som gällde för Järnkontoret.

År 1824 förvaltade Crusenstolpe en revisionssekreterarebefattning och lyckades därunder ånyo ådraga sig konungens uppmärksamhet, så att han redan i början af följande år utnämndes till assessor i Svea hofrätt.

Vid denna tid hade han börjat intressera sig för politiken och år 1823 tagit säte på riddarhuset. En ny fas började i hans lif.

Vid 1823 års riksdag stodo regeringen och liberalerna fullrustade emot hvarandra, utan att dock någotdera partiet hade nämnvärd öfvervikt öfver det andra. Denna obestämdhet i tidslynnet afspeglas på ett intressant sätt i Crusenstolpes uppträdande under de oroliga år, som följa. Såsom en ung adelsman af konservativ läggning fast med vissa liberala ideer i hufvudet, reminiscenser af gossårens läsning, hade han anlänt till hufvudstaden. Där hade han kommit i beröring med en hel krets af liberala ungdomar. Han tillhörde t. ex. den skara af unga tjänstemän, hvilka företogo en lustfärd till Wermdön, i och för att öfvervara förhandlingarna i det beryktade Wermdömålet, om hvilket ofvan är taladt. Han var medlem af det debatterande sällskapet, som stiftats af Lars Johan Hierta; men helt gick han icke upp i dessa ideer, och framför allt hade han vid denna tid närmast den åsikten, att det var genom regeringen, som nödiga reformer skulle genomföras. Så t. ex. då han år 1825 utgifvit sitt arbete *Ideer till en förbättrad nationalrepresentation*,

i hvilket han förordade en utvidgning af representationsrätten men på ståndsprincipens grundval, uppvaktade han Karl Johan och öfverlämnade åt honom ett exemplar af skriften.

Efter hand som liberalismen tillväxte under tjugotalet, närmade sig Crusenstolpe emellertid mer och mer oppositionen. Särskildt skeppshandelsfrågan och revisionen af 1827 tyckas hafva gjort ett starkt intryck på honom. Utan inflytande på hans hållning var det väl icke heller, att han vid denna tid stött sig med sina förmän och ej var välsedd i hofrätten. I början af 1828 års riksdag tillhörde han oppositionen, deltog i den Anckarswärdska klubbens sammanträden, hvilken var en samlingsplats för de förnämsta liberalerna, och utgaf, såsom redan nämndt, i förening med L. J. Hierta den på högre ort illa anskrifna riksdagstidningen. Det var aftaladt, att Crusenstolpe skulle medarbeta i den liberala tidning, som Hierta ärnade grundlägga efter riksdagens slut, men i stället följde ett nytt omslag.

Crusenstolpe bröt nämligen plötsligt med oppositionen och uppträdde på riddarhuset till förmån för en militärisk anslagsfråga, hvilken låg regeringen varmt om hjärtat. Ett nytt inflytande hade fått makt med honom. Konungens gunstling, excellensen Magnus Brahe, hade lyckats vinna honom genom sitt förföriska väsen.

En ny tid började för Crusenstolpe. Han satt om aftnarna i konungens enskilda kabinett vid dennes sida på soffan och utbytte tankar med majestätet. Han hade så ofta den utmärkelsen att spisa vid konungens bord, att, säger han själf senare, »jag kan skryta af att där hafva varit som barn i huset». Crusenstolpe, så fåfäng, så ärelysten, har under denna tid drömt drömmar! Han uppfattade sig som en marquis Posa och ville inverka på konungens politik. Men Karl Johan var sannerligen inte den som lät leda sig; han styrde helst själf sina hästar. I tio år förde han England och den beskedlige lord Bloomfield, som var hitsänd för att öfvervaka Sveriges förhållande till Ryssland, bak ljuset. Allt tyder också på, att Crusenstolpe endast varit en kunskapare och ett angenämt sällskap för konungen i dennes ensamhet — han talade förträfflig franska; dessutom användes han af Brahe såsom mellanhand i åtskilligt politiskt intrigspel och gjorde nytta på annat sätt. Han utgaf en

kritik af Anckarswärds och Richerts förslag till representationsreform, hvilken mycket nådigt upptogs på högre ort.

Då nu regeringen behöfde en motvikt i pressen mot det nya liberala organet, som Hierta förberedde, beslöt hofpartiet att uppsätta en ny tidning, och till redaktör för denna utsågs Crusenstolpe.

Det blef olyckan i hans lif, att han emottog redaktörskapet för *Fäderneslandet.* Han fick sedan skäl att ångra, att han icke gjordt gemensam sak med Hierta, fast det är mer än troligt, att han icke heller i Aftonbladet kommit att spela ledarens roll. Första numret utkom den 1 december 1830 — Crusenstolpe var angelägen att komma Hierta i förväg — och tidningen höll ut i två och ett halft år, men förde hela tiden en tynande tillvaro. Ej underligt, ty en sämre skött tidning har perioden knappast att uppvisa. De första sexton numren (för år 1830) genomläser man med en viss förväntan, ty man finner här och där en originalartikel, ett eller annat uttalande, som tycktes utlofva någonting, men redan i början af den nya årgången 1831 är Fäderneslandet utan ållt intresse såsom politisk och nyhetstidning. Den är slöare än den samtida Argus, som dock då befann sig i sin förfallsperiod. Dess nyheter voro förlegade och artiklarna utan all aktualitet. Hufvudsakligen läste man där öfversättningar om alla möjliga curiosa ur franska tidningar eller såsom det heter i en samtida visa:

O farfars son! Du börja då
Eländet redigera;
Le Globe du lyckligt hitta på,
han måste dig furnera.

Hela världen visste dessutom att *Fanderseländet* (såsom tidningen snart kallades) var en besoldad tidning, hvarför den heller aldrig nådde upp till mer än 200 prenumeranter. Man behöfver för öfrigt endast genomläsa Crusenstolpes eget försvar* för att finna, huru olämplig han var som ledare af en tidning. Han saknade beslutsamhet, rådighet och hade alls icke klart för sig, hvad hans ställning fordrade af honom. Ju sämre tidningen gick, desto mindre intresse visade också hofpartiet för densamma. Crusenstolpe insinuerar själf, att han af egna medel tillsatt för dess skötsel sjuttio tusen riksdaler, hvilket säkerligen är en betydande

* Ställningar och förhållanden, 4 brefvet.

öfverdrift. Han har troligen i denna summa äfven inräknat sina spelskulder och ej billiga lefnadskostnader.

Säkert är, att Crusenstolpe kom på gäldstugan, och när presidenten i Svea hofrätt infordrade hans afskedsansökan, inlämnades den af Crusenstolpe. Därigenom fick kraschen större följder än säkerligen Brahe afsedt, men Crusenstolpe hade nu alldeles tappat hufvudet, hans förbittring mot konungen och kamarillan kände inga gränser. Äfven konungen var upprörd och biföll Crusenstolpes afskedsansökan, ehuru den icke längre var nödig, då han utlöst honom från gäldstugan.

Därmed hade Crusenstolpe brutit med hofpartiet, och 1834 tillhörde han ånyo oppositionen å riddarhuset. Hans verksamhet där fick emellertid en bråd afslutning. Ett af hans yttranden afklipptes af landtmarskalkens klubba — han hade tillåtit sig att på svenska öfversätta ett af friherre Klingspor mot regeringen riktat *per fas et nefas* med *regeringens skälmstycken*. Visserligen blef Crusenstolpe frikänd af den kommitté, som nedsattes för att granska hans yttrande, men han drog sig frivilligt tillbaka och deltog efter riksdagen 1834—1835 icke vidare i förhandlingarna.

Efter denna tid ägnade han sig helt och hållet åt sitt skriftställeri. Af hvad beskaffenhet detta var, kan man förstå däraf, att konungen 1837 fann sig föranlåten att söka återköpa honom. Crusenstolpe afböjde emellertid förslaget och tryckte till och med underhandlingarna i sin år 1838 utgifna försvarsskrift.

Det är förut berättadt, huru Crusenstolpe 1838 anklagades för högförräderi och dömdes till tre års fästning på Vaxholm. Steget var oklokt från alla synpunkter och domstolens förfarande delvis olagligt. Det ökade Crusenstolpes hätskhet mot regeringen och Karl Johan. Det var äfven på grund af denna händelse som Crusenstolpe för generationerna under fyrtio- och femtiotalen kom att stå med frihetshjältens gloria kring sitt hufvud. Han fick en betydelse, som alls icke motsvaras af hans skrifters inre värde.

III.

Samtiden kallade Crusenstolpe en öfverlöpare, hvilket han också var, ty han gick från det ena partiet till det andra, utan att detta tycktes i minsta mån genera honom. Intet tvifvel kan råda om, att det var mycket personliga motiv, som spelade in i dessa omslag; hans retliga lynne, hans dåliga affärer, hans fåfänga och ärelystnad och slutligen under några år det allt uppslukande begäret att hämnas.

Själf såg emellertid Crusenstolpe på sitt handlingssätt från en annan synpunkt. Han berättar, att när han 1825 till Karl Johan öfverlämnade sitt förslag till en ny representationsform, konungen yttrat till honom att aldrig blindt sluta sig till något visst parti. »*Enfin, mon ami, soyez toujours vous-même. Adieu.*» Några år senare, då Crusenstolpe arbetat för regeringens förslag emot oppositionen, hvilket han tillhörde, emottog konungen honom ånyo och tackade honom för hans medverkan, men såg därvid något brydd ut. Crusenstolpe svarade: »jag har ej gjort annat än till punkt och pricka sökt lyda Ers Majestäts befallning.» — »Hvad vill ni säga? Förklara er.» Crusenstolpe erinrade honom då om den *lefnadsregel*, hvilken han några år tidigare behagat anbefalla honom: »följ icke blindt något parti — var alltid er själf.»

Om Crusenstolpe så lifligt lagt på hjärtat dessa konungens ord, berodde det säkert framför allt på hans ärelystnad och egoism. Rådet är ju för öfrigt förträffligt, om man endast kan följa det. Men stora egenskaper och mycken makt fordras obestridligen därför. Den är chef, som alltid går sina egna vägar. Men Crusenstolpe blef aldrig mer än en ensam friskytt på fältet.

Hvad samtiden stämplade såsom opålitlighet, tvetydighet, kattaktighet, för det hade äfven Crusenstolpe andra benämningar. Jag fruktar, att han under alla dessa öfverlöpningar hade framför sig bilden af Talleyrand och tyckte sig likna honom. Säkert är i hvarje fall, att hans ideal genom lifvet, och icke endast i skolåren, var diplomaten som genomskådar, blottar och länkar i det fördolda staternas öden. Skada blott att diplomatens värf endast uppfattades af honom såsom intrigörens.

Crusenstolpe uppfattade sig själf såsom den självständige, den skarpsinnige, den sluge, den ledande. Och hans mål var en hög plats som konungens rådgifvare eller som folktribun.

Två gånger i sitt lif har han trott sig nära att nå detta mål. Den ena gången, då han var en daglig gäst hos kungen och hade fritt tillträde hos excellensen. Den andra, då han såsom politisk martyr satt på Vaxholms fästning. Men ett af de bittraste ögonblick i hans lif har det säkerligen varit, då han från Vaxholm återvände till hufvudstaden och väntade att finna kajen full af människor, som i honom skulle hälsa frihetsmartyren, men blott fann en obetydlig folkhop. Han var redan glömd*.

Det råder alltid en disproportion mellan Crusenstolpes drömmar och verkligheten omkring honom. Det finnes i hans väsende långt mera ärlighet och naivitet, än man skulle förmoda. Och denna naivitet kastar också i viss mening ett försonande skimmer öfver hans hållningslöshet; man måste erkänna att hans känslor i mångt och mycket voro nobla, om också hans handlingar ofta voro lymmelaktiga. Man dömer honom icke längre, man beklagar honom, beklagar att han kommit på felaktig plats i lifvet.

Ty Crusenstolpe var icke politiker. Han saknade den nyktra uppfattning af realiteten, den klarhet och kyla, hvilka äro nödvändiga för att bedöma en situation, det rationella skarpsinne, utan hvilket ingen tränger in till en saks kärnpunkt och förstår att välja medlen till dess förverkligande. Ingen var mindre än han skapad att genomskåda något så abstrakt som ett inveckladt samhällsmaskineri. »Jag var dupe af hela systemet,» säger han, med anspelning på sitt förhållande till kamarillan, »allt visade sig för mig i en förtrollad dager.» Han var det icke endast då — han var det alltid. Och konsekvent i sitt handlingssätt blef han därför icke heller, förrän han afskurit alla broar och endast hade en väg framför sig, på hvilken han kunde gå.

I djupare mening kan man icke heller tala om politisk uppfattning hos honom. Han är stämningspolitiker, och såsom sådan ledes han långt mindre af principer och klara tankar än af tillfälliga hugskott, och framför allt af de per-

* Se i Ridderstads *Regnbågen*, skildringen af Crusenstolpes återkomst, och på hvilket drastiskt sätt hans förhoppningar om en ovation gäckades.

soner, som omgåfvo honom. Därför leder han icke heller tiden. Han endast speglar den.

Han var däremot en verklig konstnärsnatur, lättrörlig och fantasirik — olyckan var endast, att han fördes in på en art af skriftställeri, hvilket icke passade för hans naturell: det historiskt politiska. En politisk skriftställare måste nämligen själf vara ett stycke af en politiker. Han måste kallt och lugnt kunna bedöma personer och saklägen — låt så vara, att han ej äger den taktiska begåfning, utan hvilken ingen kan *göra* politik. Men Crusenstolpe saknar kritik, skillnaden mellan dikt och verklighet går aldrig upp för honom. Hans uppfattning af lifvet är alltför romanesk. Blanche berättar i sin minnesbild af honom en historia, som i detta afseende är mycket karaktäristisk. En bekant omtalade en dag för Crusenstolpe, att han sett två beslöjade fruntimmer hos excellensen Rosenblad, d v. justitieministern. »Två beslöjade fruntimmer,» upprepade Crusenstolpe med vidgade ögon, pannan i moln, blixten redan laddad. Någon tid därefter såg man i ett af hans arbeten uppträda två beslöjade damer hos samma excellens, men med tråden till den underligaste historia, dykande ned till bottnen af himmelen vet hvilken dynastisk hemlighet. När man efteråt upplyste, att dessa fruntimmer voro en mor och en dotter, endast uppresta till Stockholm för att be om nåd för en tullförbrytare i Skåne, smålog Crusenstolpe medlidsamt åt upplysarens enfald eller lättrogenhet. Med en dylik art af fantasi kan man, om man äger tillräcklig konstruktionsförmåga, skrifva förträffliga brottsmålsromaner, men historia aldrig.

Därför äro Crusenstolpes porträtt af samtida icke alltid så pålitliga, fast han i viss mån är en förträfflig observatör, med blick för personers yttre egendomligheter. Men när det gällde att finna det inre sammanhanget, hvilket förbinder dessa yttre drag med hvarandra, när han sökte efter motivet för en persons handlingar, orsakerna till en händelse, når han aldrig djupt och går oftast fel.

IV.

Crusenstolpes skriftställeri låter indela sig i trenne grupper: Hans historiskt politiska skrifter, hans romaner och hans arbeten såsom samlare. Hvad den sista gruppen af arbeten angår (till hvilken hör t. ex. hans Portefeuille m. fl. anekdotiska arbeten), är den af föga intresse i detta sammanhang. Anmärkas bör endast, att han meddelat många intressanta och värdefulla dokument, förut okända.

Hans romanskriftställeri förbigås här. Återstå således hans historiskt politiska skrifter, under hvilken grupp man lämpligast innefattar äfven hans minnesbilder, då det i alla fall är svårt att alltid skilja dem från hans pamfletter.

Att Crusenstolpe var en man, som ändrade kappan efter vinden, hafva vi redan sett. I grund och botten hafva dock hans åsikter icke undergått stora förändringar efter de första åren i hufvudstaden. Han kom dit som en yngling af adlig börd med öfvervägande konservativ läggning men med vissa liberala sympatier, insupna under gossårens läsning. När han 1823 gjorde sin första riksdag, hade han tillfälle att beundra och tjusas af Anckarswärds uppträdande. Anckarswärd var under många år ett mönster för honom, och det var utan tvifvel hans önskan att kunna spela en liknande roll som denne. Samtidigt insöp Crusenstolpe tidens liberalism genom läsningen af Argus — påverkan af Johansson skönjes mångenstädes i Crusenstolpes skrifter. Denna påverkan sträcker sig äfven till kompositionssättet och stilen. Detta låter kanske egendomligt, ty Johansson tadlas med rätta för tyngden i sin framställning*; Crusenstolpe prisas däremot för sin utomordentliga stil. Dock är det så. Den Crusenstolpeska perioden är synnerligen invecklad, och han har samma smak för antiteser som Johansson. Otroligt är det icke heller att Crusenstolpes mani för noter under texten — långa åbäkliga noter som sträcka sig öfver sidor och komma läsaren att glömma tråden i framställningen — äro en mindre behaglig efterlikning af den argusiska stilen.

Crusenstolpe är moderat liberal. Hela hans ståndpunkt

* Det bör emellertid icke glömmas, att Johansson stundom, när så behagade honom, kunde skrifva en alldeles förträfflig prosa.

låter kortast belysa sig genom hans uppfattning af representationsreformen. Han är öfvertygad om att en sådan bör ske — men på ståndsprincipens grundval. Här som öfverallt blef han snart efter tiden.

Sitt politiska ideal såg Crusenstolpe i Frihetstiden och författningen af 1720. Hans förkärlek för denna period i vår historia går till och med så långt, att han försvarar korruptionen under densamma, ty den kom åtminstone hela riket till godo, ej som under Karl Johan endast kungen och ämbetsmännen. Under denna tid fanns verklig frihet, och verkliga förtjänster belönades; skillnaden mellan frälse och ofrälse, som efter 1809 åter spelat en så stor roll vid befordringarna, existerade faktiskt icke, eftersom alla förtjänte män upphöjdes i adligt stånd. Däremot stod alltid 1809 års konstitution för honom som en blott fortsättning af Gustaf den tredjes envälde. Det blef kungen, som åter bestämde allt, och tryckfriheten fick lämna plats för indragningsmakten. Likaledes är han en bestämd motståndare till 1812 års politik; Sverige borde då gått med Napoleon mot Ryssland. Föreningen med Norge tadlas ständigt af honom. För tryckfriheten har Crusenstolpe däremot alltid kämpat och af uppriktigt hjärta långt innan han själf fått lida af indragningsmakten. Utmärkande för Crusenstolpe äro äfven hans sympatier för Gustaf den IV Adolf, hvilka visserligen bjärtast framträda under åren närmast efter majestätsbrottet, men som säkert icke endast hafva sin grund i hätskhet mot Bernadotte. Ridderstad antyder i Regnbågen, att Crusenstolpe skulle varit med om en konspiration till förmån för Gustaf IV Adolf. Det vore visst icke olikt mannen.

Sådana äro de allmänna dragen i hans politiska åskådning, men skiftningar förekommo, så att man kan urskilja olika perioder. Den första sträcker sig fram till 1833; han är under dessa år ämbetsman och hofpartiets svurne anhängare. Den andra perioden går från 1833 till 1838; han har då brutit med hofpartiet och är liberal, dock utan vidare hätskhet. Det är först efter domen för majestätsbrott, som Crusenstolpe går till ytterligheter och blir republikan Efter 1844 inträder så åter en mildare sinnesstämning. Åren 1838—44 utgöra således den tid, då han utan tvifvel säger mera, än han verkligen menar.

Till omfånget är hans författareskap mycket stort —

han var ju under många år nödsakad att skrifva för brödet — innehållet däremot är föga omväxlande. Om man läst ett par af hans arbeten, har man säkert uppfångat alla hans ideer, och mer än underligt skulle vara, om man ej hört dem upprepas ett par tre gånger. Träffande yttrade också Lagerbjelke om hans skriftställeri: *C'est trop de bagage pour aller à la posterité.*

Här må emellertid följa en kort öfversikt af de viktigaste af hans politiska skrifter.

Före 1834 äro dessa icke många. Alla äro afsedda att skaffa honom en ansedd politisk ställning och jämna hans väg på ämbetsmannabanan. De äro således alla ytterst hofsamt skrifna, och på mer än ett ställe finner författaren tillfälle att uttrycka sin djupa vördnad för Karl Johan, hvilken han några år senare efter närmare bekantskap skulle teckna så närgånget. För hans första politiska skrift, *Några ord om organisationen af styrelsen öfver jordbruk och järnhandtering i Sverige* är ofvan redogjort. Den berör endast en politisk detaljfråga, och författaren afhåller sig säkert med afsikt från alla allmänna betraktelser. Därefter följde 1825 hans *Idéer till en förbättrad nationalrepresentation.* Detta förslag var föga radikalt. Det var ungefär af samma innebörd som konstitutionsutskottets af 1818 års riksdag. 1828 utgaf han *Politiska åsikter af M. J. Crusenstolpe* utgörande ett långt och svamligt kåseri, en slags öfversikt öfver Sveriges inre historia, dess konungars och dess ständers ömsesidiga förhållanden från Gustaf Vasas tid och fram till 1738, då Arvid Horn slöt sin politiska bana. Arbetet är dediceradt till Riksens Ständer, hvilka han tilltalar på följande sätt:

»Jag har icke blott genom tankspel, men ur erfarenheten och tideböckerna, ådagalagt: huru enighet mellan Riksstånden gjort dem gemensamt starka; huru afund och split verkat i motsatt riktning; huru ståndsagg och lystring till egennyttans röst gräft statsförfattningens graf, huru denna åter alltid är välmågans; huru ingen trefnad finnes i samhället utan frihet, ingen frihet utan lag, ingen lag utan helgd och lydnad; huru enväldet skapar och begär slafsinne; huru lätt mångväldet urartar till tvedrägt; huru folkets säkerhet kräfver, att statsmakterna noga afvägas och noggrannt tillhållas stadna kvar inom sin gräns; huru, om denna öfverstiges godtycket eller själfsvåldet inträda; huru således fosterlandet är lika att beklaga, om det behöfver darra för en eller många tyranner.»

I förordet tillägger han:

»Analysen af nu gällande grundlagar och betraktelser öfver vårt närvarande samhällskick, samt ett försök att bestämma begreppen angående den maktpå-

liggande, ömtåliga, nästan dagligen vidrörda men icke behandlade frågan om svenska nationalrepresentationen, utgöra det egentliga, eller, om jag så får uttrycka mig, kärnan af arbetet, äfvensom dess hufvudsakliga syftemål.»

Emellertid utkom af detta arbete aldrig mer än första delen af innehåll såsom ofvan angifvits. Någon behandling af representationsreformen söker man således där förgäfves. Denna finnes i stället i hans *Försök till en Critik öfver Herrar C. H. Anckarswärd och J. G. Richerts förslag till national-representation* (1830)*. Dessa båda författare hade närmast utgått från den norska representationsformen, och deras förslag var således för svenska förhållanden ytterst radikalt. Crusenstolpe söker i detalj kritisera det och framställer därefter åter sitt eget representationsförslag med några smärre modifikationer, dock alltjämt fasthållande vid ståndsprincipen.

Möjligen var det detta arbete som föranledde Crusenstolpes bekantskap med Brahe och förberedde det nu följande redaktionsskapet öfver *Fäderneslandet* Denna tidning är redan ofvan karaktäriserad och mycket behöfver icke tilläggas.

Viktigast är att i Fäderneslandet förekommer en serie af artiklar, som i viss mån bildar öfvergången till hans senare författareskap. Det är nämligen där, som han för första gången försöker skildra samtida personligheter, och denna porträtteringskonst utgör Crusenstolpes nya insats i tidens journalistik. Efter hand som hofvets intresse kallnade för tidningen, gick nämligen Crusenstolpe sina egna vägar och sökte med små teckningar af samtida personer lifva dess innehåll. Början gjordes med *Alfabet af lefvande och döda***, helt korta teckningar, utan angifvande af namnet på den porträtterade — något som naturligen ökade publikens nyfikenhet. Det hela påminner om en af älsklingssyssel-

* Han nämner i detta senare arbete följande, som förklarar förhållandet mellan de båda skrifterna. »Min afsikt hade varit, att först uti de Politiska Åsikternas sista del taga frågan om Sveriges representationssätt i betraktande. Då emellertid de förras fortsättning kräfver mera tid och arbete, än att jag hinner någorlunda snart företaga och fullborda desamma, har det förslag till national-representation, Herrar Anckarswärd och Richert utgifvit från trycket, föranlåtit mig, att ju förr desto hellre ordna mina tankar i afseende på representationssättet» ... Det var således denna kritik och väl sedan redaktionen af Fäderneslandet som gjorde, att han aldrig kom att fullborda de Politiska Åsikterna. I dessas senare del hade det varit hans afsikt att, »iakttagande blott de inskränkningar tryckfrihetslagen bokstafligen bjuder, intill närvarande tid följa personer, händelser och åtgärder på spåren, så ungefär som i den nu utgifna första delen skett med tilldragelser under förflutna århundraden».

** Se för dessa olika serier af porträtt Fäderneslandet 1832 n:o 19, 21, 33, 37, 44, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181.

sättningarna i tidens salonger: lösningen af charader. I denna första serie finner man t. ex. det första utkastet till det högt beundrade porträttet af Hans Järta. Han fortsatte med serien *Gissa! Gissa!* och tecknade så *1809 års män*, bland hvilka särskildt C. H. Anckarswärds porträtt väckte uppmärksamhet. Denna genomelaka, men icke så litet träffande skildring slutar efter att hafva genomgått Anckarswärds hela bana på följande sätt:

»Det är ej lätt att förutse hvilken roll Anckarswärd kommer att spela vid den blifvande riksdagen. Den ena tidningen talar om onåd, den andra om måltider vid kungliga taffeln. Själf har han ofta, för hvem som velat höra, förklarat, att han aldrig mer inställde sig vid någon riksdag, innan representationssättet blifvit ändradt. Han har, som bekant är, uppgjort planen till en dylik statsreform, om annars det kan kallas plan, där verkan af den ena paragrafen upphäfver den andra och där verkan af det hela blefve att kasta nationens angelägenheter i händerna på hvilken ränksmidare, som ville och kunde betala mest. Föresatsen att icke återkomma till nästa riksdag, kan han, oaktadt 'de föråldrade formerna' sannolikt ej hålla. Tala måste han, ty talet utgör hans varelses lifsprincip; och gästabudstalen, dem han ej heller försmår, som man nyligen erfarit af Örebrokalaset den 6 november, blifva ändock i längden både enformigare och tunnsåddare, än de ymnigare tillfällen att utgjuta sig, som riksdagarna erbjuda. De främmande åhörare, hvilka nästa riksdag första gången få tillträde till riksståndens öfverläggningar, böra således med någorlunda säkerhet kunna påräkna, att få göra bekantskap med riddarhusets främsta parlamentariska prydnad, skön som tulpanen i framställningar och framställningssätt — doftrik som den i handling.»

Slutet är, som grefve Lagerbjelke anmärkte, det giftigaste i hela stycket, »ty Delille säger: *l'inodore tulipe*».

Efter brytningen med hofpartiet och efter det ryktbara uppträdet på riddarhuset, då Crusenstolpe roat sig med att öfversätta de latinska orden *per fas et nefas*, gick han således nya öden till mötes, och var hänvisad att lefva af sin penna. Början till den följande raden af arbeten utgöres af *Skildringar ur det inre af dagens historia* (1834). Arbetet sönderfaller i tvenne delar: *De närvarande*, en samling porträtter af den då samlade riksdagen och *De frånvarande*, en skildring af de mest framstående personligheterna efter 1809. Detta arbete utgör således en utvidgad omarbetning af de ofvannämnda porträttserierna i Fäderneslandet.

Det var med dessa Skildringar, som Crusenstolpe slog igenom: »den förförande, förtjusande och förbannade boken», som en samtida uttryckte sig. Geijer yttrade med värm-

ländsk rättframhet och mindre berömmande i »Litteraturföreningens tidning» 1834: »Den innehåller den giftigaste skandal, som ännu under svensk tryckpress svettats; och man måste erkänna, att saften är tillredd af en mästerkocks hand.» I liknande riktning gick ett omdöme af Hans Järta, hvilken själf befann sig bland de afmålade: »Först borde Crusenstolpe få spö, och sedan borde han tagas in i Svenska akademien.»

Dessa skildringarna, som icke blott teckna porträtter utan äfven söka belysa den politiska situationen, äro utan tvifvel det bästa, som Crusenstolpe skrifvit. Oredigare och långt svagare är hans andra försök till samtida historieskrifning: *1720, 1772, 1809.*

Emellertid hade Crusenstolpe trots sin brytning med hofpartiet ännu icke egentligen uppträdt på något hätskt sätt mot det gamla systemet. Visserligen förekomma här och där gliringar mot Karl Johan och mycken giftig ironi mot mer än en af systemets män; men man kan äfven läsa sådana uttryck som t. ex. följande: »Ingen period af Sveriges framfarna dagar har i afseende på verklig politisk frihet varit bättre lottad än den närvarande. Häfderna skola med bifall minnas, att denna frihet mognat under en Regering, hvars högste Ledare själf utgått ur frihetens sköte. De skola minnas, att de för hennes tillväxt och utbildning hafva att tacka tryckpressen, som emanciperat sig, efter af tidningen Argus, för trenne lustrer tillbaka, taget initiativ.» Detta är rättvisa åt båda hållen.

Men 1838 var ett oroligt år. Hatet mot det gamla systemet stod på sin höjdpunkt och en så lättrörd personlighet som Crusenstolpe skulle naturligen gifva uttryck däråt. Han började sistnämnda år utgifva *Ställningar och förhållanden,* hvilka sedan under olika former — endast med afbrott för fängelsetiden — utkommo till Crusenstolpes död 1865. I andra brefvet hade han redan gått så långt, att han gifvit Anckarswärd en förtäckt vink att ännu en gång liksom 1809 anordna en tronförändring. Anckarswärd hade emellertid icke efterkommit uppmaningen — hans manifest år 1839 innehöll helt andra saker — och så följde 1839 *Röst ur ett svenskt statsfängelse om ställningar och förhållanden*, i hvilken Crusenstolpe läser lagen för Anckarswärd och särskildt läxar upp honom för hans sympatier för den norska statsförfattningen. Ännu skarpare är *Vidräkning och Reform*, en af Crusen-

stolpes intressantaste skrifter och därför värd att något närmare skärskåda. Skriften sönderfaller i tre delar. I den första vänder sig Crusenstolpe polemiskt mot Geijer, hvilken strax förut utgifvit sin teckning af frihetstidens historia. Geijers skildring af denna period var starkt influerad af hans motvilja mot hans egen tids liberala rörelser. Crusenstolpe satte den däremot af motsatta skäl högst. Den senares kritik är visserligen ofta personligt kitslig men träffar dock åtskilliga svaga punkter i Geijers framställning. Han vänder sig först mot Geijers bekanta uttryck, att svenska folkets historia är dess konungars och häfdar i stället den satsen, att aristokratien varit den egentligen lifsbärande principen i den svenska statens utveckling.* Bak denna polemik ligger emellertid äfven en kritik af Karl Johans inkonstitutionella styrelsesystem, af hvilket han uppdrager en mörk teckning.

Från denna skildring af Karl Johans regering vänder sig författaren därpå till reformerna och uppställer ett förslag till en ny styrelse för Sverige. Grundtanken i denna är, att Sverige ej längre skulle hafva en konung utan förändras till en republik under en riksföreståndare, och att adeln ej längre skulle vara ärftlig, utan antingen afskaffas eller förvandlas till en ämbetsmannaadel. Följer så hans förslag till representationsförändring, hvilken trots de föregående skarpa radikala förslagen, alltjämt är baserad på ståndsprincipen. Dock finnes endast två kamrar, den ena självskrifven, utgörande landets rikaste män, den andra baserad på val. Skriftens tredje afdelning innehåller en skildring af tryckfriheten under frihetstiden.

Med majestätsbrottet uppnådde Crusenstolpe höjden af sin popularitet, och han drömde under åren på fästningen ånyo stora drömmar om att spela en politisk roll. Däraf blef emellertid intet. Under hela det följande decenniet var han dock en mycket populär personlighet, känd och uppskattad såsom romanförfattare och i ständig korrespondens med allmänheten genom sina *Ställningar och förhållanden*. Denna tidskrift var mycket läst och spridd i vida kretsar öfver hela landet. Ej underligt, ty ämnena voro mångahanda och aktuella och framställningssättet högeligen kryddadt af den Crusenstolpeska ironien. Men förgäfves skall man i denna långa rad af band söka en skarp och klar belysning af fakta eller stora ideer,

* Här har man således in nuce Fryxells senare angrepp på Geijer.

framburna med entusiasm. Crusenstolpes genre är öfverallt den personliga och hans synpunkter äro trångbröstade; han hackar ideligen på institutioner och personligheter. Någon upplysningens man är han ingalunda; snarare delar han folkets fördomar och farhågor. Det ligger en mystiker gömd i Crusenstolpe. Han tror på Nemesis divina. I femte brefvet berättar han, huru redan åtskilliga af de personer, som deltagit i hans fällande, nåtts af Guds straffande hand.* Hans egna förslag till praktiska reformer äro ytterst doktrinära och opraktiska — alla mer eller mindre lika hans förslag till representationsreform. Stundom kan man knappast taga honom på allvar. Ett af de temata, som han helst behandlar, är lyxen. Någonstädes föreslår han, att värden för hvarje större kalas skulle betala en viss summa till det allmänna. Han skulle själf anmäla saken för vederbörande. Man kan betvifla, att mycket pengar skulle inkommit på den vägen. Crusenstolpe är också rädd för mycket, som knappast var fruktan värdt; så t. ex. spillde han mycket bläck på att bekämpa katolicismen, för hvars snara återinförande i Sverige han hyste räddhåga; rädslan för katolicismen gjorde, att han äfven skref emot förslaget till fri religonsutöfning.

Ännu i våra dagar är det dock af ett visst intresse att genombläddra dessa volymer, särskildt för den kulturhistoriskt intresserade. Det finnes nämligen i Crusenstolpes skrifter och ej minst i »Ställningar och förhållanden» mycket, som intimt belyser periodens historia. Man har här tidens *cronique scandaleuse*. Särskildt intressant och något af det bästa han skrifvit är fjärde brefvet, i hvilket han skildrar sitt förhållande till Brahe och Karl Johan samt brytningen med hofpartiet. Men någon annan betydelse har skriften heller icke, och det var endast den stora publiken, som en tid bortåt trodde sig här finna politisk visdom; för de invigda var däremot Crusenstolpes roll efter 1838 utspelad — och redan långt förut var han genomskådad såsom en opålitlig och ytlig natur.

Hans skrifter hafva emellertid på samtiden utöfvat ett icke ringa inflytande — långt större än man skulle vänta efter innehållet. Han var en sådan man som behöfdes på

* Det är en förunderlig blandning af hat och vidskepelse i dessa sidor. Se Ställningar och Förhållanden V. sid. 27 ff.

en tid, då oppositionen var självfva förutsättningen för samhällsutvecklingen. Crusenstolpe förstod att genom sin person och sin framställning intressera och irritera; han har underhållit indignationen och därför på sitt sätt verkat lifvande och stimulerande.

Märkvärdigt är det också att se, huru man både i den samtida litteraturen och långt senare återfinner Crusenstolpes omdömen om personer och tilldragelser. Mer än någon annan har han satt sin prägel på uppfattningen af denna tids historia. Hans bild af Karl Johan är alltjämt den populära. Och nekas kan icke, att trots alla missuppfattningar, trots alla försåtliga misstydningar, innehålla Crusenstolpes rent historiska framställningar såväl som hans romaner mycken verklig historia, ty han var en ifrig samlare och genomläsare af gamla manuskript, han kände så intimt sin egen tids händelser, han var en så fin observatör, att han för denna tid alltid kommer att blifva en källa af värde — svårigheten är endast att skilja det falska från det sanna.

Crusenstolpes inflytande berodde icke minst på hans framställningssätt. Han förstod att ur ett ämne alltid framlocka de intressantaste sidorna; allt blir hos honom lätt och lekande, och äfven såsom ren stilkonstnär tillhör han de bästa.

Redan i de noveller han utgaf som tjuguåring framträder han som en god stilist. Men det är en Crusenstolpe *avant la lettre* som man där har för sig; han har ännu icke funnit sitt verkliga manér. Hans satser äro små och korthuggna, och han berättar jämt och naturligt med en viss älskvärd menlöshet. Vill man emellertid känna den Crusenstolpe, hvilken samtiden beundrade såsom stilist, bör man vända sig till *Skildringar ur det inre af dagens historia.* Man finner där och i hans senare arbeten ett helt annat manér än i ungdomsskrifterna. Man märker, att han under tiden studerat äreminnena och lyssnat till talen på riddarhuset. Han har blifvit strängare i sitt ordval, han älskar allegorier och bilder, och hans perioder bygga sig konstfullare. Likväl verkar denna stil mera genom sin färg än sin plastiska afrundning Samtiden fann den beundransvärd, och ännu i dag gör den intryck genom något visst sirligt förnämt — ett återsken från hans egen personlighet. Det är knappast ett fel, att den numera verkar föråldrad, ty det gifver tids-

stämning. När man öppnar hans böcker, är det, som sloge det upp en doft af torkade rosor, och man känner sig plötsligt förflyttad till en salong från trettiotalet med tunga mahognymöbler och kinesiska potpourrikrukor på spegelkransen. Knappast någon svensk har öfverträffat Crusenstolpe såsom skandalskrifvare, men ingen har heller varit det på ett förnämare sätt än han.

V.

Bland de rabulister, hvilka mer eller mindre intimt tillhörde Aftonbladskretsen, finnes också skämtaren Henrik Bernhard Palmær. Mycket skrifvande var han icke, och lång tid var han icke heller »Aftonbladets P.», rabulist däremot mer än de flesta. Som hans uppträdande är förknippadt med en särdeles intressant tilldragelse i trettiotalets politiska strid, skall jag här som hastigast dröja vid honom.

Palmær var prästson från Småland, född i Hjortheds församling. Denna tillhör emellertid Linköpings stift, och Palmær räknas således som östgöte. Han föddes 1801 och kom 1819 till Uppsala. Han anslöt sig först till fosforisterna och var särskildt förtrolig med Palmblad, men fann dock sitt egentliga umgänge bland de jämnåriga Vitalis och Nicander. Till hela sin andliga läggning är han typisk fosforist. Detta framträder såväl i hans tidigaste skaldeförsök som i hans större skämtsamma kåserier, hvilka alltid på ett eller annat sätt erinra om den komiska stil Livijn infört i den svenska litteraturen och hvilken fann ett så typiskt uttryck i Markalls sömnlösa nätter. Hans vidare utveckling anknyter sig till tyska skalder; särskildt är han starkt påverkad af Börne och Jean Paul.

Träffande skref Onkel Adam om honom åtskilliga år efter hans död: »Palmær var en människa, som egentligen icke hade någon plats här på jorden — han var alltför kantig att precis kunna fylla någon lucka, och hvar man än satte honom, måste han falla bort, just därför att han passade ingenstädes.» Han var nämligen en känslomänni-

ska, som mätte allt med idealets måttstock, en nyromantisk drömmare, som fyllt sin själ med poesiens syner och därför fann all verklighet grå och lumpen. Som han dessutom var begåfvad med ett skarpt och träffsäkert förstånd, upptäckte han obönhörligt allt det falska och tillgjorda, det ihåliga, tomma, narraktiga och dumma, som nu en gång utgör det öfvervägande i denna världens väsende. Han såg på allt ifrån filosofens höga ståndpunkt, men utan den mildhet och det öga för nyanser, som upptäcker en mening äfven i det platta, och som slutligen försonar med världen. För det yttre i lifvet hade Palmær intet sinne: i institutioner, regeringar och alla de öfriga former, i hvilka samhället manifesterar sin tanke och vilja, upptäckte han endast omotsvarigheten mot de uppställda krafven.

På grund af denna sin beskaffenhet uppträdde han alltid oppositionellt och rent af som cyniker. Han började redan som student, då han en gång på sitt vanliga kvicka och trygga sätt förlöjligade en disputationsakt och så ordentligt lyckades reta seniorerna, att han erhöll en varning af inspektor; en annan gång råkade han illa ut, därför att han vid någon högtidlighet infunnit sig i hvardagsdräkt. Det hör nämligen också till porträttet, att han var likgiltig om sin klädsel, däri visande sig som en sann filosof af den cyniska skolan.

Det gick också Palmær på hans vandring genom lifvet på samma sätt som rabulisten i ett af hans kåserier, hvilken sökte tjänst i månen: han fick ingen plats, ty hans själfständighetsknölar voro så vidunderligt stora, att de snarare borde heta halsstarrighetsknölar. Professor Rudberg hade upptäckt hans stora anlag för kemi och välvilligt erbjudit honom att få arbeta under Berzelius, hvilket var en stor ära och icke ringa fördel. Palmær svarade att om det vore »för mera att sota ned sig hos Berzelius, än i något annat laboratorium ville han det gärna». Öfver detta nonchalanta sätt att emottaga ett vackert anbud blef professor Rudberg förargad. När Palmær sedan uppvaktade Berzelius, sökte denne vinna honom genom vänlighet; detta gjorde emellertid en motsatt verkan på Palmær: han fann honom nedlåtande. Öfverallt framsticker hans tjurskallighet och oppositionslusta, hans ytterliga brist på att finna sig i någon form af socialt tvång. Det fanns endast en societet, i hvilken han gärna umgicks,

nämligen den, som han kallade för den »högsta societeten»: Skakespeare, Homerus, Sofokles, Horatius, Sterne, Rabelais, Byron etc., kort och godt de *excellenser*, med hvilka man umgås icke »vördnadsfullt» utan *»förtroligt»*. De utgjorde de enda, som han bugade sig för — nämligen då han ville upptaga en eller annan af deras volymer, som hade sin plats i ett hörn nere på golfvet af hans alltid anspråkslösa bostad.

Till råga på allt var han ytterligt lat. Han trifdes helst på sin soffa med en bok i handen. Och det ligger nästan något rent nyromantiskt öfver hans lättja: det förefaller, som vore han lat ej blott i kraft af sin förträffligt organiserade natur utan äfven på grund af vissa teorier. En af nyromantikens läror, var att i allo följa sin naturs impulser, att aldrig föresätta sig något, men liksom djuret följa sina instinkter — en slags öfverdrift af det sunda konstnärslynnets fordringar. En verklig nyromantiker diktade endast, då han befann sig i stämning — enligt teorien nämligen. Lyckligtvis följde emellertid icke alla denna. Men Palmær var konsekvent; han skref aldrig, utom då han var i stämning och han befann sig aldrig i stämning, utom då han var i största penningknipa. Som hans behof emellertid voro obetydliga: en bit östgötafläsk, en sup och en toddy, har han skrifvit ovanligt litet. Denna hans ringa produktion sammanhänger emellertid äfven med hans sträfvan efter fullkomlighet, hans begär att nå det högsta, ty han var en ovanligt samvetsgrann arbetare, hvilken filade sina kvickheter både länge och väl. Stundom märker man till och med, att han filat för länge — de hafva förlorat något af sin omedelbarhet.

Obeständigheten i hans lynne och bristen på uthållighet göra, att Palmærs lifslopp icke ter sig synnerligen lysande. Sina studier skötte han utmärkt och tog en vacker magistergrad 1830 med kemi som hufvudämne, men därmed var det också slut. Det praktiska lifvet kunde icke fasthålla eller fängsla honom. Han blef anställd som adjunkt i kemi vid Karolinska institutet, men skötte icke sina åligganden och kom därför i strid med sina öfverordnade samt måste slutligen 1835 taga afsked. Hierta hade emellertid fått öga på honom och fästat honom vid Aftonbladet mot ett synnerligen ansenligt honorar samt föga att göra — endast en artikel i månaden, säger man — men icke ens detta stod Palmær ut med. Och likväl borde han här hafva haft ett stort verk-

samhetsfält som kritiker och kåsör och liksom den flitige, entusiastiske Orvar Odd efterlämnat en lång rad af skrifter. Men han slutade snart i Aftonbladet. Sedan finna vi honom i hemorten, hvarest han aspirerade på en adjunktsplats vid läroverket; när han icke lyckades erhålla denna, började han år 1838 i Linköping utgifva tidningen Östgöta korrespondenten och grundade ett tryckeri 1839. Men redan 1840 hade han tröttnat på sin tidning, hvarför han öfverlämnade den åt Ridderstad. Han försökte sig i stället 1841 med en månadsskrift *Herr Lars*, hvilken lefde till april nästa år. En anställning som lärare vid Linköpings gymnasium hade han förgäfves sökt erhålla och hämnades därför på domkapitlet med *Yttersta domen i Kråkvinkel.* År 1844 blef han lärare vid Sjögestads landtbruksskola i åkerbrukskemi och fortsatte därmed ända till 1847. Samma år valdes han till riksdagsman för Linköping—Wimmerby, men valmännen visade sig föga belåtna med sin förtroendeman och detta med full rätt. Ty naturligen tog Palmær icke heller riksdagsarbetet på allvar utan uppträdde mest som rolighetsmakare. Då han nu emellertid kommit till Stockholm, stannade han där några år, fast han hade svårt att lifnära sig. Han dog 1854. Då hade han redan länge varit trött på lifvet. Ett så overksamt lefnadssätt utgör sin egen förbannelse. »Mitt lif är ett fortsatt döende», säger han redan i en dagboksanteckning från trettiotalet, »Gud, om han finnes, hjälpe mig.» Och det ligger en förfärande bitterhet, en hel lifsutveckling gömd i följande korta sentens, som likaledes finnes bland hans dagboksanteckningar: »*Döden en befriare* — först en sentimental fras, sedan en förfärande sanning, slutligen en ljuf sanning.»

Utom några vackra ungdomspoesier, hvilka dock icke äro af någon större betydenhet, utgör allt, hvad Palmær skrifvit, satiriska kåserier. Många af dem äro redan nu mindre njutbara, ty de behandla samtida ämnen, hvilka delvis icke längre äro begripliga utan en noggrann kännedom om tidens historia. Liksom Sturzen-Becker i tidens journalistik representerar det lätta, eleganta, franska kåseriet, växlande i ton efter ämnet, i angreppet chevalereskt och vanligen af en viss harmlöshet i skämtet, så är Palmær en typisk representant för den tyska kvickheten, sådan den utbildats af Lichtenberg, Jean Paul och Börne. Det är icke utan, att det hvilar något tungt och metodiskt öfver hans kvickheter. Han är

ofta groft personlig i sina utfall, och såsom ensidig känslomänniska skjuter han icke sällan öfver målet och blir orättvis och bitter, utan att denna indignation bäres och ursäktas af tillräckligt starkt patos. Själfva formen för hans komik är förståndskvickheten, sådan den t. ex. typiskt föreligger i Börnes bekanta yttrande: »när Pythagoras funnit hypotenusan, offrade han en hekatomb, och sedan den dagen darrar hvarje oxe, då en ny sanning upptäckes.» Liksom i den Börneska kvickheten är det alltid något, som Palmær vill åt; det ligger nästan alltid en moralisk indignation bakom hans komik. Detta något är antingen rent abstrakt eller också ytterst personligt. Han skrifver t. ex.:

»Regenterna i månen hafva i alla tider satt stort värde på fän, och vid besättandet af lediga tjenster alltid gifvit dem företrädet. De hafva alltid resonerat på följande sätt: en embetsmans tjenst består däruti, att han verkställer regentens vilja och realiserar regentens tankar. Händer nu så, att en embetsman själf tänker och själf vill, så händer ock, att han vill och tänker annorlunda än regenten vill och tänker; emedan Gud ej skapat två menniskor lika. Men af detta *annorlunda* följer nödvändigt, att embetsmannen mindre gerna gör sin tjenst, och hvad man ej gerna gör, det gör man illa. Följaktligen måste en embetsman, som själf tänker och själf vill, sköta sitt embete illa. På samma sätt bevisas, att en embetsman, som hvarken vill eller tänker, sköter sin tjenst väl. Hvad kan nu väl vara mera rättvist, än att de, som sköta tjensterna väl, utnämnas framför andra, som sköta tjensterna illa? Således böra lediga tjenster alltid med fän besättas. *Quod erat demonstrandum!*»

Säkerligen är denna satir riktad mot Karl Johans sätt att utnämna sina ämbetsmän, men den är så pass allmän, att den ungefär passar för alla tider. Palmær har aldrig som Heine eller Strindberg förmågan att med träffsäker elakhet slå ned på det individuella lytet, afmåla det så, att alla känna igen det. Därför blir hans jakt på furstar och tyranner och på dumheten i längden tämligen enformig.

Ofta är det rent personliga utfall, som sätta pennan i hans hand. Så är fallet i den lilla utomordentligt kvicka bibelparodien *Yttersta domen i Kråkvinkel*, där det särskildt är Linköpings biskop och domprost, som få sitta emellan. Biskopen saknas vid det stora uppropet, ty han går ännu och letar efter sitt hufvud, hvilket han i en hast icke lyckats återfinna. Men när Gabriel underrättas om orsaken till biskopens uteblifvande, ler han och yttrar: »den gode Guden har inga orimliga anspråk. Han fordrar ej, att biskopen skall visa sig

med hufvud, emedan han aldrig gifvit biskopen något sådant. Gack du och tillsäg biskopen, att komma sådan som han är.» — På liknande sätt afhånas domprosten. Hin håle, som å ämbetets vägnar infunnit sig vid yttersta domen, blir emellertid lottlös, eftersom Gud Fader förklarar kråkvinkelsborna för »får allihop» och följaktligen salige. Domprosten Y hade han dock alldeles säkert väntat att få. — »Hvarmed skulle titulus hafva pinat honom, ifall han råkat i tituli våld,» frågar Palmær. Hin håle svarar: »Med att läsa sina egna anföranden till konsistorii protokoller.» — »O, hvilket sataniskt påfund,» utropade jag. »Hvilken raffinerad grymhet i uppfinningen af kval!»

Ännu kvickare än denna paskill är Palmærs försvar, då skriften åtalades; i sin art är det säkerligen en af de dråpligaste prosabitar, som finnas på svenskt språk. Skriften frikändes — regeringen hade i detta ögonblick (det var år 1839) fått nog af åtal mot tidningspressen.

Palmærs manér är ytterst verkningsfullt och folkligt. Det var med liknande vapen, som Swift mer än en gång omstämde sin nations tänkesätt. Hade Palmær haft större entusiasm och mera energi, skulle han kunnat spela en icke obetydlig roll, och det var icke underligt att Hierta engagerade honom. Från mer än en synpunkt fick han emellertid skäl att ångra det, ty det är från Palmærs *Bref till Svenska Minerva*, som Aftonbladets rykte för grofhet i polemiken egentligen daterar sig.

Medan Geijer under trettiotalet genom sina historiska studier småningom fördes öfver till liberalismen, gick Tegnérs utveckling i motsatt riktning Han som 1817, vid jubelfesten till Luthers minne, uppträdt som förkämpe för den politiska friheten och revolutionen, då så förhatlig, och om »frihetens höga genius» fällt uttrycket: »Det skrämmer mig icke, att det är blod i hans händer; ty jag vet, hvilkas blod det är,» fann småningom tidens sträfvanden alltför småsinta och lumpna. Efter 1825 befann han sig i en kris; hans ljusa, optimistiska syn på lifvet mörknade. Han blef Byroniskt bitter i sina vers. Riksdagsarbetet 1828 tröttade honom, alla dessa små intriger roade honom icke, och praktisk politiker var han aldrig. Däremot hade han alltid varit hjältedyrkare; hans ideal hade varit Karl den tolfte och Napoleon. Med hvilken motvilja måste han nu icke se, huru den rasande

oppositionspressen öfverhöljde den gamle konungen, som gjort så mycket för landet, med tillvitelser. Djupet och storheten i tidens strid, som Tegnér så skarpt sett 1817, hade han icke längre blick för.

Gång på gång gaf han uttryck åt sin motvilja mot tidens nya ande. År 1834 hade Lunds studenter hyllat det liberala partiets åsikter genom en demonstration med anledning af riksdagens behandling af 72 § regeringsformen. Denna demonstration ogillades af Tegnér, och han kritiserade dess anledning olämpligt nog i ett skoltal, som han samma år höll i Växjö, därvid han bland annat fällde uttrycket: »Historiens blad äro inga Aftonblad.» Senare på året, då han i augusti såsom direktör i Svenska akademien besvarade Agardhs inträdestal, gjorde han nya utfall mot tidens anda. »Liksom förut den gamle konungens person,» säger H. Wieselgren i sin biografi af Hierta, »skulle nu äfven Tegnérs skaldestorhet sättas fram emot Aftonbladets politiska sträfvan och motverka dess inflytande på publiken. Det var Tegnér, som börjat striden. Aftonbladet kunde ej uraktlåta att upptaga den.» Redan i referatet öfver akademiens årsfest svarade Hierta humoristiskt och träffande. Men då Svenska Minerva tryckte verserna, uppträdde Palmær med sina fyra *Bref till Svenska Minerva*, i hvilka han på ett mycket plumpt och okynnigt, men kvickt sätt kommenterar den Tegnérska dikten. Han säger t. ex. om följande verser:

»Ej mäte vi oss med de stora döda,
Men deras andar äro ej försvunna
På gyllne stolar sitta de i molnen,
De hviska stundom ned uti vår själ.» etc.

»Det är bekant, att olika folkslag hafva gjort sig olika begrepp om tillståndet efter döden. Nationerna och deras talemän, skalderna, hafva skapat ett Eden efter sitt eget beläte, och dit förflyttat alla de sysselsättningar som på jorden varit dem kära, alla de njutningar som på jorden mest lockat deras åtrå. Den fornnordiska skalden diktar ett Valhall, där kämparna dricka mjöd och skifta hugg[1]; den arabiska ett paradis, der de rättrogna betjenas af sköna, evigt unga flickor; den amerikanske vilden hoppas efter döden en oupphörlig och oupphörligt lycklig jakt i den store andens parker, där vildt aldrig tryter. Frågas mig nu, hvar den svenska skaldekonsten år 1834 förlägger de saliges hemvist — så svarar jag med Tegnér:

'i molnen'

[1] Och äta fläsk. (*Sättarens anm.*)

och frågas mig ytterligare, hvad de saliga göra der, så svarar jag med dito:

'På gyllne stolar sitta de —
De hviska.'

Det är tvifvel underkastadt, om svenskarna finna sig belåtna med en slik salighet. På några narrar när, dem fåfängans mara rider, hafva de ingen åtrå att sitta på »gyllne stolar», och att de ej tycka om hviskningar, gissar jag af det gamla ordspråket: den som hviskar, han ljuger.»

I denna gycklande ton fortgår Palmær och apostroferar därunder äfven Tegnér på följande rättframma sätt:

»Helsa din sångguddinna och bed henne icke öfverlasta sig med metaforer, såsom hon merendels brukar. Dessa juveler, äfven om de äro äkta, böra användas hofsamt. Låt henne sätta dem om halsen, i öronen och på fingrarna — men på tårna — fy tusan!.. Och du sjelf! Kasta icke vidare din lyra på den politiska vågskålen; där väger hon mindre än intet. Kom i håg hvad Napoleon sade under återtåget från Moskwa: från det sublima till det löjliga är icke mera än ett steg.»

Dessa bref väckte stor uppmärksamhet och ännu större indignation. Någon mera betydande roll har Palmær för öfrigt icke spelat i tidens historia.

FRÅN ROMANTIK TILL REALISM

I.

Det är klart, att under de politiskt upprörda förhållanden, som härskade på gränsen mellan de båda seklen, skulle äfven litteraturen befinna sig i häftiga svängningar. Hela samhället omdanades. Hvad var naturligare än att äfven litteraturen sökte nya ideal!

För att förstå dessa litterära rörelser i början af adertonhundratalet och framför allt innebörden af den riktning, som omkring 1830 uppenbarar sig i de europeiska litteraturerna, måste man gå tämligen långt tillbaka i tiden. Den period, hvilken inledes 1830 och sträcker sig fram till sjuttiotalet, utgör nämligen endast ett särskildt skede i en stor rörelse, hvilken då redan pågått öfver ett sekel. Liksom man kan härleda det politiska system, hvilket sedan snart tvåhundra år öfverallt bryter sig väg i Europa från England, så gå äfven de litterära idealen tillbaka dit. Det var i detta land, som i början af sjuttonhundratalet i omedelbar följd af den politiska frigörelsen en litteratur uppväxte af en helt annan karaktär än den franska pseudoklassiciteten. Denna hade varit en hoflitteratur, som efter antika mönster skildrade de högre klassernas lif. Den engelska litteratur, som nu uppstod, ägde däremot en folklig karaktär och sträfvade framför allt efter ett realistiskt återgifvande af hvardagslifvet. Syftet var lika mycket moraliskt som estetiskt. Det var i England, som den moderna tidningspressen med sina essayer och kåserier först omhuldades, och som dramat och romanen antogo en borgerlig anstrykning. Snart förnams äfven en ny ton i lyriken. Det stela odet och de kvicka sällskapspoesierna försvunno och gåfvo plats för känsloömma och gråtmilda kväden. Fast man ännu icke medvetet brutit med den

franska skolans stränga retorik, började formen redan blifva friare, i det att den inspirerade sig af den äldre folkpoesien, som samtidigt kommit till heders.

Det dröjde icke länge, förrän denna strömning äfven inträngde i Frankrike. Voltaire är bland de första, som fäste sina landsmäns uppmärksamhet på den engelska litteraturen; Abbé Prévost öfversatte Richardsons romaner. Äfven Diderot var djupt påverkad af engelsmännen, såsom hans romaner och dramer samt hans kritik af den gamla tragedien utvisa. Höjdpunkten nådde detta inflytande med Rousseau, hvarför också hela riktningen med rätta bär hans namn. Genom att häfda känslan såsom det högsta i människan och mot samhället uppställa naturen, är han grundläggaren af en ny tidsålder i litteraturens historia, och ännu i dag står den europeiska dikten under hans tecken. Politiskt och religiöst, litterärt och socialt skapade han nya känslovärden, som skulle blifva bestämmande för det kommande seklet.

Det var emellertid hvarken i England eller Frankrike, som den egentliga brytningen med pseudoklassiciteten försiggick. Naturligt nog, eftersom den i Frankrike hade sina djupaste rötter och i England länge varit omhuldad. Det var i Tyskland, hvarest man var mindre bunden af de pseudoklassiska traditionerna, som den afgörande kampen kom att stå mellan den franska smaken och det nya idealet. Där inledde Lessing striden mot den diktkonst, som blomstrat under Ludvig den fjortonde, och uppställde ett nytt program: Shakespeare och antiken. Men den antik, som föresväfvade honom, var icke densamma som fransmännen dyrkat, utan en fördjupad antik, baserad på de nya filologiska och arkeologiska studierna. Sturm und Drang, den generation, som därefter upptog kampen, och hvilken är helt genomträngd af Rousseauism, gick ännu längre. Herder vidgade genom sitt hänvisande på folklitteraturen och genom sin djupare uppfattning både af Shakespeare och Homeros den estetiska horisonten. Han häfdade Montesquieus nya historiska uppfattning, enligt hvilken en viss kultur nödvändigt framgår ur en viss ras, ett visst klimat med flera yttre omständigheter. Schiller och Goethe förverkligade slutligen i diktkonsten dessa nya tankar och skapade Tysklands klassiska litteratur.

Hela denna kosmopolitiska rörelse, uppbyggd af engelsk

sentimentalt romantisk och borgerlig litteratur, rousseauism, Sturm und Drang,* tycktes redan omkring 1770 hafva tillbakaträngt alla de gamla arterna: tragedien, odet och den frivola conten. Men pseudoklassiciteten var ännu icke död. Under revolutionen, då all intelligens strömmade till politiken och föga intresse fanns öfrigt för litteraturen, visade den sig ännu en gång på skådeplatsen. Verklighetsdikten dog ut, den romantiskt folkliga strömningen hvilade. I Frankrike behärskades litteraturen af stoiska lärodikter och retoriska tragedier, i England kom den Popeska skolan åter för ett ögonblick till heders och i Tyskland öfvergaf Schiller och Goethe sin naturalistiska ungdomsdiktning och svärmade för antiken, om också i annan form än pseudoklassiciteten.

Det var först, sedan en ny riktning gått öfver Europa, som pseudoklassiciteten för alltid försvann. Hvad Lessing börjat, Schiller och Goethe fortsatt, fullbordades af nyromantiken.

Nyromantiken, hvilken ju först uppträder i Tyskland, uppbäres af en ny generation, som uppväxt under helt andra förhållanden än Schiller och Goethe. Ty det var framför allt i den franska skolan, som dessa båda skalder och deras samtida förvärfvat sin säkra teknik. Goethe har under sina barnaår insupit fransk kultur genom målning, teater och litteratur, och Schillers retorik bär alltför tydligt en fransk prägel, för att det skulle vara nödvändigt att påvisa dess ursprung.

Den unga skara däremot, som vid sekelslutet i Jena omstämde värdena, intresserade sig alls icke för pseudoklassiciteten. De voro de första tyska ynglingar, som uppväxt i en verkligt nationell kultur. Tiecks och Schleglarnes läromästare voro framför allt Herder och Goethe, Schiller och Jean Paul. Det var i deras fotspår, som de studerade antiken, Shakespeare och de sydländska vitterhetsslagen. De voro också de första, som till fullo uppskattade den föregående generationen af tyska skalder. August Wilhelm Schlegel tolkade Schiller och Goethe som ingen före honom. Han var äfven den förste, som klart insåg, att Shakespeare endast kom till sin rätt, då man uppfattade honom som renässansmänniska, och han öfversatte honom med sådan trohet och

* Jag kallar i det följande denna litterära kosmopolitism helt kort för *rousseauism*.

naturlighet, att han sedan aldrig upphört att vara äfven en tysk skald.

Nyromantikerna fortsatte och fullbordade på detta sätt, hvad deras stora föregångare påbörjat. Herders verksamhet för förståendet af olika folks litteratur och religion, kort sagdt för den etnografiska och historiska uppfattningen af människan, förde Schleglarne vidare.

I många afseenden utgör därför nyromantiken ett återupptagande af Sturm und Drangs idéer och *en omedelbar fortsättning af den genom revolutionen hämmade rousseauismen.* Samma alltmera medvetna reaktion mot pseudoklassiciteten, samma alltjämt stigande intresse för medeltidens och renässansens diktning utmärkte båda. Tieck, Cl. Brentano, A. v. Arnim, Görres och Grimm intresserade sig för folkvisan och folksagan lika väl som Herder och Goethe. För gotiken hade redan den senare visat ett öppet öga; Wackenroder och Friedrich Schlegel svärmade för den gammaltyska konsten. Herder, Goethe, Schelling, Hegel m. fl. hyllade en panteistisk världsåskådning. Nyromantikens estetiska åsikter voro framför allt baserade på Kants och Schillers undersökningar. Spökstämning och mystik finner man hos Bürger, Schiller, Goethe, sedan hos Tieck, Hoffmann, A. von Arnim. Justus Möser är en föregångare till romantikens politiska uppfattning o. s. v.

Men nyromantiken blef icke stående vid Sturm und Drang. På många punkter omsmälte den den föregående periodens andliga innehåll. Gemensamt för båda dessa tidsåldrar var genidyrkan och det starka betonandet af individens rätt gentemot samhället. Men Sturm und Drangs opposition framgick framför allt ur känslan. Längtan till naturen utgör den bärande kraften i dess samhällskritik, dess religion är en känslans religion (*la foi du vicaire savoyard*) o. s. v. I romantiken var det däremot fantasien, som spelade samma befriande och luttrande roll. Icke blott i dikten betonades fantasiens rätt att utom alla regler utlösa sitt väsen; äfven i vetenskaperna, i historieskrifningen, i naturkunnigheten och i filosofien härskade den suveränt. Ingen tid har kanske med sådan kärlek och forskareifver fördjupat sig i själens mystiska innandömen som romantiken, men just därför, att den betonade det inre lifvets värde, öfversåg den ofta det yttres betydelse. I diktkonsten bröt den till

och med självsvåldigt med dittills gällande stilregler, och det ofta med sådant öfvermod, att den hotade förstöra all form. I prosan följde man alltför gärna Sternes och Jean Pauls föredöme, i hvars manér det var nycken och infallet, men icke logiken, som kedjade tankarna vid hvarandra. Särskildt i dramat visade sig denna tendens ödesdiger. Det unga tyska dramat hade behöft att fortsätta på den säkra väg, som Schiller banat; i stället sökte man nya mönster: spanjorerna, Aristofanes m. fl. Utom Heinrich von Kleist har nyromantiken också knappast frambragt en enda stor dramatiker. Tiecks fantastiska och satiriska feerier äro visserligen intressanta tidsföreteelser, men deras styrka ligger icke i den dramatiska formen. Buren af sin oändlighetslängtan sväfvar romantiken långt bort från redan banade vägar ut i ödemarken. Den upptäckte ofta nya vidder, men den vågade också ofta det omöjliga. Betecknande för dess sträfvanden äro Novalis' ord: »Om man kunde skrifva utan ett bestämdt ämne, skulle poesien blifva musik, men också formlös och sväfvande som en dimma.» Icke minst i kraft af denna motvilja för alla traditionella former, nedbröt nyromantiken de tre reglernas välde.

Den djupaste olikheten mellan Sturm und Drang och nyromantiken bildar dock den filosofiska uppfattningen. Det är den, som utgör råmärket mellan dessa båda tidsåldrar. Kants kritiska filosofi afslutade upplysningstidehvarfvet. Fichte inledde det följande metafysiska och transcendentala skedet i tysk filosofi, och det är intressant att se, huru hans filosofis grundtankar utgöra själfva basen för Novalis' själfulla, oändlighetsfyllda poesi och för Hoffmanns dialektiskt fina själsmålningar. Och Schelling, med hvilken den rent romantiska filosofien nådde sin höjdpunkt, betonade individualismen och fantasiens rätt. Filosofien var för honom i hans djärfva syntetiserande mera en konst än en vetenskap.

Nyromantiken har utöfvat ett utomordentligt befruktande inflytande, men många af dess tankar hafva först längre fram i seklet kommit till sin rätt. Ännu är skattkammaren icke tom. Men det låg också i dess egen natur af ytterlighetsriktning, att den icke länge kunde bestå som skola. I konstnärligt afseende behärskade den sällan sitt idéinnehåll, och utan att helt öfvergifva den gick samtiden snart tillbaka till den klassiska periodens skalder. Schiller och Goethe

öfvade större inflytande än nyromantikerna på de närmaste generationerna. I Tyskland reagerade redan Rückert, Uhland och Platen mot nyromantikens stilprinciper, utan att därför deras egen poesi upphör att vara romantisk. Äfven den franska och engelska romantiken (Victor Hugo och hans skola, Byron och Shelley) är långt mera influerad af tysk klassisk litteratur än af den speciellt nyromantiska riktningen, om också denna undantagsvis spelat en större roll (Nodier, Coleridge).

Ännu under trettiotalet behärskades den europeiska litteraturen af det romantiska åskådningssättet. Men redan sköt realismen fram på punkt efter punkt, färdig att aflösa den. Nyromantiken hade flytt verkligheten, lekt med den, som gossen leker med såpbubblorna. Nu smög denna verklighet sig åter fram och under påtryckningen af detta nya idéinnehåll förändrades också stilidealet. Den tyska klassiska litteraturen hyllade ett abstrakt skönhetsideal, undvek det konkreta uttrycket, lade liksom pseudoklassiciteten mera vikt vid stilens plastiska än dess måleriska element.* Realismen

* Pseudoklassiciteten undvek försiktigt det konkreta uttrycket. Betecknande är, att Boileau vid något tillfälle komplimenterade Racine, då det lyckats denne att i versen insmuggla ordet *culotte* (knäbyxor) utan att störa den sfärernas harmoni, som borde härska i den franska alexandrinen. Schiller och Goethe hyllade visserligen i sin ungdom det motsatta stilidealet, för hvilket Shakespeare var det stora mönstret, men båda närmade sig snart åter pseudoklassiciteten. Ingenstädes ser man detta lättare än i en öfversättning af Shakespeare. Jämför t. ex. Schillers tolkning af Macbeth med originalet, och det framträder skarpt, huru mycket abstraktare Schillers språk är. Ett godt exempel erbjuder tredje aktens första scen. Macbeth talar med mördarna och frågar tviflande, om han nu kan vänta, att hans befallningar skola blifva utförda. Mördarna svara: »Min kung, vi äro männer.» Macbeth replikerar: Det finnes många slags män, liksom det finnes många slags hundar. Shakespeare uttrycker denna tanke genom följande detaljerade uppräkning:

First Murderer.

»We are men, my liege.»

Macbeth.

»Ay, in the catalogue ye go for men,
as hounds and greyhounds, mongrels, spaniels, curs,
shoughs, water-rugs and demi-wolves, are clept
all by the name of dogs; the valued file
distinguishes the swift, the slow, the subtle,
the housekeeper, the hunter, every one
according to the gift which bounteous nature
hath in him clos'd; whereby he does receive
particular addition, from the bill
that writes them all alike: and so of men.»

Schiller däremot säger endast:

»Ja, Ja, ihr lauft so auf der Liste mit!
Wie Dachs und Windspiel alle Hunde heissen.»

behöfde en helt annan art af retorik; den sökte det individuella och lokala hvardagsuttrycket, målande, ej omskrifvande epitet. Denna strid mellan realism och romantik pågick ända fram till åttiotalet, då den kulminerade i naturalismen. Betecknande för detta litteraturskede var, att litteraturen försökte frigöra sig både från de antikiserande och de romantiska synpunkterna och endast sträfvade att återgifva verkligheten, sådan den tedde sig för författaren.

Det vore intressant att i detalj uppvisa, huru romantiken småningom öfvergick till realism. Här kan det emellertid endast blifva fråga om att antyda några af hufvudpunkterna. Början till denna rörelse ligger före trettiotalet, och den är liktydig med *nyromantikens upplösning*.

Det är ingen tillfällighet, att denna rörelse utgår från England, ty i detta land är realismen en rasegendomlighet, som aldrig — icke ens under pseudoklassicitetens strängaste dagar — helt låtit undertrycka sig. Intet af Europas folk har under alla tider att uppvisa ett så skarpt utprägladt verklighetssinne. I praktisk duglighet stodo engelsmännen länge ensamma och ouppnådda. I politiken hafva de tidigare än något annat folk skapat en styrelseform, som på samma gång, som den lämnar största möjliga frihet åt individens sträfvanden, aldrig förstör något traditionellt, som kan bevaras. I filosofien har engelsmannen alltid ryggat tillbaka för de djärfva metafysiska konstruktionerna och aldrig stigit högre upp på förklaringarnas skala, än som var nödvändigt för att sammanfatta en serie af detaljer under en genom empirisk forskning vunnen lag. Den litterära realismen är likaledes urgammal i engelsk litteratur. Alltid finner man där ett begär att gå verkligheten så nära in på lifvet som möjligt, att teckna händelser och karaktärer utan alla konventionella hänsyn, utan förutfattade systemer, endast så lefvande och rikt som möjligt. Man kan spåra dylika tendenser redan i medeltidens litteratur, och Shakespeare har i Hamlet fullt medvetet utkastat realismens program, och han har mästerligt genomfört det på en i öfrigt öfvervägande romantisk ämnessfär. Efter de stora politiska omhvälfningarna blef äfven det realistiska betraktelsesättet det härskande i engelsk litteratur. Defoe tillämpade det i Robinson Crusoe och förlänade därigenom denna äfventyrsroman en trovärdighet, som sällan förut uppnåtts i

dikten. På samma realistiska sätt berättade Swift Gullivers resor. Dessa satirer utgöra egentligen en serie af fesagor. Rabelais har lekt med liknande ämnen, men skälmaktigt, utan att han vill narra oss att tro på dem. Swift däremot förtäljer sina underbara reseäfventyr med en vetenskapsmans allvar, med ett så logiskt sammanhang, en sådan skicklighet i utväljandet af detaljerna, en sådan förmåga att undandölja det osannolika, att dessa sagor göra intryck af trovärdiga resebeskrifningar. Den borgerliga romanen och skådespelet, som följde efter dessa mästerverk, äro också genompyrda af realism. Det är i denna litteraturströmning, som grunden lägges till den moderna romanens skildringsmetoder.

Det var Byron, som inledde adertonhundratalets realism. Han hade uppväxt i upplysningstidehvarfvets idéer. Hans synkrets var från början densamma som Voltaires och Rousseaus. I versens konst var Pope bland hans läromästare, och spåren af pseudoklassicitetens stilideal äro alltid synbara i hans starkt retoriska manér, äfven sedan han rönt inflytande från romantiken med dess begär efter starkare färgläggning. De båda första sångerna af Childe Harold äro typiska för hans tidigare manér. De äro abstrakt idealistiska både till innehåll och formgifning. Men personliga lidanden, skilsmässan från hustrun, hans stigande missnöje med samhället fördjupade hela hans väsende och omskapade hans diktning. Efter 1816 lämnade han England för alltid och därefter utgaf han en serie af skrifter, som hvar på sitt sätt äro en utmaning mot samhället och ett förebud till den kommande liberala rörelsen. I Cain gick han dogmerna in på lifvet och skärskådade tviflande bibelinnehållet, något oerhördt på den heliga alliansens tid. I Don Juan afslöjade han det dåvarande samhällets skavanker, dess hyckleri och dess skenhelighet, dess lumpenhet och kälkborgerliga moral, despotismens och kyrkans sköna förbund, hela den heliga alliansens lifsinnehåll.

Under påtryckningen af dessa oppositionella ideer blef äfven hans uttryckssätt ett annat. (Man jämföre de båda första sångerna af Childe Harold och Don Juan.) Det blef djärfvare och friskare och sökte återgifva lifvets olika sfärer. Redan i Beppo, närmast ett ystert skämt, skrifvet såsom minne af några veckors uppsluppet karnevalslif i Venedig, framträdde detta nya skrifsätt. Man kan sedan på olika vägar spåra

hans växande realism. Den framträder i hans orientaliska berättelser med deras för tiden ovanliga lokalfärg. Han återgifver det fysiska lidandet med närgången brutalitet (t. ex. hungerscenerna efter skeppsbrottet i Don Juan). Det är betecknande, att det var öfver dessa och liknande scener hos Byron och Victor Hugo — den senare är direkt influerad af honom — som den samtida estetiken till stor del formulerade sina definitioner af det rysliga, en särskild sida af det fulas estetik. Slutligen fördjupade Byron äfven själsskildringen. Höjdpunkten af sitt realistiska manér uppnådde han i Don Juan, där epopeens högtidliga stil ständigt brytes af det självsvåldigt kåserande, personligt färgade framställningssättet. Samtidens dogmatiska kritik hade också svårt för att inrangera denna dikt i sina systemer. Man tvekade, om man skulle hänföra den till den heroiska epopeen eller den komiska. Frågan låter också endast historiskt lösa sig. Don Juan är en öfvergångsdikt, på en gång romantisk och realistisk.

Byrons genius verkade öfverallt tändande. Man tjusades af det vildt romantiska i hans diktning, af det »sataniska», som man då sade, men icke mindre af det djärft oppositionella och hänsynslöst personliga i hans idéer.

I tysk litteratur spelar Heinrich Heine en liknande roll som Byron i England. Hos Byron var det närmast personliga erfarenheter, som satte honom i opposition mot samhället. Heine däremot tillhörde ett folk, som allt sedan medeltidens dagar hårdare än något annat känt samhällsförhållandenas tryck. Oppositionslusten låg honom därför i blodet, och den slog ut i full låga särskildt, sedan han i Frankrike sett, att det fanns möjligheter att afskudda oket. Heine är redan medvetet radikal i religiöst och politiskt afseende och står i främsta ledet bland de författare, som förberedt och skapat den stämning, hvilken 1830 och 1848 befriade de tyska staterna.

Såsom författare hade han sina rötter i nyromantiken, men utgick äfven från Goethe. Han stod i början af sin bana A. W. Schlegel nära och skref romanser och spökballader i en starkt kolorerad månskensstil, sjöng om kärlek, som var idel längtan och upplöste sig i intet som dimmorna öfver en äng.

Men snart skulle han anslå andra toner. Byron är ren lidelse och manligt trots. Heine är mera vek, mindre ut-

manande men mera smidig. Byrons vapen äro den flammande retoriken och det skärande hånet; Heines den bitande ironien. Det är också genom ironien, som han banar sig väg fram till verkligheten. Denna ironi var en af de konstprinciper, som romantikerna mest omhuldade och framhäfde: skalden borde alltid begränsa sin egen lyriska fullhet genom att ställa dess motsatser upp emot hvarandra och genom att objektivera sin egen känsla lösgöra sig från den. Principen var vunnen icke minst genom studiet af Shakespeare, hvilken med sådant mästerskap tecknar de mest olika själstillstånd och karaktärer, men det är bekant, på hvilket fantastiskt sätt den tillämpades af Tieck m. fl. Nu vände sig denna ironi emot nyromantiken själf och dess åskådningssätt.

Själfva denna upplösningsprocess af nyromantiken ser man kanske ingenstädes tydligare än hos Heine. Den består just däruti, att han sönderslår den romantiska stämning han själf skapat. I Heines äldre dikter märker man ännu icke något till detta manér: stämningen är genomgående högromantisk. En af de äldre dikterna af denna art är romansen Donna Clara. Hjältinnan gifter sig med en annan man än den, hon älskar; älskaren skjuter sig, utan att hon vet därom samma dag som hennes bröllop står; på aftonen, då dansen går i salen, ser hon emellertid älskaren komma emot sig, och han dansar med henne. Under dansen varseblifver hon, att det är en gengångare, som håller henne i sina armar. Allt detta är äkta spökromantik, berättad i folkvisestil utan spår till ett småleende. Af liknande art äro de flesta af Heines äldre dikter.

Men snart intränger en helt annan ton i hans diktning. På ett eller annat sätt bryter han stämningen. Romansen slutar med en parodisk upplösning. Han hånar sitt eget kärlekskvittrande. Han afslöjar idealet som en vanlig hvardagsdocka. Verkligheten grinar cyniskt igenom den alltid känslofulla grundstämningen. Det är för öfrigt icke nödvändigt att utförligare dröja vid detta förhållande, ty rent estetiskt är det ju ofta framhäfdt såsom det mest karaktäristiska för Heines konst, men hvad som bör betonas är, att det är två tidsåldrar, som här mötas och två stilideal, som kämpa emot hvarandra.

Heine utvecklade sig på denna väg till en mästerlig situationsmålare, af hvilken både hans egna landsmän och

äfven fransmännen lärt mycket. Den senare impressionismens manér, t. ex. bröderna Goncourts, skymtas redan hos Heine. Såsom erotiker går han verkligheten närmare än någon annan i sin generation. Beaudelaire, i vissa afseenden seklets djupaste men också fränaste erotiker, stammar i rak linje ned från honom.

På ett liknande sätt upplöser äfven E. T. A. Hoffmann romantiken och för den öfver till verkligheten. Hoffmann tillfredsställde tidens begär efter det hemska och fantastiska. Men hvad som hos de flesta nyromantici endast varit ett rent yttre manér utan djupare innebörd, endast teatraliskt arrangerade spökscener, fick hos Hoffmann en helt annan karaktär, därigenom att de rationalistiskt förklarades. Hoffmann tecknade mästerligt alla stämningar af fasa, men han motiverade dem psykologiskt, så att de framträdde såsom yttringar af anormalt själslif. Spökena blifva hallucinationer. Själslifvets olika tillstånd återgifvas med skarpsinnig dialektik. Här stå vi åter vid början af en annan stor utveckling, ytterst karaktäristisk för seklets verklighetsträngtan: skildringen och analysen af det sjuka själslifvet. Hoffmann förbereder Poe, Dostojewski och naturalismens patologiska studier.

Bakom hela denna rörelse i Tyskland står Hegel, som i filosofien betecknar samma brytning. Fichte och Schelling representera individualismen och subjektivismen. Hegel återvänder till det objektiva. I hans filosofi är begreppet det centrala, och världsprocessen utgöres af dess olika manifestationer. Öfverallt förde hans filosofi tillbaka till objektiva värden äfven i naturfilosofien, fast denna, som bekant, är det svagaste partiet af hans system. Ingenstädes framträder däremot denna tendens mot allmänviljan tydligare än i hans statsfilosofi, där individen endast är till för staten och rätten gäller högre än moralen, där det objektiva, det yttre, så starkt betonas, att det inre till och med förbises. I Hegels filosofi finna vi dessutom redan *utvecklingen*, seklets största vetenskapliga tanke, såsom ett ledande grundmotiv, och om den också hos honom ännu endast uppfattas som en utveckling i begreppet och från det högre till det lägre, så föra dock många trådar öfver från Hegel till positivismen och den engelska evolutionsfilosofien.

Som nämndt inledde Byron hela seklets återvändande till verkligheten. Han började oppositionen. Han var den

Lucifer, som gick före, och för hvars fackla den heliga alliansens mörker måste vika. Å andra sidan förberedes denna romantikens öfvergång till realism väl så djupt af hans landsman Walter Scott. Byron var själf en lärjunge af denne. Om det lyckades honom att med sådant mästerskap framtrolla en ny Orient för Europa, var det i kraft af en princip, som han funnit hos den skotske barden.

Få författare under det gångna seklet hafva uppnått en sådan popularitet som Walter Scott. Hans romaner voro också något alldeles nytt i sin art. Aldrig förut hade historiska händelser framställts med en så lefvande åskådlighet. Antingen han skildrade en följd af scener från korstågens dagar eller Ludvig den elfte i hans välbefästade slott eller Oliver Cromwell midt i sin tids partistrider, så skedde det med en sådan kraft och liflighet, som om han själf sett allt med egna ögon. Läsaren kände sig också samtida med de tilldragelser han framställde.

Detta var en dittills okänd konst. Sjuttonhundratalet hade ännu en rent abstrakt uppfattning af historien. Det hade ännu icke kommit till medvetande om, att människan ej alltid och öfverallt varit samma väsende. Dess historiska uppfattning framträder tillräckligt i ett sådant drag som att man ännu under revolutionen och till och med senare spelade dramer med antika ämnen i moderna kostymer eller i bästa fall i fantasidräkter af den mest underliga och blandade beskaffenhet. Man tänke sig i våra dagar Julius Cæsar i Shakespeares drama uppträdande i chapeau-bas och frackkostym och hvad effekt detta skulle göra på en nutida publik — och man har två skilda tidsåldrars historiska uppfattningssätt åskådligt framför sig.

Det var Montesquieu, som lade grunden till den moderna historiska uppfattningen och som genom att framhäfva klimatets, rasens m. fl. yttre omständigheters betydelse nådde fram till den betydelsefulla satsen, att människan är olika under skilda tider och i skilda luftstreck. Icke minst Herder har bidragit till, att denna åsikt trängde igenom, men det var dock först genom Walter Scott, hvilken äfven direkt inverkat på den deskriptiva historieskrifningen (Thierry, Macaulay, Fryxell), som den blef allmän egendom. I hvar och en af Walter Scotts historiska skildringar var denna, då nya, uppfattning illustrerad.

Den metod, som Walter Scott därvid använde, lånade han från sjuttonhundratalets borgerliga roman, hvilken med dittills sällspord realism förstått att skildra en samtida tilldragelse. Walter Scotts originalitet ligger från teknisk synpunkt just däri, att han förenade den nya historiska uppfattningen med den borgerliga romanens metod. Hans historiska beläsenhet satte honom i stånd att fritt röra sig i skilda tider. Han inpassade händelsen i en miljö, som han noga studerat. Ofta brukade han på stället iakttaga det landskap, de historiska minnesmärken, hvilka han ville använda i sina romaner. På detta sätt lyckades han öfverallt framtrolla skenet af det förflutna och ofta mer än skenet. Om man också icke numera finner karaktäristiken hos Walter Scott så historiskt typisk, som man skulle önska det, så var hans konst i hvarje fall för hans egen tid ett stort framsteg.

Detta sätt att åstadkomma illusion af miljö och olika tidsperioder är det, som något längre fram i seklet kallas för *lokalfärg* eller *tidsfärg*. I samma ögonblick som det går upp för skalderna, att det gäller att återgifva människorna icke såsom abstrakta väsen i ett lufttomt rum, såsom pseudoklassiciteten gjort, utan med alla de yttre egendomligheter, som utmärka henne, står man inför en ny konst: *adertonhundratalets realism*, som bäres af en ny historisk och vetenskaplig åskådning. Därmed hafva vi nått fram till den mäktiga flod, hvilken strömmar igenom och befruktar hela det föregående seklets kultur.

Detta Walter Scotts skildringssätt breder sig sedan vidare genom den moderna romanen, hvilken blef den kommande periodens förnämsta genre. Ett nytt skede genomgår denna realism hos Balzac i början af trettiotalet, då denne upptager Walter Scotts historiska uppfattning och i dess ljus betraktar samtida tilldragelser; på detta sätt framställer han en händelse för dagen och ur den närmaste omgifningen med en historikers hela allvar och fördjupning. Därmed var den moderna realistiska romanens grundtyp funnen.

Sådana äro de nya ansatser, hvilka skönjas i den period, som föregår trettiotalets litteratur. I stort sedt härskar ännu omkring 1830 romantiken. Men man öfvergaf metafysiken och fantastiken och sökte på alla områden återknytning med verkligheten. Ännu var emellertid realismen

långt ifrån en strömning, man märkte den knappast ännu; rent konstnärligt talade man om lokalfärg utan att egentligen ana, hvad som dolde sig bak detta begrepp. Så visade sig i Victor Hugos och den segrande romantikens spår Balzac, hvilken fängslade samtiden genom sin djupa analys och mästerliga karaktärsframställning, men stötte den ifrån sig genom sin brutalitet; man var ännu icke van vid så starka färger. Snart stod i Frankrike *le roman feuilleton* färdig med sina sociala tendenser och i England utbredde sig den rika victorianska litteraturen, hvars förnämsta författare, en Dickens, en Thackeray, uppvisa liknande tendenser. I Tyskland uppstod en kraftigt klingande politisk lyrik, som riktade sina hugg mot den gamla tiden. På alla områden gick realismen i växlande former segrande fram. Sådana äro i stort sedt de utvecklingsstadier, hvilka den europeiska litteraturen genomlupit sedan början af sjuttonhundratalet.

II.

Ingenstädes försiggår romantikens intåg med större buller och bång än i den svenska litteraturen. Det är den stora ofredens dagar, som, för långliga tider klyfver det litterära Sverige i två partier. Ännu har knappast larmet från den väldiga striden hunnit lägga sig. Åtminstone är det icke länge sedan dess historia skrefs ifrån ren partiståndpunkt, och i de historiska framställningarna återklingade ännu grälet från dagskampen. Man diskuterade med högtidligt allvar, om det var fosforisterna eller akademikerna, som börjat striden och följaktligen hade den största skulden till allt detta oväsende, hvilket störde den frid, som bör råda i de svenska landamärena; man indelade de stridande i onda och goda, och allt efter partiståndpunkt var det än fosforisterna, än akademikerna, som spelade den ena eller andra rollen. Eller man uppställde den frågan, om icke utan fosforisternas uppträdande den högst nödiga reformen i vitterheten kunnat försiggå. Under det man sålunda utredde

romantikens yttre historia, glömde man emellertid att undersöka, hvad som verkligen tilldragit sig i den svenska litteraturen från Gustaf den tredjes död fram till 1830. Hvad är det, som ligger bakom allt detta gräl och partitagande, och hvad är resultatet, när ändtligen striden afstannat?

Det är icke här platsen att närmare ingå på och belysa denna fråga. Men för att finna det perspektiv, i hvilket litteraturen efter 1830 bör ses, är det åtminstone nödvändigt, att hufvudlinjerna i den föregående periodens historia stå klara.

Det erbjuder ingen svårighet att besvara denna fråga efter den öfverblick, som vi redan kastat på de samtida europeiska strömningarna. Ty äfven i Sverige är det samma riktningar, som göra sig gällande och i samma ordning aflösa hvarandra. Man går bort från pseudoklassiciteten, entusiasmeras för Rousseauismen, och romantiken slår långsamt öfver i realism.

Spelet mellan de olika riktningarna är i stora drag följande. Fransk och engelsk litteratur, Pope och Voltaire, engelska romaner och Rousseau hade i behaglig blandning inströmmat i Sverige under loppet af sjuttonhundratalet. Redan omkring 1770—1780 hade man äfven fått ögonen öppna för den tyska litteraturens företräden. Thorilds strid med Kellgren var hos oss det första utslaget af de nya strömningarna, den första sammanstötningen mellan pseudoklassiciteten och Rousseauismen. Det har ofta framhållits, huru redan i Kellgrens, den svenske Boileaus, sista dikter en ny anda kan spåras, och Franzéns första dikter hälsades af de invigde som lyrklangen från en ny tid.

Redan vid Gustaf den tredjes frånfälle, omkring 1792, skulle vi således kunnat vänta en direkt om ock långsam öfvergång från den föråldrade pseudoklassicitetens principer till de nya idealen, representerade af Rousseau och den tyska litteraturen. Det skedde emellertid icke, utan af samma skäl som Rousseauismen öfverallt hejdades i sitt framryckande af revolutionen, inträffade äfven i den svenska litteraturen ett stillastående och tillbakagående. Liksom på kontinenten lade de politiska förhållandena hinder i vägen för litteraturens framträngande, och i stället förstärktes under förmyndarregeringen och Gustaf IV Adolfs styrelse den pseudoklassiska

riktningen, hvilken med sina torra lärodikter behärskade litteraturen fram till 1809.

Nyromantiken var därför lika nödvändig i Sverige som i Tyskland. I Sverige liksom i Frankrike upptogs kampen mot klassiciteten först efter det nya statsskickets införande. Det är de tyska idéerna, som därvid spela rollen af sprängämne. Dessa tyska idéer komma till oss öfver två vägar, och det är af vikt för hela den följande utvecklingen att fasthålla detta. Å ena sidan strömma de öfver Danmark till Skåne, och under färden öfver de danska slätterna förlora de sin speciellt fantastiska och metafysiska karaktär. I denna form träffa de Tegnér, som af det tyska aldrig upptog mer än som lät förena sig med en klassisk uppfostran.

Å andra sidan gingo de tyska idéerna direkt till Uppsala, och där förmäldes de med gammalsvensk mystik och naturdyrkan och gåfvo uppkomst åt den speciellt svenska formen af nyromantik, d. ä. fosforismen. Striden mellan gamla och nya skolan fortgick fram till 1820, och det var under dessa år, som den nya sektens läror spriddes.

Resultatet af striden bestod först och främst däruti, att pseudoklassiciteten öfvervanns. Men det var icke fosforismen, som afgick med segern. Liksom i moderlandet var dess välde relativt kort. Den befruktade vetenskapen och litteraturen, men den förvärfvade icke nya disciplar. Den kulminerade under tjugutalet med Atterbom, Stagnelius och Almqvist, hvars romantiska saker till större delen äro skrifna under denna tid. Kring dessa grupperar sig visserligen en skara författare af mindre betydenhet, nu nästan glömda (Euphrosyne, Dahlgren o. s. v.), men i själfva verket dör fosforismen ut i första generationen. Vid slutet af trettiotalet har den förlorat allt förtroende hos publiken.

Liksom i Tyskland aflöstes den närmast af de tyska klassikernas välde. Det är Schiller och Goethe, som behärska tjugu- och trettiotalets diktning, ja som ända fram till periodens slut utgöra själfva kärnan, kring hvilken alla andra strömningar gruppera sig.

Hufvudmannen för denna riktning var i Sverige *Tegnér*. Ingen hade som han gifvit uttryck åt det nationella, hvilket rörde sig i tiden, och liksom Byron upptagit kampen mot den heliga alliansen, hade han kämpat mot fosforismens obskurantism. Det var också han, som med sina ord gjorde

slut på striden. Efter utgifvandet af Fritjofs saga var han den populäraste och mest uppburne af skalderna. I Tegnérs skola uppväxte alla de ungdomar, hvilka under trettiotalet eller början af fyratiotalet debuterade.

Denna tegnerism urartade snart till en verklig landsplåga. Redan år 1825 skref *Argus* med anledning af Assar Lindeblads *Cylinda:*

»Det är egentligen blott och bart ett imitationsverk; så helt och hållet har Författaren sökt att i behandlingen af sitt ämne härma Tegnérs manér, i synnerhet sådant som det visar sig i Axel. Den anmärkning, som vi så många gånger haft anledning att göra om imitationer, besannar sig också här; nämligen att imitatörerna vanligen mest sträfva i att tillegna sig de partier af sitt modell, som minst kunna imiteras, och att det bättre som oftast undfaller dem. För öfrigt röjer man här samma öfverdrift, som blifvit så vanlig hos de yngre Svenska Poeterna, att mängden numera föga märker den. Det starka är för dem sällan starkt nog, utan att vara bål starkt och öfverspändt; det känsliga icke känsligt nog, om det ej består af bara vemod och tårar; det granna icke grannt nog, om det icke braskar med ett bildprål, som gör att alla contourer smälta bort i bara glans; och i allmänhet finner man det väsendtliga eller sjelfva fiktionen helt och hållet uppoffradt för dessa biomsorger.»

Tegnér själf uttalade ungefär samma tankar i ett bref till Franzén, där han yttrade: »Här är för mycket buller och bång i vår poesi, ett trumpetande som på en vaktparad, en effekterad kraft, som gärna ville vara nordisk, men egentligen endast är skryt, är Plauti feghjärtade *miles gloriosus.* Det är skönt, när Thor ljungar äfven i dikten; men teaterblixtar äro mig vidriga, nästan ännu vidrigare än de sentimentala tårpilarna, som stodo och gräto öfver det tomma metafysiska intet, men hvilka nu lyckligtvis tyckas ha torkat ut.»

Under samma decennium, som tjusats af Tegnérs Frithiofs saga, Atterboms Lycksalighetens ö och Franzéns Fannydikter, visade sig på boklådsdisken de första alstren af de nya riktningarna. År 1828 utkom i Uppsala ett litet tunt häfte med titeln *Teckningar ur hvardagslifvet* på sitt blåa omslag. Själfva denna titel var ett löfte om något nytt. Samma år lämnade den aldrig fullbordade historiska roma-

nen *Thord Bonde* pressen, och nästa år debuterade G. H. Mellin med *Blomman på Kinnekulle*. Det var visserligen inga mästerverk, som kunde jämföras med de stora snillenas skapelser, hvilka strax förut behärskat litteraturen, men det var förtruppen för en demokratisk tidsålder, som nu inledde sitt välde.

Samtidigt läto enstaka röster höra sig, hvilka än på ett, än på ett annat sätt angifva, att smaken höll på att förändras och att en ny riktning vore i antågande.

År 1826 yttrade Geijer i ett bref till Beskow: »Gif fan, att både *antikisera* och *romantisera*. Det är förbi med bäggedera. Poesien har så länge sett i luften efter mönster, att det är tid hon vänder sig till det *verkliga lifvet*, till uppfattning, samling, utbildning af *dess* poetiska element. Det är den äldsta poetiska källan ... Äfven poesien måste såsom vetenskapen vända sig från de luftiga teorierna till observation af naturen och mänskliga lifvet.» Detta yttrande är Geijer värdigt, och han har i dessa få rader med sitt vanliga skarpsinne angifvit det mål, mot hvilket litteraturen sedan rört sig framåt — men kanske ännu i denna dag icke till fullo uppnått.

Man hade hos de gamla grekerna och latinarna delvis med fransmännen som mellanhand lärt sig retoriken: det var pseudoklassiciteten. Man hade återupplifvat fädernas bragder och traditioner: det var romantiken. Hvad återstod om icke att med öppna ögon och känsligt sinne ställa sig framför verkligheten och återgifva den i dess fulhet såväl som i dess skönhet, återgifva den, i det man sökte än troget kopiera den, än lekande förändra dess proportioner!

Den förste, som offentligen uttalade sitt missnöje med den härskande litteraturen, var Runeberg. Han hade år 1832 öfvertagit utgifvandet af Helsingfors Morgonblad, och under de närmaste åren läste man där en serie artiklar, bland hvilka flera på det häftigaste angrepo den då härskande smaken. Så yttrade han i en anmälan af Euphrosynes samlade dikter: »Alltsedan den nordiska halföns hjälteperiod med dess vikingafärder, strider och egna storartade religion tyckes Sverige saknat en självständig, ur dess bebyggares och dess naturs innersta väsen framsprungen poesi» ... Stjernhielm var mera dilettant än en verklig konstnär och icke heller Dalin var mannen att representera ett helt lands litteratur. Med Gustaf III fick vitterheten

visserligen ett friskare lif, men det var icke en litteratur, som var framsprungen ur nationens hjärta, tvärtom var den alltjämt baserad på utländska mönster och trots en viss mångfald tom och enformig. Fosforisterna, som kommo efter, förmådde icke åstadkomma något bättre. De gjorde visserligen slut på alexandrinens välde, men insatte i stället en mångfald andra versformer, lånade från olika länder, utan att betänka, »att versslaget så mycket det än synes vara en arbiträr utsida, har sin i språkets, i ämnets, i nationens individuella utbildning grundade nödvändighet».

Obestridligen var det en sårbar punkt, mot hvilken Runeberg riktade sina pilar, om man betänker, huru hela den sista skaldegenerationen, genomträngd af göticism, skräflat om det nationella. Angreppet var från polemisk synpunkt väl riktadt, Men såg man djupare, låg det något orättvist i Runebergs framställning, ty romantiken hade dock framlockat några af de djupaste dragen i det stora och underbara sagolandets och dess befolknings väsende.

I viss mån var det fosforisternas angrepp på den franskt klassiska litteratur, som härskade, då de började sitt fälttåg, som Runeberg förde vidare. Men han stannade icke därvid. I artikeln *En blick på Sveriges nu gällande poetiska litteratur* framförde han ännu en gång deras synpunkter; men samtidigt angrep han dem själfva ungefär på samma sätt som Tegnér i jubelfesttalet.

Början af sistnämnda uppsats utgöres nämligen af ett citat ur Polyfem, själfva fosforisternas hufvudangrepp på den franskt klassiska bildningen i Sverige. Och därefter följer en liknande holmgång mot fosforisterna själfva. Icke heller de hafva lyckats åstadkomma en verklig poesi. Slutligen riktar Runeberg sitt angrepp äfven mot den samtida litteraturen, i det han uppkastar frågan: på hvad punkt står Sveriges poesi nu, och är den i någon mån naturligare och följaktligen mera betryggad till sin varaktighet än den var före den estetiska revolutionen? »Den kan icke ens jämföras med den föregående perioden i yttre rikedom, utan att i intensivt afseende vara öfver densamma.» Sedan han närmare begrundat detta uttalande, fortsätter han:

»Men hvad hafva vi åter efter fosforisternas uppträdande fått i poetiskt afseende? Phosphoros och en mängd kalendrar, i hvilka kanske till en hundradedel stycken af värde finnas,

något mera är drägligt och det vida mesta är en sammangyttring af allt, hvad känslohäfning och lättsinnighet har berserksmässigt och kaotiskt. De viktigaste arbeten, gifna under denna tid, utgöras af Frithiofs saga och en mängd smärre sånger af Tegnér, Atterboms Lycksalighetens ö, en dramatisk dikt af von Beskow, Franzéns romanartade poemer jämte några förut otryckta mindre stycken, Stagnelii och Vitalis' skrifter och några flere andra.» — Som man ser, Runeberg är ej belåten med litet — det är hela buketten af våra förnämsta dikter, som han med en föraktfull åtbörd kastar åt sidan. »Säkert är åtminstone, att ingen af de nya författarne uppenbarat sig som en sann och skapande poetisk natur... Ingen bland dem alla har öppnat oss en ny, allmän åsikt af naturen, en ny värld»... Därefter öfvergår han till en kritik af de enskilda författarna: »Tegnérs poesi är än mera ytlig... v. Beskow är i sin poesi lika litet djup och sann som Tegnér, men är tillika honom vida underlägsen i alla yttre företräden... Lycksalighetens ö af Atterbom har några blixtar af poetisk inspiration, men är alltför mycket sväfvande, oredig och ofulländad för att kunna få namn af ett verkligt, poetiskt konststycke och öppna för läsaren den klara utsikt i naturen, som ett sådant skänker, utom den omständighet, att dess högsta tendens syftar på framställningen af en spekulativt uppdagad sanning och därigenom är i sig själf för mycket begränsad för att kunna fylla idén af en sann poesi.» Franzén har icke diktat mycket efter 1810, och hvad han skrifvit är underlägset hans föregående poesi. »Och så är min öfvertygelse,» säger han på ett annat ställe i denna artikel, »att en ny revolution, lik den förra (den fosforistiska), skall inträffa i Sveriges vitterhet ännu, då allt, hvad för närvarande är högt ansedt, skall kastas ned lägre, än det i sig självt är, och nya, till äfventyrs lika falska, toner blifva hyllade och ansedda såsom oöfverträffliga.»

Dessa båda uppsatser, i hvilka Runeberg således gör rent bord i den svenska litteraturen, fullständiggöras af flera andra, som ännu tydligare framhäfva, hvad Runeberg åsyftade. *Projekt till en poetisk förening* är en skarp och träffande satir öfver göticismens utväxter, öfver den falska och yfverborna fosterländskhet, som vid denna tid gjorde sig så bred i den svenska litteraturen. Och i anmälan af v. Beskows *Sveriges anor*, i *Försök till en naturalhistorisk beskrifning öfver den*

poetiska örnen gisslade han icke mindre dräpande den tanketomma och glittrande skaran af tegnerider.

I viss mån kunna som sagdt dessa angrepp betraktas såsom en fortsättning af den litterära striden här hemma. Återklangen af dessa sysselsatte vid denna tid sinnena i det aflägsna Finland, hvarest man då höll på att skeda gammalt från nytt. Och mannen, som skulle göra det, var just Runeberg, hvilken under året 1832 befann sig i en stark inre jäsning. Han hade redan i sina lyriska dikter slagit in på en ny väg som han fortsatt med Elgskyttarne. Ensidigheten i hans kritik förklaras mer än väl af dessa omständigheter. Dessa artiklar äro framför allt framsprungna ur ett inre behof att gifva den egna personligheten luft, att häfda riktigheten af redan förvärfvade principer. För Runeberg med hans klassiska uppfostran var fosforismen för oklar och dess naturdyrkan för spekulativ och mystisk. Själf skulle han skapa en naturdikt, som på samma gång den gifver stämningar har sin styrka i beskrifningen. Göticismen med dess historiskt romantiska karaktär tilltalade icke heller hans nyktra sinne. Själf sökte han folket i dess dagliga kamp och fann där dess storhet. Tegnerismen slutligen fann ej behag för honom, ty dess retorik var för lyrisk, smög sig ej tillräckligt efter tingens natur, uppträdde för självständigt, var liksom en yttre brokig paraddräkt; och för hvad han kallade reflexionspoesi, för utvecklandet af idéer i dikten, saknade han själf sinne: tanken och bilden skulle täcka hvarandra, det var en af hans estetiska grundprinciper, från hvilken han aldrig vek. Mellan raderna på dessa Runebergska artiklar läser man sålunda ett helt program — ett program, som han äfven skulle förstå att fylla. Det var han, som skulle skapa det nya stilidealet.

Udden i Runebergs angrepp var riktad mot Tegnér och hans efterföljare. Det var också den värst tilltygade af dem, v. Beskow, som samma år svarade i Nya Dagligt Allehanda med en spetsig artikel: *Den nya stjärnan i öster.*

Uteslutande mot fosforisterna och deras båda förnämsta banérförare äro däremot ett par andra artiklar riktade, som sågo dagen under trettiotalet. Den ena af dessa är C. A. Hagbergs *Bref till ett äldre fruntimmer om Azouras Lazuli Tintomara och Ramido Marinesco,* hvilka lästes i Uppsala Correspondenten 1835; den andra är en artikel-

serie med anledning af Atterboms samlade skrifter i Aftonbladet 1837.

Carl August Hagberg var son till dåvarande hofpredikanten, en af de aderton i svenska akademien, Carl Petter Hagberg, hvilken såsom kyrkoherde och professor i Lund tillhört den tegnérska kretsen. Carl August var själf docent i grekiska vid Uppsala universitet och hade vunnit Zibethska priset i akademien. Dessa hans föregåenden och familjetraditioner spåras mer än väl i tjugufemåringens kritik. Hans konstprinciper äro närmast Tegnérs, d. v. s. klassiska och rationalistiska; och hans religiösa åsikter äro strängt ortodoxa.

Rent estetiskt är denna kritik icke betydande. Hagberg, som några år senare skulle vara en af våra förnämsta kritici, om ock alltid något doktrinär, har intet öga för skönheten i denna moderna fesaga, som jämte Lycksalighetens ö väl är bland det vackraste, den svenska nyromantiken frambragt. Han har icke lyckats sätta sig in i Almqvists tankegång och har icke förstått innebörden af dessa Almqvistska tankar, som han angriper i en öfverlägset persiflerande ton. Men med verklig skarpsinnighet har han slagit ned på alla Almqvists egendomliga idéer, hela det kontraband, som denne tänkte på sitt vanliga insinuanta sätt insmuggla i den svenska marknaden. Intet af det som strider mot den fastslagna ortodoxa kristendomsuppfattningen eller den ortodoxa etiken, undgår hans ögon. Däri ligger också det hufvudsakliga intresset med dessa artiklar; här står världsåskådning mot världsåskådning; rationalism mot känslosvärmeri, tradition mot subjektivism; känslokristendom mot dogmatik och modern personlighetsmoral mot lagens bokstaf.

Med den klarhet och konsekvens, som alltid utmärkte Hagberg, inleder han sin kritik med ett allmänt angrepp på nyromantiken och Goethe såsom den allmänna källan till de förvillelser han sedan tar i upptuktelse. Därefter slår han ned på själfva hufvudpunkten i Almqvists arbete: framställningen af det *djuriska.* Almqvist hade sammanfattat sin uppfattning om detta i följande ord:

»Men äfven det Djuriska, Naturiska, hvarföre skulle det vara så gement? Det djuriska, som står under oss i de flesta fall, står dock öfver menniskan i ett, i synnerhet i en tid, då vi genom otaliga stridigheter äro oense innom oss sjelfva. Det djuriska sättet att vara, instinktlifvet, visar den harmoniskt

intagande bilden af hög enighet med sig sjelf. Ni har väl hört mystikernas tanke om *animal coeleste?* Menniskans sträfvande, påstår man, skall verkeligen vara att till sluts blifva natur igen, att blifva liksom ett djur.»

Häremot anför Hagberg:

»Detta är den interessanta och originella grundtanke, som yttrar sig i häftet Tintomara. Skulle den verkeligen vara ironisk? Och i detta fall, med hvilken fin ironi och skär ljufhet är den icke i dessa rader uttryckt! Så skall man ställa upp ironiska spetsgårdar. En omedveten humor tyckes just spela i hvarenda rad och på ett lugnande sätt försona de otaliga stridigheter som göra oss oense med oss sjelfva, då t. ex. den lede frestaren bjuder oss draga svärdet för Gud, Konung och Fäderneslånd, eller att gifva sig i färd med andra sottiser. Den berömliga enigheten med sig sjelf, är också noga iakttagen af författaren. Ty för att bevisa, att han i dessa rader icke tänkt något argt om de stackars djuren (och detta är äfven en sida af filanthropien), framställer han såsom hufvudperson i sin romaunt 'en naturbild af den menniskoenhet, för hvilken den vanliga söndringen och den vanliga återföreningen mellan manlig och qvinlig menskliget är fremmande; det tillstånd, hvari menniskan, höjd öfver alla bildningens och missbildningens strider, är ett himmelskt — Djur'.»

I denna stil fortsätter Hagberg att göra sig löjlig öfver Almqvist — i det han i detalj granskar Tintomaras djuriska egendomligheter, en granskning, som obestridligen är kvick och icke så litet påminner om Livijns liknande litteratursatirer. Den kulminerar med det bekanta uttrycket: »här skulle en recensent endast bortönska tvättskålen, då man vet, att både kattor och ickorrar nyttja en vida naturligare och behändigare metod vid tvättningen.»

Almqvists mening har Hagberg emellertid icke förstått. Driften, det djuriska var icke menadt såsom det lägre, groft sinnliga i vår natur; det var helt enkelt ett uttryck för den högsta grad af natur, som Almqvist förstod med denna term. »Man må ursäkta mig att jag begagnat ordet drift,» säger Almqvist i skriften *Om de gamles och de nyares vitterhet,* »det har smak af djur och instinkt, det är likväl skönare menadt. Det var drift; jag kan ej undgå att ännu säga så, ty det var icke öfverläggning.» Här är hans uppfattning så klart uttryckt, som det låg i Almqvists afsikt att uttrycka den. Att vara djurisk är, som han utvecklar det på ett annat ställe i sistnämnda uppsats, detsamma som att vara *antik.* Eller för att uttrycka det på ett tredje sätt, Almqvist menar med begreppet djurisk detsamma som Schiller på sitt språk kallar *naiv.* Att vara djurisk är att vara naiv, att kunna göra det högsta af instinkt och icke på grund af yttre lagbud.

På samma sätt stöter sig Hagberg öfver det hedniska sätt, hvarpå Almqvist talar om de kristna mysterierna (»döpelsens heliga . . scen, nej akt»): »Läs blott . . igenom den berömda scenen i Claræ kyrka, och du skall finna den vedervärdig, just därföre, att författaren gör sig all möda att framställa en person såsom interessant, hvilken ej allenast kan umbära, utan äfven ej är i stånd att fatta de heliga mysterierna.»

Riktigt framhäfver Hagberg också Almqvists malplacerade subjektivism i den historiska genren, som han nyligen gifvit bevis på i *Hermitaget*.

Sedan Hagberg därefter äfven vändt sig emot det demoniska i *Ramido Marinesco* och scenen med Magdalena i *Jaktslottet* slutar han med följande ord:

»Häraf kan du göra dig ett begrepp om hufvudtanken i Törnrosens bok, hvilken, då den gör menniskan till ett physiskt ting, lika underkastad passionens absoluta förstörings-kraft, som den vegetativa naturen är underkastad förruttnelsen, äfven upphäfver skillnaden emellan godt och ondt.»

Hagbergs angrepp är ett tydligt förebåd om den kritik, hvilken sedan skulle träffa Almqvist från Hegelskt håll. I striden mot *Det går an* framfördes både af Snellman och af Hvasser liknande synpunkter mot Almqvist. Däremot har Hagberg själf sedan endast ett par gånger i förbigående yttrat sig om honom.*

År 1837 utkom en samlad upplaga af Atterboms dikter. Med anledning af denna innehöll Aftonbladet för den 21 och 23 september 1837 tvenne artiklar: *Återblick på den nya skolan.***

Mycket står icke att läsa om Atterboms dikter i dessa uppsatser, hvilka af en eller annan anledning afbrutits, innan författaren hunnit från de allmänna betraktelserna till sitt egentliga ämne. Men när man genomläst dessa artiklar, för-

* Nämligen i en artikel om friherrinnan Knorrings *Torparen* i Studier, Kritiker och Notiser 1844 n:o 5 och 9 samt därsammastädes 1845 på tal om Monografien.

** Äfven i Nytt Dagligt Allehanda förekom under hösten 1837 och hösten 1838 (30 nov., 1 och 5 dec., 8, 11 och 12 jan. 1838) en serie artiklar om Atterboms dikter. Denna recension är emellertid af föga intresse, då den endast framställer stilistiska småanmärkningar. Den är skrifven från rent akademisk synpunkt, och utmynnar i det allmänna omdömet, att det varit bättre för Atterbom, om han ej hämtat något från tyskarna, ty de kunde endast gifva honom sin öfverflödande känslighet: af denna hade han emellertid själf mer än nog. Känslans »tukt, hejd, sans» däremot kunde ej de, men väl fransmännen lära honom.

står man, hvad samtiden — den finare delen af samtiden — förstod med en Aftonbladsartikel. De innehålla ett ytterst orättfärdigt och simpelt angrepp på Atterbom. Recensenten ser hufvudsakligen politiskt på ämnet. Om Sverige icke gått snabbare framåt i politiskt afseende, berodde detta framför allt därpå, att den nyfödda yttranderätten icke genast vände sig åt det praktiska och politiska utan fördjupade sig i estetiska spekulationer och poetasteri. Långt bättre om det gått som i Frankrike, hvarest man börjat med den politiska emancipationen och låtit den vittra följa efter. Dessutom hade besynnerligt nog fosforisterna, som uppträdt befriande i vitterheten, snart blifvit reaktionens inledare. Ty så fort som liberalismen stack upp hufvudet, förenade sig emot den akademister och fosforister, glömmande ömsesidiga tvistepunkter.

Recensenten erkänner emellertid, att äfven fosforismen haft utmärkta män. Betecknande för tidpunkten är, att Geijer, som några år tidigare icke behandlats med hartassen, får sin *mention honorable:* kanske är det endast af missförstådd stolthet, som han ännu vidhåller en hop teorier, som han redan vederlagt i Svenska folkets historia. Helt annorlunda är däremot förhållandet med »Petter Daniel *Amadeus* Atterbom, numera Theosophiae et Therminologiae Professor Regius et Ordinarius vid rikets så kallade 'första universitet'. Han var aldrig höfvitsman i fosforisternas här.» Därefter följer en öfversikt af poesiens tillstånd vid fosforisternas uppträdande och sedan ännu mera ovett på Atterbom.

Den andra artikeln börjar fullt konsekvent med ett angrepp på göticismen: »Bland fosforismens utgreningar spelade Gothicismen den största rolen. Man fann, att nationen skulle icke i längden kunna fästas af theosofisk naturfilosofi och skrufvade ottave rime eller sonetter . . af utländsk medeltid. Den borde sålunda lokaliseras; och man grep till Skandinaviens s. k. hjelteålder d. v. s. berserkeri och vikingatåg. Dit hörde i första rummet, att de gamla fädrens vackra mythologi skulle icke blott studeras och förklaras utan rent af göras lefvande, användas för konsten. Om detta var ett misstag, så var det dock ett ingalunda tadelvärdt misstag. Men ett verkligt, ett stort, ett löjligt misstag var försöket att förflytta — icke götherna och deras gudar till oss utan — oss till götherna. Mer än besatta äro de historier, man vet att

berätta om göthiska koloniers anläggning i aflägsna skogstrakter (en tydlig anspelning på Almqvists och Hazelius' utflyttningsförsök).. Gothicismen in praxi förflög således; och ännu fullkomligare förflög den der sjelfständighetsandan, som predikade om *män för sig.* Af *theorien* bortnöttes äfven det mesta; och blott sådant bibehölls, som kunde tjena i smädelser mot moderna statstheorier, i utfall mot pappers-konstitutionen o. s. v.»

Därefter angripes den historiska skolan och påpekas faran af fosforismens lutning åt katolicismen. »Hammarsköld erkände öppet, att han var katolik till sina åsigter; och Atterbom jollrar, som man ser, med legender och uppenbarelser och tyckes trifvas oändligt väl i den helige Francisci sällskap, då denne talar med svalorna, 'de hulda systrar'. Han yttrar sin ledsnad att ej vara båd 'skald och helgon'.»

Denna andra artikel är den sista. Recensenten når aldrig fram till att skärskåda Atterboms poetiska förtjänster. Han uppehåller sig endast vid hans världsåskådning.

Dessa artiklar äro typiska för Aftonbladets sätt att under trettiotalet belysa de litterära fenomenen. Man tog mera hänsyn till författarnas åsikter än till deras litterära förtjänster, deras intelligens, fantasi och teknik — ett sätt som förr eller senare snedvrider all estetisk kritik och hämnar sig själf. Emellertid blef denna liberalismens litterära kritik af stor betydelse för den följande utvecklingen och utgör ett led i reaktionen mot fosforismen. Vi kunna följa, huru Aftonbladsliberalismen under de närmaste åren kommer att behärska den högre kritiken och direkt går igen i Malmströms, Bergstedts och delvis Fryxells kritik af dagens och den föregående periodens litterära fenomen.

Vi hafva redan sett, huru slutet af trettiotalet betecknar vändpunkten i tidens politik. I litteraturen utgöra äfven åren 1838—1840 själfva genombrottet. Geijers affall 1838 berör icke minst litteraturen. Äfven han kritiserade i sitt Litteraturblad Atterboms diktning och klargjorde sin ändrade ställning till romantiken. 1839 utkommo Almqvists »Det går an» och »Amorina». 1840 invaldes Atterbom i svenska akademien; »den nya skolan flyttade in i den gamla». Atterbom fördjupade sig i det förflutna och skref sina »Siare och skalder», detta stolta minnesmärke öfver den svenska vitterhetens

häfder. Därmed var det slut med fosforismens tid. Den nya generationen slog in på andra vägar.

Ända sedan 1809 hade fosforisterna behärskat tidskriftslitteraturen. Det var därför ett icke mindre tydligt tidstecken, när dessa tidskrifter gingo in, den ena efter den andra. Redan 1837 försvann *Skandia*. 1838 upphörde *Svenska litteraturföreningens tidning*, och *Mimer*, som skulle aflösa den, höll sig endast året ut. De nya tidskrifterna, som uppstodo, hade en annan karaktär.*

Uppsala hade varit fosforismens utgångspunkt och hufvudsäte. Icke minst betydelsefullt var det då, när liberalismen äfven inträngde i den gamla borgen. Atterbom skrifver med smärta, att en liten hygglig aftonbladistisk ormgård hade blifvit anlagd i Uppsala, hvartill Geijers Litteraturblad gifvit väckelsen. Det första utslaget af denna nya anda i fosforisternas gamla stad, hvilket just gaf anledning till Atterboms yttrande, var B. E. Malmströms artiklar i den af docenten Lenström år 1839 påbörjade tidskriften *Eos;* Malmströms *Blick på Svenska vitterhetens närvarande tillstånd* är i mer än ett afseende ett uttryck för en ny kampanj mot fosforismen, en kampanj, som snart från dagspressen och tidskrifterna skulle öfverflyttas på litteraturhistoriens fält och där fortsättas ända ned till våra dagar.

I början af den första artikeln klagar Malmström öfver litteraturens nuvarande tillstånd. Den är endast en dilettanteriets och epigoneriets tid:

»Vitterheten har blifvit en republik, der hvarje korfmånglare höjer sin röst, alltid förvissad om bifall åtminstone från det skrå, som han tillhör . . Det finnes knappt mer en hofrättsnotarie, som icke knäpper på sin lilla lyra, en pastorsadjunkt, som ej täflar om Akademiens pris, en liber studiosus, som icke har en af 'Pindens troner' i blygsamt perspektiv.»

Efter denna inledning följer den vanliga historiska öfversikten, hvilken alltsedan Runebergs artiklar är oskiljaktig från denna art af kritiker. Malmström var då han skref dessa

* Sådana tidskrifter voro: *Eos*, utgifven 1839—1840 af *C. J. Lenström*, Gefle och Uppsala — *Frey*, tidskrift för Vetenskap och Konst 1841—1850, Uppsala; hufvudmedarbetare voro *Malmström* och *Bergstedt*. — *Intelligensbladet*, 1844—1845, utg. af *F. G. Afzelius*, Uppsala. — *Studier, Kritiker och Notiser*, Lund, 1841—1845; hufvudmedarbetare *C. A. Hagberg, H. Reuterdahl* och *Abr. Cronholm*. — *Tidskrift för litteratur*, Uppsala, 1851—1852, utg. af *C. F. Bergstedt* och *C. G. Malmström*. — *Nordisk Tidskrift*, Stockholm, utg. af *A. Sohlman* 1852—1853.

artiklar endast tjugutre år gammal, och han tillhörde en generation, för hvilken de litterära striderna i seklets början blott voro en saga. Det är därför mer än förlåtligt, om hans framställning på flera punkter är ohistorisk och icke öfverensstämmande med fakta. Men på grund af denna hans ställning till striden äro också hans synpunkter delvis nya. Han icke blott angriper fosforisterna som den föregående generationen, utan han försvarar äfven gustavianerna. Malmströms artiklar beteckna därför en ny ståndpunkt gentemot den af fosforisterna förkättrade litteraturen under Gustaf den tredje. Samma ståndpunkt hade dock tidigare intagits af de liberala tidningarna såsom Argus och Aftonbladet m. fl., hvilka alltid bevarat en viss aktning för gustavianerna. Detta var ju rätt naturligt, eftersom de första liberala skribenterna, Scheutz, bröderna Theorell, Silfverstolpe, Argus-Johansson voro uppfostrade i upplysningstidens litteratur och alltid instinktmässigt togo afstånd från fosforismen. Man erkände åter sina förfäder.

»Vi hafva haft en tid,» säger Malmström, »då allt hvad fäderneslandet egde vittert och älskvärdt samlade sig omkring en konung, som, själf ett snille, älskade att föra ordet i en krets af snillen... Man har vågat att nedsätta den vittra epok, ur hvars sköte snillen sådana som Kellgren, Lidner, Bellman, Thorild och talanger, till antal och intensitet öfverlägsna allt, hvad andra tider af vitterhetshistoria ha att uppvisa, framgingo för att förtjusa en nation, som då ännu med anspråkslös beundran skådade blomman af sin bildning och då kanhända mera än någonsin under yngre tidehvarf lefde ett vittert lif. Den hätskhet, hvarmed den tredje Gustafs sångkrets för icke längesedan bedömdes, skulle synas lika oförklarlig som oursäktlig, om man icke genom studium såväl af folkens som deras bildningshistoria dagligen lärde, huru lätt menniskorna genom väckelsen af nya åsigter förledas att öfvergå från en ytterlighet till en annan.. En reaction i tänkesätten var förberedd — hvar och en vet, att den utbröt, när Phosforisterna höjde sitt härskri. För deras blinda trosnit var den gustavianska lefnadsglädjen en styggelse» ...

»Hela världen blef fosforist,» fortsätter han. Och hans utfall mot fosforismen kulminerar i följande uttalande:

»Den nya Scholans egna produktioner skola med undantag af några få, som bära stämpel af sina författares egna och sjelfständiga snille, qvarlefva i nationens minne endast såsom spillror af ett Apollotempel, som ramlade förrän det hann fullbordas.»

Endast i ett afseende äro fosforisterna värda nationens erkänsla, nämligen därför att de inledt ett grundligare studium af vitterheten och filosofien och möjligen äfven i vår-

dandet af våra historiska och poetiska minnen. Men kanske befordrades dessa senare dock mera genom en tredje själfständig skaldecykel.

Hvad är det för en tredje själfständig skaldecykel, som Malmström hänsyftar på? Han gifver den icke något namn, utan karaktäriserar den endast på följande sätt:

»Denna tredje skaldecykel — jag kallar den så utan all bitanke på koteri, är den som äfven i sednare tid vindicerat vår vitterhet en hög plats inom alla länders, det är den som utgöres af Geijer, Tegnér, Ling, Stagnelius, m. fl. och de sjelfständigare snillen, som, uppammade inom phosphorismen snart emanciperade sig undan dess inflytande såsom Vitalis och Nicander.»

Här hafva vi ursprunget till den grupp af skalder, hvilken icke är någon enhetlig grupp, men som ända till våra dagar gått igen i de litteraturhistoriska arbetena. Det är neutrerna. Professor Schück har i en liten uppsats påvisat ohållbarheten af denna gruppering — en artikel, som bör utgöra grundvalen för en kommande systematisering af nyromantiken. Det är icke svårt att se, huru Malmström bildat denna grupp. Själfva utgångspunkten fann han i Tegnérs ställning under striden, hvilken gifvit fosforisterna anledning att i »Markalls sömnlösa nätter» låta honom uppträda som neuter. Malmströms betraktelsesätt är mera estetiskt-filosofiskt än historiskt, i det han i en grupp sammanfattat dels de förnämsta författarna, dels de som icke deltagit i striden. Äfven i Malmströms litteraturhistoriska föreläsningar öfver denna period återfinner man denna hans synpunkt: å ena sidan försvaret för gustavianerna, å den andra framhållandet af neutrerna.

I den andra artikeln kommer han in på sitt egentliga ämne, sin egen tids litteratur. Hvad är dess karaktär? Jo, det är dess sjuklighet. För att närmare bestämma arten af denna sjuklighet använder Malmström den Hegelska metodens tredelning.* Den nya skolan, säger han, beskyllde det gustavianska manéret för sjuklighet. Rätt: det var för mycket materialistiskt. Gustavianerna beskyllde nya skolan för sjuklighet. Rätt: den var för spiritualistisk. Men i hvad afseende är vår tid sjuklig? I båda dessa afseenden. Vår tids sjuklighet ligger däri, att den klänger mellan materialism och

* Utan tvifvel har Hegels dialektiska metod äfven föresväfvat honom i den föregående artikelns uppställning, där gamla skolan utgör tesis, fosforismen antitesis och neutrerna, den högre enheten, syntesis. Denna lek med Hegelska formen är betecknande för tiden.

spiritualism eller stöper dem tillsammans på ett sätt, som man väl kan kalla nyfranskt men icke mänskligt. Det senare uttrycket är tydligen riktadt mot Victor Hugo, hvars diktning vid denna tid började sysselsätta sinnena i Sverige.

Till tidens sjukdomsfenomen i vitterheten räknar Malmström äfven Atterboms diktning, hvilken man eljest snarast skulle väntat bland utmärktheterna d. v. s. neutrerna:

»Denna spiritualism, hvilken renast uttalar sig hos Atterbom, icke phosphoristen utan skalden, och hos honom i en skönhet, som är oupphinnelig eller åtminstone ännu oupphunnen inom vårt fädernesland, har genom mängden af beundrare och imitatörer skapat en egen gråtmild vitterhet, hvars nota characteristica är en till ytterlighet uppskrufvad känslosamhet.»

Den materialism åter, som under det gustavianska tidehvarfvet framträdde i älskvärda skepnader, har likaledes kommit i turen igen. Det sinnliga, det kvicka — det fann man igen — men det oefterhärmliga behaget, det salta löjet, den älskvärda urbaniteten, hvart hade dessa flyktat? Leopold tog dem med sig i grafven, om Ni äfven tror Er se dess vålnader grina vid v. Brauns orgier.

Det är typiskt för den oreda i tanken, som under en yttre oklanderligt logisk form alltid utmärkte Malmström, att han efter dessa angrepp på fosforismen och den gråtmilda poesien berömmer Böttiger, som väl om någon ej sparde på tårarna, samt Dahlgren och författaren till Törnrosens bok, »efter hvars namn jag anar att ett nytt tidehvarf i vår vitterhet skall uppkallas».

Därefter uppmanar han de unga skalderna att taga till mönster »den förträfflige främling, som på vårt språk framtrollar odödliga skapelser, den man, som efter hvad jag förstår, är vår epoks mest fulländade vittre konstnär, hvem känner icke, med ett ord, Johan Ludvig Runeberg»?

»Runeberg! Sen upp till honom, Herrar dilettanter och imitatörer, eftersom I nödvändigt viljen hafva och äfven behöfven mönster.»

Han råder dilettanterna att studera Runeberg och antiken; men om de »af en panisk fruktan från skoltiden» rysa tillbaka från den regelrätta antiken, »så gån icke längre tillbaka än till Goethe eller vår egen Tegnér».

En annan faktor i denna reaktion mot fosforismen, blef hegelianismen, som gör sitt intåg i den svenska kulturen

omkring 1840. Dess hufvudsäte var naturligtvis de båda universiteten, hvarest den ungefär samtidigt uppdyker. Den första svenska katederfilosof, som hyllade hegelska åsikter och kämpade för deras utbredande, var F. G. Afzelius. Han utgaf 1844 en öfversikt af mästarens filosofi och bearbetade den sedan i en följd af läroböcker. Afzelius, som från 1842 verkade som universitetsadjunkt i Uppsala, kritiserades emellertid skarpt af de Lundensiska hegelianerna. För öfrigt spriddes de hegelska åsikterna hufvudsakligen genom tidskrifter. I Uppsala utgafs af Afzelius *Intelligensbladet*, i hvilket Malmström m. fl. medarbetade. I den i Lund utgifna tidskriften *Studier, Kritiker och Notiser* kan man bokstafligen i C. A. Hagbergs artiklar från vecka till vecka följa, huru den nya filosofien intränger. Denna tidskrift innehöll äfven åtskilliga uppsatser i teologiska frågor. Emellertid gjorde teologerna ännu motstånd mot läran, såsom naturligt var, då man redan klart kunde öfverskåda konsekvenserna af hegelianismen i religiöst afseende. Splittringen af skolan i en vänster och i en höger hade redan försiggått i moderlandet, och utgifvandet af Strauss' arbete *Das Leben Jesu* manade de svenska teologerna till försiktighet. Den hegelska filosofiens betydelse för vår kultur ligger kanske icke minst på det teologiska området. Dels uppkom äfven hos oss en hel generation af verkligt bildade präster, som mer eller mindre symboliskt omtolkade dogmernas bokstaf, och som därigenom representerade ett slags fritänkeri inom kyrkan; utåt bevarade emellertid riktningen med omsorg den traditionella kyrkobyggnaden. Att emellertid hegelianismen äfven bland menigheten förberedt en friare uppfattning af dogmerna visar sig några år senare.

Efter allt att döma har den hegelska filosofien under dessa år äfven gjort en högst viktig insats i den svenska filosofiens utveckling, i det att dess idéinnehåll i mycket blef bestämmande för den Boströmska filosofien, hvilken kan betecknas som en nationell hegelianism. Boströmianismen undanträngde också i allmänhet den rena hegelianismen i Sverige. Endast i Lund fortlefde den ända fram på åttiotalet.

Hvad hegelianismens betydelse för litteraturen angår, så framträder denna kanske tydligast i striden angående Almqvists »Det går an.» Det är karaktäristiskt, att Snellman, en af Almqvists afgjordaste motståndare, är svuren hegelian. Hegels

uppfattning af staten och familjen kommer nämligen nu som en reaktion mot fosforismens individualistiska uppfattning af dessa frågor. Hegel framhäfver öfverallt det objektiva och traditionella och gör slut på den ensidiga subjektivismen.

Från och med sextiotalet behärska hegelianismen och därmed besläktade riktningar äfven landets vetenskapliga estetik och får på denna väg småningom äfven inflytande på litteraturen och kritiken. Redan tidigare hade litteraturhistorikern Wieselgren skattat åt hegelianismen — dock på ett rent yttre, nästan barockt sätt, visande sig i en nästan sjuklig lust att systematisera och underindela.

Malmströms artiklar i Eos bilda utgångspunkten för den följande tidens reaktion mot fosforismen. De ligga till grund för Bergstedts och Fryxells uppfattning, hvilka båda voro Malmströms vänner.

Malmström har senare utvecklat sina åsikter angående denna fråga, dels i en afhandling *Om den romantiska skolan*, skrifven omkring 1844, men först tryckt af Bergstedt efter hans död, dels i *Minnestalet öfver Atterbom*. Den första af dessa uppsatser är synnerligen svag och hade bäst förblifvit otryckt, och äfven i den senare når han icke öfver sin i grund och botten orediga framställning i Eos-artiklarna.

Det blef därför icke Malmström utan Fryxell, som gaf den första öfversikten af nyromantikens historia och innebörd. Fryxell är en af de typiska representanterna för den nya tiden. Liksom Geijer varit romantikens historieskrifvare, var Fryxell liberalismens. Han är strängt utilistisk i hela sin världsåskådning och reagerar mot den förra periodens estetiserande och dess romantiska uppfattningssätt (jämför hans Bellmans-kritik och hans angrepp på Karl den tolfte). Fryxells hufvudsynpunkt på fosforismen är densamma, som Tegnér angifvit i sitt jubelfesttal, och den är också i mångt och mycket influerad af liberalismens senare uppfattning. Han är sålunda en afgjord fiende till fosforismen. Trots denna partisynpunkt och trots de allmänna ensidigheter, som vidlåda Fryxells hela historiska författarskap, är hans framställning af nyromantikens historia dock af grundläggande betydelse och kanske den mest pragmatiska, som finnes. Fryxell får klart fram den gamla upplysningstidens rationalism och ställer den i skarp motsats till fosforismens obskurantism. Hans motvilja mot denna senare är utan gräns.

Det är just han, som, för att förklara dess fullständiga obehöflighet, uppfann begreppet äktromantiken,* hvarmed han betecknar den oppositionella rörelse, hvilken med Thorild började i den svenska litteraturen och som, om den fått fortgå, skulle gjort nyromantiken obehöflig.

Malmström upptog sedan i sina föreläsningar denna Fryxells åsikt, och detsamma gjorde v. Beskow i sitt *Minne öfver Leopold* samt Dietrichson i sin *Inledning i Studiet af Sveriges Literatur.*

Malmström polemiserade i sin framställning af fosforismens historia i sina föreläsningar äfven mot dess ensidiga estetiserande, hvilket han uttryckte på följande sätt: Fosforismen satte med Schelling det skönas begrepp öfver det godas. Denna etiska uppfattning är typisk för den nya tid, som nu inbryter. Man reagerar icke blott mot fosforismen utan mot de estetiska synpunkterna öfver hufvud. Vi hafva redan sett, huru Hagberg i sin artikel mot Almqvists Tintomara intog denna ställning. Fryxell delade äfven denna uppfattning. Men ingen har kanske så utprägladt häfdat denna ståndpunkt som C. F. Bergstedt, hvilken med både sina förtjänster och fel helt tillhör den nya tiden.

Bergstedt var född 1817. Till Uppsala kom han 1836, således strax före den stora brytningen i Uppsalalifvet, som betecknas af Geijers affall, hvilket, som han själf säger, gaf stöten till »en tämligen stark reaktion mot den tidigare, ensidigt estetiska lefnadsåskådningen», en reaktion, som sedan »fortgick genom en växande benägenhet för praktiskt historiska och exakta studier». Bergstedt, som tillhörde Södermanland-Närkes nation, självfva »den Aftonbladistiska ormgård», om hvilken Atterbom talade, kom strax midt in i dessa strömningar. Han var god vän med Malmström, hvilken för denna krets stod som det högsta estetiska oraklet (han har sedan utgifvit hans skrifter), studerade liksom denne de klassiska språken; 1842 blef han filosofie doktor. Han var en af stiftarna af Skandinaviska sällskapet, den första institution i Uppsala för befrämjandet af samförståndet mellan de skandinaviska länderna. Sedan han blifvit docent i grekiska, kastade han sig på sanskritstudier och företog för att fullända sig i dessa vetenskaper en vidsträckt utrikesresa 1846—

* Ytterst går denna teori tillbaka till den tyska litteraturhistorikern Julian Schmidts framställning.

1848.* Denna förde honom också till England, hvilket land tyckes särskildt hafva tilltalat honom, att döma efter ett yttrande i hans korta självbiografi: »England gjorde ett djupt intryck på den svenske landtbrukarens son. Han kände sig släkt med det folk, som lefver af arbete i sitt anletes svett.» Bergstedts senare uppträdande är prägladt af liflig sympati för detta lands såväl politiska som samhällsförhållanden.

År 1841 hade i Uppsala börjat utkomma en ny tidskrift, *Frey*, hvilken redan följande år räknade Bergstedt såsom medarbetare. Han redigerade den sedan i två särskilda repriser under tillsammans fem år. Då Frey upphörde 1850, utgaf han *Tidskrift för litteratur*, som snart hade ett tusen prenumeranter — »en utbredning som väl ingen annan litterär tidskrift i vårt land, åtminstone ingen uppsaliensisk lärer upphunnit», skrifver han själf triumferande. 1851 var han en af de många magistrar, som öfvertogo Aftonbladet, hvilket stod under hans ledning till 1855, då han på grund af en schism utgick ur redaktionen. För öfrigt vidhöll han samma politiska program, som Aftonbladet tidigare, men som de stora konstitutionella frågorna (med undantag för representationsreformen) voro afgjorda, var det nu hufvudsakligen den individuella friheten, som togs i försvar, så t. ex. den religiösa friheten.

År 1867 invaldes Bergstedt i Första kammaren; 1869 finna vi honom i spetsen för tidningen *Stockholmsposten*, ett intelligensorgan, som gör front mot landtmannapartiet och protektionismen. Ännu så sent som 1871—1874 utgaf han en ny tidskrift — *Samtiden*, »Sveriges enda veckorevy» — däri han med lifaktighet tog del af de nya strömningar, som just då uppdöko på horisonten, och han hälsade med sympati såväl den engelska filosofien som den moderna skandinaviska radikalismen, representerad af Georg Brandes.

Som tidningsredaktör var Bergstedt icke fullt lämplig. »Han saknade,» säger professor Warburg i en intressant artikel om honom i Nordisk tidskrift, »något af det impulsiva, varma, omedelbara, som kännetecknade vissa hans samtida publicister i första ledet, äfven något af det käckt slagfärdiga, som utmärkte en och annan. Han var kanske ock mindre lämplig såsom ledare för en tidning, där en krets af

* Troligen är det hans sanskritstudier, som bidragit till hans friare uppfattning af de religiösa frågorna — eljest en sällsynthet hos hans samtida.

publicister skulle samverka i en viss riktning. I en veckoskrift kommo däremot hans bästa egenskaper till sin rätt. Han var den lugne betraktaren — the Spectator — som med en rik fond af kunskaper, en stor erfarenhet, mycken skärpa och en viss kärf nykterhet skärskådade allt som kom inom hans synvidd.»

Såsom essayist gifver han från sitt första framträdande ett skarpt om ock kanske något doktrinärt uttryck åt hufvudriktningen i sin tids kultur. Han är öfverallt nyttans man, en utilist i ännu högre grad än till och med Lars Hierta. Utgångspunkten är för honom just motviljan mot fosforismen, under hvilket namn han innefattar allt öfverdrifvet estetiserande; *l'art pour l'art*-teorien är för honom en vederstygglighet. Detta beror därpå, att han framför allt betonar nyttan äfven i litteraturen och fordrar, att den skall vara etisk. På en tid, då punschvältaligheten och de flammande fraserna blomstrade, yrkade han kort och kärft på att *sakens egen vältalighet* skulle gälla mer än de granna orden.

Han har skrifvit icke få, verkligt intressanta artiklar öfver samtida tilldragelser; trots en viss ensidighet förtjänade flera af dem att åter framtagas. Betecknande för hans ståndpunkt är hans angrepp på Gunnar Wennerbergs Gluntarne, hvilka ju eljest mottogos med stor entusiasm af den svenska publiken. Bergstedts uppfattning är däremot ensidigt moraliserande. Den häftigaste af dessa artiklar handlar »Om den usla litteraturen», den litteratur, som »hufvudsakligen vore beräknad på en lösaktig inbillnings sysselsättande». Man kan af dessa hans angrepp möjligen tro, att han saknade verkligt sinne för litteraturen, men det är visst icke fallet. Den, som så fint kunnat karaktärisera Törnrosboken som Bergstedt i följande rader, saknar visserligen icke litterärt omdöme: »Något ledigare, och med sitt stilistiska själfsvåld behagligare, något friskare, doftrikare och mera hänförande än dessa små band, åtminstone vid den första läsningen, torde man hafva svårt att upptäcka i den svenska litteraturen.» Men därefter framhäfver han också den allt förstörande subjektivismen i Almqvists författarskap. Högst betecknande för hans eget åskådningssätt är också följande yttrande, i hvilket han hänvisar på realismen: »Det historiska eller, för att nyttja ett förkättradt namn, det reella, har i konsten redan till betydlig del gjort sig gällande: vi påminna om Walter Scott, om vå

Södermark, om folkvisan. Och om någon säger oss, att allt detta är mera verklighet än konst, så förskräcker det oss icke. Fantasien, denna ädla Guds gåfva, skall ändock icke blifva utan syssla i den mänskliga odlingens tjänst.»

Bergstedt förebådar i många afseenden åttiotalets realism och radikalism. Och i själfva verket är det först med denna riktning, som reaktionen mot romantiken blef fullständig i Sverige. Åttiotalslitteraturen utgör den diametrala, renodlade motsatsen till fosforismen.

Ty trots alla dessa angrepp lefde fosforismen alltjämt kvar och slog snart ut på nytt, som det följande skall visa oss.

Så framträda den kritik, de program och de profetior, som förebåda och beledsaga brytningsfenomenen i svensk litteratur under trettio- och fyratiotalen. Öfverallt bekämpar man fosforismen, hälsar realismen välkommen samt tager parti för eller mot »tendensen», som nu dyker upp i litteraturen. Men allt detta är ännu endast längtan och önskan om ett nytt. Verklighet uppnå dessa tankar först, när skalden upptager dem i sin själ och gifver dem lif. Ingenstädes ser man tydligare, huru nyromantiken upplöser sig själf än hos Almqvist, som speglade allt, som fanns af oro och jäsning i tiden. Och Runeberg går nästan rakt och utan tvekan realismen till mötes, och det är han, som formar det nya skaldespråk, hvilket tiden behöfde för att uttala sina tankar. Låtom oss därför först vända oss till dessa den nya tidens båda föregångare och främste män.

C. J. L. ALMQVIST.

I.

Det finnes väl ingen svensk författare, om hvars skrifters ordningsföljd vi äro så illa underrättade som om Almqvists. Denna okunnighet beror på hans egendomliga sätt att umgås med sina manuskripter. Han förvarade dem nämligen ofta i åratal i sina gömmor och utgaf dem slutligen i godtycklig ordning, allteftersom yttre omständigheter eller hans egen tillfälliga stämning förestafvade honom. Så är en icke ringa del af Törnrosens bok först utgifven under trettiotalet, fast skrifven under tjugotalet. *Amorina*, hvilken nästan var färdigtryckt 1822, men då makulerades, utkom först 1839 och var dessförinnan blott bekant för ett litet fåtal. Ett liknande öde hade *Det europeiska missnöjets grunder*, som publiken först lärde känna 1850, och *Det går an* var tryckt 1838 men makulerades och utkom först 1839. Otroligt är det icke, att den var skrifven åtminstone ett par år tidigare.

Detta är endast enstaka exempel på, huru svårt det kan vara att lotsa sig fram genom Almqvists skrifter. Ty utan en säker kronologi är det omöjligt att gifva ett längdsnitt genom en författares lif och diktning, hvarigenom såväl de olika faserna som själfva den utvecklingsgång han genomlupit framstå fullt begripliga. Mycket af det sväfvande och oriktiga, som yttrats om Almqvist, har sin rot i dessa förhållanden. Lysander, en af våra finaste litteraturkännare under det gångna seklet, har också i sin rikhaltiga monografi öfver Almqvist gått till väga på ett annat sätt. Han har helt enkelt användt alla dessa skrifter utan att taga synnerligen hänsyn till tiden för deras framkomst, och ordnat deras innehåll endast till en systematisk karaktäristik. Visserligen gör han sedan försök att inom denna påvisa en utveck-

ling, men dennas väsentliga innebörd är i det stora och hela oklar för honom själf liksom den blir oklar för läsaren. Han kan till och med kategoriskt fälla ett sådant uttryck som följande om Almqvist, att »han jämt stod kvar på samma andliga ståndpunkt; de ledande tankarna i hans första skrift äro desamma som i den sista». Ingenting kan emellertid vara oriktigare. Det är sant, att vissa allmänna synpunkter behärskade hela hans diktning, men särskilda utvecklingsstadier, som äro af betydelse icke blott för förståendet af Almqvist utan äfven för hela den litteraturepok han tillhör, låta dock afläsa sig i hans skrifter. En detaljerad framställning af denna utveckling är det emellertid omöjligt att göra, så länge de enskilda skrifternas kronologi ej är bättre känd. Lyckligtvis är det emellertid möjligt, att påvisa själfva hufvudpunkterna i Almqvists utveckling, hvilken låter fixera sig genom tre hufvudstadier: rousseauisten, nyromantikern, realisten.

Carl Jonas Love Almqvist föddes i Stockholm 1793. På fädernet härstammade han från en gammal prästsläkt, som under tidernas lopp skänkt landet åtskilliga berömda och framstående män. Hans fader, Carl Gustaf Almqvist, förde titeln krigskommissarie men lefde som landtbrukare på Antuna gård i Uppland. Det var enligt alla samstämmiga uppgifter en fantasilös, förståndstorr man utan sinne för annat än siffror och affärer. Stridslysten, för att icke säga gräl-sjuk till sin natur och begåfvad med ett skarpt hufvud, älskade han juridiska spetsfundigheter och invecklade sig gärna i processer. Modern var Lovisa Brigitta Gjörwell och Love Almqvist var således dotterson till de »lärda mödornas patriark», den såsom utgifvare och samlare välbekante Carl Christoffer Gjörwell. Modern var af ett helt annat lynne än fadern. Det hvilar något inåtvändt och passioneradt öfver hela hennes väsende. Huru mörk och sluten ter hon sig icke vid sidan om systern Stafva, som sprittande liflig och full af kvick skälmaktighet hoppade upp- och nedför trapporna ute på »Torpet»! Hennes porträtt utvisar, för att använda sonens uttryck, »ett bondaktigt ansikte med röda läppar och kindben och ett par ögon!»* Denna

* Uttrycket »bondaktig» i Almqvists mun afser icke något groft och simpelt, endast friskt och landtligt.

beskrifning framhäfver i all sin tvära korthet det karaktäristiska i hennes utseende: kraftiga linjer och starka nästan feberartade färger, som hos en af Botticellis nymfer. »Min lena, naturälskande moder, en vandrande Sonderling i alla tysta skogar», säger han på ett annat ställe. Man skymtar för öfrigt hennes drag i nästan alla hans kvinnogestalter — liksom man återfinner honom själf, när helst han tecknar en man — från Amorina till den skygga landtflickan i Skällnora kvarn. Detta visar, huru klart hon alltid stod för honom, följande honom i alla hans drömmar som en inkarnation af det högsta och bästa.

Äktenskapet mellan föräldrarna var icke lyckligt; modern, länge sjuklig, dog 1806, och det grämde djupt sonen, att fadern gifte om sig. Hans förhållande till honom kallnade och blef senare spändt. Utgångspunkten för Almqvists uppfattning af äktenskapet låg väsentligen i, hvad han sett i fädernehemmet under uppväxtåren.

Själf brukade Almqvist säga, att han ägde tvenne själar: en kamreraresjäl, som han fått af fadern, och en poetisk själ, hans andliga mödernearf. Observationen är slående riktig. Almqvist var i mångt och mycket en praktisk och kallt beräknande natur. Det finnes något egoistiskt, till och med rått och brutalt vid sidan om en öfversvallande känslofullhet i hans väsende. Läroboksförfattaren och poeten, statskyrkoprästen, som girar sig förbi domkapitlets snärjande frågor med en bränvinsadvokats spetsfundighet och den kristliga socialisten, som predikar Jesu nyväckta lära; samhällsreformatorn och procentaren, se där denna djupa motsats i hans själ, sådan den framträder i växlande skepnader under hans lifslopp. Tyvärr gingo dessa båda själar vanligen hvar sin väg; när de samverkade i full harmoni nådde han högst.

En observation af nästan allmän giltighet är, att en författare, för att nå till verklig storhet i sin konst, redan tidigt måste hafva varit utsatt för inflytande från starka andliga strömningar af växlande art. Få svenska författare hafva redan från barnaåren insupit så mycken och så olika kultur som Almqvist, hvilken lefde i en krets af utpräglade och högt utbildade personligheter: den svärmiska modern, den världserfarna, spirituella mormodern och framför allt den lärde och ömsinte gubben Gjörwell själf. Det är den senare, som gifvit oss den äldsta teckningen af Almqvists kynne

från trettonårsåldern, hvilken visar oss en brådmogen utveckling. Gjörwell skrifver nämligen om honom strax efter hans moders död:

»Love, den ende utaf dem (hans syskon), som kan inse sin oersättliga förlust, hyser redan tänkesätt och sätter icke annat värde på världen, än såvida den är en bana, där man skall utså frön, som skola grundlägga vår sällhet uti det tillkommande lifvet. Till bevis härpå vill jag anföra hans eget yttrande vid ett tillfälle, då några af hans goda mammas vänner tillika med honom offrade tårar åt hennes minne. »Gråtom icke mera,» sade han, »utan glädjens hellre, ty hon är nu lycklig, och om saknaden är stor, så är det vår tröst, att *uti himmelens höga hvalf, där träffas vännen åter, där skall den finnas igen, som vi nu begråta.*»

Man tycker sig i dessa ord höra den på en gång barnsliga och gammalkloka ton, med hvilken de uttalats. De vittna om den andliga atmosfär, i hvilken Love Almqvist uppväxte. Det var just alla de känslosamma stämningar, religiösa och värdsliga, hvilka vid sidan om en lika ensidig rationalism utmärkte sjuttonhundratalet.

Ty det är ingalunda sant, som Ahnfelt och Lysander säga, att Almqvist börjat som nyromantiker. Det första stadiet i hans utveckling är helt präglадt af sjuttonhundratalets kultur, och detta i så hög grad, att han aldrig riktigt öfvergifvit denna. Såsom nyromantiker var det i mångt och mycket Upplysningstidens ideer, som han ombildade, och efter 1830 fann han ögonblickligen den andliga släktskap, som förband honom med de nya strömningarna, hvilka återupplifvade och omvandlade det förra seklets kultur. Men det märkes äfven på annat sätt. Redan som barn har Almqvist insupit allt det kloka och behagfulla, som utmärkte rococon och hvilket sedan förlänade en sådan charm åt många af hans arbeten. Huru har han icke t. ex. i Tintomara frammanat och fångat själfva tidsstämningen från Gustaf III:s dagar! Om han kunnat det, beror det därpå, att han själf med egna ögon sett den döende rococon och hört den spirituella mormodern tala därom.

Sjuttonhundratalets stora andliga riktning, Rousseauismen, låg honom så godt som i blodet. Hans morfader, den gamle Gjörwell, var till hela sin läggning en känslomänniska. Han omfattade herrnhutismens ljufliga lärdomar, ett speciellt religiöst utslag af denna allmänna tidsriktning. Han lefde och andades i herdedikten till en sådan grad, att när han

vandrade kring under sin kära Djurgårds ekar, befolkade han den på det naivaste och oskyldigaste sätt med hela herdediktens apparat. Och det var icke endast morfadern, som på detta sätt invigde honom i mystik och religion och känslosvärmeri, under det han lät honom genombläddra och afskrifva sina historiska aktstycken och dymedelst ansåg sig förbereda Almqvist till att fortsätta sitt verk. Äfven modern förde till honom samma stämningar och satte i hans händer samma böcker. »Hennes käraste nöje,» säger han, »var att svärma i parker och skogar, .. helst ensam eller med Rousseau.»

Äfven rent yttre omständigheter i hans barndomslif öppnade väg för Rousseaus idéer. Han var visserligen född i Stockholm, men han vistades mest på faderns egendom Antuna, eller rättare, hela hans barndomslif förflöt omväxlande på båda dessa ställen. Antuna var hans paradis, där fick han lefva i frihet och obundenhet; i hufvudstaden var han däremot underkastad tvång af olika art. Icke underligt, att han tidigt fick kärlek till naturen och motvilja för staden, för samhället, för det konventionella. Almqvist är en af våra förnämsta landskapsmålare; det finnes en alldeles säregen doft öfver hans skogsbilder; särskildt hans morgonstämningar äro gjorda med en underbar friskhet; man förnimmer ännu daggen på grässtrån och blomkalkar. Och redan i hans första skrift, bagatellen *Hectors Lefnad* (1814), framträder å andra sidan hans hat mot stadslifvet och det konventionella skarpt utprägladt.

Almqvist är också Thorilds omedelbara efterföljare och fortsättare i den svenska litteraturen. Huru nära de stå hvarandra, spåras ofta redan i stilen, som hos Almqvist mången gång får en ren Thorildsbrytning, men ännu tydligare framträder det i deras idéer. Samma natursvärmeri och hat till det konventionella, som utmärker den förre, går igen hos lärjungen. Och det är den senare, som vidare utbildar de tankar, hvilka mästaren nedlagt i sin lilla skrift *Om kvinnokönets naturliga höghet.*

Redan i en broschyr från 1816: *Hvad är kärlek?*, hvilken närmast författades med anledning af en diskussion i Stockholmspressen angående den förmenta omoraliska karaktären af Goethes »Wahlverwandtschaften», framträda tydligt alla dessa idéer. Almqvist ställer där emot hvarandra det konventionella i Stockholm och det naturliga i Värmland; å ena sidan stadsbon, som lefver efter yttre föreskrifter, efter

moralen, som han redan med bitter betoning säger, men som saknar känsla eller religion. Å andra sidan den friska landtbon, hvilken icke ljuger utan instinktivt följer sin känsla. Kärleken, säger han, tillhör känslans region, och äktenskapet får icke ingås utan af rena känslomotiv.

Äfven en annan liten skrift från denna tid är märklig, när det gäller att framhäfva stadierna i Almqvists utveckling. Det är *Parjumouf, Saga ifrån Nya Holland* (1817). Också den är fylld af Rousseauanska idéer och föreställningar, men den tillhör dock en senare litteraturgrupp, nämligen dessa öfvergångsarbeten strax efter revolutionen, som Georg Brandes sammanfattat under det träffande namnet Emigrantlitteraturen. Rousseau hade nöjt sig med att på afstånd skildra naturmänniskan. Hans efterföljare uppsökte tropikens jungfruliga skogar och tecknade de lyckliga naturväsen, som befolkade dem. Vilden, som redan Voltaire användt i satiriskt syfte för att blotta samhällslytena, blef hos Bernardin de Saint-Pierre och öfriga Rousseauaner en idealfigur. Det är Chateaubriands Atala, som utgör den närmaste förebilden till Almqvists saga. Flera af dess scener erinra direkt om någon liknande i Atala (t. ex. Parjumoufs och Amsaïs vandring genom urskogen, hvilken motsvarar Chactas' och Atalas). Det behöfver knappast tilläggas, att hvarken i naturskildringarnas kraft eller i den sentimentalt romantiska stämningen når Almqvist upp till förebilden. Han är äfven i denna skrift endast nybörjaren, som på ett stapplande språk utvecklar sin tes och beskrifver ett idealiseradt naturväsendes lif. Parjumouf är hans första utkast till de senare kvinnogestalterna, men ännu icke riktigt lyckad. Hon är söt och kokett som en liten pensionsflicka, hvilket icke passar ihop med det naturfriska väsendet hos en vildinna, som bär en krona af brokiga fjädrar på sitt hufvud. Man finner redan i denna dikt spår af Almqvists senare tydligt uttalade motvilja mot vigseln, fast föreningen här försiggår efter en viss ritual.

Hittills hafva vi icke funnit några spår af nyromantik i Almqvists skrifter, fast vi följt honom ända fram till 1817. Men under dessa år hade Almqvist fört ett rikt andligt lif. Han hade läst Sturm und Drangs författare, af hvilka icke minst Klinger och hans roman Raphael de Aquilas gjort ett djupt intryck på honom, och var säker på, att det icke var den

enda röfvareroman, som han slukat! Han hade gjort bekantskap med nyromantikerna, af hvilka Tieck spåras lite hvarstädes i hans följande skrifter, och med Zacharias Werner, med hvilken han erbjuder så stora likheter. Under åren 1817—1818 var han, såsom hans dåvarande discipel, senare kammarherre Fr. Hisinger, upplyser, en ifrig Svedenborgare. Samtidigt hade han naturligen upptagit de svenska riktningarna. Han var en ifrig göt, och hvad voro götarna om icke svenska Rousseauister, hvilka återfunno sina kraftiga, af all kultur oberörda naturväsen i sina egna förfäder? Men icke minst är det Atterbom, med hvilken han åratal framåt var förenad i vänskap, som varit hans lärare. Man behöfver endast öppna Amorina för att redan i första scenen finna spår af mästaren, och såsom verskonstnär utgår han från Atterbom. Omkring 1820 är Almqvist fullt genomträngd af alla dessa nyromantiska idéer — och den förståndsklara, kyliga luft, som från sjuttonhundratalets kultur sväfvat öfver hans första ynglingadrömmar, är för långa tider borta. Kanske är det först i Manhemsförbundets stadgar — i beskrifningen på det palats, som Almqvist i sin fantasi tillärnat bröderna — som man påträffar hans nya manér. Afhandlingen *Om det hela* och sagan *Guldfågel i Paradis* beteckna ännu tydligare vägen.

Men det är dock först i *Amorina*, som han helt uppenbarar sig för oss som nyromantiker.

II.

Amorina är närmast ett drama indeladt i fem tider, men handlingen glider ofta öfver i episk beskrifning. Ett besynnerligt formlöst verk, osammanhängande, dunkelt, fullt af påverkningar från Shakespeare, Goethe och Atterbom, svulstigt och platt, men trots allt detta buret af en ojäst fantasis hela kraft och glöd, med scener, figurer och repliker, som bränna sig fast i minnet. Det är Almqvists verkliga debutarbete, ett *Sturm und Drang*-drama, i hvilket hela hans

demoniska naturell fått utlopp. I vildhet och formlöshet kan det endast jämföras med vissa af renässansens, af Senecas bloddrypande patos inspirerade dramer. Man må icke förtänka den gamle prästman, som i sitt exemplar af boken, hvilken är tillägnad »Det stora dårhuset», på pärmen hade citerat en vers ur Salomos ordspråk: »Jag är den allra galnaste och människors förstånd är icke när mig.»

Man har jämfört Amorina med den antika tragedien, eftersom en fatalistisk världsåskådning uppenbarar sig i dramat. Besynnerligt nog har man däremot glömt att sammanställa det med de mönster, som stå det närmast, nämligen den nyromantiska, tyska ödestragedien (die Schicksalstragödie). Denna art af drama, hvilken särskildt utvecklades i Tyskland mellan åren 1815—1825, och hvars förnämsta representanter voro Zacharias Werner och Grillparzer, utgick från Schiller, hvars drama Die Braut von Messina blef förebilden för hans nyromantiska efterföljare. I själfva verket blef det snart tillfälligheten och vidskepligheten, men icke ödet, som i dessa dramer styrde intrigen och öfverhöljde människan med sina olyckor. Än var det en viss dag, på hvilken allt, som företogs, gick illa, än framkallade ett eller annat föremål t. ex. ett porträtt liknande sorgliga följder. Motiven tillhöra också helst spökromantiken. Det sparas icke på fasansfulla händelser och hemlighetsfulla brott. Särskildt vanligt är broderhat och brodermord, gärna förbundet med rivalitet om samma kvinna. Kärleken har en oren, ofta pervers karaktär. Blodskamsmotiv förekomma ofta. Hela spökromantikens vanliga effekter hopas för att åstadkomma största möjliga fasa hos åskådaren.

Amorina är just ett drama af denna art. Här hafva vi de båda bröderna Wilhelm och Rudman, som älska samma kvinna, hvilken dessutom är deras syster; följaktligen finnes här också blodskam-motivet. En annan rent yttre, men mycket betecknande likhet med die Schicksalstragödie föreligger i Johannes' person. I die Schicksalstragödie utvecklade sig nämligen snart nog karaktärerna till en art stående typer, vanligen valda ur det lägre folket. En sådan typ, som återkommer i flere af dessa dramer t. ex. i Werners *Der vierundzwanzigste Februar*, utgöres af en f. d. soldat, och äfven Johannes är soldat till yrket.

Bakom händelserna i dramat ligger en familjehistoria, hvilken under dess gång småningom uppklarnas. Den Falkenburgska familjens stamfader hade nämligen för en neslig flykt från Kristi graf dragit öfver släkten det ödet, att en af dess medlemmar alltid skulle vara vansinnig och dö af fasa, samt att den slutligen skulle gå under genom en mesallians. Excellensen Falkenburg trodde sig hafva begått denna mesallians, när han ingick en förbindelse med en ofrälse. För att undgå spådomen hade han därför förskjutit sin älskarinna, med hvilken han hade en dotter, Henrika, och gift om sig med en adelsdam. Detta äktenskap hade emellertid blifvit olyckligt. Hans älskarinna hade blifvit gift med doktor Libius, och som deras dotter uppfostras Henrika. Falkenburg har i sitt senare äktenskap tvenne söner, Wilhelm och Rudman, hvilka således äro halfsyskon till Henrika. Båda älska henne. Hon afskyr Rudman, men hängifver sig åt Wilhelm; det är också han som kallar henne Amorina. Rudman sänder ett bref till henne, som uppsnappas af Wilhelm, och då denne anser henne otrogen, dödar han sig. Rudman tror först, att brodern blifvit mördad, ty han har själf vidtalat Johannes att nedstöta honom. Då han dessutom genom en syn får veta, att det icke var Falkenburgs förhållande till Henrikas moder, utan Wilhelms och Henrikas, de båda halfsyskonens, förbindelse, som utgjorde den ödesdigra mesalliansen, blir han vansinnig. Samma öde träffar Henrika, då hennes och Wilhelms son bortföres af en örn. Rudman kastar sig i sjön med Henrika och båda drunkna. Johannes, som är en son till Henrikas moster, dödar sig med Lotta i en grop, som han gräft och fyllt med förföljande bönders blod. Därmed fullbordas släktens undergång.

Sådana äro hufvudhändelserna i detta underliga drama. Den fatalism, som där uppenbarar sig, verkar alls icke patetisk, utan närmast som ett tillfälligheternas osammanhängande spel. Bakom denna misslyckade ödestragik skymtas emellertid en rent naturalistisk förklaring af händelserna. I själfva verket är det alls icke den gamla straffdomen öfver stamfadern, som drifver hans ättlingar i döden, utan deras egna karaktärsegenskaper. Det är nödvändigheten, determinismen, som härskar i detta drama, eller, såsom Almqvist låter en af personerna uttrycka det, predestinationen. Han yttrade också om detta arbete, att det var »en hvass värjudd, ställd på mänsklighetens ömtåligaste nerv», därmed syftande på det häftiga angrepp på viljans frihet, som där förekommer. Vissa af de uppträdande karaktärerna äro från början bestämda till ett dygdigt och ädelt lefverne, andra däremot lika oundvikligt till mörker och och brott. Grefve Wilhelm och Henrika vandra sin väg fram utan tvekan, endast följande sin instinkt och rena känsla, och att de slutligen gå under, beror endast på yttre tillfälligheter. Johannes och Rudman däremot äro oharmoniska

varelser, hvilka gå under genom en rent inre förstörelseprocess, som dock endast är antydd. Mellan dessa båda grupper finnas ytterligare en skara bifigurer, hvilka röra sig emellan samma poler.

Skarpast framträder den tanke, som föresväfvat Almqvist, i hans framställning af Johannes' öde. Man ser tydligt, att det i självfva verket är samma begrepp, hvilket positivismen och naturalismen längre fram i århundradet skulle kalla ärftligheten, som han åsyftar. Johannes' fader hade nämligen önskat en son med krigiska egenskaper. För att erhålla en sådan, berättade han — skildringens oskicklighet bör icke för oss bortskymma den verkliga innebörden — för modern under hennes hafvandeskap blodiga händelser, lät henne åse slakt af djur, och straxt före nedkomsten gaf han henne varmt blod att dricka. Den stackars Johannes blifver visserligen ingen hjälte, men irrar kring med en outsläcklig törst efter blod. Förledd af denna drift, nedsticker han sin egen moder och broder och ströfvar sedan fredlös kring i skogarna, kämpande mot sitt begär, men alltid dukande under för det. Johannes är med andra ord en föregångare till den ärftligt belastade mördaretyp, som t. ex. Zola skildrat i *Bête humaine.*

Naturalismen trodde, att det i vissa fall fanns hjälp mot dylika naturers ärftliga anlag. Förbättrade samhällsförhållanden och lämplig uppfostran ansågos i vissa fall kunna bekämpa individens dåliga böjelser. Almqvists uppfattning af problemet är däremot rent fatalistisk. Intet kan stäcka Johannes' mordlust; han är, som dr Libius säger, obotlig, predestinerad. Hvarken moralen eller religionen förmå något mot hans natur.

Amorina innehåller för öfrigt i kaotisk förvirring nästan alla de problem, med hvilka Almqvist sedan sysslat. Wilhelm och Henrika äro Törnrosvarelser och framställa redan det kärleksideal, hvilket sedan alltid skulle föresväfva honom. De vandra fram, endast förenade genom sin kärlek, men icke genom någon vigsel. Statskyrkan får sina slängar i dr Libius' person.* Samhällssatiren är redan skärande

* Söderhjelm, *Euterpe* 1905 *(Nya sv. stud. öfver Runeberg)*, har träffande påpekat prästens, doktor Libius' likhet med vissa Strindbergs figurer. »Huru Strindbergsk är han icke med sin prosaiska själfviskhet, sitt kvinnohat och sina barocka och brutala repliker? Tag en tirad som denna, med hvilken han svarar sin sjuka, svärmiska hustru, och säg, om icke man med ögonen

skarp. Det är här, som de så ofta citerade orden förekomma:

»Kors, hvarför nyttjar du skursand? Tag några af de där granna orden. De göra ju människorna så rena — de måtte väl då kunna göra ett byttlock rent?»

Det är icke underligt, att Amorina alltid förblef Almqvists älsklingsskrift. Det var i den, som han först fått uttala, om ock i dunkel form, hvad som djupast rörde sig i hans inre.

Amorina var färdig att utkomma 1822, men Almqvists farbroder, biskopen i Hernösand, fick kännedom om tryckningen och lät inställa den. Icke utan skäl ansåg han nämligen, att dess utgifvande kunde skada Almqvists framgång på ämbetsmannabanan. Säkert var emellertid detta steg ödesdigert för Almqvist. Icke strafflöst utslätar en författare ur sin produktion ett arbete, i hvilket han för första gången fått fram, hvad som djupast rör sig i hans själ. Om Almqvist någonsin visat brist på karaktär, var det, när han icke satte sig upp emot farbroderns tilltag. Amorina borde utgifvits. Den hade säkerligen mötts af kritik och förhånats, men författaren hade också fått tillfälle att ingå i svaromål och vidare utveckla sina idéer. Samtidigt hade också den läsande allmänheten förberedts på dessa tankar. När han däremot senare i slutet af trettiotalet åter öppet framlade dessa och liknande åsikter, öfverraskade han publiken, och icke ens de intelligentaste förstodo honom. Att Amorina ej utkom år 1822 var den första stora olyckan i Almqvists lif, och det är symboliskt, att det redan då var en kyrkans man, som, om också i djupaste välmening, trädde hindrande i vägen för hans planer.

Huru djupt denna händelse inverkade på honom, framgår tillräckligt däraf, att han först tio år senare, ånyo vågade sig fram för publiken. Synbarligen var det under den mellanliggande tiden hans afsikt att komma bort från författarebanan. Han visste ju, att han bar på tankar, som skulle missförstås.

Det var efter denna tid, »som luften i Stockholm vardt honom tung att andas». Manhemsförbundet, en afläggare

förbundna skulle svära på, att den var af Strindberg: »Blir hon blåröd, hvad, roman-anka? Sådant är fult. Du dör aldrig af svaghet, varom öfvertygade. Nå näcken, skall du spotta på min halskrage, snuskmänniska? — Håll, håll, går jag icke ut nu? — Återigen skall detta kosta stärkelse jämte tvätt, min ekonomi faller i grund, om icke ödet snart skickar ett lik . . .»

af det Götiska, i hvilket Almqvist spelat en stor roll, var upplöst, mormodern, som han högeligen älskade, hade dött samma år, och med släkten i öfrigt stod han på spänd fot. Fast han således 1822 blifvit ordinarie kanslist i ecklesiastikexpeditionen, satte han ett länge närdt beslut i verkställighet, att, äkta Rousseauanskt, lefva natur- och bondelif i Värmland. 1823 tog han afsked från sin befattning och slog sig jämte några likasinnade Manhemsbröder, senare statsrådet Jonas Wærn och löjtnanten G. Hazelius, ned i Värmland 1824. För tusen riksdaler köpte han sig af Jonas Wærns fader en liten hemmansdel, hvilken han själf ämnade bruka. Samtidigt ingick han äktenskap med en bondflicka uppfostrad på Antuna, Anna Maria Andersdotter Lundström, hvilken han hållit kär sedan hennes fjortonde år. Det bör anmärkas för att visa, hur trogen han var mot sina idéer, att han knöt hjonelag med henne ett par veckor före vigseln. I sin *Monografi* hänvisade han sedan på, huru äkta svensk hans äktenskapsteori var, eftersom den just tillämpades af bondfolket.

I början tedde sig detta lif idylliskt nog. »Dannemannen Love Carlsson», såsom han nu älskade att kalla sig, delade sin tid mellan åkerns skötsel, studier och författarskap, hustrun spann och väfde äfven för andra. Men något rationellt landtbruk var det nog icke, som Almqvist dref, så att när medförd kassa från Stockholm började taga slut, inställde sig ekonomiska svårigheter. Snart vantrifdes han i ensamheten utan bildadt umgänge och finare lefnadssätt. Det gick som Geijer förespått: »Den borgerliga sfer, hvari man är född och uppfödd, bildar kring hvar och en ett slags naturlig atmosfer. Få gå utom den utan att förlora andan. Snarare går det an *uppför*, genom en småningom kommen vana af bildning. Olyckans ihärdiga skola kan äfven lära att uthärda fallet *utför*. Frivilliga språng i den ena eller andra riktningen lyckas sällan.»

1826 återvände Almqvist med hustru och barn till Stockholm. Äfven där hade han svårt att draga sig fram, särskildt den första tiden. Han fick lifnära sig med renskrifning och liknande, tills han blef anställd såsom lärare vid Nya Elementarläroverket. Det var en experimentalskola för nya pedagogiska försök, och Almqvist, som alltid hade ett lifligt intresse för undervisningsfrågor, gick helt upp i sin

nya verksamhet och uppskattades högeligen för sin utmärkta undervisning. 1829 blef han rektor och fick i uppdrag att författa läroböcker i skilda ämnen. Emellertid tröttnade han snart på det hela, hvilket ju icke var underligt, då han hade så många andra intressen, däribland sitt återupptagna författareskap. Han erhöll på egen begäran afsked 1841.

Som redan nämndt utgaf Almqvist efter Amorina intet af betydenhet under hela tjugotalet. Däremot började med år 1832 hans lifligaste författareperiod, sträckande sig fram till 1840; under dessa år utgaf han *Törnrosens bok.* Det är i de fjorton band, som denna publikation omfattar, man har att söka, dels det bästa af hans nyromantiska skrifter, dels de första spåren af hans realism. Åtskilligt af hvad han utgifvit under dessa år går säkert tillbaka till tjugotalet, som jämte trettiotalets första år (på sin höjd till 34—35) betecknar höjdpunkten för hans nyromantiska författarskap.

Det centrala i Almqvists personliga tankelif utgör hans förhållande till kristendomen. Den ortodoxa luteranism, i hvilken kristendomens känsloinnehåll stelnat och förtorkat i en serie af formler, hade redan genom morfaderns och moderns inflytande upplösts i mystik. Almqvist var och förblef hela sitt lif igenom pietist och mystiker. Gud är för honom icke dogmernas gud, icke lagstiftaren, icke ordningens gud, utan kärlekens. Man lär känna honom icke genom uppenbarade böcker, icke genom förståndet eller *reflexionen,* som Almqvist uttrycker sig, utan genom känslan, genom ett mystiskt genialt förnimmelsesätt, hvad Schelling kallar för *intellektuell åskådning.* Det är detta samlif med Gud, denna himmelska känsla, detta återspeglande af det hela i individens inre, som Almqvist betecknade som sitt Törnroslif.

Samma mystiska grundåsikt genomströmmar äfven Almqvists uppfattning af moralen. För rätten och de traditionella moralreglerna har revolutionären Almqvist intet sinne. Samhällsmoralen är för honom endast en samling af yttre påbud, hvilka likgiltigt kunna hållas eller brytas. Han talar om dem på samma sätt som Jesus till fariseerna om Mose lag. Den verkliga moralen består däremot i, att man fördjupar sig i Gud, öppnar sitt öra för hans röst och låter denna omedelbart bestämma ens handlingar, liksom instinkten bestämmer djurets. Almqvist uppskattar en handlings värde efter motivets värde; det är *känslan* ensamt, som bör lag-

stifta för människans handlingar. Äktenskapets moralitet består icke i, att parterna äro förenade genom någon yttre ceremoni, genom vigsel eller någon art af juridiskt kontrakt, utan däri, att de uppgå i hvarandra med sann och ren känsla. Den människa står högst, hvilken lefver instinktivt med djurets säkerhet på ett högre område, utan reflexion, i ren känsla. Almqvist har tecknat en hel serie af idealgestalter, som belysa denna sats: Tintomara, Signora Luna m. fl.

Det är också känslan, som utgör den högsta principen i hans konstfilosofi. Han böjer sig icke heller på detta område för några yttre regler, utan hvad skalden i hänförelsens ögonblick skådar i sitt inre, är det högsta. Almqvist trodde på sin inspiration som Sokrates på sin Dämon och lät icke den kyliga reflexionen sedan ändra i det nedskrifna. Han griper eller förkastar efter behag, och han är höjd öfver alla verklighetskraf och alla yttre hänsyn. Konsten, säger han, är paradisisk, den vet icke af godt eller ondt. Lika litet bekymrade han sig om *historisk* trohet, till och med om det var historiska händelser han ville skildra som i *Hermitaget*. Äfven sannolikhet och sammanhang lät han stundom fara och älskade ofta att hopa orimligheter och paradoxer i en sådan grad, att han blef verkligt stillös (se t. ex. *Sviavigamal*). »Så jag målar, donna Bianca, ty så roar mig att måla.» I denna maxim har Almqvist uttryckt det centrala i sin nyromantiska poetik. Det är *l'art pour l'art*-teorien i all sin suveränitet.

Sådana äro några af hufvudpunkterna i Almqvists nyromantiska åsikter, hvilka finna sitt uttryck i berättelserna under denna tid. Hans konst är, äfven den, mystik: bak de yttre tingen skymtar han djupare sanningar; det yttre är endast en symbol för det inre. Också älskar han långt mera att antyda än att utföra. Ofta afslutar han en mening utan att helt uttala det afgörande ordet. En händelse, en scen för han fram till kulminationspunkten, men lämnar den därefter. Mycket af Almqvists finaste konst kommer fram i dessa drag. Han sätter genom dessa medel läsarens fantasi i rörelse och för honom bort med sig till drömlandet. Ofta är denna suggestion af rent musikalisk art.

I full öfverensstämmelse med detta betonande af fantasiens suveräna rätt kallade Almqvist sin Törnrosens bok

Fria fantasier eller en irrande hind. Det är icke lätt att afgöra, hvarifrån Almqvist fått tanken att under en dylik gemensam ram samla sin pennas alster. I någon mån erinrar den om anordningen i Honoré de Balzacs *Comédie humaine*, men mera till programmet än till utförandet, ty om någon inre plan kan man ej tala i Törnrosens bok. »Den kom aldrig att bilda ett enda stort, ordentligt och förståndigt helt.» Balzacs jättecykel började dessutom ej utkomma förrän 1842. Troligen har idéen ett annat ursprung. Sedan Galland utgifvit sin upplaga af Tusen och en natt, kommo ramberättelserna på modet och blefvo mycket vanliga i sjuttonhundratalets franska boudoirlitteratur. Äfven nyromantikerna gjorde gärna dylika samlingar. De mest bekanta äro Tiecks »Phantasus», och Hoffmanns »Serapionsbrüder». Möjligen är det den förre, som gifvit Almqvist idéen. Jämförelsen med Decamerone, som någon gång gjorts, är däremot rent yttre.

Den svaga tråd, som förbinder de olika berättelserna med hvarandra, består däri, att de förtäljas på Jaktslottet i den bildningscirkel, som herr Hugo Löwenstjerna inrättat. Huru denna uppkommit, berättas i den första af dessa historier, *Jaktslottet*, hvars hufvudsakliga intresse beror på de mästerliga landskapsbeskrifningarna, och på teckningen af de olika uppträdande. Där möter oss först herr Hugo Löwenstjerna själf, den något pedantiske hofmarskalken med sitt humoristiskt godmodiga sätt och sina vidsträckta intressen. Ett stycke af Almqvists kamreraresjäl, men den bättre delen har fått sin plats i denna skapelse. Den viktigaste af de öfriga personerna är Richard Furumo, hvilken är den förnämste berättaren. Han är också Almqvists andra jag, en inkarnation af poeten, svärmaren, naturdyrkaren och den kristne. Det är han, som nedstörtar synderskan Magdalena i forsen, just då hon håller på att sjunga en af sina forna fromma visor. Richard är glad öfver sin handling, ty han anser sig därigenom räddat en själ åt himmelen. Kring hofmarskalken och Furumo tecknar sig mer eller mindre tydligt en rad af andra personer: Onkel Andreas, ärkeromantikern Julianus, tant Eleonora, fröken Aurora, Julianus' blifvande maka, och Frans.

För öfrigt finnes det litet af hvarje i dessa små läckra häften. *Hinden* och *Baron Julius K.* utgöra i viss mån en

fortsättning af Jaktslottet, ty det är dess innevånare, som uppträda handlande i dessa berättelser. I *Hermitaget* har man en historisk roman från folkungatiden, men trots det omisskänneliga inflytandet från Walter Scott utan all historisk lokalfärg. Det är en fantastisk skildring, hvars psykologiska innebörd är typisk för Almqvist: Konung Waldemar älskar klosterjungfrun Jutta. Han går under, därför att han, i stället för att följa sin naturs djupaste kraf och fasthålla vid den älskade låter förleda sig af sin gemål, Sofia, att öfvergifva henne. Sofia representerar det konventionella i samhället: en förfärlig ordning lik »rutorna på vårt schackbräde».

Af samtiden beundrades bland Törnrosbokens skildringar framför allt *Ramido Marinesco* och *Signora Luna*. Båda dessa äro i dramatisk form, och Atterbom nämner till och med Shakespeares namn i samband med dem. Denna jämförelse är dock endast så till vida riktig, som de tydligen äro inspirerade af dennes komedier. Äfven från Victor Hugo har Almqvist i detta, liksom i andra arbeten från denna tid, lånat åtskilliga drag. Det är det paradoxala och teatraliska, sinnet för en yppig lokalfärg i spansk stil, hufvudsakligen uppenbarande sig i en smak för vackert klingande namn, som anslagit besläktade strängar i Almqvists själ. Men om man svårligen kan förneka det teatraliska i dessa stycken, äro däremot deras dramatiska egenskaper mera tvifvelaktiga. Båda utgöras af händelser utan verklig progression och dessutom oklara i sin grundtanke. Deras komposition är närmast musikalisk. Om det emellertid finnes något som dramat icke kan fördraga, är det oklarheten. Den, som skall skrifva dramer, måste till fullo förstå »konsten att sluta stycken».

Ramido Marinesco är därför endast en följd af effektfulla scener, skrifna med en slags spansk grandezza i växlande, ofta praktfulla, men stundom ej otadligt behandlade versformer. Hjälten är Don Juans son, en vek och svärmisk yngling, uppfostrad fjärran från världens ondska på ön Majorca. På moderns, Donna Biancas, uppmaning drager han till sitt fosterland, Spanien, för att fästa sig en brud. Fyra olika gånger sammanträffar han med en kvinna, som vinner hans kärlek, men hvarje gång upplöses äfventyret på samma sätt. Det visar sig, att den tillbedda är hans syster, och

förtviflad drager han tillbaka till ön Majorca. Hela hans kärlekssträngtan samlar sig nu kring en tafla, föreställande en himmelskt skön kvinna, som hans fader fordom målat med gift från »baleariska ormar». Han öfverhöljer den med kyssar. Giftet gör sin verkan och dödar Ramido Marinesco.

Hvad är nu grundtanken i denna dikt? Enligt Atterbom består den däruti, att Don Juan gör bot för sina synder genom att tvinga de kvinnor, hvilka han tidigare förfört, att hata honom. För att blifva hatad af Donna Bianca mördar han således sin egen son. Obestridligen ett egendomligt tillvägagående för att sona sina synder! Runeberg har vidare utfört Atterboms tanke och anser, att det är skönt och konsekvent, »att härjningen af en förstörare, som framgått, visas först, och att förstöraren själf framställes sedan, blickande tillbaka på sitt verk, besannande dess oväsentlighet, dess fördömelse, och lösryckande sig med smärta och salighet från det ljufva gift, hvarmed han förpestat sin bana, från sitt svallande blod, sin yra, sin sinnliga fröjd och själfviska hjärta». Almqvist svarade själf, då man framlade för honom Runebergs förklaring, att den kanske var riktig, men att han i hvarje fall icke haft den i tankarna, då han nedskref dikten. Sannolikast förefaller det mig, som om man äfven här hade ett utslag af Almqvists dunkelt tänkta fatalism i en halft naturalistisk form: Don Ramido dör såsom ett offer för faderns missgärningar.

Således är äfven Ramido Marinesco ett stycke Schicksalstragödie. Detta gäller i ännu högre grad om *Signora Luna.* Äfven i detta drama är det yttre tillfälligheter, som drifva sitt stygga spel. Endast i Signora Lunas eget öde finnes mera konsekvens, men det är icke dramatiskt utveckladt. Hennes historia lära vi endast känna genom en berättelse.

Det var med full afsikt, i kraft af sin nyromantiska uppfattning af skaldekonstens väsen, som Almqvist på detta sätt lät en viss halfskymning falla öfver sina stycken. Han ville gifva en serie af fantastiska scener, uppburna af en spekulativt djupsinnig tanke, som skulle bilda en brygga mellan det himmelska och det jordiska. (Jämför i Jaktslottet Frans och Julianus' samtal i grufvan.) Denna tanke skulle emellertid icke låta rationellt upplösa sig, utan något dunkelt och ogenomträngligt skulle hvila öfver den, så att dess hemlighetsfulla fantastik så mycket starkare berörde läsaren.

Bäst är kanske denna lek genomförd i *Drottningens juvelsmycke*. Jämte Atterboms Lycksalighetens ö och vissa af Stagnelii dikter tillhör väl denna novell det yppersta, som den svenska nyromantiken frambragt.

Hufvudpersonen i denna berättelse är Azouras Lazuli Tintomara. Det antydes, att Tintomara är androgyn. Begreppet är hämtadt från Plato. »Med androgyn», säger en af personerna i boken, »förstod man något besynnerligt, ja mystiskt. Man har trott, ser ni, att människan ursprungligen blott skapades till *människa*. Icke man och ej kvinna, utan rätt och slätt *människa*. Jag vet likväl icke, om med androgyn bör förstås en varelse, som är *ingendera* könet eller *bäggedera*. Det förra synes ytterst melankoliskt; på det senare åter hafva de gamle mycket tänkt. Det vore nämligen i senare fallet, min vän, en helhet, som i ett väsende förenade bägges arter. Ja allt, alla sfärer, alla riktningar; som kunde vara själf hvad det i hvarje ögonblick önskade, utan en annan: som kunde (för att fortsätta i poetens stil) vara 'hjälte, jägare, en stormens och klippornas vän i skogen'; men ock en 'blommornas syster och vän hemma i den tjusande trädgården'.. som aldrig behöfde sucka, tråna, förgås af saknad eller längtan efter en *annan*; som ej vore fången under kärlekens behof, glädje eller kval» o. s. v.

Huru länge man än fördjupar sig i denna förklaring, lika klok blir man. Tintomara är androgyn. Det kan icke nekas, att fortsätter man denna tankegång till slut, kommer man närmast att tänka på ett eller annat missfoster. Till en viss grad hade därför Hagberg rätt, när han anade något, frivolt och till och med perverst i ämnet. Motivet går också- som jag på annat ställe visat, tillbaka till den franska boudoirromanen. Den tjusning Tintomara utöfvar förefaller något universell. Hennes fägring är öfver all beskrifning; hennes smidiga växt betraktas af alla, både män och kvinnor med »särdeles ögon». De brinna för henne af en mystisk kärlek. Förälskad i denna vackra varelses förtrollande egenskaper är det, som den unge Mannerhjelm gifvit sig döden genom att svälja en pärla, som hon burit i sitt hår. Förälskad i henne har den unge Hedensköld ridit mot Haga grindar och krossat sin panna, och förälskad och förtviflad har Nichols kastat sig i Norrström. Fröken Josefine R., grefvinnan Amelie S. och allas beundran Sara N. hafva för

hennes skull afhändt sig lifvet. Det är för hennes skull, som Gustaf III gått på den maskerad, där den dödande kulan träffar honom. Men Tintomara älskar ingen. Hagberg borde emellertid också framhållit, att Almqvist sorgfälligt undvikit att utveckla det frivola, som låg i ämnet. Tintomaras misstänkta natur gifver icke anledning till en enda osedlig situation. Hon är, som Atterbom i sin anmälan uttryckte det, endast androgyn till sin själ. Man bör icke släpa Tintomara inför polisdomstol. Feerna hafva hittills varit be friade för att redogöra för sin moral.

Tintomara är framför allt en symbol, i hvilken Almqvist uttrycker sin uppfattning af det djuriska. Hon är en syster till alla dessa andra väsen, hvilka lefva på en högre nivå, endast i kraft af en instinkt. Men sök icke efter den djupare betydelsen af Tintomaras väsende! Hon är blott en ljusstråle, som speglar sig och återstrålar på tusende olika sätt. Hon är endast medelpunkten i en serie förvecklingar, hvars oskyldiga orsak hon är. I realiteten är hon för oss en ung, täck och behagfull dansös, som stundom roar sig med att i all oskuld utkläda sig i gosskläder. Det hela är äkta nyromantiskt, en fantasiens lek, ett *badinage*, en såpbubbla, som gnistrar i solljuset — och springer sönder, innan man riktigt fått ögonen på den.*

Denna roman, hvars händelse är förlagd till Gustaf III:s tid — konungens mord bildar centrum i skildringen — utgör höjdpunkten af Almqvists alstring under denna period. Med en utomordentligt graciös konst har det lyckats honom att återuppväcka hela rococon. Tidsstämningen sväfvar som en doft öfver det hela. Underbart vacker är denna morgon i skogen utförd, då Tintomara — för öfrigt barockt nog — faller för en kula. Själf intager hon sin plats i detta galleri af Almqvistska kvinnogestalter, som tillhöra de ypperst tecknade svenska litteraturen äger.

Midt i denna fantastik höra vi toner, som båda en annan diktning. Tintomara är icke döpt. »Döpelsens heliga ... heliga ... huru heter det? ... scen, nej akt; så är det.» —

* Jmfr min uppsats: *Till Tintomara-motivets historia,* där själfva motivets karaktär utförligare analyserats. I slutet af denna uppsats antydes det, att Almqvists närmaste förebild vore att söka på tyskt område utan att något särskildt mönster angifves. Vid en förnyad genomläsning af »Wilhelm Meister» har jag emellertid öfvertygat mig om, att det är Mignongestalten, som utgör den egentliga förebilden för Tintomara, fast jag icke här närmare kan utföra denna jämförelse.

Och som motto läses på bokens titelblad: »Två ting äro hvita: Oskuld — Arsenik.» Det är samma tanke, som Taine några år senare skulle uttrycka i en lika kraftig, ofta citerad sentens.

Dylika ord och scener äro redan förebud om Almqvists radikalism och naturalism.

III.

Af sådan art voro Almqvists romantiska drömmerier, hvilka så förunderligt väl gifva uttryck åt hela hans skaplynne. Ty han älskade icke att öppet uttala sina meningar. Det halft utsagda, det hemlighetsfulla, det intima låg på ett helt annat sätt för hans väsende. Att uppstiga i katedern och hålla tal passade honom icke, men ett förtroligt samtal i skymningsstunden vid brasans halft utbrända glöd, då minspelet och stämmans tonfall säga lika mycket som orden själfva, öppnade just de rika källorna i hans själ. Öfverallt i sina skrifter insinuerade han och ironiserade och lät tankarna brytas och speglas i tusende facetter och i bakgrunden skymtades alltid en symbol, som gaf djupare mening åt taflans figurer.

Under det att Almqvist, fördjupad i sina Törnrosdrömmar och, på sätt som redan är berättadt, lifnärde sig med renskrifning samt tjänstgjorde som rektor vid en skola — det är hårdt för genierna att lefva i Sverige — kom hela den nya tiden från alla sidor öfver honom med väldig kraft.

Redan från början följde han med intresse de nya företeelserna här hemma och såg, huru Aftonbladet dag ifrån dag vann terräng. Men framför allt var det de sociala och litterära företeelserna i Frankrike, som tillförde hans diktning nytt blod.

Där hade under restaurationstidens politiskt tryckta förhållanden Rousseauismen dykt upp i nya och egendomliga former. Först och främst hade grefve Saint-Simon i en lång följd af skrifter framlagt sina geniala, om ock i mycket bizarra förslag till samhällets omdaning. Det var det fjärde ståndet, som i honom fann sin talman. Han är grundläggaren af socialismen såväl som af positivismen. Saint-Simon for-

drade rätt för arbetarna till bättre lefnadsförhållanden och upptog äfven från nationalekonomisk synpunkt kvinnofrågan på sitt program. Hela den unga generation, som omkring 1830 gjorde sitt inträde på den litterära och politiska skådebanan, lyssnade till dessa läror, och många blefvo hans ifriga anhängare för lifvet. Själf fick han icke upplefva de första försöken att föra hans idéer ut i verkligheten, men efter julirevolutionen och efter 1848 sökte hans lärjungar på olika sätt att förbereda framtidsstaten. Uppnådde de tills vidare intet annat, så blefvo åtminstone dessa åsikter kända, och äfven svenska tidningar från denna tid hafva mycket att berätta om socialismen i Frankrike.

Redan Saint-Simon var fullt medveten om sina idéers djupt kristliga karaktär. Dock var det närmast en annan man, som framhäfde denna sida af läran, hvilken så mycket erinrade om urkristendomens oskuldsfulla former. Abbé de Lamennais sökte reformera kristendomen, i det han betonade dess praktiska sida som kärlekens religion och mindre såg på dogmerna än på innehållet. Efter julirevolutionen sökte han rycka kyrkan med i de folkliga frihetsrörelserna. Han bannlystes därför af påfven, underkastade sig först, men 1834 bröt han öppet med kyrkan genom sin skrift *Paroles d'un croyant* och aflägsnade sig sedan alltmera från den officiella kristendomen och fördjupade sig i socialismen.

Och dessa kristligt humanitära idéer vunno hastigt utbredning i litteraturen. Man återfinner dem hos alla tidens förnämsta författare i Frankrike, hos George Sand, Victor Hugo och Eugène Sue. Förhållandet är ungefär detsamma i England, där Dickens m. fl. gjorde sig till tolk för liknande läror.

Det var hela denna idébölja, hvilken nu under trettiotalets första år strömmade in öfver Almqvist och förmälde sig med hans föregående åsikter.

Strängt taget var allt detta nya icke nytt för honom. Det var endast konsekvenser, dragna ur denna Rousseauism, som han insupit med modersmjölken, och som han redan i tidigare skrifter förkunnat, om också många gånger i en dunkel form. Men när han nu rundt omkring sig hörde alla dessa röster, som ljudeligt och utan fruktan uttalade, hvad han i Sverige, där teologien och prästerskapets ställning

var och är starkare än kanske i någon annan europeisk stat utom i Ryssland, knappast vågat hviska, då kunde han själf icke tiga längre. Dagligen såg han, huru de liberala åsikterna trängde igenom. Skulle det månne icke äfven finnas plats för de sociala reformkraf, som han själf redan så länge och så hopplöst burit i sitt inre?

Men hur förmälde sig nu allt detta med hans nyromantiska ståndpunkt? Fosforismen var ju reaktionär till sina syften, och aldrig hade den varit reaktionärare än under trettiotalet, då den tydligen kände, att den kämpade för sitt lif. Almqvists ställning till nyromantiken hade emellertid alltid haft en särskild karaktär. Han älskade nog dess fantastik, dess mystik och svärmeri, men i grund och botten voro hans drömmar af en helt annan art än vare sig Geijers eller Atterboms. Den senare hade under sina barnaår suttit nere i en aflägsen krok af Östergötland och läst Björners kämpadater, och han behöll alltid smaken för det historiska, det förflutna, det minnesrika. Hans ideal var medeltidens feodalstat och fast god protestant, kan det icke nekas, att han hyste vissa hemliga, estetiskt katolska sympatier. Almqvist däremot hade framlefvat sina första år i en luft, genompyrd af sjuttonhundratalets idéer. Liksom hela upplysningstiden saknade han i hög grad historiskt sinne och såg abstrakt på alla sociala företeelser. Det förflutna tjusade honom icke heller öfver höfvan. Hans drömland låg i det fjärran blå, en feernas lycksalighetsö i framtidens ocean. Det är därför som alla hans idéer, äfven om de äro nyromantiskt färgade, långt mera erinra dels om sjuttonhundratalets materialism, dels om den kommande positivismen och utvecklingsfilosofiens läror. Vi hafva sett, huru man bak hans fatalism skymtar ärftlighetsbegreppet, och hans mystiska upphöjande af det djuriska är intet annat än den följande tidens betonande af instinktslifvets berättigande i människan. Så förebådar han på alla områden positivismens idéer i moral och psykologi. Almqvist tillhörde, såsom man sade i Tyskland, nyromantikens vänster liksom Atterbom dess höger. Det är alldeles riktigt, då Lysander, fastän utan tillräcklig motivering, jämför honom med Heine. Historiskt intager han samma plats som denne. Han upplöser nyromantiken och inleder realismen och radikalismen.

Därför utvecklade sig också hans fantastiska och my-

stiska världsåskådning småningom till radikal opposition i politiskt, religiöst och socialt afseende och det så fullständigt, att man i många fall först på åttiotalet hörde samma tankar uttalas.

Det är icke lätt att i närvarande ögonblick exakt angifva, när Almqvist själf nått fram till denna nya ståndpunkt. Det var först åren 1838—1840, som han uttalade sina tankar, men i verkligheten ligger hela processen tidigare; troligen är han redan öfver gränsen 1834 eller senast 1835.

Redan i Törnrosens bok finna vi utslag af dessa nya tankar. Tidigast kan man på det rent konstnärliga området iakttaga, huru Almqvist närmade sig realismen. Det är t. ex. betecknande, huru intresserad Almqvist är af att skapa lokalfärg i vissa af sina arbeten, fast ingalunda i de historiska eller arkeologiska försöken, som man skulle kunnat förmoda.

Samtidigt varseblifver man, huru han anslår hvardagstonen i sina berättelser. Redan i *Jaktslottet* finnes antydningar därtill fast icke alltid fullt lyckade. Såsom Atterbom anmärkte, framträda ofta detaljerna för mycket på det helas bekostnad. (Se t. ex. Richard Furumos och Julianus' samtal om Magdalena, hvilken högstämda skildring humoristiskt är inskjuten i en hvardagskonversation angående de framsatta maträtterna.) *Baron Julius K.* är synbarligen ett något ironiskt försök i Fredrika Bremers stil; till och med personnager ur hennes romaner, Mamsell Rönnqvist med sina pullor, uppträda.

Omöjligt är det icke, att Balzac under dessa år inverkat på Almqvist och fört honom fram mot den brutala skildringen i *Det går an.** Säkert är i hvarje fall, att han från och med midten af trettiotalet är på god väg att förändra hela sitt romantiska manér, och i slutet af decenniet är han fullt herre öfver sitt nya skrifsätt. *Colombine*, som äfven på grund af sin tendens hör hit, utmärker sig genom ett särdeles djärft samtalsspråk. I *Araminta May* finna vi en liten verklighetsbild, tecknad på grundvalen af de tvenne motsatser, som Almqvist ständigt fasthöll: landtlifvet och stadslifvet. Det är en liten hvardagshistoria, i hvilken med älskvärd

* Säkert spårar man Balzacs inflytande i *Amalia Hillner* med dess långa juridiska utredningen af en arfshistoria. Det var Balzac, som i romanen införde dylika detaljerade juridiska spörsmål. (Se t. ex. romanen *César Birotteau* m. fl.) Almqvists behandling af dessa problem skiljer sig emellertid vida från fransmannens.

skälmaktighet skildras en kärlekshistoria mellan den unge grosshandlaren herr Fabian och fröken Henriette, en förtjusande ung stockholmska, med icke så litet af fransysk grace och esprit öfver hela sitt väsende. Betecknande för Almqvists realism äro sedan hans folklifsskildringar, af hvilka den första är *Skällnora kvarn* (1838), som följes af *Grimstahamns nybygge* (1839) och *Ladugårdsarrendet* (1840). Till denna grupp höra äfven *Kapellet* och *Det går an*. Dessa skrifter beteckna höjdpunkten af hans konstnärliga alstring under denna hans sista period.

Utan tvifvel var det ej minst ekonomiska orsaker, som i det längsta höll honom tillbaka från att öppet uttala sin mening och angripa den samhällsordning, som han hatade med en känslofilosofs hela glöd. Ännu i slutet af 1830-talet hoppades Almqvist erhålla en eller annan anställning i statens tjänst, och man ser tydligen af dessa års händelser, att han först brände sina skepp, då han ansåg allt hopp vara ute. 1837 aflade han prästexamen i Uppsala. Ett egendomligt steg af en man, som icke var ortodoxt rättrogen! Månne Almqvist denna gång var fullt medveten om sina afsikter? Säkerligen var det åter ekonomien, som i någon mån spelade in, då han tog detta steg. Han kunde ju inför sitt samvete försvara sig därmed, att han var kristen, visserligen icke dogmfast lutheran, men en Jesu efterföljare, som gärna ville utbreda dennes kärleksverk bland människorna. Men dessutom föresväfvade honom tydligen en annan plan, att döma efter ett bref, som Hazelius skrifvit till honom. Han ville in i kyrkan för att såsom präst bryta med den, liksom Lamennais 1834 hade brutit med påfvekyrkan. Det var hans diaboliska afsikt att, sedan han väl en gång erhållit en fast plats, uttala alla sina afvikande meningar och göra ett affall, så eklatant, att hela den förhatliga statskyrkan skulle darra i sina grundvalar. Något ämbete erhöll han emellertid icke, hvarken då eller senare.*

Samtidigt speciminerade han för en professur i estetik och moderna språk i Lund. Redan i början af året 1839 blef det emellertid tydligt, att han skulle blifva förbigången. 1840 i mars utnämndes också hans medtäflare och forne motståndare C. A. Hagberg till platsens innehafvare.

* Om man undantager, att han på kronprins Oskars speciella föranstaltande blef regementspastor med 150 kronors lön.

Denna missräkning tog djupt på Almqvist och framkallade den afgörande vändpunkten i hans lif, såsom det, sammanhållet med de följande händelserna, tydligen visar sig ur ett bref till Thomander, i hvilket han säger:

»Ehuru jag är lik alla menniskor deruti, att bestå af en blandning af fel och förtjenster, så skiljes jag likväl från de flesta deruti, att man hos mig hufvudsakligen fäster sig vid felen och hos andra hufvudsakligen vid förtjensterna. Jag vet icke, hvilken bana en nådig Gud för mig kan hafva utstakat: likväl saknar jag, om jag bara vill, hvarken humor eller satir, så att det skulle nog också en dag kunna falla mig in, att taga folk i svansen, draga dem på land, sätta deras egenskaper till allmänt skärskådande och bli en informator in extenso. Höflighet och kärlek är hvad som roar mig mest, endast för nöds skull kunde jag lemna dem... Du skall icke höra mig klaga vidare... Jag får nu förtäras, förstöras i uselt kraftdödande arbete utan värde, efter omöjligen någon hjelp, något biträde kan finnas.»

Det var i denna dystra, på en gång förtviflade och krigiska stämning, som Almqvist befann sig under åren 1838—1839. Så fort det stod klart för honom, att alla vägar voro stängda, bröt han också hänsynslöst med samhället. Ännu 1838 tvekade han och lät makulera *Det går an* såväl som *Det europeiska missnöjets grunder;* den senare skriften såg först dagens ljus 1850. Men 1839 hade han bestämt sig. Då utkom novellen *Det går an* och dramat *Amorina.* Den senare väckte dock icke något uppseende under de följande upprörda förhållandena. Och från och med oktober samma år tillhörde Almqvist Aftonbladets redaktion.

Utgifvandet af *Det går an* äger i vår litteraturs historia samma symboliska karaktär som den Crusenstolpeska rättegången och Geijers affall i politiken. Den betecknar den nya riktningens genombrott. Med denna novell håller tendenslitteraturen, som skulle behärska hela fyratiotalets diktning, sitt inträde i litteraturen.

Jämför man *Det går an* med de föregående realistiska försök, som Almqvist gjort, är afståndet stort. De förra erinra närmast om den realism, som slår upp i tidens bondeidyller, sådana som George Sand och Auerbach eller senare Björnstjerne Björnson skrifvit. Men när man läser *Det går an* tycker man sig bläddra i en tendensnovell från åttiotalet. Den står ensam i hela den dåtida litteraturen. Det kan således icke förvåna oss, om samtiden på en gång häftigt upprördes och icke förstod den, utan missuppfattade tendensen och fann hela skriften rå, prosaisk och samhällsupplösande.

I *Det går an* framträder Almqvists åsikt om kärleken och äktenskapet fullt färdig och genommotiverad. Hans teori kompletteras sedan genom Europeiska missnöjets grunder, och för dess fulla förstående är det skäl att äfven taga hänsyn till vissa uttalanden i *Monografien*. I allt väsentligt är emellertid hans ståndpunkt densamma som i skriften från 1816, *Hvad är kärlek?**

Själfva händelsen i Det går an är som bekant, att på en mälareångbåt sammanträffa en underofficer, Albert, och en glasmästaredotter från Lidköping, Sara Videbeck; tycke uppstår emellan dem, och under resan, som varar flere dagar, ingå de hjonelag, och särskildt kvinnan förklarar bestämdt, att hon icke önskar, att denna förbindelse skall helgas genom vigsel. Om nämligen en dag deras kärlek toge slut, skola de hafva full frihet att skiljas, så att de icke behöfva vara förenade af yttre skäl. Ingen egendomsgemenskap får heller finnas mellan dem, utan hvar och en försörjer sig själf. Man bör lägga märke till, att det är kvinnan, som frambär dessa åsikter, hvilka hon vunnit genom sitt eget lifs erfarenhet, enär hennes föräldrars äktenskap på grund af faderns supiga lefnadssätt varit mycket olyckligt. Albert däremot skulle helst vetat ingå ett vanligt traditionellt äktenskap, och han framkastar också tanken på barnen. Betydelsefullt är det äfven, att både Albert och Sara tillhöra underklassen. Almqvist har särskildt framhäft detta genom att göra Albert till underofficer. Han vill därmed angifva, att det problem han behandlar berör hela samhället, icke blott öfverklassen. Vidare har han skarpt betonat, att kärleksproblemet sammanhänger med ekonomien — det är därför som han gjort Sara till en så kraftig hushållerska.

För att fullt förstå innebörden och betydelsen af detta för sin tid ytterst intressanta och revolutionära arbete är det nödvändigt att undersöka, på hvilka vägar Almqvist nått fram till sin teori. I korthet låter denna fråga besvara sig därmed, att det dels berodde på litterär inverkan, dels på grund af hans egen lifserfarenhet.**

* Sylwan påstår motsatsen, emedan Almqvist i denna ungdomsskrift ej framhäft skilsmässan. Men denna är endast en särskild konsekvens af hela den ståndpunkt han redan där intager.

** Det är icke Jung-Deutschland, icke heller George Sand, som utgör närmaste förebilden för Almqvists uppfattning af äktenskapet såsom Ahnfelt säger; icke heller är det endast på grund af egen lifserfarenhet, som han format sin teori — en åsikt, som häfdas af Sylwan.

Hvad det senare momentet beträffar, är det nog att erinra om, att hans föräldrars äktenskap hade varit olyckligt. Hans eget äktenskap med bonddottern hade icke heller utfallit efter förväntan. Skillnaden i bildningsgrad, möjligen äfven andra orsaker, gjorde att makarna snart gingo ifrån hvarandra. Almqvist hade således hela sitt lif igenom haft rikliga tillfällen att tänka öfver äktenskapet.

Men Almqvists teori är icke en isolerad företeelse. Den utgör blott en speciell punkt i en lång idéutveckling, och i samtidens litteratur finnas bestämda förebilder till åtskilliga af hans egna tankar. För att finna hans åsikters plats i kedjan måste vi gå tillbaka i tiden till rörelsens början.

Jämför man då kvinnans ställning i våra dagar och den någorlunda aktning, i hvilken äktenskapet nu mera hålles, med motsvarande företeelser i början af sjuttonhundratalet, är skillnaden ofantlig. Kvinnan äfven i de högsta klasserna fick då så godt som ingen boklig uppfostran, i hvarje fall endast af den ytligaste art. Hon bortgiftes tidigt, ofta redan vid femton års ålder. Som ett barn trädde hon således in i äktenskapet. Efter hennes tycke frågade man icke. Särskildt i de högre kretsarna var äktenskapet nästan uteslutande baseradt på ekonomiska eller liknande yttre sociala fördelar. När makarna sörjt för ättens bestånd, gingo de också ofta hvar sin väg; mannen återvände till sina älskarinnor, och hustrun uppsökte bland sin umgängeskrets en eller flera tröstare. Kärlek mellan makarna betraktades nästan som en anormalitet. Man skrattade däråt, och när en af tidens memoarförfattare berömt prinsen af Conti för hans kärlek till hustrun, tillägger han: *Cependant il a des maitresses; c'est la règle.* Också är denna tids historia öfversvämmad af äktenskapsskandaler af den mest upprörande beskaffenhet, och hvilkas slutakt ofta utspelades inför domstolarna. Än är det en förnäm dam, som, då mannen stämt henne, emedan hon rymt med en älskare, låter för att rädda denne instämma trettiofyra personer såsom vittnen, hvilka skola intyga, att de alla åtnjutit hennes gunst. En annan gång är det en kvinna af de högre kretsarna, som begår mened, förnekande att hon förut varit gift, för att kunna ingå äktenskap med sin rike älskare. Dessa förhållanden fortforo långt fram under adertonhundratalet. Det kan vara nog att erinra om den skandal, som beledsagade Georg IV:s skilsmässa från

sin gemål, Carolina af Braunschweig, och hvilken upprörde hela Europa.

Sådana voro regensens äktenskapsseder i Frankrike, och förhållandena voro icke bättre vare sig i England eller Tyskland, i S:t Petersburg eller Stockholm. Gustaf III såg nästan med oblida ögon en hofdam, som icke hade åtminstone en älskare. Om man får tro memoarförfattarna, tillämpade han samma fördomsfrihet i sitt eget äktenskap. Det var visst icke endast i de högsta kretsarna, som dylika erotiska oregelbundenheter förekommo, fast de naturligen där antogo de största proportionerna. Hvad skulle man i våra dagar säga om en biskop, hvilken hade förbindelser af den art, som skalden Esaias Tegnér? Det är ju äfven bekant, att August Blanche var oäkta son af en prästman. Friherrinnan Knorring skildrar i Torparen, huru patronen på godset gör en af pigorna hafvande och sedan utan att yppa saken bortgifter henne med en dräng. Dessa exempel utgöra icke undantag utan belysa de typiska förhållandena. Tidens romanförfattare, Blanche, Onkel Adam, skildra många dylika fall, som visa tillbaka till verkligheten. Öfverallt höll man ytterst strängt på äktenskapets form, på dess helighet, på dess oupplöslighet, men i praktiken omfattades det med föga aktning.

Om i vara dagar kvinnans ställning är långt bättre och äktenskapet, trots alla ofullkomligheter, står högre, beror detta icke minst därpå, att man sedan omkring etthundrafemtio år i alla europeiska litteraturer diskuterar de problem, som angå kärleken, äktenskapet och äktenskapsbrottet. I stort sedt har denna litteratur, långt ifrån att, som man ofta förebrår den, vara osedlig eller samhällsupplösande, förbättrat kvinnans ställning, ökat hennes fordringar och därmed äfven höjt äktenskapsmoralen.

Början till denna samhällskritik liksom alla den modärna tidens rörelser — vi hafva redan mer än en gång haft tillfälle att se det — är att söka i England och dess borgerliga litteratur. Redan i Richardsons roman *Clarissa* finna vi frågan vidrörd. Clarissa förskjutes af sin familj, emedan hon icke vill gifta sig med den rike man, som utvalts åt henne. Hon skändas af den person, hvars skydd hon sökt. Richardson varnar också föräldrar för att i lifvets viktigaste frågor tvinga sina döttrar. Fielding och Smollett verkade

i samma riktning genom att i lifliga färger skildra de härskande äktenskapssederna.

Det var dock först i Frankrike och Tyskland, som dessa idéer klargjordes och tillspetsades till lefvande problem. I början af sjuttonhundratalet härskade i det förra landet Racines romaneska uppfattning af kärleken, och detta ideal sammanfördes nu med den engelska samhällskritiken och gjorde därmed sitt inträde i verkligheten. Abbé Prévost, en af de första utbredarne af engelska idéer i sitt fosterland, behandlade i sin roman *Manon Lescaut* visserligen icke äktenskapet, men en annan närliggande fråga, nämligen galanteriets och kärlekens förhållande till hvarandra, ett ämne, hvilket sedan af Victor Hugo och Dumas fils framställdes ännu mera medvetet i socialt humanitär anda. Äktenskapsfrågan upptogs sedan af Rousseau och Goethe; af den förre i *La nouvelle Heloïse*, af den senare i *Die Wahlverwandtschaften.* Båda häfdade visserligen äktenskapets okränkbarhet och oupplöslighet men skildrade samtidigt med sådan sympati och sådan glöd kärlekens rätt, att läsarens indignation vände sig emot denna institution, hvilken stod i vägen för de älskandes lycka. Nyromantikerna gingo ännu längre, i det att de öppet bröto med äktenskapet både i lära och lefverne. I denna rent epikureiska anda är problemet behandladt i den för öfrigt obetydliga *Lucinde* af Friedrich Schlegel.

Redan i början af adertonhundratalet antog diskussionen om äktenskapet och kvinnans ställning en olika karaktär i olika länder, beroende på, om äktenskapsskilsmässa i dessa var tillåten eller icke. På det sättet uppkomma tvenne olika former; den ena är den anglosachsiska kvinnorörelsen, hvilken får en omedelbart praktisk riktning och närmast kämpar för kvinnans rätt till uppfostran och arbete. Skilsmässan, fast i England svår och dyr att erhålla, sätter henne dock alltid i tillfälle att i yttersta fall befria sig från mannen. Denna form af kvinnorörelse återfinns i Sverige hos Fredrika Bremer. Den andra är den franska, där man framför allt diskuterar de rent erotiska frågorna. Typisk för denna riktning är *M:me de Staël,* hvilken ungefär samtidigt med att Napoleon återinför det oupplösliga katolska äktenskapet, riktar en följd af angrepp emot det. Det är sedan följderna af det oupplösliga äktenskapet, äktenskapsbrottet, *l'adultère,* i alla dess former, hvilka man ifrigt diskuterar i Frankrike

ända till 1884, då lagstiftningen härutinnan förändrades. I närvarande ögonblick håller hela detta motiv på att försvinna ur litteraturen, hufvudsakligen emedan skilsmässolagstiftningen höjt äktenskapsmoralen. Och detta förhållande visar ju tydligt innebörden af hela denna så ofta misskända och missuppfattade litteratur.

En högst viktig insats i denna diskussion gjordes af socialisterna, af Saint-Simon och Fourier. De betraktade nämligen hela kvinnofrågan från allmänt social och icke minst nationalekonomisk synpunkt, icke endast som ett sentimentalt öfverklassproblem, som de skönlitterära författarna oftast gjort. Därför fingo de också skarpt fram alla de olägenheter, som utmärkte förhållandet mellan man och kvinna. Den fattiga kvinnan blef dels icke bortgift, dels drefs hon af nöden att prostituera sig. Hennes rika syster var icke lyckligare ställd. Hon hade ingen frihet i sitt val, fick icke följa sitt tycke, utan det var hemgiften, som bestämde äktenskapet. De botemedel, som vissa af Saint-Simons efterföljare föreslogo emot dessa samhällsolyckor, äro dock föga tillfredsställande. Enfantin gillade både äktenskapet på lifstid och lösare förbindelser samt förordade matriarkatet, att således endast modern skulle äga barnet. Fourier, uppfinnaren af phalanstèresystemet, utvecklade vidare konsekvent denna teori, då han i det närmaste gjorde kvinnan gemensam och lät barnen uppfostras af phalanstèren. Han upphäfde således fullständigt familjen.

Emellertid fingo åtskilliga af dessa åsikter strax ett stort inflytande, i det att de samtidigt inträngde i skönlitteraturen. George Sand framhäfver t. ex. just den rika kvinnans hårda öde, Victor Hugo m. fl. talade varmt för den prostituerade.

Dessa senare författare hafva troligen icke haft någon annan betydelse för Almqvist än, att han genom deras exempel uppmanats att bryta sin tystnad. *Colombine* och *Ifrån Leonard*, i hvilka kan kämpar för den prostituerade, utgöra emellertid paralleller till Dumas' och Victor Hugos arbeten. Colombine är vår svenska Kameliadam.

Däremot hafva de socialistiska författarne varit af grundläggande betydelse för Almqvist. Visserligen upptog han icke från dem teorien om kvinnans gemenskap — en åsikt, som står i den skarpaste strid med hela *Det går an*-läran — men liksom socialisterna uppfattar han problemet såsom berörande

hela samhället, ej endast öfverklassen, och betonar skarpt den nationalekonomiska synpunktens betydelse för frågans lösning. Och hans eget reformförslag är liksom socialisternas baseradt på en kritik af det nuvarande äktenskapet, prostitutionen och celibatet.

Detta framgår tydligt af följande tvenne citat ur Europeiska Missnöjets grunder:

»Att vigseln i sig själf kan utgöra en helig, vacker och vördnadsbjudande akt, nekar ingen människa. Men allmänna erfarenheten visar, att den *kan göras*, högligen ofta *verkligen göres*, och — hvad värst är — icke *kan hindras ifrån att när som helst göras* till medel i materialismens, bedrägeriets, rofferiets, våldets hand; och därvid tillfoga personer ett fördärf för hela lifvet, kanske för evigheten, långt utöfver många andra slags skador människor kunna göra hvarann, och som statsinrättningarne eljest äro rätt angelägna om att, äfven för de minsta fall, förebygga. Ibland alla par, som vigas, måste man utan öfverdrift tillstå, att med det större antalet tillgår så, att sedan den maskulina parten med vänliga fasoner förmått den andra till Ja och vunnit målsmäns bifall, får han offret genom vigseln fastsmidt, och tar nu dess egendom, likasom dess person, gör därmed hvad han behagar (blott med iakttagande af vissa yttre beskedlighetsformer), hvarpå han kan låta bli att unna den så kallade makan hvarken kärlek, godhet eller någonting mera än han själf tycker; ja, om han så vill, låta den borttyna ända till grafven, utan en gnista sol för dess ande, tröst för hjärtat, hugnad för kroppen; allt, nämligen, *såvida icke* den feminina parten tar sig före, att genom en motsvarande eller ännu högre stegrad elakhet, hårdhet eller list vinna öfvertaget och nedtrampa sin vederlike. Hvad sann sedlighet eller lycka skall finnas i detta, inser man: antingen A nedtrycker och förgör B, eller B borttrasslar och förstör A, så är däruti ej godt. Om *lugn* äger rum, utgöres detta omsider, i vanligaste fall, blott af det *tomma intet* dem emellan, till själ och kropp.* Och *sådana* kallas »makar»! Skall man aldrig kunna lära sig inse och erkänna det ytterst befängda och skadliga i allt detta?»

* »Enstaka undantag gifvas visserligen, då sann, andlig kärlek och hjärtlig öfverensstämmelse finnes emellan makar, och då till följe däraf inre sedlighet och lycka för dem äger rum. Men i *sådana* fall stå de just på det s. k. Detgåran-systemets grund, och äro till följe af *denna* grund (som här händelsevis medkommit), men i grunden af ingenting annat, i ett godt förhållande. Detta är i det gängse systemet blott en lyckträff, ett rent accidens. Statsinstitutionen, sådan den nu är, utesluter väl icke möjligheten af en sådan händelse; men den utgår icke ifrån nödvändigheten af någon sympatisk kärlek i andlig måtto, makarne emellan, såsom *oumbärligt och oeftergifligt* villkor får äktenskapet; därföre gifves ock, enligt denna institution, ingen säkerhet, ingen borgen för sedlighet och lycka.» *

Längre ned fortsätter han på följande sätt:

»Den (äktenskapsinstitutionen) utöfvar den mest förfärliga verkan till immoralitet och olycka för *hela den massa af personer, som icke inkomma*

* *Europ. Missnöjet,* Imperialoktavupplagan sid. 19.

inom kretsen af det vigda; och gör det genom den, icke i sakens egen inre och högre natur grundade, utan blott till följe af den yttre lagen uppställda råskillnad emellan rätt och orätt i denna väg, mellan kyskt och okyskt, som endast består i att vara vigdt eller ovigdt. Åt hela denna stora afdelning af ämnet har man i allmänhet lämnat alltför liten uppmärksamhet; den fordrade, för att riktigt utföras, sitt eget kapitel. Nu vidrör jag det allenast i förbigående, och påminner dig till exempel om det historiska urgamla faktum, att bordellerna leda sin upprinnelse från de religiösa institutionerna, ofta blifvit ordentligen inrättade för dessas skull, i närheten af kyrkor och såsom själf en art kyrkliga hus (detta bör icke förundra dig, då du vet hvad »socia» i en viss romersk kurialstil under medeltiden betydde); samt att i allmänhet allt hvad man i teologisk, kyrklig och juridisk mening kallar adulterium (äfvensom fornicatio o. s. v.) leder så hela sitt upphof ifrån conjugium, att det utan detta icke skulle vara till; hvaremot det i *sig själf* orena icke kommer i någon beräkning, i anseende till *denna* egenskap, för det adulteriska mera än för det conjugiala; hvarföre ock ett adulterium, att afsky på rätt grund, icke hittills blifvit statueradt. Jag vet, att utsikterna åt dessa håll genom sin nyhet skola förekomma djärfva; de behöfva också historien till sin ledning, på det att icke osanna beskyllningar måtte begås på någondera sidan. Hvad som emellertid genast kan inses, är den orättvisa och grymhet, som institutionen härmed utbreder öfver en så betydlig del af kvinnokönet. Ty, om det rörande karlarne kan sägas, att det beror på hvar och en af dem att fria och blifva gift, och dymedelst undfly det antingen (celibatoriskt) olyckliga eller (adulteriskt, fornicatoriskt) ärelösa, hvarmed institutionen belägger det ovigda lifvet i världen, så är detta däremot icke att framkasta emot kvinnorna. För mången af dem står det icke fritt att blifva gift eller icke (äfven till och med om hon begifver sig till den skändligheten att kasta sig i armarne på hvem som helst, för att inkomma på äktenskapets linie . .). Det kan således då icke sägas vara hennes fel, om hon förblifver ovigd. Men i detta alldeles oförskylda och af hennes tillgörande icke beroende tillstånd måste hon bekväma sig, *antingen till olyckan* (celibatoriskt) att tillbringa ett helt lif, sjukligt till själ och kropp, med eller utan hemliga (s. k. stumma) laster, dock alltid stridande emot Guds mening i skapelsen, utan uppfyllelse af ett ibland tillvarelsens hufvudändamål (generationen), och med saknad af den på en gång frommaste, ljufvaste och oskyldigaste glädje (att se sig fortsatt i ett barn: hafva dess kärlek till tröst och stöd); *eller, å andra sidan, till vanäran* (adulteriskt, meretriciskt), i fall hon vågar vara något åt det håll, hon — i bättre mening förstådt — skulle och just borde.»

Det är med dessa förhållanden i sikte, som han formulerat sitt eget äktenskapssystem, hvilket kan sammanfattas på följande sätt: 1) äktenskapet bör endast ingås af kärlek, icke af yttre skäl, ekonomiska eller uteslutande köttsliga;**

* *Europ. missnöjet* sid. 25.

** »Grundtanken i det ursprungliga *Det går an* kan kortast uttryckas på följande sätt. *För att sedlighet och lycka (så väl inre som yttre) skall kunna äga rum i förhållandet emellan man och kvinna, fordras oumgängligen, att hos dem inbördes måste finnas andlig kärlek till hvarann:* en enighetskänsla, åtminstone så stor, att, om den icke är alldeles fullständig (hvilket

2) makarne böra icke bindas genom vigsel för att kunna skiljas, utan att staten eller tredje person ingriper, om det skulle visa sig att föreningen vore mindre tillfredsställande;* 3) de böra icke vara ekonomiskt beroende af hvarandra utan försörja sig själfva. I Det går an hade föga talats om barnet, men i Det Europeiska missnöjets grunder yttrar han sin tanke äfven om denna fråga.** 4) Det är modern, som äger och uppfostrar barnet, hvilket äfven ärfver hennes förmögenhet.

Såsom konstverk betraktad står novellen *Det går an* mycket högt. De båda karaktärerna äro för ändamålet mästerligt lagda till rätta. Albert är en klok och praktisk karl med något sorglöst och ädelt i hela sin uppfattning. Sara är den rena småborgaremamsellen, tämligen vulgär både i sin uppfattning och jargon, kallt och småaktigt beräknande; likvisst är hon en präktig flicka och äger alla de förtjänster, som åtfölja dessa brister. Hon är redlig, pålitlig, och ur

emellan tvenne själar torde vara omöjligt att begära), den dock *öfverväger stridigheterna* i lynnena, och *en verklig själsöfverstämmelse* således, till större eller mindre, men dock alltid till någon betydlig grad, blir möjlig. Endast härigenom adlas det fysiska förhållandet mellan könen, emedan detta då icke framträder *ensamt*, eller ens *öfvervägande* materiellt, utan det kroppsliga, ehuru icke bortovarande, dock nedhålles till att allenast utgöra ett underlag, en fot, en jordisk bas för makarnes väsenden; men det ideala, religiöst rena, sköna och verkligt kärleksfulla bildar det öfre och härskande. Endast härigenom kan mannens och kvinnans sammanlefnad blifva god och i sann och oskrymtad mening, såsom grundad på en himmelsk princip och icke på en blott jordisk. Endast härigenom bevaras också släktet själf och dess fortsättning i möjligaste ädelhet; emedan barnen nästan alltid genom lynne och hälsa bära vittnesbörd om måttet och beskaffenheten af sina föräldrars kärlek till hvarandra. Detta senare är ytterst viktigt för staten att behjärta, emedan naturen af dess befolkning och skaplynnet hos uppkommande generationer bestämma samhällets framtid. (*Europ. missnöjet* sid. 22).

* »Inrättningen (äktenskapet) är i närvarande stund till sin idé sådan ännu, ehuru under tidernas lopp dess orimlighet, dess materiella riktning och dess fördärfliga verkan i talrika både psykiska, fysiska och ekonomiska hänseenden tvungit till inkonsekvenser eller *lof till skillnad.* Dessa medgifna lof äro dock för det mesta blott grundade på tillfälligheter och småsaker, jämfördt med det stora i saken; det, hvarföre skillnad egentligen just borde få äga rum (brist på tillräcklig själsöfverensstämmelse och andlig hjärtlighet mellan makarne), betyder inför institutionen så litet, att däråt knappt lämnas gehör. De tillåtna äktenskapsskillnadsfallen äro dock lika många bevis på, att institutionen *i sin grund* längesedan blifvit bruten och erkänner sin princips omöjlighet. Klart är också, att om man vill utsträcka lofvet för äktenskapsskillnader *så långt*, som till fullo behöfdes, eller, nogare sagdt, inrätta saken så, att makar *alltid* finge och borde skiljas, då tillräcklig öfverensstämmelse och sann andlig kärlek dem emellan icke gifves (huru den borgerliga lagen härvid skulle stadga rörande förmögenheten, barnens vård o. s. v. skall jag i det följande omtala), så förvandlas institutionen till Detgåran-teorien.»

** »Kvinnans och barnets bärgning skall sättas utom beroendet af mannen.»

djupet af hennes väsen framglimtar något af det demoniskt tjusande som Almqvist förlänat alla sina kvinnogestalter. Almqvists teori får en särskild betydelse genom att uttalas af en så litet exalterad varelse. Mycket klart har Almqvist äfven motiverat, hvarför hon har så djup motvilja mot det traditionella äktenskapet. Och hela denna novell, som söker reformera en gammal samhällsinstitution, är skrifven med en fint genomförd konstnärlig ironi och med en diskret humor, som gör den till ett mästerverk i sin art. Gång på gång bryter Almqvist tonen och går från det hvardagliga till det stämningsfulla, från det skärande hånet till den vekaste och mjukaste ömhet. Àlmqvist har i konstnärligt afseende aldrig nått högre.

Det intryck, som denna skrift gjorde på samtiden, var öfverväldigande. Sällan eller aldrig har väl ett arbete i den svenska litteraturen uppväckt en sådan storm af ovilja. Det uppstod en hel motlitteratur, den så kallade *Det går an-litteraturen*, bland hvilka de viktigaste skrifterna äro hegelianaren Snellmans *Det går an, en tafla ur lifvet, fortsättning*, August Blanches *Sara Videbeck*, Malla Silfverstolpes *Månne det går an?* och Palmblads *Törnrosens bok, nämligen den äkta och veritabla, utgifven icke af Richard Furomo utan af herr Hugo Löwenstjerna sjelf.* Men för öfrigt haglade det med artiklar och småskrifter, och långt fram på fyratiotalet märker man i tidens romanlitteratur, huru frågan sysselsatte sinnena. Så t. ex. är *Torparen och hans omgifning*, friherrinnan Knorrings bästa roman, skrifven emot Almqvists arbete. I allmänhet gå dessa skrifter ut på att visa de förfärliga följderna af Almqvists system. Man utgår därvid från den förutsättningen, att parterna, såsom icke förbundna genom vigseln, skulle löpa ifrån hvarandra. Öfver hufvud taget har man ned ända till våra dagar antagit, att det var Almqvists mening, att utbyta äktenskapet mot en serie af lösa förbindelser och att följaktligen hufvudsaken med föreningen för honom var, att parterna skildes så ofta som möjligt. Men detta antagande beror på en missuppfattning. Almqvist betonar tvärtom gång på gång, att han vill komma bort från det nuvarande äktenskapet, som för honom är prostitution, och höja äktenskapsnivån. Skilsmässan är för honom endast en säkerhetsventil, för att de personer, som af en eller annan orsak icke skulle trifvas tillsammans, må kunna skiljas.

Almqvist uppfattning om skilsmässan framgår med tillräcklig tydlighet af efterföljande citat:

»Man förutsäger, att människorna med denna frihet ej skulle göra annat än löpa ifrån hvarandra och ständigt ändra sig. Men ingen spådom har så liten grund. Att ändringar skola kunna ske, är sannolikt, och någon gång ock ganska angeläget. Men öfverhufvud icke: ingenting är kärare för människan än människan, och ingen springer ifrån det bästa han äger; gör man det ock stundom af misstag, så kommer man snart åter. För öfrigt måste den befarade ombytligheten jämföras med hvad som är för handen; och man bör efterse, om det är någon rätt sed eller stor lycka man vedervågar att förlora, äfven i värsta fall. Det är just nu människorna i hjärtan och själar löpa ifrån hvarann, skiljas, och snart sagdt ingenstädes rätt sammansitta (oaktadt vigslar i alla hus). Hvarföre? Emedan föga andlig kärlek dem emellan gifves, *då själfva principen därför icke är till,* och omöjligen under denna institution kan få luft till verksamhet och inflytande. Finge denna princip obehindradt gälla, så skulle de sälla sig tillhopa, som efter lifvets och sanningens ordning hörde hvarandra till; och inga andra lämna hvarann, än de, som hatade och fördärfvade hvarann, eller åtminstone icke gjorde hvarann bättre och lyckligare. Men för att detta skulle aflöpa väl, är nödvändigt, både att ett ädelt och klokt tänkesätt öfver ämnet grundlades i allmänna uppfostran, så att hos människan tidigt upplifvades känsla om hvad i denna sak verkligen är rätt eller icke; samt att det ekonomiska förhållandet i samhället reglerades så, att ingen person behöfde för fysiskt underhåll kasta sig i armarne på hvem som helst, eller, hvad lika angeläget är, icke kunde komma att lida vid möjligen inträffande ändringar.»*

De åsikter, för hvilka här ofvan redogjorts, utgöra Almqvists programuttalanden i äktenskapsfrågan. Men dessutom tyckes det, som Almqvist äfven fällt vissa yttranden till förmån för polygamien eller flera samtidiga förbindelser mellan de olika könen. Huru han lyckats bringa dylika tankar i samklang med sitt starka betonande af det själsliga i hvarje erotisk förbindelse, eller att de båda individerna skulle helt och rent uppgå i hvarandra, är icke lätt att säga. Ty ett polygamiskt uppfattningssätt af äktenskapet, hvilket ju förekommer ej blott i Asien, utan äfven i Europa, sammanhänger väl med en lägre uppfattning af kvinnan än den Almqvist vindicerar. Almqvists reformplaner innesluta emellertid trots sin spetsfundiga logik så mycken oklarhet, att man väl kan tänka sig, att han omfattat äfven denna lära. Inom den franska socialismen hade polygamien försvarats särskildt af Fourier, och möjligen är det från detta håll, som Almqvist fått impulsen till sina egna idéer. Redan Goethe hade emel-

* *Europ. missnöjet* sid. 21.

lertid i sitt ungdomsdrama *Stella* gjort ett försök, om också misslyckadt, för att visa möjligheten af, att en man lefde samtidigt i verklig kärlek till tvenne kvinnor. Verkan af detta drama spåras tydligt i Almqvists roman *Amalia Hillner.*

Sylwan anser, att Almqvist i Europeiska missnöjet häfdat, att en man eller kvinna *samtidigt* kunde vara part i flera föreningar.* Det ställe, hvarpå han syftar, har följande lydelse (Europ. missn. sid. 41):

»Denna union är nämligen starkast, sannast och således för staten ypperligast, i samma mån som *hvarje* familj — hvarje enskild union emellan man, kvinna och deras barn — är andligen starkast och sannast, äfvensom därjämte fysiskt bäst. Hvad är »hvarje familj»? Det är en enhet, bestående af *den* man och *den* kvinna, som älska hvarann och alstrat afkomma tillsammans: familjens tre elementer må tillfälligtvis vistas när eller fjär från hvarann. Kalla ett antal män *a, b, c, d, e...;* ett antal kvinnor *m, n, p, q, r...;* ett antal barn *t, u, v, x, y, z,* o. s. v. En viss familj utgöres nu af t. ex. *a, m, t;* en annan af t. ex. *a, p, z;* en tredje af t. ex. *b, m, y;* en fjärde af *c, n, v;* en femte af *b, n, u;* en sjätte af *d, q, x,* o. s. v. Man ser i dessa exempel männen *a, b* och kvinnorna *m, n* förekomma på flera ställen; men andra blott på ett. Om unionens villkor — så andliga (af kärlek), som fysiska (ekonomiens välgång), och barnens goda upprätthållande — härvid äro fullt uppfyllda, så är därom ingenting att säga.»

I denna text finnes emellertid ingenting, som angifver, att dessa förbindelser skulle vara samtidiga. Om en man eller en kvinna en gång varit förenade och i denna förening haft barn, samt därefter ånyo förena sig, uppkommer den bild a, m, t; a, p, z; etc. om hvilka Almqvist här talar — således ingenting annat än hvad som äfven i det nuvarande samhället kan inträffa, om två makar varit frånskilda och hvardera grundat ny familj.

Warburg har emellertid upptagit denna Sylwans tolkning** och som stöd anfört dels romanen *Amalia Hillner*, dels ett par bref från Almqvist till Sturzen-Becker och Vendela Hebbe.

Analysen af romanen inleder Warburg med den anmärkningen, att Almqvist i utförandet så väl dolt sitt syfte, »att både samtida kritici och senare tiders litteraturforskare lekt blindbock inför denna roman».

Utom en arfhistoria, som i detta sammanhang är utan

* *Sylwan, O.*, Svensk litteratur, sid. 43, not 2.

** I en anmälan af *Almqvists romandiktning efter »Det går an»*. Göteborgs Handelstidning 1906. N:o 213.

intresse, är innehållet i romanen följande. Godsägaren August Hillner har på grund af alltför djärfva spekulationer råkat på obestånd. Han ser ingen annan utväg för att undvika en neslig konkurs än att låtsa sig sjuk och föregifva sig död. Med bistånd af en förtrogen bokhållare, Rutfors, begrafves en kista, som tros innehålla hans stoft. Hans hustru, som ligger sjuk, får icke veta något om detta bedrägeri utan tror, att mannen är död. Själf flyr Hillner till utlandet, där han uppträder under namn af Baron Migneul. Några år därefter ingår han, som från hemlandet fått en falsk underrättelse, att hans hustru aflidit, ett nytt äktenskap af ekonomiska skäl med en fransyska, som han dock senare kommer att älska. Först då han efter några år återvänder till Sverige, får han veta, att hans hustru lefver. Han har således omedvetet begått tvegifte. Han gripes då af samvetskval och äfven af rädsla för missgärningsbalken. Händelsen vill emellertid, att Hillners andra hustru dör, och han återförenar sig då med sin första alltjämt älskade maka.

Att döma efter denna fabel innehåller Amalia Hillner icke något försvar för polygami. Ty bokens hufvudperson har ju endast på grund af olyckliga omständigheter mycket mot sin vilja begått tvegifte; han lefver aldrig *samtidigt* med de båda kvinnorna, och han blir djupt förtviflad, när han får veta, i hvilken situation han befinner sig. Med andra ord, Amalia Hillner förefaller som en berättelse, utan all tendens, om huru en man på grund af vissa yttre förhållanden råkat i tvegifte samt en psykologisk beskrifning på hans själstillstånd.

I ett bref till Sturzen-Becker yttrade emellertid Almqvist:

»Grundidéen uti denna roman består uti skildringen af det psykologiska faktum, att en person kan älska flera än en på en gång och göra det på ett himmelskt varmt och rent sätt. (Man nekar vanligen detta vara möjligt och anser en polygamisk kärlek endast kunna gifvas i oren mening). Att *bevisa* detta som en teoretisk sats vore onödigt, helst ingen skulle tro på ett så beskaffadt bevis. Men om karaktersskildringen är sann, hvilket jag tror ingen skall neka, så är ifrågavarande faktum praktiskt visadt i min lilla roman; om detta faktum innehåller något orätt, så har då naturen sjelf orätt men icke en tecknare, som blott kopierat henne. Likväl erkänner jag detta vara en så revolutionär idé (emedan man fullt och fast antagit den polygamiska kärleken såsom oren, hvilket den också i de flesta fall är, ehuru jag här visat, att den också alltför väl *kan* vara ren), att jag tackar dig ganska mycket för att du i recensionen icke framställt denna grundåder.»

Af detta bref framgår det således tydligt, att Almqvist själf insåg, att han i denna roman praktiskt visat, att en polygamisk kärlek kunde vara ren. Man kan såsom ofvan påpekats icke gifva Almqvist rätt i detta påstående, eftersom baron Migneuls fall öfver hufvud icke har något med polygami att skaffa. Almqvists uppfattning är här oredig, såvida som man icke vill antaga, att han med polygami förstår, att en man under loppet af sitt lif älskar mer än en kvinna, och vill bevisa, att detta faktiskt kan ske på ett himmelskt och rent sätt.

Granskar man emellertid romanen närmare finner man, att Almqvist på olika sätt leker med polygamiens idé. Denna tendens kommer t. ex. tydligt fram i den scen, där han låter sin första hustru genomläsa de bref, fulla af kärleksutgjutelser, som han skrifvit till den andra hustrun (sid. 341 i R. G:son Bergs upplaga). Afsikten med denna scen är att visa, att den ena kvinnan utan afsmak, tvärtom med hänförelse, skall kunna se, huru mannen älskar en annan kvinna med lika ömhet.

Almqvist hade i det ögonblick, då han skref Amalia Hillner, nått till en sådan höjdpunkt af förakt för det konventionella samhällets ordning, att det icke fanns något af dess bud och befallningar, som han ej misstroget underkastade en granskning. Denna anda framträder på hvarje sida af Amalia Hillner, som bland annat också gycklar med samhällets rättsordning. Hans polygamiska insinuationer uttrycka endast en särskild sida af detta tvifvel.

Äfven i det af Warburg meddelade brefvet till Vendela Hebbe framträder tydligt samma tendens att försvara möjligheten af en himmelsk och ren kärlek till två personer samtidigt utan att därigenom kärleken till någondera förminskas. Det kan således icke förnekas, att Almqvist uttalat sig för ett dylikt förhållande, om också hans yttranden mera tyckas hafva formen af psykologiska spekulationer än reformförslag.

Att stämpla Almqvists äktenskapsteorier som omoraliska är i hög grad ogrundadt. Först och främst kan det icke anses såsom omoraliskt att i allvarligt syfte belysa en samhällsfråga, äfven om det under diskussionens fortgång skulle visa sig, att den föreslagna reformen är olämplig eller rent af omoralisk till sina följder. Men Almqvists afsikt är djupt allvarlig, därom kan ingen hysa tvifvel, som gjort sig den

mödan att genomläsa de skrifter, i hvilka han utvecklat dessa frågor. Vill man därefter fullt bedöma Almqvists förslag, måste man, såsom han själf framhållit, jämföra dem med det nu härskande tillståndet mellan könen och lägga märke till, hvad det är han vill undanskaffa. Hvad Almqvist vill hafva bort är då dels celibatet, som förkrymper människonaturen, prostitutionen, som neddrager och förråar både mannen och kvinnan, och slutligen äktenskapet i dess nuvarande form, hvilket kvinnan ofta accepterar, endast för att blifva försörjd. Det låter från rent logisk synpunkt icke förneka sig, att, om det Almqvistska förslaget läte förverkliga sig i den anda som dess upphofsman tänkt sig, skulle det innebära en högre form af sexuell moral än den nu härskande.

Här är emellertid icke platsen att kritisera Almqvists åsikt, hvilken jag endast velat så allsidlgt som möjligt belysa ur historisk synpunkt. Blott så mycket vare sagdt, att man lätt kan vänta sig för mycket af dess tillämpande. Om statskontrollens (= kyrklig eller borgerlig vigsel) borttagande skall utöfva den välgörande verkan, som Almqvist förutsätter, beror uteslutande på den grad af sedlighet, som samhället redan äger. I närvarande ögonblick skulle troligen de flesta föreningar efter det nya systemet blifva lika tarfliga och olyckliga som efter det gamla. Det är i sista hand icke institutionerna, som skapa känslorna, utan tvärtom individerna och känslorna, som gifva institutionerna deras karaktär och värde. Ju lägre kvinnan och kärleken uppfattas i ett samhälle, desto lägre står också äktenskapet och tvärtom. Praktiskt torde åtminstone tills vidare Almqvists teori, liksom de liknande åsikter vi sett förfäktas i den öfriga europeiska litteraturen, endast leda till ett modernt civiläktenskap efter humanitära principer, men med vissa återhållande och reglerande paragrafer för sådana parter, hvilka skulle vilja sänka äktenskapet under den nivå, som det i närvarande ögonblick obestridligen intager.

Almqvist stannade emellertid icke vid att angripa äktenskapet; han löpte under dessa år linan ut och bröt nu öppet med statskyrkan och den lutherska ortodoxien.

Vi hafva redan sett, att Almqvists religiösa åsikter aldrig sammanfallit med statskyrkans och ortodoxiens. Men hitintills hade han icke angripit dem. Han hade nöjt sig med

att skåda Gud i sitt inre och hålla sin gudstjänst med honom i ensamheten, utan att bekymra sig om, hvilka gudar de andra dyrkade. Nu däremot griper han till ordet och uttalar de tankar, som han länge burit på och framställer då statskyrkan och teologien som kristendomens naturliga fiender och uppmanar till uppror mot dem. Redan i *Kapellet*, en af hans bästa berättelser, som gifver en ytterst målande tafla af den fattiga fiskarebefolkningens lif i skärgården, finna vi denna tankegång klart framlagd. I den unge sympatiskt tecknade prästen, som är hufvudpersonen i denna folklifsskildring, frammanar Almqvist bilden af en sann Kristi efterföljare, hvilken liksom mästaren hällre uppsöker de fattiga och bedröfvade, än han slår sig ned vid de rikes bord. Hans olikhet med den vanliga typen af statskyrkopräst är skarpt framhäfd. Och samma tema behandlade Almqvist äfven i *Prästens ställning*, där han uppmanar prästerna att hellre följa sitt samvetes röst än lyda den ed, som de svurit kyrkan, att oförändradt omfatta den dogmkristendom, på hvilken de icke tro. »*Är kyrkan Guds egendom eller är den prelaturens egendom?*» Svaret därpå kunde endast blifva ett.

I dessa skrifter predikar Almqvist samma läror som Lamennais i Frankrike och som Kierkegaard ett decennium senare i Danmark.

Hade han i dessa skrifter angripit statskyrkan och prästerskapet, gick han i *Marjam* löst mot dogmerna, hvilka han här öppet hånar, och den kristna mytologien, i det han jämför dess gestalter med liknande inom den hedniska, t. ex. ängelen Gabriel, Guds sändebud, med Ganymedes, Jupiters. När Josef af Arimatia välsignar den nydöpte konung Ivilek och hela hans hus, beder denne, att han också må välsigna hans boskap:

Ivilek.

Boskap har jag ock, kameler, åsnor och åsninnor, oräkneliga såsom sanden i Dschiddas hamn vid Mekka.

Josef.

Ivilek! de komma icke i Guds rike. Det må du icke af mig begära.

Ivilek.

Dock, fader, om de ej komma i riket, hvad kött skola barnen äta, och hvad mjölk dricka, medan de äro saliga?

Josef.

Det må vi ej fråga. Ett vet jag: din boskap skall icke se saligheten, Ivilek.

Särskildt illa åtgås i detta drama Paulus, själfva grundläggaren af dogmkristendomen, för hvilken Almqvist, mystikern, måste hysa en naturlig och förklarlig motvilja. Han framställes såsom en besatt och talar osammanhängande:

Fremlingen.

Hade jag ock icke andans gåfva, så talade jag ändock, mig till vanheder. Hvi skulle jag icke utskämma mig? Är jag då stor? — Bort det.

Men icke säger jag eder att jag har andans gåfva, utan jag har tungor och tungomål.

Därför skall gårdshunden klippas i stallet, på det att, när ekarne löfvas i skogen, ingen må säga, att han druckit mjölk, när han njutit vatten.

Endels säger jag så. Fördenskull säger jag till eder: gån in! När I därföre gån ut, säger jag eder ännu icke: gån in!

Ty hvarföre skulle vi bida? Månn icke ljungelden slagit örnens vingar, och det är oss bäst, att vi tage till degtråget.

Men när vi alltså lyfte stenen från grafven, månn den unge mannen då frågar och säger: solen är månen lik?

Ivilek.

Jag begriper icke hans tal.

Fremlingen.

Fem män gingo in genom porten. Ja, säger jag eder, fyra voro de.

När nu desse tre hade ingått, så satte de sig, och sedan de bägge två spisat af honungen, började regnet aftaga.

Fördenskull äre vi icke lam, att vi skole afbarka alarna, utan sömnen blifver när oss. Om våren sker allt detta medan höst är.»

Och i dramats slutscener mellan Jochanan och Marjam, de enda nu lefvande, som skådat mästaren ansikte mot ansikte, låter författaren Jochanan säga: Herrans ord äro glömda, läran är förvanskad. Men en dag skall komma, då människorna skola förstå Jesu ord: Barn, älsken hvarandra!

Straffet för alla dessa djärfva anfall mot äktenskapet och dogmerna lät icke vänta på sig. År 1840 instämdes Almqvist för domkapitlet att redogöra för sin ställning till kyrkans läror och äktenskapet. Meningen var naturligtvis att få honom fast och antingen tvinga honom att återtaga sina villomeningar eller att utstryka honom ur kyrkan. Samtiden döpte också hela detta försök till *Inkvisitionsmålet.*

Domkapitlet hade full formell rätt att så förfara med Almqvist. Almqvist själf borde nu också jublat, ty han hade framkallat just den situation, som han önskat. Han var präst i statskyrkan, och domkapitlet hade utmanat honom. Han hade således nu det förträffligaste tillfälle i världen att inför församlingen uttala sina afvikande meningar och göra sitt affall inför öppna dörrar.

Det var emellertid, hvad han icke gjorde. Han svarade på domkapitlets anförande, än med fullt och redligt allvar, än med bitande hån och spetsfundig advokatyr, men icke under hela målet uppträdde han med profetens flammande vältalighet och ryckte masken från motståndarens ansikte: han smög sig undan.

Målet fortgick ända till februari 1843. Domkapitlet fick slutligen förklara, att »med Almqvist var för närvarande ingen åtgärd att taga», och den tjänstledighet han begärt, beviljades honom på sex månader.

Ungefär samtidigt med dessa händelser hade Almqvist äfven inträdt i Aftonbladet och således öppet anslutit sig till det liberala programmet. Han har också uppträdt i en mångfald artiklar som dess försvarare. Men Almqvist var alltför litet samhällsmänniska, alltför litet partiman, för att helt uppgå i liberalismen. I Colombine har man säkerligen hans intimaste uppfattning af Hierta och Aftonbladet:

Fredrik.

»... Hvaraf kan det komma, att om vi lefva i en tid, då en journal af allmän popularitet — hvarmed förstås, att den allmänt läses — tycks utöfva den oinskränktaste skenbara myndighet öfver opinioner, öfver samhället och all annan litteratur; någon tid därefter är den lysande efemeren försvunnen, likt det, som aldrig funnits?

Colombine.

Menar min herre Argus?

Fredrik.

Ingen viss. Jag talar om en saks märkvärdiga beskaffenhet, men ej om en och annan löjlig eller usel personnage. Jag menar endast den litteratur, den journal eller den skrift, som saknar grund och egen ren öfvertygelse, huru mycket den än ger sig minen däraf, som under masken af rättvisa och nit för samhällets lif i det goda, sanna och nyttiga, under slöjan af nit för regeringen eller nit för folket, likväl endast söker befrämja egna, ensidiga, småaktiga önskningar, bjuder till att såra och förderfva hvar och en, som ej gjort det ringaste ondt, blott kommit i vägen för dess utomordentliga egoism och il-

liberalitet — jag menar hvar och en utan undantag, som befinner sig i denna kategori af det uppenbaraste charlataneri.»

Almqvist stannade icke heller vid liberalismen — han är i självfva verket på alla punkter anarkisten, som fullt medvetet vill afskaffa prästen, juristen, militären, hela det gamla samhällets traditionella former och ersätta dem med fria associationer. Det är denna lära, som gömmes i den dråpliga satiren *Ormus och Ariman*, troligen skrifven mot slutet af 20-talet, men tryckt först 1839, ett det blodigaste gyckel med allt hvad byråkrati heter, riktadt mot samhällets fariseism, i hvilket ofta under rättens form åstadkommes högsta orätt. Äfven här är Almqvist uteslutande känslomänniska, hvars aktning för traditionen är ingen, och hvars frihetsträngtan är oändlig.

Sådana äro de olika utvecklingsstadier, hvilka under dessa år framträda i Almqvists skriftställarskap. Redan från början af sin bana stående midt i den revolutionära strömfåra, hvilken sedan ett hundratal år brusar fram genom de europeiska samhällena, än kraftigt bortsköljande, än långsamt undergräfvande de sista resterna af det gamla feodalsamhället, bröt han sig nu fram till ett åskådningssätt helt olika samtidens. Hans sista berättelse under trettiotalet betecknar realismens genombrott i prosadikten. Å ena sidan utgör han en omedelbar fortsättning af Thorild och hans för tidigt afbrutna verksamhet, å den andra förebådar han åttiotalets revolutionära diktning.

Emellertid må man inte tro, att hans gärning lopp ut i sanden, äfven om den icke bar omedelbara frukter för samtiden. Det är visserligen sant, att den tog afstånd från honom, att han stod för densamma som en gåta. Men redan det, att han sysselsatt och intrigerat en hel tidsålders tankar, har icke varit förgäfves. Rundtikring i fyrtiotalets litteratur finna vi spåren af Almqvists verksamhet. Det var han, som inledde tendenslitteraturen — och på ett sätt, som knappast senare öfverträffats. Folklifsskildringen utgår från honom. I den följande rika romanlitteraturen finner man ofta inflytanden från honom både i rent konstnärligt afseende, och hvad idéinnehållet beträffar. Friherrinnan Knorring har skrifvit *Torparen och hans omgifning* med tanke på hans Det går an-lära. Emilie Flygare-Carlén har kanske skildrat svärmaren Justus af Carleborg öfver sina

minnen af Almqvist, och säkert är hennes egen människouppfattning i hög grad bestämd af Almqvists. Och många sådana drag skulle kunna anföras, hvilka samlade skola visa, att hans verksamhet varit långt mera omedelbar och kraftig, än man vanligen föreställer sig. Under åttiotalet och senare ansluter sig mer än ett litterärt fenomen till Almqvists skaldskap.

Dock kan det icke förnekas, att mellan honom och samtiden låg en gapande klyfta, som icke kunde fyllas. Sverige hade ännu icke behof af hans tankar. Det fanns ännu så många andra frågor, som först skulle lösas.

Om samtiden icke följde honom så nära, berodde det äfven på vissa egenskaper hos honom själf. Äfven en författare måste vara ett stycke af en fältherre och förstå sig på taktiken. Det fordrar tid att omstämma en allmänhet, och författaren måste veta att förbereda publiken och själf intressera sig, för att hans idéer slå igenom. Almqvist gjorde knappast detta. Mer än en gång öfvergaf han sitt verk och flydde, äkta drömmare, då motståndet blef för stort, undan i öknen. Han var både för mycket känslosvärmare och för kallt beräknande och icke alltid dessa olika saker på sin rätta plats. Det finnes ögonblick, då en man i Almqvists ställning bör låta känslorna löpa af med förnuftet. Inga yttre hänsyn borde hindrat honom att trycka Amorina, men han tillät, att den makulerades, och det blef början till alla hans olyckor, ty därigenom afskar han vägen mellan sig och allmänheten. För en reformator kan icke heller gärna en tacksammare situation tänkas än denna utmaning, som Uppsala domkapitel kastade honom i ansiktet. Han hade också själf delvis arrangerat den, men i det stora ögonblicket glömde han att spela sin roll. I stället för att som den Luther han då ärnade vara (se *Prästens ställning*) och i djupt och heligt allvar svara: »Här står jag och kan icke annat, Gud hjälpe mig, amen!», så smög sig Love Almqvist bort och skref dessa på sitt sätt oefterhärmliga inlagor, som äro samlade i Monografien. Det var på en gång för mycket och för litet. Ett knytnäfsslag i ekbordet hade kanske förvandlat till en statsangelägenhet, hvad som nu förblef en privatsak, och när domkapitlet slutligen så sig nödsakadt att släppa Almqvist, var detta för honom och hans sak icke ens en half seger.

Men låtom oss icke, när vi döma honom, glömma hvilken börda, som hvilade på hans skuldror. Han led bokstafligen nöd. Redan 1837 kan han från en resa skrifva till sin hustru — och om han också icke trifdes i hemmet, var han dock en öm make för henne och de sina —: »Alla kvällar tänker jag mest på dig, Ludvig och lilla Maria, och jag öfverraskar mig själf med tårar i ögonen, som äro onödiga, ty Gud hjälper oss nog.» Men det blef knappast bättre. »Det går an» och de följande stridigheterna blefvo första orsakerna till hans andliga isolering, till allmänhetens växande likgiltighet för hans skrifter och till hans år för år tilltagande ekonomiska obestånd.

Slutet är bekant. 1851 flydde Love Almqvist från Sverige öfver England till Amerika, misstänkt för mordförsök på en gammal procentare. Rättegången pågick fram till 1853, utan att något egentligt resultat vanns. Anklagelsen för mordförsök förblef obevisad, om ock möjligen indicier föreligga. Däremot upplystes det, att han skrifvit falskt namn (dock icke annan persons) på växlar.

Säkert är, att Almqvist som privatperson icke var oförvitlig. Man tänke sig endast, att denna reformator, mystiker och profet tjänstgjorde som mellanhand i procentareaffärer — det är som en blick ned i en afgrund. Emellertid bör man icke sammanblanda Almqvists privatlif med andan i hans skrifter. Huru mången författare, hvars skrifter äro af otadlig skönhet eller uttryck för ädla principer, var icke i sitt verkliga lif, om ej rent af en lump, så dock en tarflig människa. Palmær, som var en man med klart hufvud, skref strax efter Almqvists rymning några ord, som ännu förtjäna att citeras och begrundas:

»Den vördnadsvärda allmänheten varnas härmedelst ödmjukligen att akta sig för *dålig logik* och *dåligt sinnelag*, hvilka nu mera än förr af vissa tidningar ådagaläggas, särdeles vid refererandet af den Almqvistska saken.

Deraf att Almqvist var tidningsskrifvare, skald och prest, har man tagit sig anledning att skräna: nu se vi hurudana publicisterna äro! eller: nu se vi hurudana poeterna äro! eller: nu se vi hurudana presterna äro!

Men i botten på dessa skrän ligger dålig logik!

Den, som har något förstånd, bör kunna förstå, att om en man, som på en gång är tidningsskrifvare, skald och

prest, slår sig på att stjäla, så gör han sådant icke i egenskap af tidningsskrifvare, icke i egenskap af skald, icke i egenskap af prest, utan rätt och slätt — i egenskap af tjuf. Redan Kellgren i sin tid predikade, att äfven den liderligaste skomakare ej kastar någon skugga på skomakarehandtverket.

Öfver Almqvist hör man likaledes en total fördömelse här och där uttalas, utan den ringaste hänsyn till mannens kolossala förtjenster om Sveriges literatur och läroverk. Sådant vitnar om dåligt sinnelag.

I anledning deraf torde vi få andraga en parabel af den persiske skalden Nisami.

'Det låg en gång en redan död hund på ett torg. En hop människor hade samlat sig omkring honom, efter korpars sed, hvilka alltid samla sig omkring lik. Den ene sade om hunden: fy, hvad han stinker! Den andre sade: han kommer att förpesta luften i hela staden. Den tredje sade något annat speord. Kortligen: alla tillkännagåfvo sitt förakt och sin afsky för den döda hundens lekamen.

Kom så de kristnas profet, Jesus af Nazareth, gående. Han stannade, betraktade hunden några ögonblick och yttrade: *tänderna äro hvita som perlor.*

Vid dessa ord glödde de kringståendes hjertan, som ostron i en koleld'.»

Almqvists skrifter äro mer än de flestes otadliga från moralens synpunkt. Vi hafva sett, att han med djuriskhet icke alls förstår den lägsta, utan en af de högsta formerna i människans själslif: förmågan att af instinkt, utan yttre pådrifning, uppfylla det högsta. Ett ställe, som man brukar anföra såsom bevis på hans dåliga moral, är Richard Furumos berättelse om Magdalena, hvilken han nedstörtar i forsen, då han hör henne, den fallna kvinnan, sjunga en af sina forna fromma visor. Här, säger man, gifver den demoniske Almqvist en förtäckt uppmaning till mord. Men det är icke så. Med lika rätt kunde man säga, att Jesus med uttrycket: hvilken som förargar en af dessa små, honom vore bättre att en kvarnsten vore bunden om hans hals, och han nedkastades i hafvets djup, uppmanat människorna att i ett liknande fall begå ett mord. Det vore emellertid en uppfattning, som stode i den skarpaste strid med hans öfriga läror. För att fullt förstå en författare, bör man framför allt lägga

märke till den stämning, som behärskar honom i det ögonblick han talar. Både Jesus och Almqvist tala under intryck af en stark känsla och söka, den ene i en scen, den andre i en maxim, så åskådligt som möjligt uttrycka en viss tanke, hvilken de därför också drifva till sin spets och gifva en rent parodoxal form. Och den tanke, som Almqvist här uttrycker, är kanske exalterad — men den är äkta kristlig, och rätt förstådd innehåller den väl en riktig moral: bättre att människan döden dör, än att hon framsläpar ett lastbart och uselt lif. Af liknande art äro vanligen alla de anmärkningar, som riktas mot moraliteten i Almqvists skrifter.

JOHAN LUDVIG RUNEBERG.

År 1830 utgaf Runeberg sin första diktsamling. Därmed anslogs en ny ton i svensk poesi, hvilken med »Grafven i Perrho» och »Elgskyttarne» ännu starkare framträdde. Den unge skalden observerades strax, men knappast uppfattade man honom alltid. Utan tvifvel var flertalets mening om dessa dikter bäst uttryckt i den recension, där det heter, att åtskilliga af dem voro »nästan frivola». Ty i dessa dikter fanns icke den starkt retoriska och kryddade poesi, som tiden var van vid. Dessa skaldestycken utgjorde de första yttringarne af borgerligheten och realismen i svensk skaldekonst; de bringade också bud om ett nytt folk och om en ny säregen personlighet. Och för hvarje nytt arbete, som Runeberg utsände, skulle dessa förhållanden klarare framstå.

I.

Det finnes inga stora omkastningar i Runebergs lif. Allt flyter lugnt och jämnt. Visserligen mycken möda och mycket arbete, men alla hinder öfvervinnas genom trägen id. Redan i den första diktsamlingen kan man läsa en profetia, nedskrifven i den första berusande känslan af att han var sin lyras herre, och att den älskade gick vid hans sida, om huru hans lif skulle gestalta sig:

Hvad jag är säll! — stå icke jordens länder,
En gränslös bana, öppen för min gång?

Har jag ej skatter nog i mina händer,
Min stämda lyra och min glada sång?
. . . i tusen former dansar
Det sköna idealet kring min stig,
Och äran står vid vägens slut med kransar
Och vinkar leende och kallar mig . . .
Hvad jag är säll! — en trogen flicka delar
Min ömhet, mina minnen och mitt hopp . . .
Hvad jag är säll! — när äfven lyran sviker,
Har jag kanske ett namn till tröst för den . . .

Han var född år 1804 i Jakobstad. Fadern var sjökapten, en lefnadsfrisk och intelligent man, bildad öfver sin samhällsställning och särskildt icke utan intresse för poesi. Det finnes drag i Runebergs karaktär, som erinra oss om faderns stånd och lynne. Han ägde sjöfolkets barska självständighet och likgiltighet för yttre prål, en redlig öppenhet och ett manligt begär att utan omsvep säga sin mening, hvilket kommer så förträffligt fram i åtskilliga af hans bevarade repliker.* Liksom fadern var han en afgjord friluftsmänniska, hvilken redan som barn lefde i ett förtroligt förhållande till naturen. Och sådan förblef han alltid. Han älskade att ströfva omkring i skog och mark med bössan på axeln eller somrarne igenom idka fiske. Han fördjupade sig i landskapen, studerade människorna, och mer än vid både landskap och människor tyckes han hafva varit fäst vid djuren. Förunderliga äro stundom de historier, som Strömborg har att förmäla om denna sida af hans väsende. Han hade tämjt en grönsiska, som hade bo i närheten af hans gård, så att han endast behöfde hvissla, för att hon skulle komma flygande och slå sig ned på hans axel, där han satt och metade ute på fjärden. Erinrar denna berättelse icke om den gamla sagan om Odin och hans korpar? Kom man så fram till gården, kunde man få se en kråka, som lekte med en katt, och icke nog därmed. Den hade också själf tillägnat sig lekkamratens egendomliga fasoner. Under de långa år Runeberg låg fjättrad vid sängen, hade han slutit vänskap med en mus, hvilken bodde i hans rum, eller, hvad som låter ännu egendomligare, med en fluga, så att han blott behöfde vifta med handen, för att denna framkom och förtärde sin bestämda portion gröt och socker. Allmogen har ett särskildt uttryck

* T. ex. hans korta, men träffande karaktäristik af vännen Snellman: »Snellman hugger alltid i sten, men det är en förtjänst — att han alltid hugger».

för att bereckna dylika egenskaper hos en människa; den säger, att »hon har hand med djuren», och den döljer under dessa obestämda ord en djup och mystisk mening och ser med oroblandad vördnad upp till de sällsynta individer, som hafva sådana gåfvor. Under primitiva tider, i barbariska länder eller i aflägsna landsändar kallar man dem rent af för trollkarlar. Man förvånas alls icke, när Strömborg slutligen äfven berättar, att Runeberg en gång verkligen blef ansedd för trollkarl, då han förutsade att fisk skulle finnas på ett visst ställe; och när man kastade ut noten, stannade den full på bottnen och lät endast med svårighet draga sig i land.

Det är visserligen icke något trolleri, som uppenbarar sig vid detta och liknande tillfällen, men ett djupt naturvetande, grundadt på skarpa iakttagelser och långa års erfarenheter, ett nästan mystiskt samgående med naturen. Man behöfver icke söka länge för att finna samma sidor i hans diktning. Ofta hör man på senare tiden Runeberg framställas som en tung och något inskränkt natur; men det är han alls icke, fast han föga intresserade sig för sociala frågor, boklärdom eller officiella tal. Må man endast söka honom på hans eget område, och han är både kvick, liflig och snarfyndig. Hans intelligens flög som en fågel fram genom skogarnas djup, och han kände alla deras hemligheter. Han har upptäckt underligare ting än fisk i ett vattendrag; den finska folksjälen har han afslöjat. Just i detta djupa samgående med naturen hafva vi att söka den jordmån, i hvilken hans folkliga intressen slogo rot och funno näring.

Förvärfvade han en trollkarls vetande på dessa områden, berodde det icke minst därpå, att han tidigt börjat sina studier i naturens stora bok. Redan som barn lefde han tillsammans med naturen. Eljest märkte man just intet ovanligt hos honom. Han var en normalt utbildad gosse, som läste sina läxor ordentligt och för öfrigt kastade boll och åkte kälke och fann på tusende skälmstycken, hvilka alla förlätos honom, om de upptäcktes, på grund af hans kvickhet, naivitet och hjärtlighet. Det fanns hos honom intet brådmoget och intet, som häntydde på en blifvande skald.

Mycket ofta hafva de blifvande poeterna något oharmoniskt i sitt väsende. De förakta sin ålders lekar, längta efter något obestämdt, som de ännu icke riktigt

veta, hvad det är. Och när de börja skrifva vers, välja de oftast högromantiska ämnen, sjungande om hvad de aldrig skådat eller upplefvat. Helt annorlunda Runeberg. Han var född observatör och realist. Han började med att uppfånga intrycken från den yttre världen för att småningom tränga djupare in, Han upptog under dessa år intet »utan genom sina sinnen de sunda fem». Hans första vers voro för honom intet annat än pojkstreck. De ämnen, som han behandlade, rörde skolan och grannskapets krönika, om man får döma efter hans poetiska täflingar med bodbetjänten i kryddboden. Hans realism visar sig äfven i de ytterst rättframma, rakt på sak gående uttryck, som äro utmärkande för hans tidigaste bevarade dikter. Sådana äro t. ex. *Begrafningen*, en Bellmansimitation, och *Jungfrun*. Båda äro osmakliga och misslyckade, men diktionen erinrar snarast om Runius' eller Holmströms krassa framställningar. Denna Runebergs tidigt framträdande böjelse för ett realistiskt skildringssätt är så mycket märkligare, som den står i strid med det härskande stilidealet, ty både pseudoklassiciteten och den tyska klassiciteten undveko det konkreta uttrycket. Hans stil förefaller därför som ett rent uttryck af hans naturell och väl äfven af hans härkomst och samhällsställning. Han utgick ju från ett sjökaptenshem, där efter allt att döma (se Strömborgs berättelser om fadern och af honom citerade bref från modern) tonen varit folklig och rättfram. Denna iakttagelse bekräftas af en annan omständighet. Runebergs realism kulminerar tidigt, nämligen med Elgskyttarne, med andra ord den mildras under intryck af den omgifvande litteraturen.

II.

Runebergs skaldskap låter lämpligast indela sig i tre perioder. Den första sträcker sig fram till 1830, då hans första diktsamling utkom, den andra varar till hans afflyttning till Borgå 1837; den tredje omfattar hans återstående lif, tills ett slaganfall satte honom ur stånd att vidare producera.

Den första perioden är ungdomstiden; då upptager han

de stora och bestämmande intrycken för sitt lif. Särskildt sedan han 1822 kom till Åbo för att börja sina universitetsstudier, vidtaga några af de händelserikaste åren i hans lif. Redan 1823 måste han af ekonomiska skäl afbryta sin vistelse vid universitetet, och de två följande åren vistades han uppe i ödemarkerna i Saarijärvi och Ruovesi socknar. Betydelsefulla år, under hvilka han erhåller invigningen till sitt senare skaldskap; ty det var däruppe, som han upptäckte Finland och finnarne. 1826 var han tillbaka i Åbo. Samma år debuterade han med *Till Solen;* 1827 aflade han sin kandidatexamen, och nästa år förlofvade han sig med Fredrika Tengström. 1829 blef han docent i romersk vältalighet, och 1830 utgaf han sin första diktsamling. I januari nästa år satte han foten under eget bord.

Men dessa yttre data gifva ännu icke någon djupare inblick i hans utvecklingsgång; de antyda endast här och där en hufvudstation.

De första åren var han helt naturligt emottagande. Han läste och skref vers, som ännu icke voro synnerligen originella. Man ser, huru han imiterar än den ene än den andre författaren, innan han slutligen finner sin egen väg.

Redan som gosse gjorde Runeberg vers, enligt hvad han själf berättat. Af denna produktion finnes emellertid intet kvar. Hans äldsta bevarade dikter äro de, som föreligga i *Blåa boken,* men de gå, som Söderhjelm visat, knappast längre tillbaka än till år 1822.

Det är två inflytanden, som redan under barnaåren inverkat på skalden.

Det första är inflytandet från pseudoklassiciteten, hvilken Runeberg undergått lika väl som Tegnér och hans generation i Sverige. Men hos den förre har det varit mindre långvarigt, mindre djupt och delvis af en annan art. Under det att pseudoklassiciteten ännu i sin fulla kraft strömmade in öfver Tegnér och hufvudsakligen gjorde sig gällande genom den didaktiska reflexionsdikten, vände sig Runeberg i kraft af hela sin naturell och förändrade tidsförhållanden strax till genremålarne och den utlöpande pseudoklassiciteten. Hvad han upptager från denna riktning är, utom en viss formell utbildning en del erotiska rococomotiv och små situationsbilder. Man kan se det ännu så sent som i första diktsamlingen. I en dikt t. ex. som *Vallgossen* skulle man

med kännedom om Runebergs senare manér vänta sig en verklig finsk bondpojke, som vallar sina hjordar; man finner i stället en pastoralernas herde, omgifven af sina små hvita lamm, försänkt i sentimentala drömmerier. Likaså har man i *Mötet* i 1830 års diktsamling (ej att förväxla med en annan dikt med samma namn, som finnes i andra diktsamlingen) ett typiskt rococomotiv, sådant som man otaliga gånger finner det måladt i sjuttonhundratalets gallerier eller besjunget i dess erotiska dikter: älskaren står bak busken och iakttager den älskade, hvilken med stilla vemod betraktar den tufva, där de båda suttit kvällen förut. Öfver hufvud leder där en väg från sjuttonhundratalets galanta erotik till Runebergs första, friska, sinnligt omedelbara kärleksdikter; denna art af hans lyrik nådde sedan sin höjdpunkt i de dikter, i hvilka kärleken besjunges såsom en passion, hvilken griper hela människans väsende, själ och kropp, med betagande allmakt.

Först vid ankomsten till universitetet var det som Runeberg gjorde bekantskap med en större krets af svenska skalder, enligt hvad han uppgifver i bref till Grot och flerstädes. Till Choræus samt Bellman och Franzén, hans älsklingar hela lifvet, sälla sig nu flere af de äldre gustavianerna, hvilkas inflytande dock icke efterlämnat djupare spår i hans diktning. Det är endast i första diktsamlingens första afdelning, hvilken öfvervägande innehåller äldre dikter, som man märker något inflytande från dem. Det var också vid denna tid, som han gjorde bekantskap med Tegnér, hvilken, trots deras naturers olikhet, imponerade på honom. Liksom hela den yngre generationen har äfven Runeberg tegneriserat. Enstaka exempel därpå föreligga ännu i 1830 års diktsamling. Men Tegnérs inflytande på honom är icke därmed slut, äfven om han senare upphör att direkt imitera hans stil. Det sträcker sig långt fram i hans lif, och Kung Fjalar är i viss mån ett motstycke till Frithiofs saga, med hvilken hemliga trådar förbinda den.

Till de redan uppräknade svenska skalderna komma äfven fosforisterna. Särskildt Söderhjelm har tydligt påvisat, att *Svartsjukans nätter* ingalunda, såsom en äldre generation af forskare antagit, är en enstaka företeelse i Runebergs skaldskap, utan tvärtom betecknar en kulminationspunkt i hans förhållande till nyromantiken. Han har under dessa

år studerat och imiterat Atterbom och Stagnelius m. fl. Den senare upphörde han aldrig att beundra; han ansåg honom som Sveriges skickligaste verskonstnär. För öfrigt är det romantiska inflytandet icke slut med Svartsjukans nätter; det går tvärtom igenom hela Runebergs diktning, som balanserar mellan romantik och realism, och det slår förstärkt ånyo upp i de dikter han skrifvit efter ankomsten till Borgå.

Det andra stora inflytandet, som redan under ungdomsåren gjorde sig gällande, kommer från antikens författare, hvilkas retorik alltid blef bestämmande för Runeberg. Dess betydelse för hans metriska utbildning kan svårligen öfverskattas. Hans hufvudstudier vid universitetet voro de klassiska språken. Tidigt sökte han på hexameter beskrifva en vargjakt. Det blef första uppslaget till Elgskyttarne. Några år senare skref han ett mindre satiriskt epos på grekiska hexametrar, och ännu i första diktsamlingen kunna vi på bar gärning gripa hans förhållande till Horatius både hvad meter och tankar angå.

Af västerländska skalder är det dels de tyska klassiska skalderna, dels Walter Scott, som ingripit i Runebergs lif.

I stort sedt står Runebergs diktning under samma konstellation, som den tyska klassiciteten och detta i kanske högre grad än någon annan svensk skald af hans generation, eftersom det franska inflytandet i Sverige, trots fosforisternas opposition, på olika sätt fortlefde. Den tyska klassiciteten hade börjat som Sturm und Drang, d. v. s. som en folklig och oppositionell riktning, fientlig mot den franska hoflitteraturen, men anslutande sig till Shakespeare och den engelska borgerliga litteraturen; den fortgick och nådde sin höjdpunkt såsom en öfvervägande antikiserande rörelse. Båda dessa strömningar återfinna vi i Runebergs diktning, och hans förhållande till den tyska litteraturen låter angifva sig med namnen Herder, Voss och Goethe. Den förste har inverkat på honom såväl som på den unge Goethe och i samma riktning: han har väckt och utvecklat hans sinne för folket och dess sånger. Runebergs intresse för Ossian och Homeros, för de serbiska folksångerna och de finska runorna äro helt i Herders anda. Och det är Herders centrala idéer, som man återfinner i hans uppsats: »Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi socken.» Utan inflytande från Voss och Goethe äro Runebergs hexameter-

dikter icke heller tänkbara, hvilka, rent borgerliga till sina ämnen, ingalunda endast kunna vara inspirerade af Virgilius och Homeros utan för sin uppkomst förutsätta ännu en annan faktor, hvars närvaro man tydligt skönjer hos de tyska skalderna, nämligen den engelska borgerliga romanen. Att emellertid särskildt Goethes inverkan ej inskränker sig härtill, torde vara säkert; likheterna mellan dem båda äro för stora: samma humanitära uppfattning af religionen och motvilja för askesen (se *Den gamle trädgårdsmästarens bref*), samma sträfvan efter objektivitet och plastik i konsten. Äfven hans senare lyrik är knappast fullt förklarlig utan ett bestämdt inflytande från Goethe.

De serbiska folksångerna, med hvilka Runeberg år 1828 gjort bekantskap i en tysk öfversättning, träffade honom därför icke oförberedd. Här fanns förenadt det enkelt folkliga och naiva och den antikt plastiska framställningen, med hvilka han redan var förtrogen hos de tyska skalderna. De slogo ned som en blixt i hans själ, och bekantskapen med dem betecknar också genombrottet i hans diktning.

Utom dessa författare är det framför allt Walter Scott som utöfvat ett afgörande inflytande på Runebergs diktning. Af honom lärde han att gifva lokalfärg åt sina skildringar, att återgifva de folkliga och nationella särdragen. Läsningen af Walter Scotts romaner fullbordade, hvad inflytandet från Herder börjat.

Utan tvifvel har man i patriotiskt syfte ofta öfverdrifvit den kärlek, som rådde mellan Finland och Sverige. De historiska händelserna tala emellertid stundom ett annat språk. Anjalaförbundet t. ex. vittnade icke om någon djupare känsla för broderlandet.

Skilsmässan 1809 uppväckte därför knappast någon större sorg i Finland, i all synnerhet som man var missnöjd med den usla svenska krigsledningen. Men man var bedöfvad. Sverige hade endast förlorat en del af det hela, fosterlandet fanns kvar och omfattades med större kärlek än någonsin. Restaurationsarbetet kunde också där strax börja. Finland däremot var lösryckt från det gamla moderlandet, och man visste icke, hvilka nya öden man gick till mötes, eller hvad man kunde vänta af segerherren. Var man alltjämt svensk eller skulle man blifva ryss? Denna ovisshet präglade hela Finlands förhållande under det närmaste

decenniet, som blef en tvekans och en orons tid, hvilken gjorde sig märkbar äfven i det enskilda lifvets brist på företagsamhet.

Emellertid stod man alltjämt i andlig gemenskap med det gamla fosterlandet, och särskildt följde den intellektuellt intresserade ungdomen det litterära lifvet i Sverige. Det var just under dessa år, som fosforister och akademister sammandrabbade, och småningom försiggick äfven i Finland en förskjutning från akademiskt till romantiskt ideal, från fransk till tysk diktning.

Dessa nya litterära strömningar från Sverige inneslöto äfven ett starkt element af patriotism — onaturligt uppjagad och febril patriotism, såsom vanligen är fallet efter ett olyckligt krig. Dessa strömningar fingo en omedelbar återklang i Finland, och det var bland annat ur denna stämning, som äfven det finska nationalmedvetandet framgick.

Ännu hade man emellertid icke insett, att Finland hädanefter var hänvisadt att vandra sin egen väg, att utgöra en nation för sig, skild från den svenska. Den förste, för hvilken detta tyckes hafva stått klart, och som äfven insåg åtskilliga af de hinder, hvilka måste öfvervinnas, var Tengström. Han framlade sina tankar i en märklig uppsats, hvilken lästes i *Aura* 1817 och 1818: *Om några hinder för Finlands litteratur och kultur*. Han framhäfde där starkt nödvändigheten af, att de två folkraserna, som bebodde landet, lärde känna hvarandra, gingo upp i hvarandra, och blefvo till ett folk; han klandrade bristen på bildning och nödvändigheten af dess spridning genom lämpliga skolor.

Tengströms åsikter vunno strax genklang. De utvecklades och fördes vidare i tidskriften *Mnemosyne*, hvilken började att utgifvas 1819 af J. G. Linséen och Fr. Bergbom. Emellertid fick riktningen snart en alltför våldsam karaktär, särskildt genom A. I. Arwidssons uppträdande. Denne klandrade alla bestående förhållanden och förordade uteslutande finskt språk och finsk forndikt såsom grundval för den nya nationella kulturen. Dylika öfverdrifter hade till följd ett uppväckande af ryssarna, hvilka självfallet icke under några förhållanden skulle tillåtit en finsk nations utveckling, enär detta stridde mot deras säkerligen redan på denna tid fattade föresats att förr eller senare inkorporera landet. Arwidssons

tidning, *Åbo Morgonblad*, indrogs 1821, och följande år fann han sig själf nödsakad att lämna fosterlandet.

Men maningsropen hade icke ljudit förgäfves. Den generation, som utan allt braskande skulle förverkliga en del af detta ideal, stod redan färdig att genom stilla arbete börja kampen. Runeberg, Snellman och Lönnrot blefvo just studenter vid denna tid, då de Arwidssonska artiklarna väckte det största uppseendet.

Innan Runeberg år 1823 afreste till Saarijärvi, hade han således genomlefvat dessa den finska nationens första rörelser, och det var däruppe i ensamheten, som dessa tankar slogo rot i hans sinne och satte frukt.

Göterna i Sverige hade frammanat de stora historiska traditionerna: »ädla skuggor, vördade fäder», för att det besegrade folket af deras åsyn måtte hämta kraft att »inom Sveriges gräns eröfra Finland åter». Men denna form af nationalitetskänsla tilltalade föga Runeberg, såsom vi ofvan sett. Den passade för öfrigt knappast för Finland, som efter skilsmässan förlorat sina historiska traditioner. Helt naturligt slog Runeberg därför in på samma väg, som Walter Scott, den förnämste representanten för denna rörelse i England, hade valt för att gifva uttryck åt det höjda nationalitetsmedvetande, hvilket vid denna tid utmärkte hans landsmän likaväl som Europas öfriga folk. På grund af Englands politiska förhållanden fick denna känsla där ett lugnare uttryck än i Tyskland, hvarest folket måst spänna hvarje nerv för att fördrifva Napoleon eller i Sverige, där striden slutat med nederlag. Walter Scotts fosterländska känslor gifva sig helt enkelt uttryck i en varmhjärtad, kärleksfull skildring af landets forntid och nutid men utan all chauvinism. Denna känsla har hos honom nästan mera en geografiskt-etnografisk form, än en historisk. Den yttrar sig lika mycket i ett beskrifvande af landet och folket som i ett frammanande af dess historiska minnen. Dessa sprida endast en varmare poetisk glans öfver skildringen af Skottlands hedar, ruiner och strömmar, slott och gamla städer.

Ett liknande uttryck tog sig också Runebergs kärlek till fosterjorden. Hänförelsen bodde i hans bröst, men i stället för att låta den slå ut i flammande lyrik, tolkande hatet mot arffienden eller hoppet om framtida segrar, nöjde han

sig med att beskrifva sitt folk i hvardagslag och låta ögat hänryckt dröja vid landet, »du tusen sjöars land»:

Vi älska våra strömmars brus
och våra bäckars språng,
den mörka skogens dystra sus,
vår stjernenatt, vårt sommarljus,
allt, allt, hvad här som syn, som sång
vårt hjerta rört en gång.

De första dikter, i hvilka Runeberg på sådant sätt uttrycker sina fosterländska känslor äro »Bonden Paavo», »Grafven i Perrho» och framför allt »Elgskyttarne».

III.

Runeberg utgaf under loppet af sitt lif tre samlingar dikter, i hvilka allt det väsentliga af hans lyrik finnes samladt.

Den första af dessa samlingar, Dikterna af 1830, utgör hans debutarbete. Den sönderfaller i tre afdelningar, af hvilka den första visar oss bilden af en skald, som, trots en icke ringa formfulländning, ännu ej funnit sig själf utan står under främmande inflytanden af den mest olika art: Choræus, Bellman, Franzén, Tegnér, Atterbom, Stagnelius, Horatius m. fl. Behärskande är Franzéns inflytande, till hvilken också dikterna med ett vackert inledningskväde äro dedicerade. Hans ton återfinnes i flera milda och idylliska naturstämningar (*Majsång:* »Sköna Maj, välkommen till vår bygd igen!»), redan utmärkta genom sin naturtrohet och kanske äfven allvarligare än Franzéns; likaså äro hans erotiska dikter präglade af en kraftigare, mera varmblodig sinnlighet och en större rättframhet i uttrycket, som icke alltid är smakfull. Det gäller t. ex. om de ideligen återkommande kyss-scenerna. Hela hans lefnadsfilosofi bär ännu något af den Franzénska diktens karaktär. *Ungdomen* och äfven *Hvad jag är säll,* äro märkvärdigt kloka och måttfulla i sin uppfattning.

Dock midt ibland allt detta främmande gods bryter hans eget temperament med dess djupa ömhet, dess frimodighet och allvar igenom. Huru ärliga och själfupplefda, trots de delvis öfversvallande uttrycken, äro icke dessa strofer *Till Frigga*, i hvilka han utmålar för oss sin kärlek och sin hänförelse att äga ett hjärta, som han förtröstansfullt kan trycka till sitt eget:

O hur ringa för mig vore en gränslös verld
Med dess solar af guld, med dess demanters sken
Mot den verld, jag med henne
Hänryckt gömmer i sluten famn..

Mulnar banan ibland, skjuter ett törne fram,
Suckar anden en gång, tryckt af sin bojas ok,
O, hur saligt att ila
I den älskades armar då!

Och samma kärlekslycka, sammansmält med en hänryckt skildring af en nordisk juninatts trolska skönhet, får också sitt uttryck i den underbart vackra dikten *Svanen:*

Hvad mer, om än din lefnads dröm
Ej sekler tälja får;
Du älskat har på nordens ström,
Och sjungit i dess vår.

Den sista afdelningen i denna diktsamling utgöres af *Svartsjukans nätter*, hvilken af den samtida svenska kritiken ställdes främst i samlingen. Den var också skrifven med detta mörka romantiskt passionerade patos, som samtiden älskade. Man kan knappast öppna en kalender eller novellsamling från denna tid utan att finna ett eller annat stycke i samma högspända stil. Det är icke omöjligt, att det finnes ett rudiment af själfupplefvadt bakom dikten, att vi här hafva uttrycket för de vilda drömmar, i hvilka en obesvarad och kanske till och med aldrig uttalad kärlek till någon »flamma» försänkt hans själ, men man har svårt för att se det, ty denna gång har han icke skådat in i sitt eget hjärta för att finna uttrycken för den smärta, den förtviflan, som kanske ett kort ögonblick härskat därinne. Färgerna i denna dikt äro lånade ur tidens sentimentala romaner, hvarest man återfinner alla de använda dekorationerna och accessoirerna: den obligata bergstrakten med vild skog, den ensamma

hyddan, den kulna grottan, den trolofvade, som bortstjäles af en rik och förnäm man, under det att älskaren i fjärran länder söker förtjäna den förmögenhet, som är nödvändig för den slutliga föreningen, o. s. v.*

Numera är Svartsjukans nätter glömd och föråldrad.

Den intressantaste gruppen i första Diktsamlingen utgör den andra afdelningen: *Idyll och epigram*, hvilken betecknar själfva genombrottet i Runebergs diktning. Det är första utslaget af hans bekantskap med de Serbiska folksångerna, hvarigenom han fann den skala, som bäst gaf uttryck åt hans egen känsloväırld. Redan den trokaiska metern utan rim, hvilken är så karaktäristisk för Runebergs diktning och förlänar den något af dess kärfhet och manlighet, stammar ifrån förebilden, liksom den ofta monolog- eller dialogartade framställningen och berättelsens stegring, ofta genom tre grader. Denna nya ton var enkel, landtlig, för att icke säga primitiv och af ömsom skälmaktig, ömsom patetisk naturlighet, hvilken strax jämfördes med Antologiens. Vanligen är det enkla osammansatta känslor, kärlek och död, som i nästan epigrammatiskt starka motsatser bäras fram i dessa dikter (t. ex. n:o 3, 13). Likaså är det här, som det för första gången lyckas Runeberg att gripa och fasthålla det speciellt finska i skildringen. Den förnämsta af dessa fosterländska dikter är *Bonden Paavo*, där formen målar själfva den dystra, allvarsfulla naturen och den hårda kamp, som människan har att föra emot den. Med denna dikt gör den finske bonden sitt inträde i litteraturen. Denna skildring har aldrig öfverträffats. Den ödsligt karga naturen och det tålmodiga finska folket äro återgifna med outplånliga drag. Man kan aldrig nog beundra denna dikt, som i sin skenbara enkelhet är något af det mästerligaste den skandinaviska litteraturen frambragt.

Redan i enstaka stycken i första samlingen framträder Runebergs öfvervägande episka naturell. Som Sylwan träffande säger med afseende på *Mötet*, märker man, att han känner sig mest hemma, då »han får berätta». Allt mer och mer lämnar han fritt spelrum åt denna böjelse, och de rent musikaliskt lyriska styckena träda åt sidan. I den andra diktsamlingen (1833) är detta episkt objektiva skild-

* Söderhjelm har påpekat lån från Goethes Werther och Youngs Night thoughts och därmed antydt ett par af urkällorna för denna litteraturart.

ringssätt nästan öfverallt genomfördt — det hvilar en enhet öfver denna diktsamling, som ej finnes i den första. Den vittnar om, huru skalden gått framåt under dessa år. Både de större dikterna, *Grafven i Perrho*, som inleder denna diktsamling, och *Zigenaren*, ett uttryck för tidens samkänsla med korsarer och outlaws, anslå samma stil som Bonden Paavo, men trots hög konstnärlighet äga de ännu icke den fyllighet i framställningen eller den fulländning, som utmärker de senare större episka dikterna. Likaledes återfinner man i utvecklad form de typer, som enstaka dykt upp i första samlingen, där *Vallgossen* ännu hade en rent pastoral karaktär; i *Torpflickan* märker man däremot redan de första anslagen af skaldens senare ton:

Sörjen Kandals dotter, gröna lunder!
Såsom edra blommors blida stunder,
Voro hennes glada stunder korta.
Sörjen gröna lunder! Hon är borta.

Här i andra diktsamlingen finnes en hel serie dylika typer skildrade: *Tjänsteflickan*, *Bondgossen*, *Jägargossen* etc., hvilka utgöra förstlingarna af dessa genremålningar, som ett decennium senare skulle blifva så vanliga i den svenska dikten.

Det är med denna andra diktsamling, som Runebergs lyriska alstring kulminerar. Dikterna i den tredje samlingen (1843) äro icke många, särskildt om man frånräknar dem, hvilka sedan upptagits i Fänrik Ståls sägner. Utom *Legenderna*, i hvilka liksom i Trädgårdsmästarens bref, Runebergs religiösa uppfattning afspeglar sig, äro de icke heller synnerligen egendomliga. Mellan första och andra samlingens dikter är steget synnerligen stort och säkerligen är det studiet af Goethe, som här fullkomnat inflytandet från de serbiska sångerna. Det finnes just i andra samlingen några stycken, i hvilka ofta redan titlarna och ännu mera själfva berättelsesättet, trots all självständighet, osökt föra tankarna på Goethe. Sådana dikter äro: *Akta, då är Guden nära*, *Serenad*, *Hvem styrde hit din väg.* Eller är icke Goethetonen fullt märkbar, hvad innehållet och formen angår i *Likhet:*

Hur många vågor bo på fjärden,
Hur många tankar i mitt hjerta?
De tyckas fly — och dröja qvar dock,
De tyckas dö — och födas åter,

Så skilda, och ändå så lika,
Så många och ändå desamma! —
Ur samma sjö, af samma vindar
De höjas alla,
Ur samma bröst de höjas alla
Af samma kärlek.

Det är en rent panteistisk uppfattning, som får sitt uttryck i denna dikt. Liksom Goethe iakttager skalden med olympisk ro, huru tankar och känslor flyta upp och sjunka undan i hans själ.

Äfven själfva uppfattningen af kärleken i dessa dikter präglas af en helt annan storhet än i de tidigare. Allt det småaktigt söta, det rättframt sensuella, räknandet och detaljerandet af kyssarna försvinner inför känslan af en stor och mäktig, hela individen omfattande lidelse. Redan i tidigare dikter — t. ex. i verserna *Till Frigga* — framträdde detta. Men rent monumentalt får den sitt uttryck i *Hvem styrde hit din väg*, eller *Den enda stunden:*

Allena var jag,
Han kom allena,
Förbi min bana
Hans bana ledde.
Han dröjde icke,
Men tänkte dröja,
Han talte icke,
Men ögat talte. —
Du obekante,
Du välbekante!
En dag försvinner,
Ett år förflyter,
Det ena minnet
Det andra jagar;
Den korta stunden
Blef hos mig evigt,
Den bittra stunden,
Den ljufva stunden.

Det är ett helt lifs glädje och sorger, som här äro sammanfattade på några rader. Dikten är äkta Runebergsk och finsk i hela andan och hållningen, kanske pärlan i hela hans lyrik; men är icke detta korta koncisa berättelsesätt — bortsedt från den finska parallellismen — just Goethes och ingen annans?

IV.

Grafven i Perrho (1831) är liksom bonden Pavo en skildring ur det finska folkets lif. Det är en egendomlig dikt, som står i ett visst förhållande till Byrons orientaliska berättelser. Liksom dessa är den präglad af en stark realism i utmålandet af slaktscenerna. Friskaran, hvilken med Adolfs afhuggna hufvud på en pik drager genom byn, plundrande och brännande är just en sådan scen, som icke lätt glömmes. Men denna dikt, vild, romantisk i sin grundstämning nästan barbarisk, liknar ingenting annat. Man föreställer sig gärna, att det är en finsk sångare, som sjunger den i pörtet.

Elgskyttarne är Runebergs första stora episka dikt. Uppslaget utgör skildringen af en vargjakt, som Runeberg skref, då han var femton år. Denna dikt var äfven i sin senare omarbetning närmast en hexameteröfning i Virgilii m. fl. stil. Det var först genom studiet af de tyska hexameterdikterna och Walter Scott, som Runeberg höjde sig till sedeskildringens nivå. I denna form går dikten ej längre tillbaka än till år 1826, och han kallade den då *Elgjakten*. Den påbörjades med, såsom han själf säger, »varma minnen af de ödsligt sköna nejder, de enkla, groft tillhuggna, men allvarliga och innerliga människor, bland hvilka jag de tvenne föregående åren lefvat». Sedan Elgjakten ytterligare omarbetats utkom den 1832 i nio sånger på hexameter. Titeln var nu Elgskyttarne.

Motivet är synnerligen enkelt. Det utgöres af en älgjakt, förbunden med en kärlekshistoria, nämligen hemmansägarens, den raske Mathias, frieri till torparen Zacharias' däjeliga dotter Hedda. Dikten slutar med en fest på herregården, hvilken varar ända till morgonen, och under hvilken man firar:

Männernas lyckade jakt och de älskandes raska förlofning.

Men inom denna enkla ram har det lyckats skalden att samla ett synnerligen rikt innehåll. Det är den finska allmogens hela inre och yttre lif, som träder oss till mötes i dessa skildringar icke minst i de såsom episoder inströdda

berättelserna, hvilka gifva bilden fyllighet och rikhaltig omväxling. Hemmansägarens, torparens och herregårdstjänarens lefnadssätt inom- och utomhus tecknas ända in i enskildheter, men så att dessa icke synas framdragna för deras egen skull, utan endast för att sätta läsaren in i situationen. Och beundransvärd är den åskådlighet, skalden lyckats gifva sina skildringar. Man tycker sig med egna ögon se, hvad han berättar, ja man skulle ur Elgskyttarne kunna hämta materialet till en fullständig beskrifning på den finske bondens stuga med dess inredning samt hans dagliga lif därinne. Runeberg visar oss äfven folkkaraktären i dess olika skiftningar, och i de handlande personerna igenkänner man representanter för de olika klasserna inom den finska allmogen: hemmansägaren Mathias, torparna Petrus och Zacharias, tiggaren Aron och inhyseshjonet Pavo, hvartill komma kvinnorna, torparhustrun Anna och den gamla Rebecka samt slutligen såsom en verkningsfull motsats de ryska köpmännen med deras helt andra seder. Samma åskådlighet sträçker sig äfven till naturmålningarna. Med några få drag står taflan lefvande för våra ögon såsom i dessa rader:

Men då de kommo på gården och sågo den klarnande himlen,
fullt med stjärnor beströdd, och hörde den tindrande drifvan
knarra för fötternas steg och knutarna braka för kölden . . .

Det är hela det nordiska landskapet på tre rader: snövintern öfver skog och mark och den gnistrande stjärnepellen däröfver.

Elgskyttarnes utarbetande och offentliggörande infaller just mellan Lönnrots första publikation af finsk folkpoesi, Finska Litteratursällskapets stiftande och Kalevalas utgifvande. Dikten är själf ett led och kanske det viktigaste i denna nationella rörelse, som då pågick. Den är en trogen skildring af det finska folket. Huru mån Runeberg var, att framställningen verkligen skulle vara tillförlitlig, framgår tillräckligt däraf, att han lät Elias Lönnrot, den störste dåvarande kännaren af finska förhållanden, genomläsa den för att rätta möjliga misstag i skildringen. Samtiden anmärkte denna egendomlighet hos dikten, men förstod icke riktigt meningen därmed. Beskow t. ex. framhäfde diktens etnografiska karaktär i satiriskt syfte, då han spetsigt anmärkte, att den ej stod högre än Laestadii *Resor i Lapp-*

marken såsom prosa. »Båda hafva deras utmärkande förtjänst af en enkel, trogen och väl lokaliserad naturmålning.» Beskow har alldeles rätt i sitt omdöme, endast det förringande i hans ord är borta, då numera äfven Laestadii Resor anses som ett mästerverk. På ett annat sätt uttryckte friherrinnan Knorring något senare i ett bref till Snellman ungefär samma tanke: »Besynnerligt nog, att jag tänkte ofta på Runeberg, då jag skref denna torparidyll, ty i mitt tycke är han nästan den ende, som målar folklifvet på landet, sådant *det är* — utan öfverdrift och alltför mycket idealisering.»

Elgskyttarne var något nytt i sin art. Här var utfördt, hvad Runeberg kämpat för i de polemiska Morgonbladsartiklarna: ett nytt stilideal. Jämför man Elgskyttarne med Tegnérs episka dikter, framträder strax hela skillnaden. Tegnér har öfverallt sökt undgå det speciella. Det var just, emedan han endast i en förtunnad form presenterade det fornnordiska i Frithiofs saga, som den äldre generationen satte värde därpå.

Säkerligen var det denna Elgskyttarnes nyhet, som gjorde, att det dröjde ganska länge, innan den fullt slog igenom hos publiken. Första upplagan, som blott utgjordes af tusen exemplar, var ej slutsåld förrän 1850.

Samma realism återfinna vi i Runebergs prosaberättelser, som dock hvarken äro många eller synnerligen betydande; en af dem utkom just samma år som Elgskyttarne: *En julafton i lotskojan;* Runeberg är således äfven en af de första, som idkat prosaberättelse i svensk litteratur. Han har aldrig sedan skrifvit något i samma bredt beskrifvande manér som i Elgskyttarne. Liksom förskräckt öfver sin egen djärfhet aflägsnade han sig under de följande åren alltmera från detta skildringssätt och slog in på nya banor.

Redan i *Hanna* är delvis manéret ett annat. Realismen är mera dämpad och mindre brutal. Det är närmast en idyll i Voss' eller Goethes manér. Särskildt påminner den om Hermann und Dorothea. Om Goethes dikt erinrar redan scenen vid källan, men ännu mera själfva planen i dikten, hvilken är så strängt antikiserande, att hela händelsen tilldrager sig mellan middagen och tedags. På denna korta tid hinner Hanna att afskeda den gamle befallningsmannen och

knyta ett förbund för lifvet med den unge, henne förut okände studenten. Man har velat förklara denna hastighet därmed, att Runeberg velat visa, hur endast den kärlek, som blixtsnabbt bemäktigade sig individen, är af värde för lifvet. Detta må så vara, men man kan ändå tvifla på, att Runeberg skulle låtit händelserna så snabbt följa på hvarandra, hade han icke varit betagen i den Goetheska diktens utomordentligt fina komposition.

Hanna inledes med en sång *Till den första kärleken*, och dess innehåll är helt uttryckt i den dikt, hvars olika strofer utgöra motton öfver de särskilda sångerna, en dikt som sedan återfinnes i Runebergs lyrik under titeln *Hvem styrde hit din väg.* Den undran, med hvilken den unga flickan plötsligt i sin själ upptäcker en känsla, som hittills varit henne obekant, är mästerligt uttryckt i denna dikt:

O, andra nejders son,
hvi flög du dädan, säg?
O, fågel, långt ifrån,
hvem styrde hit din väg?

Till hjärtat, som var kallt,
säg, hur du lågor bar!
Hur kunde du bli allt
för den, du intet var?

Det ligger nästan något fatalistiskt i det oemotståndliga och blixtsnabba sätt, hvarpå kärleken i Hanna utkorar de båda älskade. Om honom få vi icke veta mycket. Blott att han är den unge studenten, att han är god vän med brodern och son till Hannas faders barndomsvän; liksom i dikten *Hvem styrde hit din väg* är han främlingen. Äfven de öfriga gestalterna i dikten, fast förträffligt behandlade, äro endast bifigurer: den ypperligt tecknade befallningsmannen, de båda tjänarinnorna, brodern, fadern. Ljuset faller helt och samladt öfver Hannas gestalt. Det berättas, att Runeberg fått uppslaget till dikten, då han bakom blommorna i ett fönster såg en välformad arm, som med behag kastade sin skottspole, under det väfstolen klappade. Äfven läsaren råkar omedelbart in under denna förtrollning. Hanna är tecknad med kärleksfull ömhet men också med aldrig svikande verklighets troskap:

Men mellertid vid väfven, i hushållskammaren uppställd,
satt hans dotter ännu, den sjuttonåriga Hanna.
Frisk satt flickan och röd som ett smultron, vuxet i skuggan,
fri i sin lediga dräkt att sköta det ljufva bestyret.
Barmen i snören ej spänd, med ett maskfritt hjärta inunder,
vidgades fullt och lyftes af andedräkten i vågor,
här med sin blottade arm hon slängde den rörliga spolen.
Men som en spegel klart var ögat och lyste af glädje.

Egendomligt nog få vi icke veta, hvad intryck Hanna gör på främlingen. Han har hört henne beskrifvas och berömmas af brodern och redan på grund däraf gjort sitt val, innan han anlände till prästgården. Däremot antydes det, huru kärleken smyger sig öfver Hanna. Typisk för båda dessa naturbarn och deras kärlekssaga är scenen vid källan, där de älskandes ögon mötas, och båda på detta sätt blifva fullt medvetna om sin kärlek.

Hanna är den typiska, unga skandinaviska flickan, frisk och glad, landtlig och lite outvecklad, men omedelbart fängslande. Publiken igenkände henne strax, och det är med denna dikt som Runebergs stora berömmelse börjar. Särskildt gäller detta i Sverige, hvarest man kanske hade lättare för att uppfatta denna dikt, som liksom stod närmare Tegnérs och var ljusare och gladare i tonen än de föregående, i hvilka ofta funnits något mörkt och dystert, som föga behagar Mälarsvensken. I hvarje fall blef dikten en afgjord succès, och kritiken hade snart icke nog af beröm för den finske skalden.

Den tredje af dessa Runebergs större hexameterdikter är *Julkvällen.* Den intager en mellanställning i hans produktion. Dels utgör den en afslutning på hexameterdikterna, dels står den som ett förebud till Fänrikarne.

Motivet är det enklast möjliga: en julafton på herregården, där allt skulle vara idel glädje, om icke husets svärson vore borta i kriget och underrättelser just ingått om en drabbning, där han deltagit och ur hvilken få räddats. Visserligen släckes denna sorg, då kaptenen plötsligt anländer; men en viss vemodig stämning dröjer dock kvar öfver dikten, ty den gamle Pistols son har stupat i kriget.

Julkvällen är en af Runebergs bästa dikter. Berättelsen framflyter enkelt och naturligt, jämnare än i Elgskyttarne och med en komposition, som är öfver allt beröm. Tonen

är högtidlig och höjer sig utan ansträngning nästan till det patetiska i den sista sångens scener, utan att någonsin blifva onaturlig. Fast icke en enda detalj är utmålad på det helas bekostnad, är dock den enkla karaktäristiken förunderligt vällyckad. Hvarje person framträder klart och åskådligt för läsarens ögon. Den sörjande modern, den älskliga sextonåringen, som sprider glädje öfver hela huset och den gamle förnöjsamme, på träben framlinkande Pistol. Är icke den gamle majoren med den skarpa och buskiga blicken, med befallningsmannaminen, helt tecknad i följande barska, men hjärtliga inbjudan till Pistol:

»Sitt ej,» hade den aktade herrn, den ädle majoren,
sagt, då han träffade sist sin vapenbroder vid kyrkan,
»sitt ej, gamle Pistol, som en tjäderhane i skogen,
ruggig och gömd; hvi ser jag dig oftare ej i mitt grannskap?
Än är dagen ej all, än kan ju den bräckliga foten
stiga ett steg; blott kom, till jul åtminstone senast;
helgen är lång, och ditt ord, då du talar om strider och marscher,
drifver en långsam stund från det sömniga folket i stugan.»

Själfva julstämningen förbinder denna följd af scener, dock icke skildrad med den något feberartade sentimentalitet, som Dickens ungefär samtidigt införde i litteraturen. Huru äkta är icke denna julstämning på en stor herregård fångad och återgifven! Lugnet och tystnaden i den stora byggnaden, hvarest ljusen skymta i de olika fönstren! Stojet, oron, otrefnaden till och med, som föregår hvarje större fest och ej minst julaftonen, då så mycket skall förberedas och i sista minuten ordnas för den långvariga helgen. Och denna otrefnad förstärkes här af den misstämning och sorg, hvilken råder i huset. Det hela är återgifvet af en skildringens mästare. När så kursladan plötsligt håller utanför trappan, och kaptenen, som man redan trott förlorad, plötsligt visar sig hög och axelbred, slår stämningen visserligen om, men den blir ej stojande och munter. Julefriden breder sig endast stilla och mjukt öfver huset, som snön därute på marken. Lugn och förtröstan härska åter i människosinnena. Äfven då brytes den alltför tillitsfulla glädjen af Pistols olycka. Men det sätt, hvarpå den gamle bär sin sorg, gifver dikten dess afslutande stämning, och höjdpunkten nås, då majoren

i den gamle veteranen tycker sig se själfva det heliga fäderneslandet:

... men i högre gestalt sig reste den ädle majoren,
fullare svällde hans barm, och hans blick, förklarad och manlig,
mätte soldaten; han teg, han kände sitt hjärta förstoras.
Finland stod för hans själ, det kulna, hans torftiga, gömda
heliga fädernesland, och den gråa kohorten från Saimens
stränder, hans lefnads fröjd, hans femtioåriga stolthet,
trädde på nytt för hans syn med hans vapenbroder, som fordom
flärdlös, trumpen och lugn, med en järnfast ära i djupet.

Julkvällen påbörjades 1837—1838, men färdigskrefs först 1841. Den betecknar icke något direkt nytt i raden af Runebergs arbeten, men den vittnar om, huru högt han redan nått. Den sammanfattar liksom det föregående och förebådar hans följande fosterländska diktning.

V.

År 1837 lämnade Runeberg Helsingfors och flyttade till Borgå, där han utnämnts till lektor i latin. Lifvet i den lilla staden med dess enformiga skolplikter måste hafva förefallit tungt och enformigt i jämförelse med lifvet i Helsingfors, hvarest Runeberg varit omgifven af all den intelligens, som han önskade att träda i närmare beröring med. Och Runeberg älskade ju sällskapslifvet, det förtroliga samtalet, under hvilket »tankarne flyttade sig från den ene till den andre såsom Odins korpar från skuldra till skuldra». Runeberg tröttnade aldrig på ett dylikt idéutbyte — han och Grot talade en gång fem timmar i sträck, utan att samtalet afmattades. Alla öfverensstämma däruti, att Runeberg själf gaf mycket vid dylika tillfällen. Hans syn på världen var på en gång stor och bred; han bedömde den med ett klokt förstånd och ett ömt hjärta.

Här i Borgå blef han emellertid mer ensam, och hans lif förflöt ännu mera stillsamt och enformigt än förut: skolarbete och diktning under vintrarna, jakt och fiske under

somrarne på Kroksnäs, det ena året likt det andra. Det är nu efter ankomsten till »den dystra och ödsliga staden», (Grots uttryck) som vi för första gången se Runeberg begifva sig ut på långfärder än åt ett håll, än åt ett annat. Han, som i sin ungdom varit så skarpt inställd på den honom omgifvande verkligheten och så realistisk både i uttryckssätt och valet af motiv, han gripes nu af en romantisk längtan att komma bort från hemmet, och han reser i sin fantasi. Den ena gången återfinna vi honom i Ryssland, den andra i det gamla Grekland, den tredje sitter han bänkad med Ossians hjältar och de forna Göterna, och slutligen i Fänrikarne fördjupar han sig i sitt eget folks minnen.

Men det berodde nog icke endast på vistelsen i den lilla staden, att Runeberg allt mer och mer slöt sig inom sig själf och hängaf sig åt sin fantasis drömmar. Äfven om han stannat i Helsingfors, hade säkerligen hans diktning i det stora och hela kommit att erhålla samma utseende. Det fanns ju intet offentligt lif i Finland. Inga idéer satte folket i rörelse, politiken sköttes bäst så hemlighetsfullt som möjligt. Hvad kunde man göra bättre än att fly från en sådan tid! Därför, medan man i Sverige afslutade första akten af en lång och häftig politisk strid, och hela litteraturen antog ett halft revolutionärt skaplynne, försänkte sig Runeberg i drömmarnas värld.

I själfva verket var det den gamla romantiken, af hvilken vi funnit spår i hans ungdomsdiktning, som nu slår upp i full låga, förstärkt genom nya intryck. Till dessa hör först och främst läsningen af Almqvists skrifter, hvilka länge tjusat honom. Redan 1835 hade han gifvit luft åt sin beundran för den svenska skalden i en anmälan af Ramido Marinesco. Huru högt han ställde Almqvist, huru lifligt han beundrade honom ännu vid denna tid, därom vittnar hans bref till Grot 1839, där det heter: »Bland svenska skalder, som senare uppstått, står Almqvist otvifvelaktigt och ojämförligt högst... Skulle jag följa min öfvertygelse, vore jag färdig tillerkänna honom främsta rummet bland Sveriges skalder från alla tidehvarf...»

Tilläggas bör, att det är romantikern Almqvist, som fängslade honom, icke revolutionären eller tendensförfattaren, fast han visserligen icke heller vände ryggen åt denne. Men för sociala och politiska problem intresserade sig Runeberg

föga, äfven om hans sunda förstånd icke svek honom, när han ägnade dem sin uppmärksamhet.

Samma verkan hade också Ossians sånger, med hvilka han nu förnyade och fördjupade bekantskapen genom Nils Arfwidssons 1842 utgifna fullständiga öfversättning.

Öfver hufvud anknyta sig alla Runebergs arbeten efter denna tid på ett eller annat sätt till en bok, liksom hans tidigare dikter hufvudsakligen utgjort beskrifningar och sugit sin näring ur den omedelbara åskådningen. Men nu upplefde han föga, och det var böckernas situationer, som gåfvo stöd åt hans fantasi.

Härtill kommo nu andra inflytanden af olika art. I hans hem i Borgå förde Fr. Cygnæus 1838 till honom en ung rysk litteratör, Jakob Grot, hvilken lifligt intresserade sig för svensk och finsk litteratur och sedan öfversatte Tegnér och Runeberg. De båda männen funno snart hvarandra; början af deras samtal rörde sig om folkdiktning, ett ämne, som låg dem båda om hjärtat. Därefter kom man öfverens om, att ryssarne borde lära känna finska förhållanden liksom finnarne ryska. Och slutligen berättade Grot äfven mycket om seder och förhållanden i hans hemland, och Runeberg gjorde frågor. Han frågade efter Puschkin, Rysslands Byron, och beklagade, att han icke kände honom. Det är karaktäristiskt, eftersom Byron och hans kärlek till vilda och primitiva seder och romantiska kärleksäfventyr vid denna tid berörde besläktade strängar i Runebergs eget bröst.

Någon tid därefter ankom en fröken Ahlstubbe från Ryssland, hvarest hon vistats i flera år. Hon berättade för Runeberg en historia om en slafvinna, som vunnit en furstes kärlek, och huru båda blifvit skilda åt af furstens moder, tills slutligen den milda Katarina åter förenat dem.

Det var under intrycket af dessa olika stämningar som *Nadeschda* uppstod. Den utkom år 1841 och är ett romantiskt epos af ungefär samma art som Byron gjort så omtyckt öfverallt i Europa. Själfva uppslaget till dikten utgöres af den ryska sägen, hvilken fröken Ahlstubbe meddelat honom. Den gaf honom lust att göra »något i Almqvists stil», som han själf uttryckte sig, och ett af inslagen i dikten utgöres äfven af ett motiv lånadt från Amorina. Som bekant är händelsen den, att den lifegna Nadeschda, dufvan, blir före-

mål för tvenne bröders kärlek, de båda »furstefalkarne», den ljuse Woldmar och den dystre Dmitri. Woldmar vinner Nadeschdas kärlek och döljer henne på ett aflägset slott undan den afundsjuke Dmitris spejande ögon. Denne angifver emellertid broderns kärlek för den anstolta modern, Natalia Feodorovna, och Woldmar skickas på kejsarinnans befallning bort på ett aflägset krigståg. Nadeschda får med sina tvenne söner återvända till faderns fattiga hydda. Vid ett besök, som kejsarinnan aflägger på Natalia Feodorovnas slott, upptäcker hon emellertid hela förhållandet och förenar åter den trogne maken med sin älskade.

Inflytandet från Almqvists Amorina ligger i öppen dag. I de båda bröderna, den ljuse Woldmar och den mörke Dmitri, återfinner man Vilhelm och Rudman. Särskildt i andra sångens allegori, i hvilken hela diktens händelse symboliskt förutteckna, framträder detta mycket tydligt. Betecknande är t. ex. ett sådant litet drag som att dufvan, hvilken förföljes af de båda falkarne, söker skydd på Woldmars axel liksom siskan på Vilhelms. Och Dmitri gripes liksom Rudman af en häftig svartsjuka, när han ser det.

Dikten är utomordentligt vacker. I Nadeschda har Runeberg ännu en gång tecknat en ung kvinnogestalt af sällsynt blid fägring. Särskildt berömd är kärleksscenen i fjärde sången mellan Woldmar och Nadeschda. Den innehåller intet annat än, hvad älskande sedan tusen år försäkrat hvarandra, men all den djupa innebörden i dessa banala frågor och heliga löften, som afbryta kyssarne, vaggar sig också fram som ett känslornas röda spel genom denna dialog. Ståtlig är äfven scenen i sjätte sången, i hvilken Natalia Feodorovna emottager sin son furst Dmitri i slottets riddarsal bland porträtten af anorna. Den påminner om en scen i Hernani, men Runeberg har användt den med vanlig själfständighet. Egendomlig för Runebergs fatalistiska uppfattning af kärleken är, att Nadeschda redan förut i drömmen skådat Woldmar:

Den samme är han, blott ej ljus, ej mild, som när
i drömmen hon hos honom satt
vid bäckens strand och glömde bäckens spegelvåg
och speglade sin själ i hans.

Och liksom i Hanna är det framför allt den unga flickans känslor, som skalden utmålar: Woldmar står mera i skuggan.

Utomordentligt melodiös och rikt nyanserad är äfven versbehandlingen i denna dikt. De verser, med hvilka Sturzen-Becker parodiskt inledde sin anmälan af dikten i Aftonbladet, där han förebrår Runeberg att icke hafva behandlat ämnet på prosa, kunna med mera fog anföras såsom ett mästerprof af skalden, i hvilka han nästan endast genom att använda ordens betoning målat de olika floderna och hela trakten:

Wolga mottar i sin famn Okà,
af Okà emottas gul Moskwa,
till Moskwa sig skyndar glad en bäck
med sin pärlbestänkta böljas skatt.
Vid den lilla bäckens blomsterstrand
gick en flicka, femtonårig nu;
sjelf en blomma, sökte blommor hon
och med blomma blomma sammanknöt.

Huru är icke här genom själfva ordens form och ställning den sorlande bäcken kontrasterad mot de tungt framflytande, stolta floderna. Likaså blir versen mera lekande, nästan smekande, då flickan införes. Och sådan är Runebergs versbehandling öfverallt i denna dikt.

Likväl kan den i metriskt afseende icke mäta sig med *Kung Fjalar*. Men finns det öfver hufvud någon dikt på svenskt språk, som kan täfla med detta Runebergs metriska mästerstycke? Han har äfven själf yttrat om den, att sådana vers, som förekomma i Kung Fjalar, kunna ej många skrifva korrekt, och tillagt, blygsamt småleende: man kan ej ana, hvilken möda det kostat att skrifva dem.

Kung Fjalar tillkom mellan den gammalkristna, i antik stil hållna legenden *Krysantos* och Kungarna på Salamis. Däraf stammar, säger man, den antika fatalism, hvilken präglar dikten ungefär som en tragedi af Aiskylos.* Naturligen spelar äfven det antika dramat här in,** men det är nog närmare förebilder, som fört Runeberg in på ödestragiken. Fatalismen är en sällsynt gäst i modern litteratur — den sammanhänger alltid med primitiva tillstånd och säregna

* Fjalar erbjuder en viss likhet med den trotsige Prometeus.
** Söderhjelm har i *Källorna till Kung Fjalar*, sid. 54 påpekat likheter med Sofokles' Antigone.

rasegendomligheter. — Hvarken fransmännen eller Goethe känna till densamma, och när den dyker upp hos Shakespeare, är det i samband med ett keltiskt ämne, nämligen i Macbeth. Den som väcker denna art af ämnen till lif igen, är Schiller i *Die Braut von Messina*, fast äfven där fatalismen knappast är verkligt lefvande utan endast en estetisk lek utan djupare mening. Det är tillfälligheten snarare än ödet, som drifver sitt spel i detta drama och dess icke få efterföljare. Fatalismen finnes vidare i Ossian, där molnandarne gäckas med människornas barn. I någon mån har säkerligen denna dikt spelat in i Runebergs uppfattning. Men icke minst var det väl Almqvists Amorina, själf i viss mån en sen utlöpare af den Schillerska tragedien, som förde Runebergs tankar in på dessa banor. I hvarje fall har motivet i Kung Fjalar stor likhet med Die Braut von Messina. För donna Isabella liksom för Kung Fjalar har man förutsagt, att hennes dotter skulle blifva orsaken till släktens undergång. Modern har därför låtit uppfostra henne i ett kloster; den öfriga familjen tror henne död. Af liknande anledning är det som kung Fjalar låter kasta Gerda i hafvet. Men i båda dikterna är det ödet, som segrar. Oihonna förenas med brodern Hjalmar i brottsligt äktenskap, och donna Isabellas båda söner förälska sig i den okända systern. Denna kärlek blir orsak till de båda släkternas undergång.

Emellertid bör det skarpt betonas att, om Runeberg skrifvit denna egendomliga dikt, kanske den mest vällyckade eller rättare naturliga af alla moderna dikter, i hvilka ödet spelar en roll, beror det framför allt därpå, att hans egen världsuppfattning hade en viss mystisk fatalistisk karaktär. Denna fatalism präglar öfverallt hans uppfattning af kärleken och förlänar den dess storhet. (Hvem styrde hit din väg? — Hanna. — Nadeschda.) Och det var icke endast, då han diktade, som han iförde sig denna värdsåskådning. Den framträder äfven eljest, t. ex. i enstaka muntliga uttalanden af honom. Strömborg berättar, att han på ett mycket egendomligt sätt tolkade Hamlet. Han yttrade nämligen vid något tillfälle, att Shakespeare däri ville visa, att det för vår Herre var likgiltigt, hurudana personer han begagnade för utförandet af sina ändamål, rättvisan skulle dock alltid hafva sin gång. Han betecknade det därför såsom ett synnerligen fint drag af Shakespeare, att han satt till hämnare af konungens

brottslighet en man, som saknade handlingskraft, och hvars beteende var sådant, att man måste befara, att han aldrig skulle komma att utföra sin ofta upprepade hotelse att hämnas sin faders död, hvilken hotelse han sedan till följd af vår Herres ledning af händelsernas gång plötsligt verkställde, då han själf minst tänkte därpå. En annan mindre framstående författare skulle enligt Runebergs tanke till hämnare användt en mera handlingskraftig man. Denna åsikt om Hamlet sade sig Runeberg alltid hafva haft, ehuru han i yngre år ej kommit sig för att affatta densamma. Enligt Strömborg går denna uppfattning igen i Sven Dufva — ett antagande, som säkerligen är alldeles riktigt. Denna Runebergs åsikt är emellertid ett egendomligt utslag af kristligt färgad fatalism.

Själfva utgångspunkten för dikten har i öfrigt varit att skapa en dikt i fornnordisk anda med trognare lokalfärg än Tegnérs Frithiof.* Själfva tidsandan, som särskildt i Finland ställde de båda skalderna upp emot hvarandra, eggade honom därtill. Att han haft Tegnérs dikt i tankarna visar sig tydligt i hela första sången, hvilken erbjuder stora likheter med romansen: *Frithiof kommer till kung Ring.* Man ser tydligt, huru den föresväfvat Runeberg vid nedskrifvandet och lämnat hans fantasi själfva bjälklaget till byggnaden. Det är mellertid endast i denna första sång, som man finner anknytning till Frithiofs saga. I öfrigt är dikten koncipierad i Ossians »dunkla sagostil». Det är obestridligen egendomligt, att då Runeberg ville göra något i fornnordisk stil, trognare än Frithiofs saga, fördjupade han sig icke i de isländska sagorna för att där hämta färgen på sin palett — det är ju endast några allmänna drag och namn i dikten, som verka i strängare mening götiska — utan han gick tillbaka till samma mönster, som föresväfvat de tyska skalderna, Klopstock och hela skaran af bardendikter, hvilka först sökt frammana den forngermanska världens skugggestalter. Huruvida nu detta gifver fornnordisk trohet må lämnas därhän. Säkert är, att det förlänar något barbariskt och primitivt åt dikten, hvilken väl, hvad lokalfärgen angår, har sin gifna plats midt emellan Tegnérs Frithiofs saga och Ibsens »Hærmændene på Helgoland» — hittills väl det mest vällyckade försök i isländsk sagostil, som existerar. Emeller-

* Jmfr. *Strömborg. IV:* 1 s. 468, 498, 500.

tid hade Oehlenschläger i sin Helge i detta afseende redan nått längre än både Tegnér och Runeberg.

I motsats till förhållandet i Runebergs öfriga större epos är det i Kung Fjalar mannen, som spelar hufvudrollen; kärleken är endast ett nödvändigt vapen i gudarnes lek med människorna och utmålas icke särskildt. Månne det verkligen lyckats Runeberg att helt meddela läsaren den tjusning, som Oihonna bör utöfva på alla — hon, hvars skönhet ryktet burit på sina vingar ända fram till sjökonungen Hjalmars öron? Fjalar däremot behärskar helt dikten, och i hans själ bryter sig österländsk och västerländsk världsåskådning: han tror på Ödet, men liksom Prometeus böjer han sig icke inför det, utan sätter trotsande sin vilja mot gudarnes. Men han besegras:

»Er är segern», talte han, »höge gudar!
Jag är straffad vorden, jag pröfvat er.»

Särskildt här på slutet bryter en rent kristlig uppfattning igenom: det är för att pröfva Fjalar, för att förbättra honom, som gudarne uppoffrat hans barn, utrotat hans ätt. Runeberg har sedan i sitt svar på Snellmans enfaldiga utläggning af dikten ytterligare dröjt vid denna åskådning, hvilken säkerligen verkar föga tilltalande på många människor i våra dagar. Huru kan man se något etiskt i ett dylikt gudamaskineri! Hellre inga gudar än sådana gudar! Öfver hufvud verka väl knappast gestalterna och situationerna omedelbart fängslande på läsaren, detta trots all estetisk skönhet. Det hvilar något konstladt och uppkonstrueradt, alltför lärdt och tillkrångladt öfver Kung Fjalar. Men man fäller icke ett sådant omdöme under läsningen af dikten. Därtill är Kung Fjalar en alltför hänförande bild af sagornas konung och versen alltför skön.

Kung Fjalar och Kungarne på Salamis höra tillsamman i Runebergs produktion och äro i mångt och mycket framsprungna ur samma stämning. Den senare utkom visserligen först 1863, men hade påbörjats redan 1844, omedelbart efter fullbordandet af Kung Fjalar. Dramat är en antik imitation af samma art som Goethes Iphigenia. Fabeln är emellertid fritt uppfunnen, i det den ej återgår till ett eller flere antika dramer, såsom fallet brukar vara med dessa moderna efterbildningar. Den ansluter sig endast i allmän-

het till den antika sagovärlden, i det att Ajas och hans ätt spela en roll i dramat. Tonen och andan är Sofokleisk, men utan allt slaviskt imiterande. Liksom Antigone är det en principtragedi: kamp mellan tvenne furstehus, af hvilka det enas representant, Eurysakes, Ajas' son, genom börden har den höga rätten. Leontes, sonen till inkräktaren, uppgifver emellertid själf sin rätt. Karaktärsteckningen är utförd med all den säkerhet, som man är van att finna hos Runeberg; särskildt framhäfd är motsatsen mellan de båda pretendenterna: Eurysakes, en rå, besinningslös natur, Leontes, den ädle, men alltför veke.

Emellerttd bör icke dramat betraktas såsom uteslutande efterbildadt antiken. Riktigast uppfattas det som skrifvet efter den tyska klassicitetens program: Shakespeare och antiken. Femte aktens sjätte scen, då Leiokritos inför åskådarnes ögon nedhugger Leontes, är ingalunda antikt tänkt, och man erinras under krigsscenerna i denna akt, då striden närmar sig och aflägsnar sig från scenen, då än en skara flyende, än några af de förnämsta komparserna visa sig för åskådarna, om det sätt, hvarpå Shakespeare anordnar dylika scenföljder. Icke heller är det en antik tanke, som är uttryckt i Leontes' sista ord:

Säg honom ändtligt ytterst, att mitt hopp står fast
på vår förening åter, när i Hades' natt
ej kungamantelns skimmer bländar mer hans syn;
ty här var det ej hat, men plikt, som skilde oss.

Det är synbarligen för att mildra verkan af den följande scenen, då fadern nedstöter Leontes, hvilken han tror vara Eurysakes, som Runeberg lagt dessa ord i hans mun, därigenom spridande försoningens skimmer öfver dramats sista mörka taflor; men det är ett rent kristligt hopp, som här uttalas, främmande för antik världsåskådning.

Tydligen har Hamlet föresväfvat Runeberg under utformandet af karaktärerna. Leiokritos erbjuder en viss likhet med kung Claudius; liksom denne har han usurperat makten och missbrukar den. Leontes erinrar i flere väsentliga drag om Hamlet. Det är en ädel yngling, som djupt lider af den orättfärdighetens ande, som råder kring honom, och liksom Hamlet ständigt grubblar på sin hämnd, så står ständigt för Leontes' ögon tanken på Ajassonens återkomst, då han måste

göra orätt till rätt och mot sin egen faders vilja återgifva honom hans förlorade krona. Denna likhet mellan de båda prinsarne, hvilka mot sin vilja komma att spela den hämnareroll, som icke passar deras veka karaktär, låter äfven spåra sig i enskildheter. Så t. ex. råder icke så ringa öfverensstämmelse mellan bådas dödsscen.*

Något större intresse förmår emellertid icke Runeberg att afvinna sina kungar. Deras strid om en krona är en privataffär, med hvilken vi hafva intet att göra. Det kan väl frågas, om Runeberg icke i Kung Fjalar såväl som i Kungarne på Salamis trots deras stora skönheter gått utom den sfär, där han rörde sig med naturlig frihet och efter sitt kynnes verkliga fordringar.

Något sådant kan man däremot icke säga om *Fänrik Ståls sägner*, hvilka beteckna själfva höjdpunkten af Runebergs skaldskap, där i en brännpunkt det bästa af hela hans väsende finnes samladt; genom ingen annan af sina diktsamlingar har han verkat så helt och fullt och framför allt i så vida kretsar. Hade han förut upptäckt Finland och finnarne, så gaf han här fosterlandet — det är ej för mycket sagdt — åter dess historiska traditioner. Han fann dem i det sista kriget och dess hjältebragder.

Redan länge hade finska kriget på olika sätt sysselsatt hans fantasi. I dikten *En färd från Åbo* ägnar han en strof åt den ene af bröderna Ramsay, som föll på Lemos' strand, sedan han hjältemodigt samlat de spridda skarorna. Den förste af Fänrikarne är emellertid på sätt och vis *Molnets broder*, skrifven 1835. Den är till tonen mera högstämd än de följande. Äfven *Julkvällen* är ett steg på vägen, fast kriget där spelar föga roll, men i denna dikt är det, liksom om Runeberg för första gången höjt sig till fosterlandets idé, då han ser det förkroppsligadt framför sig i den gamle veteranens gestalt.

Tanken att i en serie af dikter skildra det sista kriget tog emellertid först fast form efter läsningen af Montgomerys år 1842 utkomna *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809.* Här fann han det material

* Se för åtskilliga här framställda åsikter om Runebergs skaldskap: Mortensen, *Till Runebergs förebilder* (Samlaren 1904) samt *Runebergs förebilder än en gång* (Samlaren 1908). Jmfr äfven Söderhjelm, *Nya Svenska studier öfver Runeberg* (Euterpe 1905) och *Källorna till Kung Fjalar* (Skrft. utg. af Sv. Litteratursällskapet i Finland. Del. 20. 1906.)

om krigets gång och de biografiska upplysningarna om hjältarna, som utfyllde, hvad han redan kände genom hörsägner. Hans fantasi kom i rörelse, och från och med 1846 ända fram till 1860 framträdde den ene af Fänrikarne efter den andre, i hela Skandinavien hälsade med en sällspord förtjusning. Den första samlingen utkom 1848, den andra 1860, och intresset för den senare, fast kanske som helhet svagare, var om möjligt större: man bokstafligen slogs om exemplaren i Helsingfors' boklådor, och tryckpressarne voro i flitig rörelse för att framskaffa upplaga efter upplaga.

Den första af Fänrikarne lär hafva varit *Otto von Fieandt*, en äkta typ af den finska trögheten, en Sven Dufva på ett något högre plan. Först längre fram såsom en af de sista bland första samlingens dikter tillkom *Fänrik Stål* själf — till en viss grad tecknad öfver en historisk personlighet, ett minne från Ruovesitiden. I denna person, som själf deltagit i striderna, hvars hjärta ännu i ålderns höst värmdes af dess minnen och som med stilla hänförelse, men utan allt prål, på enkelt och rättframt krigaresätt berättade, hvad han sett och upplefvat, hade Runeberg funnit en utmärkt motivering för sägnernas uppkomst och en naturlig förklaring för deras begränsning.

Ty naturligen bör man icke här söka krigets verkliga historia. En fältherre, en statsman skulle uppfattat det på helt annat sätt och haft föga berömmande att säga om det. Han skulle kallat det ett planlöst krig, uselt ledt, och där generalerna mera utmärkte sig som djärfva och modiga partigängare än som klokt beräknande fältherrar. Karl Johan uttryckte sig ungefär i dylika ordalag, då han kom till Sverige, och Adlercreutz och de öfriga generalerna sökte få till stånd ett nytt krig mot Ryssland i stället för fälttåget mot Norge. »Det där guerillakriget», yttrade han föraktfullt, tänkande på huru mycket blod som spillts, och huru litet som uträttats.

Dessa synpunkter voro lyckligtvis icke Runebergs. Han såg på kriget med folkets ögon, såg de tappra hjältebragderna och fann meningen däri: ett folk, som kämpade och blödde för fosterlandet. Och så tog han fram det ena efter det andra af dessa minnen, hvilka nästan alltid anknöto sig till en eller annan person; när serien var fulltalig, hade Runeberg tecknat typer af alla samhällsklasser, från konungen

och landshöfdingen alla grader af befälet igenom ned till menige man i ledet, bonden, kvinnorna, den kommande generationen (soldatgossen), veteranerna (Fänrikens marknadsminne); hela Finland återfann där sin bild. Och det är icke för mycket sagdt, att det var Fänrikarne, som sjöngo in i folkels sinne, att Finland var *ett* folk — en enhet, som ej kunde och borde förstöras. Tyvärr voro emellertid förhållandena sådana i Finland, att upplösningens frö låg på botten af själfva nationalitetsrörelsen. Men ingenstädes framträder kanske Runebergs klokhet och besinningsfullhet så vackert som i hans förhållande till de nationella rörelserna i hans hemland. Själf tillhörde han den svenska folkstammen och hade från den svenska kulturen mycket af sitt bästa, men likväl visade han aldrig något förakt mot landets urbefolkning, tvärtom är det, som vi sett, han jämte Lönnrot, som bragte den till medvetande om sig själf. När finska litteratursällskapet bildades, var han en af stiftarne, och det var först när rörelsen började antaga svenskfientliga former, som han icke längre var med, fast han ej blandade sig i käbblet. Som han själf brukade säga, var han fennofil, därmed angifvande att han icke var fennoman. Lika litet var han någonsin ryssätare; han menade, att de båda folken borde lefva i godt förstånd med hvarandra och söka lära känna hvarandras kultur. Det ligger i allt detta icke endast en vacker och ädel humanitetskänsla; det är storstilad klokhet däri, ty det var den ställning, som naturen och de historiska förhållandena anvisat Finland, gränslandet mellan västerländsk och österländsk kultur, och det var den linje, den enda linje, på hvilken man kunde räkna på en varaktig framtid, kulturell utveckling, välsignelse öfver landet.

Dessa känslor komma äfven till uttryck i Fänrikarne. Runeberg visar sig i dessa som en värdig lärjunge af antiken och tyska klassiciteten, då han ställer kärleken till mänskligheten öfver patriotismen. Det påminner om det gamla Grekland och om Aiskylos' sätt att tala om arffienderna, perserna, när Runeberg, midt ibland denna cykel af svensk-finska krigare, äfven finner ord att prisa ryssen Kulneff eller att med medlidande dröja vid den döende krigaren, fast han är af främmande ras.

Det finnes icke öfver dessa Runebergska sånger samma brio, samma franka öppenhet, som öfver den samtida svenska

krigslyriken. Denna senare äger, trots sin stundom litet skräniga ton, äfven sin charm, men utan tvifvel står den Runebergska dikten högre. Patriotismen får här ett ädlare uttryck. Det låg ett annat tryck öfver Finland; Runeberg kunde icke tala så fritt som man talade i Sverige, och detta är kanske ett af skälen, hvarför han icke säger för mycket. De stora orden, som icke kunna infrias, finnas icke i hans krigssånger.

Man har i dessa sägner gjort anmärkningar mot retoriska småfel — de finnas där. Men kanske har Runebergs konst aldrig stått högre eller visat sig mera träffsäker. Allt är så enkelt, så hvardagligt, små detaljer, synbarligen idel beskrifning, saltad med liflig humor, men innan vi komma till slutet af dikten, slår hjärtat högre slag och tårar skymma ögat. Anse det för konst eller natur — stort är det i hvarje fall. I Fänrik Ståls sägner återfinna vi den forne realisten, hvars spår nästan eljest försvunnit i de antikiserande dikterna. Vi hafva sett, huru denna realism på grund af temperament och folklig läggning bröt fram i vissa af hans första kväden i omedelbar anslutning till de tidigare genremålarne i svensk litteratur. Den förstärktes sedan ej minst genom studiet af Walter Scott och utvecklade sig till det bredt beskrifvande manér, som framträder i Elgskyttarne, för att därefter småningom undanskjutas, tills den ånyo dyker upp i Fänrikarne. Ingenstädes finna vi Runeberg så naturlig, så helt sig själf; det är som hade vi honom framför oss i djupaste hvardagslag med sin djupa känsla, sitt klara bondförstånd och sin torra humor. Fänrikarne äro verklig folkpoesi, hvilket Elgskyttarne däremot aldrig blefvo. Äfven i den meningen återvände väl Runeberg i Fänrikarne till sina barndomsminnen, att det närmast var Bellmansdikten med dess sångton, dess plastiska åskådlighet, dess dramatiska liflighet, som medvetet eller omedvetet föresväfvade honom, när han började skrifva dessa sånger. Tonen och stämningen är naturligen helt annorlunda, men sambandet finnes.

Af utländska skalder påminner Runeberg icke minst om Goethe, utan att uppnå dennes storhet i tankens värld. Men liksom denne börjar han i viss mån som realist och slår därefter en viss period af sitt lif öfver i antikimitation. Det är med Runeberg, som det verkliga Goethetillägnandet börjar i den svenska litteraturen, hvilket nådde sin höjdpunkt med

Victor Rydberg. Det är Runeberg, som i den svenska litteraturen inför den antikuppfattning, hvilken utmärkte den tyska klassiciteten.

Redan Runebergs första dikter emottogos välvilligt af den svenska kritiken, men det är dock först med Hanna, som han helt eröfrade publikens gunst. Atterbom recenserade honom i Sv. Litteraturföreningens tidning 1838. Ett typiskt utslag af den stigande Runebergsbeundran äro Malmströms artiklar i Eos år 1839, hvarest han upphöjdes såsom ett mönster för hela den unga generationen af skalder. Det är också från denna tid, som Runebergs inflytande på den svenska litteraturen blifver märkbart, och det befinner sig i ständigt växande ända fram till slutet af sextiotalet, framträdande både i val af ämnen och metrikens art. Runebergs karaktäristiska trokeiska versmått komma till användning. Själfva det viktigaste momentet i detta inflytande består däruti att stilidealet förändras: det oratoriska uttryckssättet får vika för det direkta och beskrifvande: det didaktiska och reflexiva lämnar plats för genremålningen. Runeberg blir Tegnérs arftagare i den svenska poesien, och när man fram på sextiotalet kommer till medvetande om motsatsen mellan realism och idealism, som termerna, föga betecknande, då och senare lyda, börjar striden just under dessa båda namn.

LYRIKEN

Mot slutet af trettiotalet och under början af fyrtiotalet uppstod en ny skara af skalder, romanförfattare och journalister, alla uppväxta och fostrade under trettiotalets stridigheter. Det var dessa nykomlingar, som gåfvo karaktären åt de följande decenniernas litteratur. Nu växte de litterära ansatser, som visat sig under trettiotalet, upp till en mäktig strömning, utan att man därför kan tala om en skola eller skolor. På en gång spriddes i växlande former tidens hela andliga innehåll ut öfver landet och djupt ned bland folket.

De två diktarter, som därunder hufvudsakligen odlades, voro *romanen* och *lyriken*. Vi skola först sysselsätta oss med den senare.

I.

Som redan påpekadt, härskade vid slutet af trettiotalet Tegnér nästan suveränt i den svenska dikten, och den beundran, med hvilken han omfattades, kände inga gränser. Alla de unga skalder, hvilka då gjorde sitt inträde i litteraturen, tegnériserade. Sylwan har i sitt arbete öfver denna tids vitterhet anfört ett par typiska exempel ur Strandbergs och Orvar Odds ungdomsdiktning,* och dessa äro visserligen icke enstaka. Det finnes icke en af periodens unga vitterhetslekare, som icke har dylikt joller och klingklang på sitt samvete.

* Se anf. a. sid. 183 ff.

De flesta och de mest begåfvade öfvergåfvo emellertid snart detta manér, hvilket redan var utnött och icke längre kunde förnyas. Men en och annan fasthöll ännu den Tegnérska skolans traditioner. Mest typisk bland dessa är Carl Wilhelm Böttiger. Han hör därför icke till den rörelse, som här skall skildras, utan står såsom dess mest utpräglade motsats. Men i denna egenskap förtjänar han att helt hastigt beröras. Han var född 1807 i Västerås och hade tidigt fått utstå hårda umbäranden. Redan 18 år gammal skref han vers, enligt egen utsago med stor lätthet, och 1830 utgaf han sin första diktsamling *Ungdomsminnen från sångens stunder*. Dessa gjorde honom strax bekant, och särskildt blef han damernas älskling. Mycket egendomliga äro emellertid icke dessa dikter. En icke ringa procent utgöres af religiösa sånger, alla äro starkt spiritualistiska, och det bästa man kan säga om dem är, att formen är enkel och klar såsom alltid hos Böttiger. Men de flesta äro alltför menlösa, sentimentala och tåredrypande. Det ligger en naivitet öfver dem, som ej alltid är äkta utan verkar pjunkig (se t. ex. en sådan dikt som *Emmas stjärna* eller den abstrakta och nästan innehållslösa *Till den femtonåriga*). Man saknade öfverallt i denna diktsamling ett temperament och något personligt upplefvadt. År 1835 sattes Böttiger i stånd att företaga en längre utrikes resa till Tyskland, Frankrike och Italien, och efter återkomsten utgaf han 1837 ett nytt dikthäfte, *Lyriska stycken*. Dessa dikter stå formellt långt högre och visa äfven större tankerikedom och mognad, men man återfinner alltjämt mycket af det tomma jollret i hans första diktsamling. Hans sentimentala manér blef också föremål för mycket gyckel, och särskildt Wilhelm von Braun skrifver ofta sina frivola vers med bestämd hänvisning på en eller annan af Böttigers små tårekrukor. Å andra sidan uppträdde Böttiger själf polemiskt mot tidens liberalism, t. ex. i *En visa om Peter Persson*, hvilken emellertid är föga träffande. Den vittnar egentligen endast om huru förvånansvärdt litet Böttiger kände vare sig den gamla eller den nya generationen af svenska odalmän. Böttiger utvecklade sig så småningom till en framstående festskald, i strängt akademisk stil, för hvilket hans smidiga och eleganta formtalang väl lämpade sig, och till en af våra bästa sonettskalder. Hans erotiska sonetter äro dock oftast fläckade af samma fel, som utmärka åtskilliga af hans

italienska förebilder: svulst och onaturlighet. Besynnerligt nog finner han sig ofta mest tilltalad af Petrarcas svagaste sonetter, där innehållet egentligen endast utgör ett retoriskt klingklang. Bland hans bästa dikter äro sonettcykeln *Kungarne* och en annan serie *Foglarne*, bland hvilka *Lärkan* och *Storken* kunna framhäfvas samt åtskilliga af hans naturskildringar, t. ex. *Söderfors.* Äfven då Böttiger är som bäst, hvilar det emellertid något liflöst öfver honom, han är träaktig och tråkig. Långt intressantare är han som minnestecknare och panegyriker. Hans porträtt af Tegnér, fast i så hög grad förskönadt, att det nästan verkar omänskligt, skall dock alltid äga ett klassiskt värde, såsom gifvande ett samladt och mästerligt uttryck åt en hel tids människouppfattning. Böttiger har bevarat det starka retoriska elementet i den Tegnérska dikten, men han verkar aldrig, som så många andra, parodisk i sin imitation. Därtill har han för mycket smak. Det är endast i de allmänna linjerna, som han följer mästaren. Hans stil är däremot nästan bildfri, renad genom studiet af antika skalder — väl också genom studiet af Runeberg, till hvilken han dedicerat sin cykel »Foglarne».

I hvarje fall var det icke minst studiet af den Runebergska dikten, som under loppet af fyrtiotalet bröt den Tegnérska retorikens uteslutande välde. Därtill kom så utländska inflytanden, dels från Byron, hvars frihetssånger öfverallt satte sinnena i brand, dels ifrån den samtida tyska lyriken, från Heine och Jung-Deutschland. I Tyskland uppväxte nämligen samtidigt en lyrik, präglad af en stark frihetsglöd, men af en tämligen abstrakt karaktär, och denna fann eko i de unga svenska skaldernas sinne. Jämte Heine, för hvars allmänna betydelse i den svenska samtidiga dikten ofvan redogjorts, äro de förnämsta och mest kända representanterna af denna skola Georg Herwegh och Hoffmann von Fallersleben.

Af olika lyriska arter omhuldades under denna tid hufvudsakligen dels genrestycket, dels sånger af politisk och social innebörd.

En af de frågor, som under denna tid lifligast sysselsatte sinnena, var förhållandet till Ryssland. Det familjefördrag, som Karl Johan 1812 ingått med tsar Alexander, hade alltid varit en nagel i ögat på det svenska folket. Denna motvilja ökades, allt efter som det liberala tänkesättet vann utbredning

i landet, ty Ryssland var själfva härden för reaktionen. Därtill kommo sympatierna för det undertryckta Polen, hvilka ökade hatet till arffienden. Under Krimkriget växte naturligen upphetsningen, eftersom man hvarje ögonblick kunde vänta att Sverige, trots sin neutralitetsförklaring, skulle komma att inblandas i kriget. Detta antagande var så mycket naturligare, som strax före stridens utbrott tvistigheter angående de norska lappbetenas gränser uppstått mellan Sverige och Ryssland. Också var hatet mot Ryssland och tanken på revanch för 1809 års krig ett stående tema i denna tids diktning.

Ett annat ämne, som spelar en stor roll i denna tids litteratur, är skandinavismen, hvilken omkring början af fyrtiotalet blef en rörelse af betydenhet i de tre nordiska länderna. Den hade redan då anor. Dess början går tillbaka till slutet af sjuttonhundratalet, och den utgör en speciell vidare utveckling af den allmänna nationalitetsrörelsen. En af de första svenska skalder, som sjöng för ett närmande mellan danskar och svenskar, var Franzén. En mäktig föreningspunkt funno dessa sträfvanden snart i besjungandet af fornnordiska ämnen, hvilket inleddes af Oehlenschläger och fortsattes af Ling, Tegnér m. fl.

Ett utslag af denna förbrödringsstämning var det, då Tegnér 1829 i Lunds domkyrka fästade lagerkransen på Oehlenschlägers hufvud och yttrade de bevingade orden: »Söndringens tid är förbi.»

Men det var först sedan studenterna värmts af broderlighetstankar, som det kom lif i rörelsen. Det är studenterna, som bära denna tids skandinavism, och det var studenttågen, som spridde idéen i vida kretsar och tvingade äfven de olika ländernas regeringar att taga hänsyn till den.

Naturligt nog började »förbrödringen», såsom man uttryckte sig, mellan Köpenhamns och Lunds studenter. Det var en tillfällighet, som gaf anledning till det första närmandet. Vintern 1837—1838 lade sig nämligen isen i Sundet, och ovetande om hvarandras uppsåt hade en skara studenter från Lund och en annan från Köpenhamn begifvit sig ut på isfälten för att gästa bröderna på andra sidan. De båda flockarne möttes på halfva vägen. Så länge isen blef liggande, företogos liknande utflykter af smärre sällskap, och dessa ömsesidiga besök föranledde en inbjudning till Köpenhamns

studenter att nästa vår bevista doktorspromotionen i Lund. Detta besök besvarades följande vår af lundensarne. I Lund räknade skandinavismen redan entusiastiska målsmän i en liten krets, hvars medelpunkt var Strandberg, en af de första skalderna, som strängade sin lyra för skandinavismen.

1839 gick det första nordiska naturforskaremötet af stapeln i Göteborg, hvilket under de närmaste åren följdes af liknande i Köpenhamn och i Stockholm. 1842 besökte en samling norska och danska studenter Lund, och vid Helgonabacksfesten under detta möte uttalades en önskan att få uppsaliensarne med i rörelsen.

1843 på våren valdes i Lund en kommitté, som i förbindelse med köpenhamnarne skulle planera ett gemensamt studenttåg till Uppsala.

Men detta tåg fick att kämpa med åtskilliga förhinder. Danske konungen var emot förslaget. Finnarne, som man ärnat draga med, förbjödos af ryske tsaren att resa. Norrmännen kunde ej infinna sig af ekonomiska skäl. Trots allt kom mötet till stånd, men det aflopp icke utan obehag för åtskilliga af deltagarne. Ploug åtalades i Danmark för ett tal han hållit i Kalmar om ett folkligt förbund mellan de nordiska länderna. Goldschmidt fick tjugofyra dagars vatten och bröd vid återkomsten till Köpenhamn. Äfven i Sverige yttrade sig de konservativa tidningarna emot det politiska radotterande, som förekommit vid mötet.

Till detta möte hade Malmström, Nybom, Talis Qualis och Orvar Odd skrifvit dikter.

Efter detta möte vann skandinavismen ny kraft, och skandinaviska sällskap för att befrämja kännedomen om de tre ländernas litteratur stiftades både i Köpenhamn och Uppsala.

År 1845 hölls ett nytt möte i Köpenhamn, hvarvid Orla Lehmann tog ed af studenterna att försvara Norden. Ty bak denna tids skandinavism låg redan politiska bitankar. Danmark var hotadt söderifrån, och Sverige-Norge hade en farlig gräns åt öster.

1848, under tysk-danska kriget, stod på sätt och vis skandinavismen sitt första prof. Många frivilliga från Sverige deltogo i striden, bland andra Sohlman och skalden Sommelius, som stupade vid Dybböl. Konung Oskar sände

omkring fyra tusen man till Fyen och förmedlade ett stillestånd

Året 1864 betecknar däremot rörelsens slutpunkt. Stämningen var visserligen icke förändrad bland folket, men dåvarande ministären och särskildt Manderström lyckades afstyra Sveriges deltagande i danska kriget. Det var klokt, men därmed afstannade intresset för skandinavismen. Den var ännu icke mogen att genomföras. Detta visade sig så ofta man sökte komma från ord till handling. Visserligen lyckades man något senare ena sig om gemensamt mått-, mål- och viktsystem, men detta var också nästan allt, som uppnåddes. Visserligen voro de tre folken sprungna af samma stam, och språken stodo hvarandra så nära, att de utan större svårighet kunde förstås i de tre länderna. Men man bortsåg också i ögonblickets entusiasm från de stora olikheterna i historiska, ekonomiska och politiska förhållanden. Minst entusiastiska för en närmare sammanslutning voro norrmännen, hvilka tvärtom redan då arbetade på en afsöndring från Sverige. Norrmännen fruktade med rätta, att vid en eventuell sammanslutning deras fria författning skulle inskränkas. Det största praktiska intresset af en verksam skandinavism hade däremot danskarna, hvilka på grund af den Slesvig-Holsteinska frågan visste sig hotade af tyskarna. På fyrtiotalet var det också tal om, att Oskar I skulle adopteras af den barnlöse Fredrik VII mot det att svenskarna afslöto allians med danskarna. De tre folken skulle då uppnått en personalunion under samma konung, och därmed hade möjligheten öppnat sig för en senare närmare sammanslutning: ett politiskt förbund mellan nordskandinaverna af ungefär samma art som tyskarna i detta ögonblick bildade. Men frågan föll icke minst på helstatspolitiken, som Danmark icke ville uppgifva, men hvars försvar Sverige icke kunde åtaga sig. Och skandinavismen saknar alltjämt sin Bismarck.

II.

Det var studenterna, som upptagit skandinavismen och gifvit den lif, och det är just vid denna tid i början af fyrtiotalet, som studenten framträder som en ny och typisk företeelse. Hittills hade ungdomen ofta i en mycket tidig ålder farit till akademien som till en vanlig skola; den hade tagit sin examen och åter så hastigt som möjligt skyndat därifrån för att blifva män i staten. Nu däremot blef studenten något i och för sig, han blef »ljusets riddarvakt» och mycket annat vackert. Många af de institutioner och bruk, hvilka ännu i dag äro utmärkande för svenskt universitetslif, och som ofta anses för uråldriga, äro inte stort äldre än denna tid. Nu uppkom studentmössan, nu var det som »allmänna sången började gå marsch omkring torget» och punschen, hittills en lyxartikel (det hade långt fram i seklet ersatts af brännvin och svagdricka), blef nu demokratiserad och såldes kall på flaskor. Studenten blef en man af betydelse, och liksom i Danmark och Norge förekommer han gärna i tidens litteratur. Så spelar han en stor roll hos Blanche, såväl i hans småskisser som i hans teaterstycken, och snart hade han äfven sina egna sånger och sina egna skalder.

En sådan sångare var *Johan Nybom*, hvilken både på godt och ondt gaf uttryck åt den allmänanda, den frasrika romantik, men varma entusiasm, som genomströmmade denna tids studenter. Hellberg (Posthumus), redaktören för Biet, har i sina memoirer (*Ur minnet och dagboken*) till och med betecknat hela denna period af studentlifvet i Uppsala såsom *den Nybomska*. Det ligger knappast någon öfverdrift i detta uttryck. Själf yttrar Nybom omkring sextioårig: »Egentligen kan jag säga, att jag blott riktigt lefde under min Uppsalatid. Jag älskade studenterna och studenterna älskade mig. Jag var student till kropp och själ. Universitetet var min värld, studentkåren min familj.»

I början af fyrtiotalet, isynnerhet vackra vår- och sommaraftnar, samlades studentkåren i Uppsala gärna på slottets borggård kring Gustaf Wasas byst. Uppe på piedestalen stod oftast en smärt yngling med stora, på en gång oroliga och

självsäkra ögon, en något sensuell näsa och fylliga, röda läppar. Det var skalden Johan Nybom. Med en skådespelares hela säkerhet, med en mjuk, välljudande och stark stämma började han att deklamera:

Jag stod på Niagaras öde strand
Förtärd af mina känslors vilda brand;
Min inre verld mig tycktes ändå vara
Ett ännu mera otämdt Niagara.

Och han skildrade vidare, allteftersom versen strömmade fram, huru han förlorat sin barndomstro, huru han älskat, men blifvit öfvergifven. Han blottade hela sitt sönderslitna inre. Satan och hela hans anhang skrattade åt hans kval, och han slutade:

Hur rysligt skön den stunden skulle vara,
Då Niagara uppslök Niagara!

Det var icke underligt, att skaran där nedanför tjusades af hans ord. Ty först och främst fanns det en underbar musik i hans vers. Och hvad han målade var skalden, sådan som den tiden föreställde sig honom: demonisk, sönderсliten. Nybom var en annan Byron!

Ännu mera omedelbart fängslande är välljudet i denna strof:

När från katedralen i stolta Granada
Det mäktiga tolfslag i rymderna dör,
Och natten går opp på Sierra Nevada
Och floder af månljus i dälderna strör..

Numera kan man emellertid icke läsa många rader i hans dikter, ty bak all denna diktionens prakt, bak det säkra musikaliska anslaget finnes intet innehåll. Det är: ord, ord, ord. Efter att hafva målat all denna rysliga förtviflan i Niagara, hvilken han själf icke upplefvat, sjunger han några strofer längre ned: jag är försonad... vi träffas aldrig mer vid Niagara. Det hela var endast ett deklamationsnummer.

Johan Nybom var född i Uppsala 1815 af obemedlade föräldrar; fadern var först skomakare och sedan tullvaktmästare. Gossen röjde redan tidigt ett kvickt och lifligt hufvud, och då han icke visade någon håg för det praktiska,

lät man honom studera. 1835 blef han student med heder och hade redan då framträdt med åtskilliga tillfällighetsdikter. Han hade stor lätthet för formen och blef därför snart anlitad som festskald och en gärna sedd och beundrad gäst vid punschbålarna, där han glänste genom sin rent improvisatoriska talang. Det blef hans olycka. Han lät all denna beundran stiga sig åt hufvudet och betraktade sig redan som något i sitt slag fullkomligt. Han bekymrade sig icke om att genom arbete förvärfva vetande och utvidga sin idékrets, han endast ilade från det ena glada suplaget till det andra och sönderbröt så småningom sin hälsa och hvad som kunnat finnas af energi i hans natur. Med rätta yttrade Bergstedt på sitt vanliga kärfva sätt om Nybom 1844 i Frey: »Ett utvidgadt vetande måste förädla och stärka äfven skaldens ande; och långt ifrån att flyga ibland molnen, måste han lära att med fast fot och fast blick på sitt mål trampa den alldagliga jorden.»

Det var Nyboms mening att blifva präst, ett yrke, för hvilket han hade åtskilliga förutsättningar. Ärkebiskop Wingård, som såg att det icke blef något af med hans examen, sökte rädda honom från kamratlifvets lockelser och placerade honom 1844 i Vassunda prästgård hos kontraktsprosten Rollin. Han stannade där i sju år, diktade och predikade, men någon examen blef aldrig af. 1852 insåg han, att tiden gått ifrån honom, hvarför han definitivt bröt upp från Upsala och slog sig ned i Västerås, där han dog 1889. Åren 1852—54 hade han firat en sista triumf, då han gjorde en sångarfärd genom Sverige och öfverallt under stort bifall och ekonomiskt utbyte deklamerade sina dikter.

Nyboms mönster äro Lidner, Tegnér och Byron. Den senare besjöng han i sitt första större poem, *Byron i Grekland* (1838). Han skildrar där frasrikt och öfverspändt skaldens lif; Byron och hans verkliga storhet hade han emellertid icke uppfattat, hvilket väl är förlåtligt nog. Mycket beundrad på sin tid var också *Sista natten i Alhambra*. För en episod ur denna dikt, Aminas sång, erhöll han Svenska akademiens andra pris 1838, och det var denna dikt, som gjorde honom populär i vida kretsar utom universitetsstaden. Ett andra pris erhöll han 1845 för sina *Kristliga elegier*. Bland hans öfriga poem märkes det ofvan citerade *Niagara*.

Den icke minsta delen af Nyboms produktion utgöres af tillfällighetsdikter, vanligen af fosterländskt innehåll. En särskild grupp bland dessa, hvilka i allmänhet utmärka sig för stark glöd och hänförelse, äro de dikter, som han skref öfver tilldragelserna i Europa 1848 och Danmarks första strid med Tyskland. Bland de bättre af dessa är hans *Gif akt!*, en rundmålning öfver 1848 års händelser, och *Så säga Sveriges studenter*, i hvilken han uppmanar sina kamrater att gripa till vapen för Danmarks sak. För Nybom existerade icke några politiska eller krigiska svårigheter. Det var han, som en dag i något gladt lag utbrast: »Bröder, till fejd mot Ryssland! Vi taga en kanon under hvardera armen och simma öfver Bottniska viken. Så ta vi Finland åter!»

Det var i dylika stämningar, som skalden Johan Nybom lefde. När han fann, att tiden blifvit en annan, nyktrare och mindre lätt att taga med fraser, drog han sig tillbaka i ensamheten och lefde, äfven då, lycklig och belåten med sig själf. Ett stort barn intill det sista!

Några år senare skulle studentlifvet, sådant det rörde sig i den lilla universitetsstaden vid Fyrisstränderna, erhålla en ny skildrare i *Gunnar Wennerberg*, hvars *Gluntarne* utkommo 1848—1851. Här får man en tämligen realistisk, af humor genomstrålad bild af tidens studentlif. Med glunten och magistern genomlefva vi ett femtonårigt gladt kalas, studera källarlifvet hos Lambys, på Schylla och Charybdis, Fördärfvet och Flustret och hvad nu alla tidens värdshus heta, göra en titt in på ecklesiasticum, invigas i studentviggens djupaste hemligheter, njuta af sången och serenaderna. Hela den lilla staden med dess egendomliga naturlif lefver upp i dessa sånger, särskildt sådant det visar sig fram emot vårsidan. Det finnes en månskensafton från Slottsbacken, som, samtidigt med att det nästan är en topografisk beskrifning öfver hela staden och trakten, uppenbarar för oss Uppsalas karga skönhet. Och hur ypperligt är icke den för staden specifika vårstämningen gifven i *En solnedgång i Eklundshofsskogen*. Likaledes är hela det säreget uppsaliensiska i den under sommaren utdöda staden fixeradt i en sådan liten bild som denna, visande en ensam fiskare, som metar vid en af broarna:

Ensam på en sten vid fallet
»Filmen» med sitt metspö står,
stirrar tåligt ned i svallet,
rifver i sitt gula hår.

Ni kan ännu i dag återfinna honom där nere vid Islandsbron en varm sommardag! Och öfver alla dessa student- och naturskildringar hvilar en stämning, som erinrar om fader Bellmans uppsluppna bacchanaliska kväden, fast den är tyngre, mera borgerlig, som tiden öfver hufvud var det.

Emellertid gör man Gluntarne orätt, om man endast betraktar dem som ett diktverk. Man bör egentligen alls icke läsa dem, ty de äro musiktexter. För att de skola komma till sin fulla rätt böra de sjungas — och helst i Uppsala. Om man där, hvarest hela traditionen fortlefver och förståelsen är djupare än annorstädes, en gång hört glunten och magistern framkväda sina förtroenden, under det några andra sångare bilda en kör, glömmer man det aldrig. Det är oförgätligt och enastående som våren i Uppsala, då den efter åtta månader af isar och snö kommer öfver staden med ett yrväders plötslighet, och »svartbäcksgubbarna» plötsligen börja att vandra utför ån och brakande bryta sig en väg nedför fallen, under det att milda västanfläktar spela i luften. Staden, som hittills förefallit utdöd, blir full af lif; människorna äro som förvandlade, öfverväldigade och berusade, det är lif och rörelse i luften och sång allestädes. Majsolen och de hvita mössorna taga väldet öfver staden.

III.

Den förnämsta skalden inom denna generations Uppsalaskola är emellertid den af samtiden högt skattade *Bernhard Elis Malmström.*

Det är redan nämndt, att Malmström 1839 i Eos hade sökt att ställa den nya tidens horoskop. Synnerligen klart var icke detta program. Dess centrum utgjordes af motviljan mot fosforismen och hänvisandet på antiken. Man får

ingalunda vänta sig att finna detta program uppfylldt och förverkligadt i Malmströms egen diktning. Han är föga nyskapare utan öfvervägande en traditionernas man.

Malmström var född i Södermanland 1816. Det var ett brådmoget utveckladt barn, och liksom Atterbom på sin tid hade han suttit därnere i ensamheten på landet, fördjupad i de gamla götiska sagorna. Redan som tioåring underkastade han Bodwar Bjarkes saga en poetisk behandling. Som gymnasist höll han tvenne gånger högtidstal på Karl XII:s dödsdag, och innan han lämnat skolan hade han öfversatt E. M. Arndts Historiska karaktärsskildringar. Det fosterländska och götiska blef också alltid ett af hufvuddragen i hans diktning.

1835 inskrefs han vid Uppsala universitet. Medellös som han var ärnade han slå in på den prästerliga banan, och han aflade också 1837 dimissionsexamen. Men som han ännu icke uppnått den nödvändiga åldern för att blifva prästvigd, kvarstannade han vid universitetet och fördjupade sig i klassiska studier, isynnerhet odlade han med förkärlek grekiskan. 1840 aflade han filosofie kandidatexamen och promoverades samma år till magister. 1843 kallades han till docent i estetik. E. o. professor blef han först 1856 och ordinarie ej förrän 1859.

Malmströms egentliga skaldeverksamhet faller mellan åren 1838 och 1843. Sedan han blifvit akademisk lärare, hade han föga tid att syssla med sin skaldeverksamhet. Han framträdde första gången offentligt 1838 med den episka dikten *Ariadne* — ett ungdomsarbete efter antika mönster. För öfrigt utgår han närmast från Tegnér, hvilket särdeles tydligt framträder i *Fiskarflickan vid Tynnelsö*, som till hela manéret erinrar om Axel. Under de närmaste åren följa så det särdeles vackra och för mannen betecknande poemet *Ödmjuker er!* och den sång han skref för Södermanlands nation, och hvilken man ännu i dag har tillfälle att höra under majhälsningarna i Uppsala: *Känner du landet det härliga, rika.* Till denna tid hör äfven *Hvi suckar det så tungt uti skogen.* 1840 erhöll han Svenska akademiens stora pris för diktcykeln *Angelika.* De närmaste åren var det särskildt för skandinavismen, af hvilken rörelse Malmström ända till sin död var en ifrig och intelligent anhängare, och för studenttågen, som Malmström, alltid på ett sällsynt formfulländadt

sätt, strängade sin lyra. Bland hans dikter under senare år, hvilka ingalunda äro många, förtjäna särskildt att framhållas hans *Resebilder*, minnen från en resa, som han åren 1846—1847 med offentligt understöd företog i Södern.

Det var således egentligen endast några ungdomsår, som Malmström tillhörde poesien. Någon nyskapare är han icke heller. Tvärtom är hans betydelse den, att han för de gamla skolornas traditioner fram till en ny generation. Ty om det finnes någon af denna tids skalder, som är fosforist, så är det visserligen fosforisthataren Malmström. Dess metafysiska och litet töckniga åskådningssätt går alltid igen hos honom, paradt med ett begär efter en rent antik klarhet i formen. Denna dubbelhet framträder tydligt t. ex. i hans bekanta poem: *Hvi suckar det så tungt uti skogen?* Hvad motivet angår erinrar denna dikt osökt om Geijers *Kolargossen*, men man kan knappast säga, att den vinner på att sammanhållas med den. Geijers dikt är ett mästerverk, i hvilket det förunderligt väl har lyckats skalden att med de enklaste medel frammana för oss allt det dunkla och mystiska, som det nordsvenska landskapet uppväcker i människosinnet. Denna stämning framtrollar visserligen äfven Malmström, men i hans dikt är den redan något för teatralisk, icke så omedelbar som i Geijers:

Och liten pilt han sitter en kulen höstekväll
och leker tyst inunder gula linden;
han ser, hur ljusen brinna uti Gud Faders tjäll,
och hör, hur löfven prassla under vinden.
Men huru länge pilten i sina drömmar satt,
allt mörkare blef lunden uti septembernatt.
Då suckar det så tungt uti skogen.

Redan i denna refräng: Då suckar det så tungt uti skogen är det öfvernaturliga något för starkt betonadt. Hos Geijer var vidare hela denna stämning ypperligt motiverad. Skogen lefde och var befolkad med underliga, trolska väsenden, men förklaringen till allt detta spökeri framträdde också tydligt i rädslan hos den lille gossen, hvilken är ensam, fjärran från fader och moder, ute på heden. Icke så hos Malmström. Hans förklaring är alltför sökt och onaturlig. Det är gossen själf, som frågar efter orsaken till dessa suckar, som genljuda i skogen. Huru onaturligt är icke

redan detta. Förgäfves spörjer han stjärnorna och blommorna och vänder sig, då dessa icke hafva någon upplysning att gifva honom, slutligen till älfvadrottningen själf, som svarar honom på följande snusförnuftiga sätt:

När natten sakta stiger utöfver land och sjö,
och dagens sorl begynner att försvinna,
och vågen går till hvila inunder grönan ö,
och alla vackra stjärnor börja brinna:
Då blifver himlens båge så ren och spegelklar,
en här af goda änglar så tyst därunder far
och gråter silfvertårar öfver jorden.

Då ser i himlens spegel sin bild den arma jord
och finner sig så dyster och förkastad.
Hon täljer alla synder, all lögn och flärd och mord,
hvarmed hon är se'n tusen år belastad.
Då far en dödens rysning igenom hennes märg,
då bedja alla dalar, då bikta alla berg,
då suckar det så tungt uti skogen.

Hvilken metafysik! Och lägg märke till huru just det begär efter formens tydlighet, som utmärker Malmström, ännu mera blottar tankens grumlighet. Så underbart vacker dikten är i musikaliskt afseende, så obetydlig är den, hvad innehållet beträffar.

Olyckan är att Malmström redan diktade öfver traditioner, som icke längre läto förnya sig. Däraf mycket af det onaturliga, affekterade, öfverraffinerade, som utmärker hans diktning. Hans *Fiskarflickan vid Tynnelsö* är redan ett dylikt blekt, omöjligt äfventyr mellan en månskensriddare och en fiskarflicka, som visar sig vara en hoffröken. Äfven *Angelika*, hans mest berömda elegi, har denna alltför litterära karaktär. Man säger, att till grund för dikten ligger en barndomskärlek. Det förefaller högst troligt. Angelika verkar som ett blekt minne, hvilket skalden förgäfves söker göra lefvande för oss. Hon är en blodlös dröm, icke ett ögonblick kan man tänka sig att denna kärlek allvarligen pinat honom och fyllt honom med sin ljufhet och sin smärta. Vanligen finnes det icke mera verkligt stoff i Malmströms diktning.

Hans originalitet ligger också uteslutande i det musikaliska, i formen. Han har ett bestämdt, för honom egendomligt anslag. Ett underbart välljud genomströmmar hela hans diktning, en blek, skär stämning mänger sig med

orden och fängslar läsaren. Men efter något djupare innehåll, efter något omedelbart och mänskligt gripande söker man förgäfves. Hans poesi är alexandrinsk: poesi öfver poesien.

Detta omdöme gäller om det mesta af Malmströms diktning. Är det t. ex. icke egendomligt, att en följd af disticha som i dikten *Thorvaldsen* på sin tid kunnat väcka så stor beundran? Hela manéret var ju redan då så utskrifvet, och tankarne äro sannerligen föga egendomliga. Det hela är slickadt, kallt och liflöst. Det är med Malmström, som efterromantiken i själfva verket börjar i vår litteratur.

Utmärkande för denna tids Uppsalaskalder är således deras brist på verklighetssinne; de stå icke i djupare kontakt med lifvet. Traditionerna hade ännu för stark makt i den lilla universitetsstaden, där Atterbom och Geijer ännu gingo lefvande ikring. Det fanns ännu icke en plats för eller behof efter en ny skaldegeneration, och liberalismen, tidens stora rörelse trifdes icke riktigt däruppe. Det behöfves tid, innan nya strömningar nå till Uppsala, detta Sveriges Moskwa, men till gengäld dö de aldrig ut, om de blott en gång kommit riktigt inom tullarne. Det är traditionernas stad.

Det var framför allt i Stockholm, som de nya, för tiden karaktäristiska skalderna skulle uppstämma sin sång.

IV.

År 1837 utkom på L. J. Hiertas förlag ett häfte dikter, hvilket strax vann en betydlig afsättning, trots det, att den högre kritiken förhöll sig tämligen afvisande. Den första dikten i denna samling hette *Poetisk trosbekännelse*, och skalden yttrade däri:

Aldrig min lyra till klagan jag stämt;
hvarför mitt hjärta betunga?
Kan jag ej sjunga om kärlek och skämt,
vill jag långt hellre ej sjunga.
Kärleken lefnadens middag gör säll,
munterhet endast förljufvar dess kväll.

Lefve då skämtet! — i skämtet jag själf!
Dödsängeln susar med vingen;
snart står jag bortom den stygiska älf,
hvad som *där* väntar, vet ingen.
Detta blott vet jag, och tacksam jag är:
Sången och Kärleken vänta mig *här*.

Och märkvärdigt nog — ty skalder bruka just icke följa de program, som de uppställa — författaren sjöng som han lofvat. Hvad man än kunde förebrå Wilhelm von Braun, icke fanns där några sentimentala suckar till en eller annan abstrakt skönhet i hans dikter, icke heller teorier af den ena eller andra arten, och hans språk var åtminstone icke uppskrufvadt eller affekteradt. Sin kärlek så väl som sin politiska trosbekännelse — och han var ohjälplig demokrat och rabulistfrö — uttryckte han rakt på sak. För öfrigt, politiken sysslade han icke mycket med. Han sjöng om helt andra saker: om den lilla Corinna, som var mörkrädd, men som informatorn botade, om killespelets vådor, om tandvärken och brännvinet, se där en profkarta på de föga högtidliga ämnen, som han älskade att behandla. Stundom utkastade han en hel liten tafla, som t. ex. i *Barnsölet*, hvilken alldeles osökt förde tanken tillbaka till Fru Lenngren och hennes konst. En annan gång gick han hyckleriet djärft in på lifvet och sjöng om *»Den där» och »det där»*.

Vårt tidehvarf oskuldens är,
och flickorna änglar på jorden.
Allt skapadt de kalla »den där»,
att slippa tvetydiga orden.
Med pennan — ack nej! med »den där»
jag också vill prisa dem här.

Stundom sjunger han ystert, nästan på äkta Bellmanskt sätt, om en eller annan af de gamla bibliska gestalterna, om huru Simson blef offer för kvinnolist eller huru Rebecka blef Isaks hustru. Han var icke alltid just fin, stundom kanske något rå, älskade obestridligen tvetydigheter, slippriga situationer och att jaga rodnaden upp på damernas kinder, men det bullrande friska skratt, med hvilket han beledsagade sina egna kvickheter, verkade så befriande efter all den högstämda retoriken, efter alla de sentimentala tåreutgjutelserna, som då voro så vanliga i den svenska litteraturen,

att han ögonblickligen vann publiken på sin sida. Det var just denna motsats mot den vanliga tonen i den högstämda svenska lyriken, som gjorde Brauns lycka. Kritiken uppställde honom ögonblickligen som en motsats till Böttiger och betonade från denna synpunkt hans betydelse. Publikens gunstling blef han strax: han var ju folklig till hela sitt väsende, och folket återfann hos honom sin egen enkla uppfattning af tingen och den frivolitet, som det i själfva verket i hög grad sätter värde på.

Å ena sidan var det en mycket gammal ådra, som här kvällde på nytt i den svenska dikten. Man återfann här samma glada, humoristiska toner, med hvilka en Runius och en Holmström uppbyggt den Karolinska tiden och samma satiriska blick på världen, som utmärkt de gustavianska genremålningarna. Å andra sidan var allt detta utspädt med den nya liberalismen och kanske också med ett och annat drag från satirikern Heine.*

På detta sätt gjorde Wilhelm von Braun sin entré i den svenska litteraturen som ett slags svensk Paul de Kock på vers, eller om man så vill, en Béranger, som ohöfviskt men oförargligt blottade alla borgerskapets små synder: pappas begär efter en aftontuting och en liten klöfver, mamsellernas svagheter för löjtnantsmustascher m. m. och mammas oförställda förtjusning, när hon får tala och höra talas om grannskapets alla salta och pepprade småhistorier.

Både i val af ämnen och äfven i behandlingen erinrar Braun icke så litet om Bellman, men han är långt mindre djup och poetisk i sina skildringar.

I öfverensstämmelse med ämnena är också Brauns versbehandling. Synnerligen vårdad är den sällan, och det är icke någon riktigt god vers, som han skrifver, men den är lättflytande och naturlig.

Var sångsättet nytt i den svenska litteraturen, så var också sångarens väg till den svenska parnassen tämligen afvikande från den vanliga. Det var icke någon Uppsalamagister, som denna gången fattat Apollos fjäder — det var endast en stjufson till Apollo, för att begagna Brauns eget uttryck, en löjtnant.

* Heines *Die Fensterschau* angifver ungefär tonen för en hel serie af Braunska dikter. Heines dikt hänvisar i sin ordning på äldre dikter under upplysningstiden, t. ex. Lessings *Der über uns*. Med andra ord, bakom båda ligga, såsom ofvan antydts, äldre skämtare.

Wilhelm von Braun hade emellertid närmast i kraft af familjetraditioner eller familjeslentrian blifvit krigare. Han var född 1813, och redan femtonårig sändes han enligt tidens sed till Karlberg. Här påträffade han ett helt rimmareband: Ridderstad, Albano-Adlersparre m. fl., och snart hade äfven Braun påbörjat sitt versmakeri och lämnade krigareakademien med ett stadgadt rykte som en glad poet. Det är icke svårt att förstå, huru Braun, som hade att tillfredsställa de unga martissönernas smak, i sina vers hufvudsakligen kom att besjunga »vinet och kärleken». 1834 utexaminerades han såsom löjtnant, men var snart hjärtans trött på yrket, som alls icke passade för hans natur. Den stränga disciplinen och den eviga rekrytexercisen kunde icke tillfredsställa honom, och hans frispråkighet misshagade de öfverordnade: alltnog, långt innan han 1846 definitivt tog afsked från krigstjänsten, hade han på olika sätt sökt komma ifrån eller förkorta de besvärliga mötena. Så t. ex. hade han vid något tillfälle erhållit tjänstledighet i sin egenskap af extra ordinarie kanslist i bondeståndet, en tjänst, hvilken han någon glad toddyafton lyckats utverka af farbröderna, just i syfte att undvika en gnatig öfverste och ett tråkigt möte.

Efter afskedet var han uteslutande hänvisad att lefva af sin penna. Han tvingades också till en ej obetydlig produktion. Mellan åren 1837 och till 1860, då han dog, utgaf han hvarje år ett dubbelhäfte eller en kalender, och han lifnärde sig af detta författarskap.

Braun var en vänsäll natur och glad icke blott i sina dikter utan äfven i sitt lif — åtminstone under sina tidigare år. I kretsen af festande Stockholmsförfattare fick han ej gärna saknas utan var i sällskap med Crusenstolpe (de båda så olika männen tyckas hafva ömsesidigt uppskattat hvarandra), Palmær, Blanche m. fl. den oförbrännelige skämtaren. Någon vattendrickare var han vid dylika tillfällen icke; spriten spelade en stor roll i hans lif liksom i hans dikter. Emellertid var Braun nog klok att icke hela året stanna i Stockholm, utan när han festat tillräckligt länge, försvann han i landsorten, slog sig ned i ensamheten mellan en kista böcker och skrifbordet och hopskref en eller annan kalender, under tiden förande en lämplig diet, och insändande de lustigaste bref till sina vänner i Stockholm. Det är en

verklig Falstaff, som bullrar och skrattar godmodigt och cyniskt i dessa epistlar.

»Min nedresa 'gick som den kunde'. Saknad, tuppar och kopparslagare äro på intet vis angenäma reskamrater. Första natten hvilade jag mina trötta leder i S. telge, sedan jag förut intagit en toddy, som jag dock olyckligtvis ej fick behålla. Denna otacksamhet af en lymmel till mage, som säkert kostat mig 10,000 rdr, gjorde mig både rasande och bedröfvad, helst som det icke var första gången jag märkt stark håg för rabulism hos bemälte medlem. Sträckt på det hårda lägret, började jag därför allvarligen att filosofera, och slutföljden af mina betraktelser blef en bestämd föresats att aldrig mera truga mina välgärningar på en ovärdig. Denna föresats har jag äfven, vid Gud! troget hållit. Sedan den 19 januari har därför herr Estomacus ej fått en enda droppa spirituosa. Väl har hans mod nu betydligen lagt sig och han börjar att dagligen allt mer ödmjuka sig inför sin herre, men jag glömmer icke så lätt en så beskaffad oförrätt; och hvarje gång han ångerfullt ropar på bränvin ger jag honom vatten. Gånge så alla förrädare!»*

När Braun på detta sätt någon tid (troligen icke alltför länge!) återhämtat sig i naturens sköte, vände han tillbaka till hufvudstaden med sitt manuskript och åt under några veckor sexor med Blanche och Crusenstolpe.

»Ack, hvad jag längtar till Stockholm,» heter det i ett annat bref från landsorten, »till dess flickor, punsch, sexor m. m.! — Efter jul kommer jag också troligen upp, försedd med ett par böcker *papper* till kostpenningar. Då beordras du strängeligen att möta mig med en rykande halfstopsjamaika vid Hagalund, Norrbacka eller Stallmästaregården; ty mig törstar jämmerliga här i thessa vestrogotiska landsändar och jag har intet hopp att blifva lisad, förr än jag åter anländer till det stolta 'Ilion'.»

Det är emellertid klart, att ett dylikt lif — äfven med sina hvilopunkter — icke i längden skulle visa sig fördelaktigt för skaldens hälsa. Hvart han än kom, fanns det alltid någon, som ville bjuda Wilhelm v. Braun, den glade skämtaren, på en sexa och en bål. När Braun 1860 dog, var han också för längesedan underligt trött på lifvet; ruset och berusningen voro borta — endast bakruset var kvar. Men innan det kom så långt som till full och verklig lifsleda, hade längesedan missmodet inställt sig. Wilhelm v. Braun, som

* Han har säkerligen också speglat sig i den engelske broderns ansikte och någon gång lånat af honom. Kvickheten i det redan anförda brefvet om de tiotusen riksdaler, som hans mage kostat honom, påminner osökt om de ekonomiska beräkningar som den fete riddaren gör öfver Bardolphs näsa. Och det finnes fler liknande ställen i hans skrifter. Hagbergs öfversättning började att göra sin verkan.

i sina första dikter endast varit den glade löjtnanten, hvilken ömsom satiriskt, ömsom sentimentalt besjungit flyktiga kärleksförbindelser och glada suplag, drifvit med prästerna och parodierat de gamla patriarkerna, visade sig nu plötsligt anstucken af en Byronisk världssmärta och en Heinesk bitterhet. Lifvet hade böjt honom, och skrattet var blandadt med tårar. En hel följd af olyckor strömmade in öfver honom under åren 1842—1843:

Jag tycker att jag lidit har tillräckligt.
Jag har ju intet, intet mer igen,
fröjd, hälsa, ungdomskärlek, ungdomsvän,
allt, allt är graflagdt nu, och själfva tåren
i ögat torkat. Aldrig läkas såren.

På detta sätt sammanfattar han sina sorger under de sista åren i poemet *Då Hilma dog* (1843). Själf insjuknade han,* och under denna sjukdom fick han underrättelse om att en af hans ungdomsvänner aflidit, vid hvilken han var fäst med hela sin själs varma trofasthet. Denna sorgepost följdes af en annan, hvilken grep honom ända till hjärterötterna. Han hade länge älskat en kvinnlig kusin, fröken Ebba von Braun, och hans känslor hade varit besvarade. Han har ofta besjungit henne i sina dikter under namnet Hilma. Det är väl också hon. som afses i följande strof (*Du är mig kär*):

Du är mig kär! Från ungdomsdagar
du varit solen i mitt lif,
och hän till dig min tanke jagar,
att finna frid från världens kif.
Du är mig kär. Må mina öden
bli ljusa eller mörka här!
Jag dock vill hviska in i döden:
Du är mig kär.

Det var endast ekonomiska omständigheter, som gjorde, att de icke ingått äktenskap med hvarandra. Nu dog hon helt plötsligt. Det kom som själfva toppen på hans lidande. Huru djupt detta dödsfall tog honom, framgår redan

* Af hvad art denna hans sjukdom var, tyckes mig framgå af ett bref till Crusenstolpe 1842 (aftryckt hos Ahnfelt: *Crusenstolpe,* II, s. 21) från Visby, hvarest han undergick en badkur. Han talar där om fastediet, dekokt och svafvelbad. Efter allt att döma blef han sedan aldrig riktigt rask.

af följande strof (*Då Hilma dog*), där uttryckets osminkade enkelhet ej kan missförstås:

Det fattades blott *ett!* Mitt hjärta, brist!
Förlusterna ha vuxit alltför stora.
Det käraste på jorden har jag mist,
och jag har intet mera att förlora.
Hon, som jag älskat från min ungdoms dar,
hon, som min enda fröjd i lifvet var,
hon ligger bäddad i den kalla grafven!
O, öde! Grymt du öfver mig bröt stafven.

Själf yttrade han strax efter dödsfallet i ett förtroligt bref till en vän:

»Hon dog den 8 juli (1843)... Du, som vet, att mitt hjerta af naturen är varmt och trofast, kan föreställa dig djupet af min rättvisa sorg. Gud i himmeln — ett sådant slut tog då min ungdomskärlek, den renaste och ädlaste känsla jag ännu hyst. Full af ungdom, helsa, skönhet och kraft, bortrycktes hon inom fyra dagar. Grymma äro ödets slag, helst när de komma så oväntadt. Du kan icke föreställa dig hvad de fjorton dagar, som passerat sedan jag erhöll denna olyckstidning, hafva varit rysliga för mig! Mitt hjerta är tomt som en graf... Med alla mina i ögonen fallande fel älskade hon mig varmt och innerligt, ehuru hon, liksom jag, insåg, att en hård nödvändighet hindrade vår förening. Ack, tanken just på denna omöjlighet att få ega föremålet för min första och enda kärlek gjorde, att jag kastade mig i nöjenas hvirfvel för att kunna glömma. Men fåfängt: i djupet af min själ bodde alltid hennes bild, och straffet för mitt ovärdiga försök att förgäta den oförgätliga blef en ruinerad helsa.»

Han glömde henne aldrig. På årsdagen af hennes död brukade han hvarje år stänga sig inne och skrifva ett bref till den döda, hvarigenom han satte sig i ett slags rapport med henne. Dessa bref äro förkomna, men vi hafva åtminstone ett poem från denna dag (1850), som tolkar, med hvilka känslor han alltjämt fasthöll hennes minne.

Det är efter Hilmas död, som man kan tala om ett nytt manér i hans diktning. Han ser icke längre så enkelt och osammansatt på lifvet. Allt det blyga och ömma, som fanns på bottnen af hans väsende, flyter nu frigjordt upp, och söker svinga sig hän emot den kära afdöda (*Till den döda*). Braun är icke längre endast materialisten, som Malmström kallat honom i sin Eosartikel, också han har fått känna på, att *nöjet är det sämsta.* Han tager farväl af glädjen, åt hvilken han fordom ägnat sin lyra.

Så godt att vi skiljas! Det bär sig ej mer,
att grälande ständigt vi sjunga tillhopa.
I dig en förrädare endast jag ser,
som sölar och dröjer, när helst jag vill ropa . . .

Refrängen i alla hans dikter, till hvilken han återkommer nästan mot sin vilja, är: Ingenting är numera som förr. Då var han glad, då var julen helt annorlunda.

Då tänker jag på *fordom,* då tänker jag på *nu*
och drager paralleller och ropar rädd: uhu!
lik ufven, då han tjuter bland ödsliga ruiner
och gömmer sig för strålen, som genom gluggen skiner.

Han blir allt bittrare och bittrare. Lifvet är intet annat än en vidrig strid — hvilade man blott under en af kyrkogårdens gröna kullar. Ty inom dess murar bor ett tyst, beskedligt och stilla folk, och där får man ändtligen vara i fred (*På en kyrkogård*). Det är alla dessa olika stämningar, som så oefterhärmligt komma fram i hans bekanta dikt *Mitt konterfej*, som börjar nästan med något af den äkta uppsluppenheten i hans första ungdomspoem, men där vi småningom se honom afslöja sig som en trött gammal clown, hvilken endast för honorarets skull alltjämt gör sina språng kring arenan:

Men jag skall skämta, är det ej så?
Det vill förläggarn. Nå, hopp! låt gå!
Det är bra roligt att vara rolig,
när man med saknaden är förtrolig!
Men, lika godt! Man har blifvit van
att tro mig vara en lustig fan.
Hopp! därför, Pajas! Det går väl öfver;
i grafven gyckla du ej behöfver.
Hur lycklig den, som är lyckligt död!
Jag måste skratta för att få bröd . . .
Om folk blott visste, hur glädjen brister
för de så kallade *humorister,*
de skulle tacka sin Gud för det
han utan humor dem födas lät.

Det finnes icke så litet af romantisk själfbespegling i hela denna dikt ungefär som hos Heine. Men allt är så äkta och sant mänskligt, att man glömmer bort det lilla grand af affektation, som kan ligga i situationen.

Braun är den förste af dessa fyrtiotalets skalder, som öfvergifver de gamla ämneskretsarna och djärft hoppar ned midt i hvardagslifvet. Han är den förste af realisterna, och hans framträdande blef en signal för hela den nya generationen.

V.

Carl Wilhelm August Strandberg är den förnämsta af de skalder, hvilka gifva luft åt denna tids politiska frihetsträngtan. Hans diktning sönderfaller i två skarpt skilda perioder. Gränsen mellan båda bildas af revolutionsåret 1848. Under den första perioden är han politisk frihetsskald och söker sina ämnen bland dagens aktuella frågor. Under den andra perioden däremot är det hufvudsakligen i historiska bilder, som han finner näring för sin svenskhet. Det är äfven under dessa senare år, som han utför sina utmärkta öfversättningar.

Strandberg, son till en präst, var född i Stigtomta församling af Strängnäs stift 1818. Redan under gossåren intresserade han sig för skaldskap; han läste med ifver Goethe, Matthisson och Hölty samt Kellgren och fru Lenngren — de enda svenska skalder, som funnos i fädernehemmet. 17 år gammal debuterade han med åtskilliga dikter i Mariestads Veckoblad (han hade vid denna tid en kondition i en prästgård i Skaraborgs län). Signaturen *Talis Qualis*, som sedan troget följde honom genom lifvet, hade han redan då anlagt. Vårterminen 1837 blef han student i Uppsala, men flyttade af obekant anledning följande år till Lund. Där gjorde han sig snart bekant såsom skald och såsom ifrig skandinav. Det var icke minst från hans krets, som agitationen för det första studenttåget till Uppsala 1843 utgick och underhölls. Dessa sista år af trettiotalet äro hans jäsningsår. Han skrifver dystra och känslofulla dikter, icke minst af erotiskt innehåll, och han tegnériserar äfven flitigt. Dock hyllade han icke mästarens politiska åsikter. Strandberg är visserligen icke precis Aftonbladist, men liberalismen hade fått

makt med honom såväl som med tidens öfriga ungdomar. Dessutom hade han tagit intryck af Ungtysklands kosmopolitiska frisinne. Hoffmann v. Fallerslebens och särskildt Georg Herweghs frihetssånger hade helt tjusat honom. Han öfversatte ett urval af deras dikter 1844. Dessa liberala åsikter fingo nu ett uttryck i de första dikter, med hvilka han offentligen framträdde i Lund och i hvilka han prisade två af bondeståndets mest framskjutna liberala representanter. 1839 skref han nämligen en dikt *Vid folkvännen Anders Danielssons graf*, och 1840 framträdde han vid en studentsoiré med en *Helsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson.* I den senare vågade han angripa ingen mindre än Tegnér, om hvilken det i dikten heter:

Med nacken böjd för maktens lumpna fana
den mannen går ej mer sin egen bana,
han tappat bort sig själf, hans snille har
den höga sceptern icke mera kvar.

Man tänke sig angripa Tegnér inför en studentskara i Lund år 1840! Det blef ett förfärligt spektakel, som sent slutade och som »utöfvade ett icke ringa inflytande på Strandbergs akademiska lif,» såsom Ljunggren något gåtfullt uttrycker saken. Enligt en annan af hans biografer, skulle han icke längre varit välsedd af professorerna, utan nödgats öfvergifva sina tankar på graden. Huru därmed förhåller sig, må stå öppet, säkert är att han 1847, då han lämnade lärdomsstaden, endast aflade kansliexamen.

Hans första diktsamling utkom 1845: *Sånger i pansar;* den följdes 1848 af *Vilda Rosor.* I dessa båda små häften finner man det värdefullaste och mest karaktäristiska af hans lyrik under denna hans första period.

Man behöfver egentligen endast kasta en blick på Strandbergs porträtt med de ädla men något spetsiga dragen och de närsynta ögonen för att se, att det icke är bilden af en barrikadman, utan af en kammarlärd, som finner sina bästa tankar mellan böckernas blad. Innehållet i hans dikter jäfvar icke denna iakttagelse. Strandberg hör till de skalder, som med lätthet knyta tanke vid tanke och virtuosmässigt fläta dem samman till välbyggda poemer, men af lifvet har han föga kändt och äfven hämtat föga därutur. Hela

hans läggning är abstrakt och doktrinär. Hans idéer äro opraktiska och i grund och botten voro de aldrig tidsenliga. Den liberalism, som han predikar, var ett utslag af en redan slutad rörelse, hvilken säkerligen kunnat förnyas och föras vidare, men knappast på det sätt, som Strandberg tog den om hand. Hans uppfattning om Sveriges förhållande till Ryssland är i själfva verket lika enkel som Nyboms: Man tager en kanon under hvardera armen, o. s. v. Med andra ord, det är studentpoesi, som han skrifver, framsprungen ur de ädlaste motiv:

Jag såg det rätta gälde ringa,
och blef dervid om hjertat varm,
och som ur klippan rosor springa,
så sprungo orden ur min barm.
Jag såg mig kring, der jag bort blunda:
jag kunde icke annorlunda.

Men det kan icke hjälpas, att mycket i denna diktning verkar ren fras i våra dagar. Åtskilligt hafva dessa poesier äfven förlorat därigenom, att vi ej längre omedelbart förstå alla allusionerna. Huru mången anar till exempel i våra dagar den bittra kritik af Karl Johan, som ligger dold i dessa rader, skrifna året efter hans död och Oskars tronbestigning:

Åter har morgon grytt,
solen, som gramse flytt,
lyfter sig nu på nytt
öfver vår strand o. s. v.

När man därför i våra dagar öppnar dessa diktsamlingar, blifver man något besviken. Dessa frihetssånger verka något tama, och idéerna äro ofta tämligen omogna.

Och likväl skulle allt detta vara ännu ohjälpligare föråldradt, om det icke vore så utmärkt sagdt. Strandberg är en af våra största verskonstnärer. Med honom befinna vi oss åter på den svenska diktens stora kungsväg. Det är han, som för traditionerna från Tegnér till Snoilsky. Utmärkande för hans talang är hans förmåga, att effektfullt framhäfva en tanke. Strandberg är den födde talaren, och han har alltid valt sina ämnen i öfverensstämmelse med denna sin begåfningsart.

Så t. ex. i dikten *Vaticinium*. Tsaren hade 1843 förbjudit finnarna att deltaga i studentmötet. Nu år 1845 svarar Talis Qualis vid studentfesten i Lund:

Finland! Så jag ville ropa
och från eder allihopa
få ett svar ur hjertats grund.
Hvar jag stod, så såg jag glada
blickar sig vid blickar rada,
sol på hvarje pannas rund;
men min åtrå var en annan:
jag vill se ett moln på pannan,
maka löjets gud från kannan
undan, undan för en stund.

Fast vår broder nacken böjer,
tungomålet honom röjer,
och jag spår, om än det dröjer,
att I honom återfån.

Och så skildrar han vidare den dag, då svenskarna åter draga öfver hafvet för att eröfra Finland.

Här är hvarje ord mästerligt beräknadt för att väcka åhörarnas entusiasm och var säker på, att när han slutat, har stämningen varit hög i salen.

Af denna art äro alla hans dikter. Vanligen älskar han att epigrammatiskt tillspetsa slutet: han använder också gärna sonettformen. År 1848, då danskarna angrepos af tyskarna, och röster för ett svenskt deltagande hördes härhemma, hade Aftonbladet uttalat sig emot ett dylikt ingripande. Strax var Strandberg färdig med en sonett:

Var då den fana, du så trotsigt bar,
blott egnad för parad, men ej för läger?
Det enda skarpa vapen, som du eger,
är då en tunga, rask i tal och svar?

Nu, då vårt folk med fog till vapen tar,
jag hör nog hvad din slappa klokhet säger;
du väger våra krafter: men Gud väger
vår rätt med vigter, som du icke har.

Du sitter hemma och för landet vakar
och skrämmer upp, en riddare så god,
hvar ängslig gäck med dina pappersdrakar;

men vi, som ha ett hetsigare blod,
vi nyttja dem, där lägerelden sprakar,
till pappersladdning framför våra lod.

Dylikt tager sig obestridligen ut, men skälen äro icke alltför bindande. Men därpå såg man mindre. Strandberg uttryckte som ingen annan de stämningar, som rörde sig i ungdomens bröst. Han tolkade i sin dikt *Till konung Oscar* allt hvad svenska folket väntade sig af den »liberale» konungen. Han sjöng om revanchen mot arffienden: *Trumslagaren*, som får höra att neslig fred är sluten, försvinner från trakten:

Men barnen hviska förstulet än,
att stundom trumslagarn går igen
och under bron i de djupa vatten
sin trumma stämmer i sommarnatten:

Och väntar på att i lågan dal
få höra svenskarnas stridssignal,
för att i spetsen för blåa leder
få slå reveljen med gammal heder.

Efter 1848 har han icke vidare diktat dylika stridssånger. Hela den stämning, hvilken såväl i Tyskland som i Sverige framdrifvit denna något abstrakta frihetslyrik, bortsopades af revolutionen. Det fanns icke längre något egentligt intresse för politiska stridsfrågor under de närmaste åren. Tiden slog in på nya banor. För Strandberg lika väl som för Herwegh hade naturligen socialismen kunnat stå öppen, men det var ju en rörelse, som ännu icke hade någon jordmån i Sverige. Strandberg gick en annan väg. Hans intresse för den aktuella politiken och för opposition försvann; i tysthet ombildades han under de närmaste åren, under hvilka han var föga poetiskt produktiv. Visserligen utgaf han 1854 första delen af sina *Dikter*, men af dessa äro endast åtta nyskrifna och för öfrigt föga betydande.

Det var väl icke blott tidsstämningen utan äfven personliga skäl, som åstadkommo denna förändring. 1847 hade han gift sig och lämnat Lund för att bosätta sig i hufvudstaden. Kampen för brödet lade beslag på hans tid: han lifnärde sig icke utan svårighet med tidningsarbete.

Hans frihetsträngtan fick under de närmaste åren sitt

utlopp i öfversättningen af Byrons dikter, hvarmed han var sysselsatt från år 1853 ända fram till 1869. Jämte Hagbergs öfversättning af Shakespeare äro dessa tolkningar de mästerligaste, som existera på svenskt språk. Det är till och med icke för mycket sagdt, att Don Juan på svenska från rent formell synpunkt öfverträffar originalet, ty Byron hade som bekant den förmågan att stundom kunna skrifva något, som hvarken var vers eller prosa, fast poesi ändå. En egen ny diktsamling utgaf han först år 1861, men i denna framträder tydligt de förändringar, som hans världsåsikt såväl som hans poetiska form undergått. Huru annorlunda, långt mer dämpad, var icke tonen, då han 1856 inlade ett ord för tryckfriheten: *Vårt fria ord*, än då han 1842 behandlat samma ämne i *Den siste kungen*. Äfven revanchetankarna framträda nu, motiverade på ett fylligare och mognare sätt, t. ex. i *Sveaborg* (1855). Den uppbrusande ungdomliga stämningen, det något för starka ordet, har lämnat rum för en mera beskådande och besinningsfull känsla. Helst älskar han nu att fördjupa sig i och beskrifva de stora fosterländska minnena: *Birger Jarl*, *Wasasång*, *Riksskymning*, en skildring af Sten Stures sista stunder på Mälarens is, eller *Likbrasan*, scener från Stockholms blodbad, äro vittnesbörd om denna hans nya smak.

Strandberg hade i all tysthet gått samma väg som tiden. Fast född retoriker och talare hade han blifvit tvungen att stämma ned den höga tonen, och från sångare hade han blifvit betraktare. Att Runeberg på denna väg i viss mån varit honom en förebild visa många af denna tids dikter, kanske icke minst vissa genremålningar, som tillhöra hans sista år. T. ex. *Sista förhöret* eller *Engelbrekt Halfvardsson* m. fl.

Det ligger något strängt och allvarsfullt öfver hela Strandbergs diktning liksom öfver mannen själf. Lifvet hade så länge varit hård strid för honom, att han glömt bort att småle. Men det är en sällsynt ädel och flärdfri karaktär. Man kan godt mynta på honom själf de vackra ord, han sagt om *Den försynte*.

Såsom konstnär intager han ett mycket högt rum i svensk vitterhet och bland sin egen samtid står han i detta afseende oöfverträffad. Han har mera sinne för tanken än för det yttre; han är därför icke alltid så åskådlig och kan

lätt blifva för bred i en beskrifning. I sin högsta fulländning utmärkes hans form af en nästan spartansk enkelhet och klarhet; ordet smyger sig efter tanken och versen efter stämningen. Stundom saknar man något af det smekande välljud, som sedan återfinnes hos Snoilsky och äfven hos Rydberg, hvilka, som för öfrigt hela den yngre generationen, lärt af honom. I det stora hela har icke bättre retorisk vers skrifvits i Sverige, än den Strandberg framlagt.

Han dog den 5 februari 1877. De ekonomiska besvärligheterna voro då för länge sedan slut för honom, i det han sedan 1865 var utgifvare af Post- och Inrikes tidningar.

VI.

Bland männen från denna tid är *Oskar Patrik Sturzen-Becker* i flera afseenden en af de intressantaste. Det var en rastlös och mångsidig natur, som fick tid till litet af hvarje. Han hade börjat som journalist i Aftonbladet, men grundlade och utgaf dessutom ett hart när oöfverskådligt antal andra avisor, dock vanligen icke alltför långlifvade. Hans tidningsartiklar ensamt kunna fylla många band, men dessutom har han skrifvit åtskilliga små epos och en mångfald lyriska dikter och noveller m. m. Han tillhör de första af den yngre generationen, som samlas kring Hierta. Rabulist förblef han också hela sitt lif, och till och med då de flesta omkring 1848 började att falla ifrån, fasthöll Sturzen-Becker alltjämt vid sina gamla idealer. Han drömde fortfarande om republiken och arbetade ända till det sista för skandinavismens förverkligande.

Sturzen-Becker var född i Stockholm år 1811. Som gosse var han klen till hälsan och föredrog ensamheten för kamraternas lekar. Han brukade roa sig med handarbeten och läsning samt visade anlag för nästan allting, musik och måleri, mekanik och språk, poesi — således samma talangfullhet, som utmärkte honom genom hela lifvet. 1827 blef han student i Uppsala och slöt sig där närmast till en krets

af unga män, som delade hans smak för vitterheten (bland dem voro E. V. Ruda och C. A. Hagberg de förnämsta). Fosforismen var då ännu icke död, men ej heller synnerligen populär. Oppositionen hade redan börjat i vissa trängre Uppsalakretsar. Man skref lustiga *bouts-rimés* emot den och frigjorde sig så småningom från dess inflytande. 1832 tog han filosofie kandidatexamen efter ganska omfattande fria studier, däribland icke minst i de romanska litteraturerna, för hvilka han alltid bevarade en stor förkärlek. Han inskref sig därefter i finansdepartementet. Filosofie magister blef han våren 1833.

Redan under Uppsalatiden hade han uppträdt som författare. Han utgaf nämligen 1831 *Romarskölden*, en romans i Tegnérs stil. Dikten gick emellertid opåaktad förbi; man var då alltför van vid dessa eftertegnérska produkter. Nästa år lyckades han eröfra ett mindre pris i Svenska akademien för en annan dikt med fornnordiskt ämne, som aldrig blef tryckt, *Veidi Alf.* Under tiden hade han emellertid gjort bekantskap med Heines diktning och Jules Janins följetonger. Verkan däraf spåras redan i hans första tidning *Arlekin*, som började utkomma 1834. Den upphörde emellertid redan med det trettonde numret. Hierta hade nämligen upptäckt författaren och gifvit honom anställning i Aftonbladet.

»Det var,» säger Sturzen-Becker, i sin självfbiografi, om detta steg, »på den tiden .. långt mera betänkligt att skrifva i ett liberalt blad än nu för tiden. Att vara Aftonbladist, om också blott i följetongen, var något till den grad afskyvärdt, att honnett folk icke kunde sitta med en dylik hvarken vid matbordet eller skrifbordet. Så snart det blef bekant, att 'Kongl. Sekreter' Sturzen-Becker kastat sig åt detta håll, kunde alltså hans höga gynnare ej längre hålla honom uppe med bästa vilja i världen, och oaktadt han skref den tiden en särdeles elegant hand — hvilket han icke numera gör — tog man en vacker dag statsrådsprotokollet ifrån honom och lät honom förstå att i statens tjänst önskade man lojalt folk och icke 'sådana där'.»

Nu kastade sig Sturzen-Becker med fullt allvar på journalistiken och litteraturen. Han utgaf ett par noveller, lifligt skrifna, men för öfrigt utan större märkvärdighet, och från och med 1837 undertecknade han i Aftonbladet serien

Memoirer öfver den förflutna veckan med signaturen *O. O. (Orvar Odd)*, snart väl känd för den svenska publiken, i hvilken han behandlar dagens frågor på ett skämtsamt sätt. Aftonbladet blef till och med indraget en gång för hans skull, då han något vårdslöst vidrört ryska förhållanden. Med anledning af de Crusenstolpeska uppträdena 1838 utgaf han tre små häften, *Stormfoglarna*, i hvilka han både på vers och prosa bekämpade regeringen. Strax därefter företog han en utländsk resa till Tyskland och Frankrike, hvilken han skildrat i *En utflykt ur boet* (1842). De nya intrycken stärkte hans politiska åsikter; han blef kosmopolit, och hans stil vann äfven i behag och lätthet. Dessa nya förändringar framträda redan i de trenne följetongssamlingar, han utgaf under de närmaste åren: *Med en bit krita* (1841), *Med en bit blyerts* (1842) samt *Ur Stockholmslifvet* (1844).

Sistnämnda år utgaf han äfven sin första diktsamling, hvilken han anspråkslöst nog kallade *Min fattiga sångmö*. Hans dikter väckte emellertid icke någon större uppmärksamhet. Det kan vara förklarligt, emedan han ännu icke behärskade sitt instrument, versen är kanske ännu icke riktigt färdig, berättelsen är ej tillräckligt tillspetsad, ordvalet ännu icke så träffsäkert och utsökt, som det sedan blef; främmande inflytanden, särskildt från Heine, äro äfven mycket märkbara. Men lika fullt är denna diktsamling högst betydelsefull i svensk litteratur. Först och främst betecknar det början till det verkliga Heinetillägnandet i svensk litteratur eller försöket att rent impressionistiskt samla några drag ur lifvet till en liten tafla. Braun hade visserligen redan något tidigare odlat genrestycket, men hela hans manér var grofvare. Den som med mesta framgång upparbetat denna sida i svensk verskonst bland denna generations skalder är just Orvar Odd. *En usling på en trappa*, *Vid Jungfernstieg* och liknande dikter äro redan högst aktningsvärda försök i genren, och i en sådan bit som *Ett brustet hjärta* behärskar han redan hela det lekfulla och skenbart konstlösa manér, som behöfves för att fasthålla dylika små bagateller:

O, hvilken tärande melankoli,
hvad bottenlös och outsäglig smärta,
kan plåga med sitt hemska spökeri
en femtonårig flickas lilla hjärta!

Dorina är en ganska täck blondin,
med kind af morgonrodnans skära dager,
med blåa ögon, läppar af karmin,
men ve, en mask på hennes lifstråd gnager!

Jag varit hennes trogna kavaljer
i förrgår på supéen hela kvällen;
vi i ett hörn förtroligt satt oss ner,
jag och den lilla lockiga mamsellen.

Vi hafva konverserat känslofullt
om fester, moder och repertoarer,
och för min blick hon öppnar mer än huldt
sitt lidandes omätliga tartarer.

Med hvilka suckar af oändligt kval
hon vändt sin näsduk kring på alla kanter!
Och när hon talade om Lampas bal,
i ögat glänste tårens diamanter.

»Hvad vore mänskan utan grafvens hopp?»
— har hon mig frågat sist, den stackars lilla, —
»blott döden fyller lifvets löften opp,
allt annat är elände, vank och villa.»

Och vid att så hon kvad med bruten röst,
— det var vid bordet,— hon emot sin vilja
till munnen förde litet kycklingbröst
med lingon och med delikat persilja!

Året efter sin återkomst till hemlandet hade Sturzen-Becker trädt i äktenskap med Ch. Mathilda Burman, som födde honom en son och en dotter. »Men 1844,» säger hans biograf, »drabbade honom en svår huslig ofärd (han skildes från hustrun), som dref honom från hemmet och kom honom att för alltid lemna Stockholm.» Han begaf sig till Köpenhamn, och då man där uppmanade honom att hålla föredrag om den nyare svenska litteraturen, kom han att kvarstanna. Det fanns emellertid äfven en annan orsak, som förde honom bort från Stockholm. Han var missnöjd med Aftonbladet och L. J. Hierta, därför att denne icke tog afstånd från Almqvist efter dennes utfall mot Blanche. Föreläsningarna höll han på sitt vanliga lifliga, intagande och träffsäkra sätt. De utgåfvos först 1845* och utkommo senare i omarbetad

* Ett motstycke till denna samling äro hans 1846 utkomna skisser *Hinsidan Sundet,* hvilka gifva en teckning af samtida danska förhållanden.

form under titeln *Grupper och personnager från i går* (1861). De utgöra ett slags svensk pendang till Heines försök — »Die romantische Schule» — att göra den tyska litteraturen bekant för fransmännen.

Här i Köpenhamn föll Sturzen-Becker ned midt i de ifrigaste skandinaviska kretsarna. Redan tidigare hade han intresserat sig för skandinavismen, men från denna tid är han dess ifrigaste apostel, och äfven sedan man kallnat för denna idé på båda sidor Sundet, kämpade han ännu lika varmt för densamma. Med sin vanliga smidighet hade han snart lärt sig att skrifva felfri danska, och nu medarbetade han i tidningar både på danska och svenska; dessutom utgaf han tidningar, antologier, talade om svensk litteratur i Danmark och om dansk i Sverige. Kort sagdt, han var outtröttlig i sitt arbete för skandinavismens utbredande och just den man, som tiden behöfde.

1847 återflyttade han till Sverige och slog sig ned i Helsingborg, hvilket genom sitt läge tillät en nära beröring med de danska vännerna. Han började nu utgifva *Öresundsposten*, den enda af alla hans tidningar, som öfverleft honom. Året 1848 fann honom i full verksamhet; tidningen fick snart en viss officiös karaktär, då den innehöll mycket intima meddelanden från de styrande kretsarne i Köpenhamn. Sturzen-Becker agiterade ifrigt för Sveriges deltagande i tysk-danska kriget. 1854 återflyttade han till Köpenhamn, alltjämt ifrigt publicistiskt verksam, men i början af sextiotalet inträffade ett omslag i de skandinaviska sympatierna, särskildt från Danmarks sida. Sturzen-Becker var alltjämt lika ifrig, hvilket hade till följd en brytning med hans danska vänner. Han stod snart isolerad och blef utsatt för angrepp i de danska tidningarna. Därför flyttade han åter 1863 öfver till Helsingborg, hvars täcka läge alltid tilltalat honom. Han byggde där en liten villa, omgifven af en trädgård och med en tjusande utsikt öfver Sundet. Han kallade den Villa Canzonetta, och i den inflyttade han i slutet af maj 1865. Där tillbringade han sina sista år, lik en annan kejsar Karl planterande sin kål och vattnande sina rosor. Under de närmaste åren drog han sig alltmera från politiken. Därför upphörde han emellertid icke att författa, tvärtom började nu för honom en ny, kanske hans rikaste skaldetid. Hans flesta och bästa dikter tillhöra denna period, hvilken börjar ungefär med

sextiotalet och sträcker sig fram till hans död, som inträffade den 16 febr. 1869.

En man som Sturzen-Becker är en ovanlig företeelse i den svenska litteraturen, och hans framträdande sammanhänger säkerligen på något mystiskt sätt med järnvägarnes uppkomst och öfriga kommunikationsmedels förbättrande i Europa. Hans intelligens är nämligen af en ovanlig fladdrande rörlighet. Han är kanske den ende, som här hemma representerar den romantiska längtan efter att lära känna främmande länder och folk — ett drag, hvilket eljest är så betecknande för hela det nittonde seklet. Betänk endast, hvad det ligger för nytt och djärft däri, att en infödd stockholmare — låt vara, att han har sina vissa skäl — plötsligen flyr från fädernestaden och slår sig ned i Köpenhamn. Det är ungefär, som om en parisare plötsligen skulle uppslå sin bostad i Hamburg eller Bruxelles. Svensken, hvilken ju sedan urminnes tider lefver i förnäm afskildhet på sin fjärran halfö, liksom britterna på det stolta Albion, och som framför allt älskar att försjunka i njutningen af den honom omgifvande naturens skönhet och prakt, saknar i allmänhet detta intresse för att sätta sig in i främmande folks seder och bruk, hvilket i så hög grad utmärker Sturzen-Becker. Denne är däremot, hvad man senare kallat för kosmopolit — kanske den ende under hela perioden. Han har ett behof af att ständigt i fantasien vara något annat, än det han var i verkliga lifvet. Framför allt betraktade han sig gärna som fransman. Denna mani har äfven sina löjliga sidor, hvilka vännerna tillfullo senterade och antydde med små epitet som *Becker i Stussen* eller *Orvar Knodd;* en af dessa löjligheter är, att han svårligen kan skrifva tio rader utan att förbruka ett par tre franska uttryck; han har förstört mycket af sin eljest så eleganta och ordrika prosa på det sättet.

En viss kosmopolitism präglade äfven hans idéer. Han tillhörde de mest avancerade ungdomarne från slutet af trettiotalet, hvilka icke sågo något slut på framåtskridandet utan drömde om republikens omedelbara införande, om en allmän europeisk förbrödring och om en skandinavisk enhetsstat m. m. Allt detta gjorde Sturzen-Becker missnöjd med de politiska förhållandena i Sverige. Studiet af Heine och utrikesresan i slutet af trettiotalet snarast ökade entusiasmen för dessa och liknande idéer. För öfrigt var Sturzen-Becker en utmärkt

patriot, som troligen de flesta kosmopoliter äro det. Kosmopolitismen är ju närmast ett utslag af intelligent rörlighet, ett uttryck för vår tids lifligare och lättare förbindelse mellan folken; det missnöje och den satir, som kanske ofta utmärker dessa individers förhållande till fäderneslandet, framspringer vanligen ur en djup kärlek till detta, ur ett begär att få det ännu bättre och fullkomligare. Så var åtminstone fallet med Sturzen-Beckers kosmopolitism.

Om det nu också icke lyckades Orvar Odd att genomföra alla dessa idéer, är dock hans insats i tidens lif betydlig. Han är, som redan sagdt, en författare af ett smidigt och mångskiftande skaplynne, såsom kåsör kanske vår förnämste, som kritiker af ett ofta särdeles träffsäkert omdöme, såsom skald i mångt och mycket en föregångare.

Det bestämmande draget i hans begåfning är emellertig, att han är kåsör, d. v. s. han är en man som på ett lätt och lekande och för alla tillgängligt sätt framställer idéer. Att kåsera och konversera äro emellertid icke svenska egenskaper. Svensken är tyst och fåmält. Komma två svenskar tillsammans fråga de hvarandra, huru de må och huru deras tanter må, hvart de skola hän, och om X. tror, att den där fabriken bär sig, och om Y. möjligen vet, huru mycket herr Pettersson har i årliga inkomster. Med andra ord, de göra hvarandra en serie af frågor, hvilka kort och sakligt besvaras. Däremot faller det dem icke in att sätta sig ned och utbyta idéer om en eller annan fråga, att diskutera ett eller annat problem. Svensken talar icke; — icke då han är nykter, för då tiger han, icke heller då han är uppspelt, för då sjunger han. Om man i Sverige känner något behof att höra idéer utvecklas, hissas en talare upp i en kateder, och denne åligger det då att högtidligt, allvarligt och helst så patetiskt som möjligt utveckla ämnet, hvarefter han vederbörligen applåderad åter nedtages, och man öfvergår till annat. Om de sydländska folkens älskvärda lek med idéer, deras muntra vana att samlas på torg och i salonger och utan all materiell undfägnad utbyta åsikter om politiska, sociala och litterära frågor, hvarunder det roar dem att låta orden strömma fram i kaskader, kvickheterna lysa och stråla, ordlekarne hagla, tills de själfva förefalla berusade — om allt detta har den tunga nordbon icke någon aning.

Sturzen-Becker led också hela sitt lif af att vara misskänd.

Egentligen var han en stor entusiast, men på bottnen af hans väsende fanns, som väl hos de flesta rikare naturer, en god dosis melankoli. Och när tröttheten kom öfver honom, framställde sig alltid den tanken, att han icke var uppskattad efter förtjänst. Hade han icke redligen sträfvat att utbreda, sprida och bekantgöra de allra förträffligaste idéer, och hade han icke alltid ansträngt sig för att göra dem tillgängliga för så många som möjligt genom att framställa dem på det mest kvicka, lättfattliga och lekande sätt han kunnat? Och likvisst betraktades han egentligen endast som en slags bättre clown. Ingen tog honom riktigt på allvar. Naturligt nog: det fanns för litet af det yttre allvaret, af den prästerliga högtidlighet, som hans puritanska landsmän vänta sig af en ordets förkunnare.

Det var nu icke heller i Sverige, som Orvar Odd lärt sig konsten att kåsera: han hade inhämtat den hos fransmännen, hos hvilka den är urgammal. Kåseriet fanns i Frankrike tidigt som litterär art, men nu på trettiotalet hade det delvis fått nyhetens behag, i det att det uppträdde som följetong i de stora tidningarna, hvilka vid denna tid uppsattes. Såsom dylika följetonister glänste Jules Janin, för öfrigt en storpratare utan större litterärt värde, och M:me de Girardin, hvars kåserier ännu i våra dagar kunna vara roliga att läsa för den trogna tidsstämning, som där slår en till mötes. Sturzen-Becker har lärt af dessa såväl som af Heine. Han ägde den franska följetonistens lätthet att på ett elegant sätt tala om allt möjligt. Det kan emellertid icke nekas, att man stundom märker för mycket de utländska förebilderna i hans egna följetonger. Han tänker alltför ofta på franska. Men i hans bästa bitar är hans prosa synnerligen fin, rik och skiftande, träffsäker i karaktäristiken och full af behagfull uppsluppenhet. Han är helt enkelt återupplifvaren af ett skrifsätt, som i Sverige egentligen icke varit idkadt sedan Gustaf III:s dagar.

Att för öfrigt närmare redogöra för de ämnen, om hvilka han skrifvit, är hart när ogörligt. Ty med den äkta journalistens oförskräckthet väjer han icke tillbaka för något; den ena gången skrifver han potatisens historia, den andra tecknar han med några raska penndrag den tid, då gasen icke fanns, en tredje gång finna vi honom sysselsatt att med mycken kvickhet och fantasi utreda benmjölsfabrikationens

betydelse för den moderna nivelleringen. (Märk att det sista ordet var ett af tidens slagord och ämnet således fullt aktuellt, hvilket det däremot icke nu mera är.) Redan i det urval, som man utgifvit efter hans död, finnes litet af hvarje och kanske åtskilligt, som i våra dagar icke är allför intressant.

Klart är emellertid, att skall icke hela kåseriet urarta till ett tomt taskspeleri, fordras det bakom all lekfullheten ett innehåll — en man med idéer, kunskaper och omdöme. Orvar Odd kan visserligen icke i detta afseende jämföras med Heinrich Heine, hvilken särskildt har större politisk skarpsinnighet och hvars kvickhet äfven spelar öfver en större skala, men på det litterära området äger han dock åtskilliga förutsättningar. Hans »Grupper och personnager» gifva ett förträffligt och liffullt tecknadt galleri af samtidens litterära personligheter och de idéer, som besjälade dem. Och öfver hufvud finns det kanske icke någon af denna generation, som tecknat så många af sina samtida på ett så lefvande och, trots öfverdrifterna, sanningsenligt sätt. Hans rent kritiska uppsatser sakna visserliger egentligt djup, och han kan ofta hugga illa vid sidan: sila mygg och svälja kameler, men som regel har han ett godt och sundt omdöme. Hans största fel är, att han stundom är för öfverlägsen och verkar snobbartad eller knoddartad, som Braun sade. Det är då Orvar Odds *kavaljersmanér* helt tager öfverhanden och åker bort med hans bättre jag. Men huru liffullt har han icke tecknat de tre stora gurmanderna Crusenstolpe, Argus-Johansson och Askelöf i deras allvarliga arbete vid middagsbordet. Det är en tidsmålning, som man icke lätt glömmer. Vi hafva äfven honom att tacka för de halft patetiska, halft ironiska skildringarna af Jenny Lind och Emilie Högqvist, och vi förstå genom dessa porträtt den tjusning, de utöfvade på samtiden. Man kan anmärka mot dessa och liknande porträtt, att de i allmänhet äro för karikerade, fast öfverdriften egentligen ligger mera på ytan än på bottnen; äfven hans många minnesbilder (se t. ex. den af Crusenstolpe) äro på en gång ovanligt ärliga och samtidigt fint och hänsynsfullt skrifna. Han var under alla lifvets förhållanden en gentleman, och det märks också på hans skrifsätt.

Äfven såsom poet är Sturzen-Becker framför allt kåsör, och hans betydelse ligger just, såsom jag redan framhållit,

däri, att han förstår att i en lätt samtalston, som luftigt glider genom en hel tonskala af olika känslor, framställa och utmåla de enklaste och hvardagligaste situationer. Det är redan sagdt, att han utgår från Tegnér och sedan räknar Heine, som han alltid blir trogen, bland sina läromästare. Längre fram, då hans poetiska produktion riktigt tager fart, har han äfven lärt af Byron, troligen genom Talis Qualis' öfversättningar, och icke så litet af de samtida danskarne, mest troligen i naturskildringen af Christian Winther. Det är klart, att Byrons manér, hvilken ju äfven anslog den lätta och självsvåldiga samtalstonen, särskildt i Don Juan, skulle ligga ypperligt för Sturzen-Becker. Han har också skrifvit en hel följd af romanser i denna art. Hit hör *Grefvinnan Gruffiakin*, hvars intresse visserligen ingalunda beror på den något tillkrånglade romaneska historia, som sammanhåller de olika sångerna, utan på de förträffliga, af äkta stockholmsluft genomströmmade scenerna. Det är en hel skara af mondäna, lätt karikerade stockholmstyper, som i dessa sånger glider förbi våra ögon, än drickande brunn i Kungsträdgården, än njutande landtluft på Djurgården, men alltid pladdrande sin speciella jargon. Och i ungefär samma stil äro äfven hans *John Faa, Klaus Störtebecker* och *En blomsterintrig*.

Emellertid, Sturzen-Beckers största betydelse ligger icke i dessa ofta väl följetonistiskt utförda romanser. Hans verkliga område är landskapsmålningen och genrestycket. Det senare har han förstått att använda i mångahanda syften. Man finner fullt af stridssånger för Polen, Ungern, Danmark. Likaledes tecknar han gärna kontraster mellan den rike och den fattige; arbetaren, som sliter hela dagen och tidigt lämnar sängen, eleganten, som rumlar hela natten och kommer hem, då arbetaren går till sin verkstad, eller den fattiga sömmerskan och den förnäma fröken o. s. v. Öfverallt kämpar han, än ironiskt, än rättframt, för friheten och rätten. Liksom en senare generations skalder är han fullt medveten om, att poesien för honom endast är ett medel:

För menskor jag på jorden här
ett Gimle bygga vill,
och sången blott mitt verktyg är,
min murarslef dertill.

Och när med handfast ord en dag
jag denna verld har byggt,
der frihet, lycka, rätt och lag,
må kunna lefva tryggt,
då kan jag söka utan skam
i drömmens rike dig (fantasien)
och visa *verkligheten* fram:
»Se här — min dikt för mig!»

Äfven såsom naturskildrare intager Sturzen-Becker en hög rang, och det är karaktäristiskt, att han har öga lika mycket för det norska fjällandskapets storslagenhet (»Norges Fjelde») som för Mälarlandskapets leende skönhet. Kanske ännu egendomligare är, att han, stockholmaren, med samma virtuositet återgifver Själlands och Skånes bördiga, af bokskogar afbrutna slättlandskap (*En sommardag vid Stehag* m. fl.).

Samtiden uppskattade icke till sitt fulla värde dessa nyheter, men redan den följande generationen har gjort sig till godo mycket hos Orvar Odd. Snoilsky har med stor fördel vandrat i hans spår.

Själf har Sturzen-Becker tecknat sitt förhållande till poesien, och hvad han åsyftade med sin diktning, och framför allt hvad den betydde för honom själf, i *En vandrande harpspelare:*

När han var trött af stegen på landsväg och hed
och middagsvärmens tunga tryckte hans hufvud ned,
hans vana då och hans tröst det var
från unga dar
att fatta sin harpa och att dikta sig en sång.
Med nyfödd kraft han började derefter igen sin gång.

När lifvets mörka skuggor bredde sig för hans syn
och det samlade sig åskor kring hans inres himlabryn,
hans vana och hans tröst då var
från unga dar
till harpans raska anslag att sätta sång och dikt.
Så lyfte han åter blicken med hopp och tillförsikt.

När all den eviga uselhet, som genom världen går,
brottades med hans styrka och gaf hans hjärta sår,
hans vana då och hans tröst det var
från unga dar
till lekande harpotoner att höja sin röst.
Då reste han nacken stolt igen, med vidgadt bröst.

Trots all olikhet i lynne, ligger det nästan redan något af Henrik Ibsens världs- och konstuppfattning gömdt i dessa rader. Det är icke heller den enda gången, som Sturzen-Becker erinrar om den kommande generationen och dess idealer.

VII.

Det ligger en djup sanning i den paradox, som en fransk lyriker, Charles Baudelaire, någonstädes framkastar, att människan kan lefva utan föda i tre dagar, men utan poesi icke en minut. Ty det är människans önskningar och förhoppningar, hennes religiösa föreställningar såväl som alla de andra gyckelbilder, hvilka hon ständigt hvirflar upp ikring sig, och i hvilka hon insveper sig som i en molnstod, hvilka göra det möjligt för henne att uthärda lifvet. Får hon däremot se det i dess nakenhet, upptäcker hon, huru litet hon själf betyder, äfven om hennes insats i mänsklighetens arfvedel är stor i jämförelse med hennes medmänniskors, så gripes hon af förtviflan. Därför är poesien, fattad såsom inbegreppet af alla hennes drömmar, alltid nödvändigare för mänskligheten än till och med brödet.

Det finnes emellertid perioder, hvilka tyckas lefva under ett särskildt högtryck af drömmar, och en sådan period är just den, med hvilken vi här sysselsätta oss. Jag har sagt, att det är karaktäristiskt för tiden, att den långsamt gick från romantik till realism. Frågar man, hvilket af dessa båda element, som starkast gjorde sig gällande, kan svaret icke vara tvifvelaktigt. Denna tids människor uppburos och drefvos framåt af vilda, stolta drömmar.

Det ligger icke något underligt i denna omständighet. Ty den tid, i hvilken de lefde, och den, som gått närmast förut, var ju ett stort och mäktigt äfventyr. Hela världen, hela samhället förändrades synbart inför denna generations ögon. Revolutionen hade vändt upp och ned på samhällsordningen: napoleonskrigen voro en stor Iliad, drömmen af en man, som likt Alexander ville utsträcka sitt väldes

gränser till den Indiska oceanen. Och hvilka öden genomlefde icke de, som kämpade vid hans sida! Det kunde hända, att de började som simpla soldater för att några år senare såsom generaler, marskalkar, konungar styra och befalla öfver folk och härskaror. Och dessa omhvälfningar slutade aldrig. Ständigt utbröto nya revolutioner. Än på en punkt, än på en annan af jordens yta försiggick något märkvärdigt.

Samma förändringar spårades äfven i den materiella världen. Kommunikationsmedlen omskapades från dag till dag och förde världsdelarne närmare hvarandra. Alla det nya Amerikas uppfinningar och nya förvärf såväl som Orientens under strömmade in öfver Europa, ökande dess rikedomar och lyxbegär. Industrien gaf vingar åt företagsamheten. Det fordrades blott intelligens, energi eller tur för att den, som i går var fattig, i dag skulle bebo ett palats. Slog allting annat fel för tidens lycksökare, reste han till kolonierna och sålde slafvar och köpte guldsand och återvände inom några år som en nabob. Ni finner typen litet hvarstädes i tidens romaner, men han påträffas också i verkligheten. Till och med härifrån Sverige fanns det enstaka män, som lastade skepp med varor och foro till andra världsdelar för att återvända med hopade rikedomar.

Under trycket af alla dessa drömmar stegrades lifsbegäret och uppdrefvos fordringarna på lyx och njutningar.

Det finnes en man, hvilken liksom för sig ensamt förkroppsligar alla dessa tidens drömmar och önskningar, och hvilken hade makt och vilja att förverkliga dem. Också verkade han som en storslagen hjältedikt på hela tidsåldern. Denne man var Byron, den stolte engelske lorden, hvilken öfverallt uppträdde med suverän själfständighet och gjorde, hvad han ville. Han slungade sitt anatema mot furstar och länder; han ville att Grekland skulle blifva fritt, och han befriade det. Det fanns icke en nyck, som han icke tillfredsställde, trampande lagar, fördomar, traditioner under sina fötter, blott sökande att mildra den *spleen*, den lifsleda, som förföljde honom. Han gaf sin fantasi fria tyglar icke blott i sin dikt men i sitt lif. Hela Europa åsåg med hemlig afund men öppen moralisk indignation hans orgier i Venedig, där han älskade och förbrukade kvinnor som en turkisk sultan eller som sin egen hjälte, Don Juan. Äfven de mest

olika naturer drogos åtminstone för ett ögonblick inom trollkretsen af hans inflytande. Den gamle vise, världsföraktande skaldefursten i Weimar nästan lefde i hans äfventyr sina sista år. Tegnér, fordom så harmonisk, greps under sin sista mjältsjuka tid af samma djupa lifsleda som Byron. Runeberg värmde sig vid hans låga i sin aflägsna småstad, och när Talis Qualis såg att stridssångernas tid var förbi härhemma och under kampen för bröd själf resignerat, mättade han i hemlighet sin trängtan efter frihet och rätt i den engelske bardens skrifter. Och så gjorde de alla.

I det stora hela var denna romantik sund och god och ett uttryck för alla de stora omvandlingar, som då försiggingo i de europeiska samhällena, men det flöt också smuts och orenlighet med i floden. Det fanns människor, som så helt lefde sig in i dessa nattliga feberdrömmar, att slutligen deras ögon icke kunde tåla dagsljuset. De upptogo allt det osunda, som låg i riktningen — och vanligen dogo de äfven af giftet.

En sådan man är i vår vitterhet *Gustaf Lorents Sommelius*. Han är intressantare såsom tidstyp än som skald, ty han mera lefde den poesi, som obestridligen bodde inom honom, än han utformade den i fasta rytmer och välklingande vers. Som poet är han endast en dilettant, men af ett rikt, fast brustet innehåll. Byrons inflytande på honom är omisskänneligt, och han speglar en hel sida af dennes väsende, mindre hans idéer, fast han är våldsamt liberal, än hans temperament. Han är själf en korsarnatur, som vämjes vid hvardagslifvets enahanda. Han älskar att på sin hingst storma fram i kapp med orkanen eller att tömma njutningsbägarn till sista droppen bland nakna och uppsluppna nymfer.

Mycket veta vi icke om hans lif, men det lilla vi känna samlar sig till en särdeles tydlig bild. Sommelius härstammade både på fädernet och mödernet från gamla skånska prästsläkter. Farfadern var den vittre och lärde bibliotekarien vid Lunds universitet, Gustaf Sommelius; fadern, som var kyrkoherde i Mörrum, var åtminstone mot slutet af sitt lif sinnessvag. Hos sonen röjde sig redan tidigt ett hetsigt och oroligt lynne; alla de besynnerligheter, hvilka länge visat sig bland släktens olika medlemmar, tyckas hafva samlat sig hos honom. Säkerligen var han, hvad läkarekonsten i våra dagar kallar för nervöst belastad.

Han genomgick Malmö skola och blef därefter student i Lund 1829. Kort därefter tog han juridisk examen samt fick anställning hos en domare i Norrland. Till hemorten återkom han aldrig, och något kärleksfullare förhållande tyckes icke hafva rådt mellan honom och föräldrarna. Redan tidigt stod han således ensam i världen och kände sig äfven såsom en ensam.

Snart tröttnade han vid juridiken och blef 1831 elev vid Karlberg, hvarifrån han 1834 utgick med officersfullmakt och blef underlöjtnant vid Älfsborgs regemente. Troligen var det ett fantastiskt begär efter ett omväxlande, af starka sinnesrörelser och äfventyr uppfylldt lif, som dref honom in på krigarebanan. Men han fann icke på densamma, hvad han väntat: rekrytexercisen och de låtsade fältslagen tilltalade honom lika litet som Braun. Dessutom kom han snart på spänd fot med sina förmän. Man kan icke förvåna sig däröfver, ty hela hans lynne passade icke för en officer. Han hade icke styrsel öfver sig själf. Än var han sentimental och öfverdrifvet godhjärtad mot sitt folk, än vansinnigt grym. Vid något tillfälle uppställde han sin uppassare med våld och hot mot en vägg och sköt skarpa gevärsskott rundt ikring honom; en annan gång gaf han honom sitt ur. Vid ett beväringsmöte knådade han i ilska en soldats tumme mot gevärets skruf, så att skinnet och köttet illa sargades. Stundom greps han af en lidelsefull oro, satte sig upp på hästen och red i vild karriär ut öfver fälten utan att akta några hinder:

Mig oron behagat; jag älskat att rida
I bredd med orkanerna (sida vid sida)
På frustande hingstar, jag sporrade van
Ungfålen med svanhals och skinande länder . . .

En annan excentricitet, som har sin motsvarighet i Byrons lif, var, att han hemma brukade dricka ur en silfverbeslagen dödskalle. Det berättas många dylika besynnerligheter om honom, vittnande om ett anormalt själslif. Att han själf känt vansinnets mörka skugga falla öfver sin själ, därom kan man icke tvifla, om man genombläddrat några af hans dikter. Hans själslif rörde sig ständigt mellan tvenne poler, från öfverkänslighet till underkänslighet, från feber till fullständig utmattning. Var hans själ uppfylld af och

hänförd för ett eller annat, kunde han utstå strapatser större än de flesta, men därefter sjönk han tillintetgjord i hop i det djupaste svårmod. Sådana naturer behöfva omväxling och sensationer för att känna sig lefva, och det var dylika, som Sommelius alltid sökte, först i krigarelifvet, men, då han icke fann dem där, i ett vildt och utsväfvande lif. Detta tyckes hafva afbrutits af ett mera innerligt förhållande till en kvinnlig släkting, som han träffat hos en farbroder i Stockholm, hos hvilken han vistades i början af fyrtiotalet. Utgifvaren af hans samlade skrifter, C. Eichhorn, anmärker »den nästan fullkomliga frånvaron af erotiska stycken bland hans dikter». Det är icke en riktig iakttagelse. Det finnes mycken erotik i hans dikter, liksom den säkerligen upptagit det mesta af hans lif. Det gäller endast att närmare bestämma arten af denna erotik. Ty visserligen påträffar man icke några spår af en högre och varmare lidelse till *en* kvinna (äfven i en sådan dikt som *Farväl* är det närmast saknaden af den kroppsliga beröringen, minnet af förgångna kärleksnätter, som han uttrycker. Jämför särskildt fjärde och femte verserna). Däremot påträffar man ständiga utbrott af vild sensuell trånad efter kvinnor. Vällusten är just hans element, och det är också den, som dödat honom. Arten af hans erotik är med all önskvärd tydlighet tecknad i t. ex. följande verser:

Vi ha rendez-vous på höskullen
Med allt, som bär kjortel och särk i kvarter,
Och långkyssar får man, om ingenting mer,
Tills mulen blir hudlös och svullen.

Mol ensam man leds vid, men är man ett par,
Blir bristen ett Eden; som sväitan så bar
Är en garnison utan flickor . . .
De kuttra som dufvor omkring oss i fält
Och göra kasernlifvet husligt och sällt . . .
Se'n, om man för länge sig håller till en
Och ur samma bägare pimplar allen,
Blir smaken nattstånden och däfven.

Följderna af detta utsväfvande lefnadssätt visade sig snart i en förstörd hälsa och dåliga affärer. De senare sökte han få upphjälpta af en farbroder i Nantes, och han företog därför en resa till denna stad år 1846. Hans väntan blef emellertid besviken, och han återvände ännu mera svårmodig

till Norden. I början af 1848 begärde han afsked från sin officersbefattning, och då strax efter hans hemkomst dansk-tyska kriget utbröt, sökte och fick han anställning i danska arméen. Han stupade den 5 juni 1848 vid Dybböls skansar, då han stigit upp på en gärdsgård för att visa sitt folk vägen. Det kan knappast råda tvifvel om, att han gått i kriget för att söka döden.

Som skald uppträdde Sommelius under början af fyrtiotalet, i det han under åtskilliga pseudonymer, af hvilka de mest bekanta äro *Dulcamara* och framför allt *Beppo*, insände dikter till Aftonbladet och Freja. Under hans lifstid utkommo äfven två samlingar af hans dikter: *Vallmoknoppar, plockade på steppen af Beppo* (1846) och samma år *Silhouetter, klippta i papp, samlade af doktor Dulcamara*. Hans samlade dikter utgåfvos 1867 af Eichhorn.

Dessa dikter äro, både hvad meter och uttryck beträffa, synnerligen ofullkomliga. Sällan finner man en strof som är otadlig, antingen är ordvalet på måfå eller också är accenten falsk. Kompositionen är också synnerligen lös, och hans stycken i allmänhet för litet koncentrerade. Kompositionen i en af hans bästa bitar, *Husaren Riego*, kan illustrera detta. Först följer en allmän skildring af husarens glada lif, utan att man vet, hvem det är, som berättar; därefter förtäljes, huru regementets ryttmästare stupade vid Bornhöft; så huru kornetten föll vid samma tillfälle. Kornetten har emellertid haft en fästmö; hon skildras och hennes sorg beskrifves. Vidare lära vi känna hennes anor på fädernet och mödernet och de strider, som åtskilliga af dessa hennes förfäder utkämpat. När vi hunnit så långt, upptäcka vi plötsligt, att det är husaren Riego, som med glaset i hand vid bivuaken berättat allt detta; följer så en ny lofprisande skildring af husarens lif i motsats till infanteristens, och ändtligen slutar författaren — han har då förbrukat nittiotre sexradiga strofer — med att skildra, huru regementet en gång skall afmönstras i Valhall. Jämför man poemets innehåll med dess längd, finner man, att man hela tiden endast blifvit undfägnad med skildringar af strider och sabelhugg, och samma innehåll skulle kunnat meddelats på hälften af samma antal verser. Men en af de egenskaper, som skiljer dilettanten från konstnären, är att den senare

förstår att koncentrera, att i kortaste möjliga form säga, hvad han har på hjärtat.

Sommelius har således icke hunnit långt i versens konst, men likväl finnes det i hans dikter långt mera innehåll, långt mera verkligt upplefvadt, långt mera poesi än i åtskilliga af hans samtidas dikter. Hans område är icke stort, och det är icke hälsans friska blod, som rullar i hans ådror, men han har en icke obetydlig fantasikraft. Och han är aldrig banal.

Det är t. ex. icke ofta man påträffar en så osminkad och kraftigt målande skildring af de känslor, som besjäla en riktig knekt, som i dikten »Husaren Riego»:*

Ack, hvad det är roligt att vara hussar,
Det kan ej beskrifvas på papper, min far!
Det är något »tusande djefla»
Att sadla sin Betty och raskt sitta opp
Och låta'na sträcka förbi i galopp
Sjelf Beelzebub, om han vill täfla.

Att sopa ren slagfältet, bryta en lans
Och jaga en fiende, går som en dans;
Ej spara vi skänklar och sporrar. o. s. v.

I hela denna skildring och dess fortsättning har man ryttarens oförställda förtjusning öfver sin häst, hela karriärens berusande poesi, njutningen att hugga in på fienden med blanka sablar, lukten af svettiga hästar, kort sagdt — hela kavalleristens paradis.

Och om också hans ordval icke alltid är utsökt, besitter han dock en stor förmåga af åskådlig beskrifning, som ingalunda väjer tillbaka för bildernas ryslighet; här en bataljmålning:

Dock klyfde vi skallarna på dem bastant,
Så hjernorna sprutade, det minns jag grannt,
På pannornas hvalf *crêpe-de cocq'er;*
Vi öppnade brecher i magar och bröst,
Att hjertan och inelfvor ramlade löst
Och slängde som chaira berlocker.

* Det är svårt att citera Sommelius, just därför att han är så föga koncentrerad. Man bör helst själf genomlöpa några af hans stanser för att få det rätta intrycket.

Vi rumlade strax före kampen med lust,
Och spiknyktra ej, om ej blixtfulla just,
Det bar öfver hålväg och dike . . .

Ypperligt är också måladt, huru kornetten föll:

Som svalan i flykten han stöp för ett skott
Och släppte stigbyglar och tygel;
Skvadronen stack framåt, ohejdadt och flinkt,
Den stupades fuchs följde med af instinkt
Och sprang reguliert på sin flygel.

Och han skildrar icke blott åskådligt, hvad han sett med egna ögon, utan med samma rika inbillning utmålar han också en ren drömbild. Riego slutar med en dylik barock-fantastisk tafla, i hvilken framställes, huru regementet slutligen afmönstras i Valhall. Ett stycke göticism midt i den öfriga brutala verklighetsskildringen!

Sommelius förfogar således öfver en icke ringa fantasi, men hans ämnen äro icke många, hvarför man också snart tröttnar på att följa honom. Grundtonen i hans dikt är ledan; lifvet är enformigt och outhärdligt:

Jag gick i öknen, uti lifvets öken,
Den kala heden, sorgens mulna land,
Der kulna dimmor, fuktigt blygrå töcken
Förmörka sommarsolens gyllne brand.
Jag var så ensam här. . .

En oro jagar honom som de fördömdas själar i Dantes helvete. I *Conrad*, ett af hans bästa autografiska poem, beskrifver han just, huru han öfverallt söker bot för denna oro: han rider fram i galopp öfver heden, han jagar mellan gletscher och is, han uppsöker striden. Det är som om han sökte springa från sig själf, och vansinnet lurar i den öfverdrifvet skrytsamma uppräkning han gifver af alla sina bragder och sitt mod. Det finnes icke klok människas mått i dylika kraftställen. Och all denna leda och oro har han varierat från dikt till dikt ungefär med samma seghet och envishet som fransmannen Baudelaire.*

Sommelius är en utlefvad. Han döljer det icke, och man behöfver icke heller länge söka efter yttersta orsaken till hans lifsleda. Han är en alltför ärlig natur för att icke säga

* Se t. ex. flere af dennes dikter under titeln: *Spleen.*

det. Utom Stagnelius finnes det knappast någon svensk skald, som låtit oss blicka så djupt in i vällustens stämningar:

Vi vällustens rågade bägare tömde
Och lågo i flickornas armar och drömde;
Vi mätta oss njutit i fråssande lag
Och kärleken dyrkat, än tillbedit kvinnor
Som drottningar, än dem befallt som slafvinnor
Och kittlas ej mera af deras behag.

Ty lasten blir tråkig, dess retetelser domna,
Nervsträngarna slappas, lifsandarna somna;
För djerft spända lidelser mattas och dö.

Njutningens höjdpunkt är smärtan och förintelsen. Vällusten och döden höra tillsamman. Det kan därför icke heller förundra oss, när vi ständigt finna hans tankar kretsande kring döden och hans fantasi frossande i det gräsliga och utmålande grafvens fasor. Det är fullt typiskt för hans sinnestillstånd, att han med vällust fördjupar sig i skildringen af förruttnelsens vidriga fenomener. Det är en verklig procession af likmaskar genom hans dikter:

På en brudsäng, djup som natten,
Bäddad i lagunens vatten,
Vaggad af delfinerna,
Hvilar hon (den mördade Lauretta), och fiskar sluka
Hungrigt bitar af de mjuka,
Men uppsvällda formerna.

Ve, du gråter ju förgäfves!
Hennes fulla barm ej häfves
Mera af vällustiga
Suckar. I den lägga stygga
Grodor sina ägg, där bygga
Ödlor, kräla maskarna!

Rundt om lederna och halsen
Och det lif, som du i valsen
Omslöt med din smidiga
Arm, sig slingra ormar fräcka,
Och sin blodtörst sniglar släcka
Ur de blåa läpparna.

Med dylika starka bilder smeker och berusar han ständigt sina slappa nerver.

Det sista stadiet i denna kropps och själs historia saknas icke heller i hans dikter. Det är ångern och moralen, hvilka hos honom komma efteråt. Men det är egendomligt, om man tänker på tidens allmänna karaktär här hemma, att detta stadium alls icke är prägladt af någon religiositet hos Sommelius.

Det blåser fram genom Sommelius' dikter en hyperromantisk, feberhet ökenvind, men det finnes ett kanske skarpare utprägladt begär efter verklighetsskildring hos honom än hos någon annan samtida. Äfven hos Byron hafva vi påträffat liknande drag. Hans skildring af skeppsbrottet i Don Juan är delvis en parallell till de gräsligheter, som Beppo så ofta framsätter för sina läsare. Det finnes emellertid en annan ungefär samtida fransk skald, äfven han smekt af all denna tidens spökromantik och balladernas grafstämningar men samtidigt begåfvad med ett nyktert verklighetssinne och ett begär att skarpt analysera, om hvilken Sommelius ej så litet erinrar. Det är Baudelaire. Bådas lif erbjuda också öfverensstämmelser: vilda nattliga njutningar, förstörda nerver; deras diktnings område är ungefär detsamma: vällusten och döden. Baudelaire var emellertid större som konstnär, och han hade också en världsstads korruption till sitt förfogande »för att odla sin hysteri», som han pittoreskt och träffande slutligen formulerade gången och innehållet af sitt lif. Hans diktning har därför en annan bärkraft genom tiderna. Han är sin tids Petronius, som skildrat, gisslat och upplöst hela sin tids debauche, och därför är det säkerligen också sant, som Sainte-Beuve någonstädes sagt om honom: att hans drag äro outplånligt inristade i denna tid (*»Son profil sera incrusté dans ce temps»*). Det som var sjukdom hos honom själf, det förvandlade han genom sin skarpa intelligens och sin konst till ett hälsosamt och afskräckande skådespel för eftervärlden. Man kan icke säga, att Sommelius nått så högt: han har icke själf förmått att demonstrera sin sjukdom, men han är ett intressant och betecknande tidsfenomen, och utan hans dikter skulle det finnas en lucka i tidens vitterhet.

Sådan är denna tids lyrik. I prakt och rikedom låter den visserligen icke jämföra sig med den föregående periodens, af hvilken den i vissa afseenden är en efterklang. Endast

Runeberg kan ställas vid sidan om en Tegnér och en Atterbom. Dock, lyriken blomstrar alltid i Sverige, och ingen har skäl att vara missnöjd med de skördar, som denna tid lämnat oss. Framför allt är den rik på nya uppslag. Man bör icke förakta Wilhelm von Brauns konstlösa dikter, ty det ligger icke så litet af tidens borgerliga lif och stämningar gömdt i dessa muntra verser. Sturzen-Becker har inledt mycket, som en senare generation fortsatt. Och slutligen utgör Talis Qualis' diktning icke minst i formellt afseende en bestämd insats i den svenska versens historia.

ROMANEN.

I.

Romanen är den yngsta och sist utbildade af alla litterära arter. Under många århundraden, under antiken såväl som under medeltiden, var den intet annat än en på prosa omskrifven versroman, hvars enda uppgift var att genom sina oändliga och omväxlande äfventyr utgöra ett tidsfördrif för den läsande. Under renässansen och sextonhundratalet ser man därpå, huru den långsamt förbereder sig på sin kommande roll. Rabelais' och Cervantes' romaner äro skrifna i direkt opposition mot den medeltida riddardiktens fantastiska och osammanhängande äfventyr. Herderomanen förbereder den psykologiska skildringen, som visar sig under Ludvig XIV:s regering, liksom skälmromanen, hvilken samtidigt uppträder, förebådar den kommande sederomanen.

Att en prosadikt blomstrar, är alltid ett säkert bevis på, att folket läser. Ett nödvändigt villkor för att en rik prosalitteratur skulle kunna uppstå, var därför också boktryckerikonsten, hvilken gjorde böcker tillgängliga för en större allmänhet. Det var under decennierna närmast efter Gutenbergs uppfinning, som romanlitteraturen och folkskrifterna uppstodo öfverallt i Europa. Men det var först under sjuttonhundratalet, som af många olika skäl den nya konsten helt fick tillfälle att utveckla sina välgörande verkningar på samhället. Det var först då, som tidningen och tidskriften blefvo en nödvändighetsvara för folket. När en plåtslagare gick upp på ett tak för att täcka det, säger en engelsk skildrare från början af sjuttonhundratalet, medförde han i fickan en tidning, på hvilken han läste under sin rast. Då började äfven den moderna romanen den utveckling, hvilken sedan oafbrutet fortgått, och som visserligen ännu icke är afslutad. Det var just i England, som Samuel Richardson och hans samtida lyckades skapa en roman, hvilken genom sina sedeskild-

ringar och sina moraliserande egenskaper i hög grad slog an på publiken. Denna roman odlades snart med lika förtjusning i Frankrike af Rousseau och Diderot som i Tyskland af Goethe, hvars romaner tillhöra samma stadium i utvecklingen. Nyromantiken fortsatte denna form af roman, som hos Jean Paul och Hoffmann erhöll en humoristisk och fantastisk karaktär och hos M:me de Staël ett sentimentalt och oppositionellt innehåll.

Det viktigaste genomgångsstadiet för romanen under början af adertonhundratalet betecknas af Walter Scotts namn; hans insats i romanens historia är ofvan antydd. Hans historiska romaner vunno en utomordentlig framgång, och det är omedelbart efter hans uppträdande, som den väldiga produktion påbörjas, som sedan nästan oafbrutet fortgått under hela det föregående seklet.

Det var i nära anslutning till Walter Scott, som Balzac skapade den moderna romanen, hvilken vill gifva en analys af både människan och samhället. Han fann den form, som därvid var honom lämpligast, genom att betrakta samtidens tilldragelser under samma synpunkter, som historikern ser det förflutna. Han beskrifver och analyserar med samma kallblodighet och efter ungefär samma metoder, som den nyare biologien framställer och systematiserar djur- och växtvärlden. Öfverallt söker han orsakssammanhanget till de sociala och psykologiska företeelserna.

Samtidigt visar sig öfverallt ett liknande intresse för att göra romanen till en bärare af idéer. Allt det revolutionära och omstörtande, alla de nya reformförslag, som sysselsätta sinnena, dyka nu upp i följetongsromanen på båda sidor om Kanalen.

Hela denna romanens omgestaltning försiggår utan något större intresse från den teoretiska estetikens och kritikens sida. Ännu i midten af det föregående seklet abstraherade den då härskande tyska estetiken hufvudsakligen sina teser öfver den antika litteraturen, fast denna då redan utspelat sin roll som en lifgifvande faktor i de moderna litteraturernas utveckling. Öfverallt sökte man blåsa lif i den sedan sekler tillbaka händöende epopéen, utan att det någonstädes lyckades. På sin höjd åstadkom man borgerliga romaner på vers, sådana som Goethes Hermann und Dorothea eller Runebergs Hanna och Elgskyttarne. Den verkliga heroiska

epopéen visade sig däremot ohjälpligt död, trots alla upplifningsförsök. Men i den tyska estetiken behandlades romanen ännu af Vischer med en viss öfverlägsenhet, och i Frankrike såväl som i England fördes ett verkligt utrotningskrig emot följetongsromannen. Äfven i Sverige fick man snart tillfälle att konstatera och beklaga, att romanen utträngde intresset för alla andra litteraturslag. Bergstedt utfor mot romanen i sin artikel *Om den usla litteraturen*, och Malmström tog den i upptuktelse i *Några drag till bestämmande af den moderna romanens karaktär*. Kritikens ställning till romanens utveckling under adertonhundratalet påminner således icke så litet om det sätt, hvarpå den litterärt bildade under sextonhundratalet iakttog uppkomsten af det Elisabethska dramat. Man såg ned på det, men arten framväxte med naturnödvändighet, uppburen af folket och tiden, åt hvars känslor och stämningar den gaf ett lefvande och mäktigt uttryck.

Någon nämnvärd utveckling hade romanen icke uppnått i Sverige före 1830. Det är visserligen sant, att man redan under sjuttonhundratalet kan afläsa de utländska strömningarna här hemma, men af någon större betydelse hade den inhemska romanlitteraturen dock icke varit. Många af denna tids romaner ligga ännu otryckta i arkiven. I början af adertonhundratalet finner man nya utslag af de på kontinenten härskande riktningarna. Cederborgh skref ett par kvicka sedeskildringar i Voltaires anda, Livijn och Palmblad författade fantastiska romaner och exotiska noveller i den nyromantiska stilen. Almqvists Parjumouf ansluter sig till den samtida exotiska skildringen i Frankrike. Men allmänhetens behof af romanläsning fylldes hufvudsakligen genom öfversättningar, bland hvilka naturligtvis många af tidens bästa produkter finnas, men framför allt de mest hårresande och spännande alstren. Lafontaine och Spiess, Kotzebue och Klinger äro namn, som ständigt återvända i denna tids litteratur. Man förstår icke människorna från början och midten af adertonhundratalet, om man icke föreställer sig dem lefvande under ett högtryck af romantiska föreställningar, som underhållas genom en flitig romanläsning. Spökslott, repstegar, dolkar, lönngångar, balkonger med sköna spanjorskor, hemlighetsfulla brott och gifter låg o som en verklig olla podrida i dessa människors hufvud; Warburg berättar i sin monografi om Viktor Rydberg om en dylik man med

alltför stor fantasi och för liten sanningskärlek, Nyberg, hvilken ständigt för sina vänner framställde alla de äfventyr han läst i böckerna såsom sina egna upplefvelser. Men det var icke endast dylika något orediga naturer, som hängåfvo sig åt dessa fantasiens fria lekar. Äfven en sådan man som Almqvist låter icke psykologiskt förklara sig, om man icke betänker, att hans fantasi alltid lefvat i spökromanernas och brottmålshistoriernas värld.

Det var Walter Scotts romaner, som gjorde ett afbräck i dessa tidigare författares popularitet och utträngde dem ur publikens gunst. Det var också inflytandet från hans romaner, som först framträdde i Sverige. År 1828 utkom nämligen första delen af *Thord Bonde* af G. W. Gumælius, hvilken hälsades med stora loford af den svenska kritiken. Men den afslutades aldrig, och att döma efter början var det icke ens då någon större förlust, som den svenska publiken gick miste om.

Nästa år påbörjade *Gustaf Henrik Mellin* raden af sina historiska noveller med *Blomman på Kinnekulle*. Dessa noveller, sedan samlade i tre volymer, utgöra ännu i dag en angenäm förströelseläsning, ty stilen är lättflytande och behaglig, och framställningen vittnar om fantasi och känsla. Synnerligen historiska äro däremot icke dessa skildringar — det historiska inskränker sig egentligen till ett bredt utmålande af kostymer och liknande accessoirer, beskrifningar, hvilka dock sällan gå tillsammans och gifva helhetsstämning. Åtskilliga namn på historiska romaner från denna tid skulle ytterligare kunna anföras* (Snapphanarne af anonymen O. K. 1831 är t. ex. en af de bästa), och under fyrtiotalet ökades denna lista ännu mera, men i själfva verket hade den historiska romanen under denna period ännu ingen egentlig karaktär. Bland de intressantaste äro Crusenstolpes romantiskt-historiska pamfletter, ty historiska romaner i egentlig mening kan man icke kalla dem: *Morianen* 1840—1844; *Carl Johan och svenskarne* 1846; *Huset Tessin under enväldet och frihetstiden* 1847—1850. Emellertid är det först längre fram, icke minst i anslutning till Fryxells historiska skildringar och dansken Ingemanns romaner, som med Georg Starbäck en historisk roman uppväxer.

I allmänhet ansluter sig den roman, som uppstår i

* Se Sylwan: Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt (1830—1860) sid. 140 ff.

Sverige omkring 1830, till äldre utländska förebilder, såsom den engelska romanen under sjuttonhundratalet och nyromantikens roman. Först något senare i början af fyrtiotalet visar sig inflytande från den nyfranska och nyengelska romanen. Tidigast inverkar väl Victor Hugo, som redan lifligt intresserar Almqvist. Hans manér skönjes äfven i Viktor Rydbergs framställning af massrörelser i Den siste athenaren. (Jämför där de kristnas upprorståg med tiggarnes nattliga stormning af Notre Dame i Hugos roman med samma namn). Hos fru Carlén och sedan hos Onkel Adam spårar man verkan af engelsk stil och uppfattningssätt. Snart nog gör äfven den franska sensationsromanen sitt inflytande gällande, och Eugène Sue och Alexandre Dumas återfinnas lite hvarstädes. Helt annorlunda är däremot förhållandet med Balzac. Visserligen ansåg sig Blanche hafva lärt af honom, men man skall hafva goda ögon för att upptäcka det. Den svenska publikens uppfattning af den stora nyskaparen af romanen uttryckes nog bäst af Fredrika Bremer, som fann honom osedlig: »Bulwers förförande brottslingsromaner och den fördärfvade Balzacs talangfulla teckningar ur hvardagslifvet» representera för henne »det skarpsinniga sofisteri,» som kan »gå in till lasten, betrakta, anatomisera den och säga: Det är ej ondt! ... De (Bulwers och Balzacs romaner) lästes med passion i Stockholm sista vintern, och det föll ganska få in att afsky deras sedolära eller bli varse svagheten af den inre logiken.» Det vill säga, man var ännu icke här hemma mogen för Balzacs djupare och allsidigare människoskildring.

Wieselgren kallar i Sveriges sköna litteratur perioden efter 1844 för den *filantropiska*, därmed antydande att litteraturen nu framför allt ville åstadkomma praktiska reformer. Det är helt enkelt alla de politiska och sociala idéer, hvilka vi sett under trettiotalet uppträda i tidningspressen, som nu äfven finna ett språkrör i romanen. Tendensromanen uppkommer. Äfven i detta afseende är Almqvist föregångaren med sin novell Det går an, som sedan följes af Fredrika Bremers »Hertha», friherrinnan Knorrings »Torparen och hans omgifning» och otaliga andra. Höjdpunkten når denna moraliserade riktning med Onkel Adam.

Den verkliga utgångspunkten för den svenska romanen under denna tid är icke de historiserande författarna utan Fredrika Bremer. Det var den succès, hvilken hon vann med

sina första *Teckningar ur hvardagslifvet*, som öfverallt uppväckte och ökade intresset för en inhemsk roman och satte pennan i handen på mer än en romanförfattare.

II.

Fredrika Bremers betydelse är tvåfaldig: hon är den första, hvilken i en serie af romaner sökt att med verklighetens egna färger gifva en bild af svenskt hvardagslif; och hon har grundlagt den svenska kvinnorörelsen.

Före Fredrika Bremers uppträdande fanns, såsom vi hafva sett, ingen svensk roman att tala om. Fredrika Bremers svenska läromästare äro också mindre de tidigare romanförfattarne än tvenne skalder, hvilka hafva det gemensamt, att de med mästerskap teckna små genretaflor ur det dagliga lifvet: den sentimentale Franzén och den satiriska fru Lenngren. Dock, hennes egentliga mönster äro utländska. Hennes sätt att återgifva verkligheten går tillbaka till den borgerliga romanen, hvilken utbildats af Richardson och hans engelska efterföljare och vidare utvecklats af Rousseau och Goethe. Särskildt är påverkan från Richardson och Goldsmith starkt framträdande. Men vid sidan om verklighetsmålningen finnes i alla hennes romaner äfven en serie af romantiska personligheter och händelser, skildrade i en sentimentalt öfversvallande stil. Deras ursprung är att söka i den nyromantiska romanen, sådan den skrefs af M:me de Staël och Jean Paul m. fl. Båda dessa utländska riktningar sammanflyta i hennes romaner och gifva dem tillsammans deras karaktäristiska form. Men om också mönstren äro utländska, äro de dock afpassade efter fosterländska förhållanden: hennes karaktärer och sedemålningar äro äkta svenska.

Och det är också Fredrika Bremer, hvilken genom sitt varma intresse och sin sega energi väckt den svenska kvinnans intresse för sina egna förhållanden och därigenom gifvit

upphof till en svensk kvinnorörelse. Äfven här har hon en allmäneuropeisk strömning bakom sig.

I våra dagar uppträder kvinnorörelsen öfverallt med ett helt program, innehållande en mångfald olika fordringar. Själfva kärnpunkterna i detta program låta emellertid reducera sig till tre, hvilka innesluta alla de öfriga, nämligen kvinnans rätt till politisk, ekonomisk och äktenskaplig själfständighet.

Af dessa är den sista frågan, kvinnans förhållande till mannen, den äldsta, och den kan spåras långt tillbaka i sjuttonhundratalets upplysningslitteratur.*

I den franska revolutionens program låg äfven frågan om kvinnans politiska rättigheter gömd, och enstaka röster höjdes för densamma under revolutionens gång; de praktiska resultaten voro emellertid icke vidare betydande: kvinnans arfsrätt förbättrades, hennes näringsfrihet utvidgades, hennes myndighetsålder sattes lika med mannens.

Det är emellertid först efter 1830, som man i egentlig mening kan tala om en kvinnofråga i Europa; den uppdyker då, karaktäristiskt nog, sammankopplad med arbetarfrågan, och hvad som då framför allt begäres är utvidgad arbetsmarknad. Orsaken till att frågan nu erhållit en ny och långt mera bestämd form ligger i de förändrade ekonomiska förhållanden, hvilka efter franska revolutionen i grund omskapade de europeiska samhällena. Industrien hade från slutet af sjuttonhundratalet befunnit sig i starkt uppsving, revolutionen hade afskaffat alla monopol och privilegier, hvilket allt haft till följd en utvidgad fabriksdrift. Denna förändrade icke blott de manliga arbetarnas ställning utan äfven de kvinnligas: husslöjden, som utgjort en af de förnämsta förvärfskällorna för kvinnan, inskränktes betydligt. Också upptog, såsom vi hafva sett, saint-simonismen, den dåtida socialismen, kvinnofrågan på sitt program, och från och med trettiotalet börjar den häftiga agitationen för dessa idéer, hvilken efter 1848 skulle leda till praktiska resultat. Äfven från en annan synpunkt inverkade samhällets ekonomiska omdaning på kvinnofrågan: välståndets stigande framkallade nämligen fordran på högre bildning, och äfven kvinnorna agiterade i denna riktning för sig. Det var särskildt på anglosaxiskt område, som denna sida med ifver belystes.

* Se ofvan Almqvist, sid. 147 och ff.

Från och med trettiotalets början uppdyker kvinnofrågan öfverallt, i litteraturen, i vetenskapen, i politiken. Äfven kvinnorna själfva börja med kraft uppträda och förfäkta sina åsikter. Ingen har kanske verkat djupare för en förädlad uppfattning af äktenskapet än George Sand; i England uppstår Harriet Martineau, och liknande representanter räknar kvinnofrågan äfven i andra länder. Ännu skulle det emellertid dröja, innan kvinnorna sammanslöto sig för att genomföra sina idéer. Om kvinnofrågan existerar sedan 1830, är det först 1848, som man kan tala om en kvinnorörelse. Detta år bildades nämligen den första associationen, i det att Amerikas kvinnor organiserade sig.

I Sverige är visserligen icke Fredrika Bremer den första, hvilken höjt sin stämma till fruntimrens försvar. Redan fru Nordenflycht hade kraftigt häfdat deras rätt till högre bildning; men hvarken hennes eller fru Lenngrens uppträdande — fast den senare ju haft sitt lilla program för sig — kan sägas tillhöra den moderna kvinnorörelsen. Dess förste representant i Sverige är Thorild, hvilken 1793 utgaf sin lilla paradoxala skrift »Om kvinnokönets naturliga höghet». Detta arbetes största betydelse ligger kanske däri, att det föll i händerna på den unge Love Almqvist, hvilken redan i sina första skrifter visar sig såsom ifrigt intresserad af kvinnans ställning och senare skulle blifva den, som skarpast och klarast formulerade kvinnofrågan i hela dess omfång. Men hans inflytande på Fredrika Bremer är så godt som intet: hans uppträdande föreföll henne endast antipatiskt och paradoxalt.

Däremot har hon under fortgången af sitt lif lärt känna det väsentliga af den europeiska och amerikanska kvinnorörelsen, och i mångt och mycket har den klarat hennes egen uppfattning. Man kan tryggt säga, att utan kännedomen om densamma skulle hon icke själf kommit att formulera sina åsikter med någon större skärpa och icke heller — med sin bristande blick för, huru en sak praktiskt skulle genomföras — blifvit den svenska kvinnorörelsens moder.

Men det var dock närmast på grund af personlig erfarenhet, som hon blef den svenska kvinnosakens ifriga förfäktarinna. För att få en föreställning om, huru denna tanke vaknade i hennes sinne, måste man kasta en blick på

hennes egen utveckling under barndoms- och ungdomsåren. Hennes temperament, händelserna i hennes lif och det sätt, hvarpå hon uppfattade dem, gifva förklaringen till den ställning, hon kom att intaga i samtidens lif.

III.

Fredrika Bremer härstammade från en gammal familj, hvilken, ursprungligen tysk adel, under trettioåriga kriget invandrat till Sverige och därefter under sjuttonhundratalet utflyttat till Finland, hvarest den kommit till rikedom och anseende. Fredrikas fader var en man af icke ringa bildning och erfarenhet. I sin ungdom hade han någon tid legat vid universitetet i Göttingen och sedan besökt en handelsskola i Hamburg. Därefter hade han i sällskap med den unge skalden Frans Mikael Franzén företagit vidsträckta resor på kontinenten och i England, och han återvände till fosterlandet med stor förkärlek för detta senare lands kultur, en kärlek, som han meddelade sina barn och som spelat en viss roll i Fredrikas utveckling Hemkommen fortsatte han med framgång faderns vidsträckta handelsaffärer och industriella företag samt ägnade sig äfven åt landtbruk. År 1799 gifte han sig med en dotter till expeditionssekreteraren Hans Henrik Hollström. I detta äktenskap föddes Fredrika såsom det andra barnet i ordningen den 17 augusti 1801 på Tuorla gård strax utanför Åbo.

Redan under något af det nya seklets första år förutsåg fadern, att det icke skulle lyckas Sverige att bevara Finland, och då han icke ville komma under främmande herravälde, realiserade han sina egendomar och flyttade 1804 öfver till Sverige. Här inköpte han det gamla och minnesrika men halft förfallna adelsgodset Årsta, hvilket omväxlande med huset i staden blef familjens uppehållsort.

Trots de ekonomiskt gynnsamma förhållanden, under hvilka Fredrika uppväxte, var dock hennes barndomslif allt

utom lyckligt. Fadern var en sluten och djupt melankolisk natur. Ett af Fredrikas barndomsminnen var, huru fadern under vintern 1809 brukade ensam vandra upp och ned i den mörka salen — ljus fingo icke tändas — gråtande och vridande sina händer; så djupt grep honom hans hembygds slutliga skilsmässa från Sverige. Visserligen var han en innerligen välmenande man, som aldrig såg på pengar, när det gällde hans barn, men han var sträf och retlig till lynnet, våldsam, pedantiskt ordentlig och så despotisk, att det, när han 1829 bortgick, kändes för barnen såsom en lättnad. Modern hade ett lifligare lynne men intresserade sig mera för sällskapslif och romanläsning än för barnkammaren. Under de första åren af Stockholmsvistelsen sågo barnen knappast sina föräldrar, hvilka då ifrigt deltogo i societetens nöjen. Också blefvo de så främmande för dem, att de sprungo och gömde sig, så fort de hörde deras röster eller steg. Barnen voro uteslutande hänvisade till den finska amman, gamla Lena, och den franska guvernanten, mademoiselle Frumerie. Den senare tog emellertid på ett förtjänstfullt sätt hand om deras uppfostran. Fredrika har sedan i sin självbiografi med mycken skärpa yttrat sig om denna deras uppfostran. Hon säger, att hon och syskonen endast fingo lära sig ytlighet. Omdömet är ensidigt, och man får icke glömma, att då hon fällde det, hägrade redan för henne själf ett annat ideal af kvinnouppfostran, hvilket skulle sätta kvinnorna i stånd att kämpa sig fram till en självständig ställning. Och därpå var visserligen flickorna Bremers uppfostran ej anlagd; i den gick allt ut på att skapa salongsdamer, lätta att bortgifta, och hvilka med takt och elegans kunde uppfylla en värdinnas åligganden. I viss mån var detta uppfostringssystem — liksom sederna i det Bremerska huset — sjuttonhundratalets klassiskt franska, ett system, som vid denna tid redan på de flesta håll fått vika för Rousseaus kraf på en naturligare, friare, mera på det nyttiga anlagd uppfostran.

Modern hade tre principer för sina barns uppfostran: de skulle uppväxa i okunnighet om det onda, och de skyddades därför noga från beröring med andra barn och tjänarna. De skulle inhämta så mycken språkkunskap och så många talanger som möjligt; och de skulle äta så litet som möjligt. Det senare för att de, såsom modern föreställde

sig, skulle blifva smärta och sylfidiska samt kvicka till förståndet.

På detta sätt kom deras barndom att gestalta sig som lifvet i ett kloster. De fingo icke ens, när de voro vuxna, promenera utom i vagn. De fingo endast ett ordentligt mål mat om dagen. Hela deras lefverne var intill det minsta regleradt af den pedantiskt ordentlige fadern. Man får en åskådlig föreställning om, huru det gick till i det Bremerska huset, när man i den äldre systerns, Charlotte Quidings, lefnadsteckning af Fredrika — en af de bästa skildringar af en svensk författares barndomslif, som finnes — läser om deras morgonvisiter hos föräldrarna. Klockan åtta om morgonen skulle barnen vara klädda och komma in och hälsa god morgon först på modern, som då satt i ett mindre förmak vid sitt kaffebord och noga betraktade dem under deras gång från dörren fram till henne. Hade de då gått illa, måste de ännu en gång promenera fram till modern, niga och kyssa hennes hand; och hade nigningen ej lyckats, måste den göras om ännu en gång. Den stackars lilla Fredrika kunde aldrig gå, stå, sitta eller niga modern till lags, och hon hade många svåra och ledsamma stunder att utstå för dessa saker. — Därefter följde besöket hos fadern. Vid den tid, då barnen inkommo i hans yttre rum, lade alltid betjänten en fyrkantig matta midt på golfvet och ställde på den en stol, på hvilken fadern satte sig, af betjänten kringsvept med en stor och vid kåpa. Hårfrisören — ett riktigt original — i ljusgrå syrtut med en kam bak örat och en pudervippa i handen, själf pudrad, inträdde, under det han gjorde många bugningar och skrapningar med ena foten både för fadern och de små barnen. Han räckte pudervippan åt betjänten, som skulle hålla den, medan han upplöste bandet kring stångpiskan, kammade och omflätade denna. Sedan framtogs puderasken, vippan doppades däri, och frisören, med ljuft småleende, hufvudet på sned och emellanåt tagande baksteg för att se, hvad effekt han uppnått, pudrade så grundligen in faderns hufvud och hela ansikte, att han icke kunde se upp, innan betjänten hämtat honom ett fat med vatten och en handduk. — Hvilar det icke en fläkt af rococo öfver hela denna skildring, är det icke som såge man två små genremålningar af Chardin, afsedda att utgöra pendanger: morgonvisit hos modern;

morgonvisit hos fadern! Och dessa taflor gifva ett typiskt uttryck af lifvet i det Bremerska huset: sjuttonhundratalets aristokratiska seder, bruk och åskådningssätt fortlefde där ännu, då de rundt ikring började undanträngas af den nya borgerliga tidens ideal.

Efter dessa morgonbesök vidtog omedelbart undervisningen, och de små fingo läsa mycket franska, engelska och tyska samt något historia och mytologi. De lärde sig spela, dansa, sjunga, rita och måla, och hela denna uppfostran afslutades med en stor resa, som familjen 1821 företog genom Tyskland och Schweiz ned till Paris, hvarest de unga damerna erhöllo nya och förträffliga lärare, som vidare utbildade deras talanger. Fredrika yttrar senare om denna resa, att den var så tråkig, så litet väckande, så pedantiskt ordnad af fadern, att hon ej för allt guld och silfver i världen, ja icke ens för Tegnérs hela snille, skulle vilja göra den omigen.

Möjligen saknades det frihet i denna uppfostran, men i mångt och mycket kunde den icke vara bättre. Den passade förträffligt för den kloka och fina äldre systern, men för den lilla Fredrika var och förblef den förhatlig. Hon saknade alldeles de anlag, som på detta sätt skulle utvecklas. Minst af allt lämpade hon sig för att disciplineras till en konventionell salongsdam, hvilken tänker korrekt och rör sig med måttfull elegans. Det oroliga konstnärslynnet, hvilket endast låter tukta sig af individen själf och af lifvet, framträdde tidigt, och hon saknade, såsom hon själf senare säger, alldeles takt. Hjärtats takt bör man visserligen icke frånkänna den lilla fina och vänliga fe, som hon alltid var, men man kan gifva henne rätt därutinnan, att hon saknade denna till instinkt blifna eftertanke, hvilken gör, att vi välja våra ord och anpassa vårt sätt för att icke onödigt såra. Fredrika, som kanske de flesta varelser med liflig fantasi, kunde aldrig lära sig förstå, hvarför hon skulle tillbakahålla den tanke, som just flög igenom hennes hufvud, eller hvarför hon icke skulle gifva luft åt de känslor, som just öfversvämmade hennes hjärta. Hon följde endast ögonblickets ingifvelse. Hon var ett ytterligt vekt och känsligt barn, hvars oroliga fantasi redan förbryllade hela familjen. Vissa dagar (systern kallde dem hennes frågodagar) upphörde hon icke att bestorma sin omgifning med de mest svårlösta frågor. Vid andra tillfällen var hon absolut frånvarande.

Hon kunde försjunka i beskådandet af ett eller annat, som väckte hennes uppmärksamhet, med en intensitet, som låg vida öfver barnets ålder. Så t. ex. då hon på en utfärd plötsligt var försvunnen, och, först efter två timmars letande återfanns framför en staty af skogsguden Pan, i hvars betraktande hon hela tiden varit försjunken.

Sammanställer man systerns skildringar af hennes bedrifter i åldern mellan sju till tio år med vissa uttalanden, som hon själf fäller, påtvingar sig nästan ovillkorligen den tanken, att hon ej varit fullt normal. Så t. ex. är det visserligen vanligt, att barn gärna förstöra leksaker och dylikt, men Fredrikas beteende vittnar om sjuklighet. Vissa dagar var hon besatt af en raffinerad förstörelselusta och kastade näsdukar, silkesskärp, handskar, allt, hvad som föll i hennes händer, i elden. När modern tog henne i förhör, bekände hon strax men kunde icke gifva annat skäl för hvad hon gjort, än att det var så roligt att se, huru det flammade. Låg en sax eller knif framme, försvunno de och Fredrika med. Hon gick då för sig själf och funderade, och när ingen var i rummet, klippte hon ett stycke af en nedhängande gardin eller runda och fyrkantiga bitar ur framvåden af sin klänning. Då Fredrika på egen hand förehaft dylikt ofog och gamla Lena skulle taga reda därpå, följde Fredrika alltid med, tyst och lugn som om det icke rörde henne. Då Lena moraliserade henne, ställde hon sig endast bredvid henne och såg ömsom på, hvad hon skadat, ömsom på Lena, fullkomligt stilla, och gick därefter bort utan att säga ett ord. Dröjde det för länge med upptäckten, blef Fredrika otålig och pekade åt det håll, dit Lena borde gå. På grund af allt detta okynne var hon naturligen föremål för ständiga bannor, hvilka på hennes känsliga sinne verkade djupare än på andra barn. — Ett annat drag, som är af intresse i detta sammanhang, är, att när hon stundom ville vara alldeles ensam och därför tog sin tillflykt till en mörk garderob, kunde hon försjunka i en känsla af lycksalighet: »Jag erfor en underlig känsla, en känsla som om jag hade vingar och lyftades af dem utan mitt tillgörande.» Dessemellan kände hon sig som en utstött varelse, hvilken ingen älskade eller bekymrade sig om; hon uppfattade sig själf såsom en förföljd och ville begå självmord. Allt detta tyder på en mycket

höggradig nervositet, hvilken starkt närmat sig till ett epileptiskt tillstånd.*

Så förflöt hennes barndom i disharmoni. Men nya och större motigheter mötte henne, då hon efter konfirmationen gjorde sitt inträde i sällskapslifvet. Hon var liten och spenslig med en näsa, hvilken utgjorde hennes och den fåfänga moderns förtviflan, och ett oregelbundet ansikte, i hvilket endast den marmorhvita, rena pannan och de fladdrande, intelligenta ögonen ägde något tilldragande. Undantager man hennes händer, hvilka voro små och välformade, så var hon ful. Hennes kvickhet kunde icke öfverskyla hennes framfusighet och brist på takt. Alltnog, hon ingick icke under de bästa auspicier på äktenskapsmarknaden, och på balerna fick hon därför sitta. Hon har själf senare i *Hemmet* gifvit en utmärkt skildring af sitt väsende under denna tid. Petrea gör sin första bal. Aftonen förut har hon försökt förbättra formen på sin näsa genom hvarjehanda mekaniska manipulationer, hvilka emellertid endast haft till följd, att den blifvit röd och ännu mera oformlig.

»Det var den sjätte dansen på aftonen. Petrea satt alltjämt. Hon kände sin näsa rodna och svullna. 'Se så!' tänkte hon, 'adjö alla dansförhoppningar. Nu blir jag ful, och ingen skall vilja se på mig mera.' I detsamma fick hon se modrens blick fästad på sig med ett visst uttryck af obehag. Petrea kände härvid liksom ett styng i sitt hjärta, men i detsamma reste sig detta hjärta till motstånd mot de nedtryckande känslor, som nu ville komma öfver det. 'Det här är ledsamt,' tänkte hon, 'men det kan icke hjälpas, och det är ej mitt fel. Sin öfvergång har det väl också. Och efter ingen vill roa mig, nå väl, så vill jag roa mig själf!'» — Och hon begifver sig ut på äfventyr. Hon träffar på en gammal herre, hvilken just med tekoppen i handen har rest sig från sin plats, och i ett raptus af tjänstaktighet vill hon befria honom från koppen. Herrn drar sig förlägen tillbaka och håller vägrande fast i koppen, men Petrea ger sig icke.

* Orsaken till denna anormalitet ligger möjligen, åtminstone delvis, i moderns något förvända uppfostringsprinciper: barnen ledo af brist på frisk luft och framför allt af otillräcklig näring. Föräldrarna voro ju friska och kraftiga, men bland barnen var dödligheten stór. Af 7 barn dogo alla utom de båda äldsta, Charlotte och Fredrika, relativt unga. Sofia 14 år gammal, August 22, Hedda 34, Klas 35, Agate, hvilken redan 1824 undergått ortopedisk behandling, 43 år. Alla flickorna Bremer voro småväxta, och äldsta systern sätter detta i sammanhang med det knappa kosthållet.

Herrn småbugar, Petrea småniger, under det de streta om koppen, till dess ett okruserligt förbidansande par gifver de krusande en knuff, hvarvid en dusch ur tekoppen för Petrea uppenbarar, att den ingalunda är tom. — Hon faller ned vid sidan om ett äldre, beskedligt fruntimmer, som hjälper henne att aftorka tevattnets stänkningar. Petrea känner sig strax förtrolig och frågar henne, hvad hon tänker om Swedenborg och begynner yppa för henne sina egna tankar om andeskådning och spöken m. m. tills den gamla frun tror henne vara litet tokig och skyndar byta om plats. En tjock militär af fridfullt utseende och något döf, som intagit den tomma platsen i förhoppning att i lugn och ro kunna meditera, utfrågar hon om hans trosbekännelse i politiken och uppmanar honom att instämma med henne i önskan om snart krig med ryssarna. — Slutligen får hon en uppbjudning till dans men beder i stället kavaljeren att dansa med en annan sittande flicka, hvilken hon förgäfves sökt trösta med att föreslå henne en pilgrimsfärd till Jerusalem. Kavaljeren gör som hon önskar, men skaffar dock en ny dansör åt henne själf, en ung officer i grann uniform och med svarta mustascher. Naturligen chasserar hon alldeles rasande, och när hennes kavaljer taktfullt söker tysta några skrattande ungdomar, tager hon i sin lifliga fantasi detta för ett bevis på ömmare känslor, börjar kokettera och slutar med att öfverräcka honom en ros, yttrande en vers ur en visa hon just hört sjungas: *honneur au plus vaillant* och väntade, att han i stället skall gifva henne den myrtenkvist, han håller i handen, och svara med den följande versen: *hommage à la plus belle.* Men han endast bugar sig och säger: »tackar ödmjukast». — »Öfversedd, förödmjukad, tyst och trampad drog hon sig slutligen tillbaka till ett annat rum. Aftonens uppträden strömmade tillbaka öfver hennes själ och syntes henne nu i en mycket förändrad dager. Spegeln, som ett par timmar förut hade smickrat henne med, att hon kunde kallas »la plus belle», visade henne nu en röd, uppsvälld massa, och denna massa var — hennes ansikte. Petrea tänkte på sitt uppförande med löjtnant Y. och tyckte sig på en gång den löjligaste och olyckligaste af människor. Hon erfor i denna stund ett slags leda till sig själf.»

Hela denna skildring är humoristisk, men under ungdomsåren såg Fredrika icke med denna öfverlägsenhet på sig

själf: den ursprungliga stämningen af bitterhet lyser igenom i de ofvan citerade slutraderna.

Emellertid, om Fredrika Bremer kom att gå ogift genom lifvet, berodde detta icke på hennes sätt och hennes utseende utan på henne själf, ty hon hade åtskilliga friaranbud; enligt systern icke färre än sex. Men hon afslog dem alla. Motiven hon anför, skifta något vid olika tillfällen, men resultatet är alltid detsamma: efter en kortare eller längre tid af öfvervägande svarar hon nej. Hennes sista skäl — det som hon afgaf 1835, då Böklin friade till henne — var, att hon ville lefva såsom författare, och att detta hennes kall icke läte sig förena med makans eller husmoderns plikter. Men det var icke hennes verkliga skäl — omedvetet för henne själf var det andra grunder, som voro de bestämmande. Det kan icke hafva undgått någon, att en af de svagaste punkterna i hennes romaner är erotiken; de vimla af påfallande egendomligheter, af hvilka åtskilliga äfven anmärktes af den samtida kritiken. Hon saknar blick för hvad som är verkligt, naturligt, sundt eller osundt i förhållandet mellan man och kvinna. Att en gammal gubbe förmäler sig med en ung flicka torde väl för hvarje oförvilladt sinne närmast förefalla upprörande, men hon ställer gång på gång ett dylikt förhållande i ideell dager (assessor Munter och Eva; doktor Hederman och Ingeborg). Och då eljest de flesta romanförfattare afsluta sina romaner med en hel serie af lyckliga giftermål, så finner Fredrika Bremer sitt nöje i att då skåda ut öfver ett icke obetydligt antal ogifta kvinnor, af hvilka de flesta under romanens lopp ratat åtskilliga anbud, ofta af de mest säregna anledningar. Hon, hvars romaner nästan aldrig sammanhållas af ens den nödtorftigaste händelse, blir uppfinningsrik, när det gäller att finna ett motiv eller en intrig, som kan förhindra föreningen mellan tvenne älskande: den ena gången upptäcker fästmön, att den unge mannen icke i allo delar hennes religiösa tro; en annan gång uppoffrar hon sig för sina syskon, en tredje gång vill hon lefva för en eller annan idé. Då i Hertha hjälten efter många års trogen väntan återkommer till fosterjorden för att förenas med den älskade, omkommer han till följd af en ångbåtsbrand på Göta kanal, en olycka, som väl hvarken förr eller senare inträffat.

I Hertha har man slutligen en hel följd af scener, präg-

lade af en så byzantinsk asketism, att man för att finna ett motstycke därtill måste gå tillbaka till dessa medeltidslegender, i hvilka de nyvigda makarna på bröllopsaftonen lofva hvarandra att framlefva sitt lif i ständig kyskhet. Hertha säger om Yngve: »Jag vill taga hans hand, leda honom in i det innersta af lifvet och låta en helig eld bränna sinnlighetens glöd bort från våra läppar, ur våra hjärtan.» Och först då han ligger på dödsbädden, låter hon viga sig vid honom för att utan anstöt kunna vårda honom.

Det kan icke förnekas, att hon kommit till många af dessa besynnerligheter i kraft af en teori, hvilken låter spåra sig tämligen långt tillbaka i hennes produktion. Hon är så helt upptagen af att häfda kvinnans rätt till andlig utveckling, att hon därför kommer att se ned på hennes kall såsom maka och moder. Hon är så angelägen om att varna för de dåliga äktenskapen, att hon kastar ut barnet med badvattnet, det vill säga, hon skulle helst vilja hafva hela äktenskapet ersatt med ett »vänskapsförhållande» mellan könen. Men teorien är här icke det ursprungliga — den är endast ett i begrepp formuleradt uttryck för, hvad som djupast rörde sig i hennes egen känslovärld. Hon var själf lika obeslutsam och grubblande inför en friare som alla hennes hjältinnor. Under alla åldrar hade hon en medfödd ovilja, ja rädsla, för kärleken. I familjen H*** har hon i Emilias förhållande före äktenskapet gifvit den mest omedelbara bilden af denna sida i sitt eget väsende, och bak denna målning ligger ännu ingen tes. Lägg äfven märke till att i Herthas förhållande till Yngve är det endast motviljan för det sensuella, som är konstant, hennes motivering för att tillbakavisa Yngve skiftar däremot: hon tviflar på hans renhet, fadern sätter sig emot förbindelsen, hon vill lefva för sin skola — allt skäl, hvilka såsom alla hennes skäl i dylika frågor äro föga öfvertygande. I företalet till sin roman *Fader och dotter* skrifver hon — femtiosju år gammal — rent ut: »Jag är trött åt den gamla visan om älskarens suckar, förhoppningar, kval, gnabb, försoning, förtjusning och lycksalighet eller förtviflan; trött att själf skrifva om den, som om lifvets roman icke hade någon skönare, någon högre.» Men det var icke endast vid denna höga ålder, som hon var trött på den; hon hade alltid varit det: för henne hade alltid kärlekens saga saknat djupare mening, hon talar om den som den blinde om färgerna, hon

är född vestal. Det var denna naturliga motvilja, som utgjorde det verkliga skälet, hvarför hon tillbakavisade alla friare; och i detta förhållande ligger också förklaringen till att hennes inlägg i kvinnofrågan blef så ensidigt. Hvad som fanns af lif och passion hos Fredrika Bremer — och det fanns mycket af båda delarna — det kastade sig instinktivt och redan i unga år mot manliga idrotter. Under napoleonskrigen drömde hon att som page följa Karl Johan. — »Blotta anblicken af vissa ord i en bok, såsom sanning, frihet, ära, odödlighet, väckte hos mig känslor, som jag fåfängt skulle söka beskrifva,» säger hon om sig själf, då hon senare skildrar sina barnaår. Men alla vägar voro stängda för hennes verksamma själ. Hade hon varit född något längre ned i samhället, skulle hon åtminstone kunnat blifva lärarinna eller sjuksköterska, nu var det omöjligt. Faderns vilja ställde sig hindrande emellan.

Så var hon en individ, för hvilken samhället icke hade någon plats. Hon ville icke blifva moder, hon fick icke ägna sig åt någon sysselsättning, som tilltalade henne. I denna motsats ligger utgångspunkten för hela hennes senare verksamhet som skriftställarinna.

Hade Fredrika Bremer lefvat under medeltiden eller blott i ett katolskt land, skulle hon funnit en banad väg framför sig, på hvilken hon kunnat vandra. Ty hon tillhör dessa jungfrur, hvilka med gladt mod i ungdomens blomma klippa sitt långa hår och iföra sig nunnedoket. Intet af allt det, som binder de flesta af hennes systrar vid det varmblodiga lifvet, skulle hindrat hennes gång till den ensamma cellen. Vill man finna en parallell till hennes ungdomslif, till hela hennes temperament, bör man söka det i helgonbiografierna. Hvilken likhet med Katarina af Siena! Samma brådmogna frågvishet, samma nästan halsstarriga självständighetskänsla, samma medfödda, rent fysiska förakt för det sensuella, samma brinnande längtan efter det andliga, efter det himmelska. Det, som utgör bådas storhet, är icke intelligensen utan osjälfviskheten, det aldrig tröttnande begäret att gifva, att hjälpa sin nästa. Och när man ser Fredrika Bremer ännu i ålderns dagar af inre oro drifven kring i världen för att alltjämt lära mera för att kunna gagna mera, så påminner hon om svenska medeltidens största kvinna, den heliga Birgitta. Visserligen, proportionerna äro icke desamma, hon äger icke den

myndiga folkungadotterns breda later, icke hennes manliga maktbegär. Men likheten ligger ej heller endast i rent yttre ting, såsom att de båda drogo till Rom och till Palestina »för att börja ett nytt lif», eller att de disputerade med påfven och andra jordens store och sökte förehålla dem att tänka på folken, som de voro satta att styra. Likheten ligger djupare: samma skolastiska spetsfundighet, samma dragning åt mystiken, samma glödande begär att verka för det tillkommande riket utmärka båda.

Och likheten med en nunna förminskas visserligen icke, när man betraktar hennes lif mellan tjugu- och trettioåren. »För att utom ett fängelses murar dock kunna vara fullkomligt fången måste man vara ett fruntimmer,» säger hon själf om sitt lif under dessa år. Särskildt efter utrikesresan blef lifvet i hemmet henne ett fängelse. »Broderande på en evig och grå halsremsa domnade jag allt mer och mer ... År gick efter år förbi, allt förblef sig likt, fysiska plågor, väckta af de inre, bemäktigade sig mig, ett utslag betäckte mitt ansikte, mina ögon gulnade, jag hade så till själ som kropp en nästan beständig känsla af det allra djupaste obehag, en frost, en känsla af att mögla. Jag fick ett slags förskräckelse och afsky för människors blickar, jag stod till mig själf och till dem i ett missförhållande, som var mig odrägligt. Fruntimmers lott i allmänhet och min egen särskildt syntes mig ryslig.»

Såsom de flesta kvinnor i hennes ställning och vid hennes ålder vände hon sig nu till religionen för att finna tröst, för att lära sig resignationens svåra konst. »Jag bad med vild otålighet därom; min plåga förblef densamma. Förbittrad vände jag mitt öga från himmelen och frågade, med blicken fästad på natten af det mänskliga eländet, ett rysligt: hvarföre? Ingen röst från himmelen eller jorden svarade mig; min tro och mitt hopp blefvo skakade i deras innersta grundvalar. Allt vacklade, jag tviflade, förtviflade, och nu förstod jag afgrunden. Jag led så djupt, så förfärligt men tillika så stilla, att jag just därigenom kände mig få en slags öfverlägsenhet öfver andra människor; ty jag blef därunder äfven så god, att jag skulle velat lida ännu mera för att spara det minsta kräk en plåga.»

Men det kommer en punkt, då ingen människa kan lida mera: kroppen blir känslolös, själen förlorar sin jag-känsla.

Fredrika Bremer hade nått till denna punkt. Hon var färdig med sitt eget lif, och hon ville nu endast tjäna andra, lindra den nöd, som hon såg rundt ikring sig.

Det var för att få penningar till denna sin välgörenhet, som hon började att taga i användande sina talanger. Hon hade tidigt visat anlag för målning, anlag som blifvit utbildade både hemma och i Paris; särskildt hade hon en icke obetydlig färdighet att träffa likheten i ett ansikte. Nu satte hon sig att måla och sälja miniatyrporträtt. Likaså hade hon ända från barnaåren flitigt skrifvit: hon hade varit familjens födelsedagspoet och med små skådespel firat dess festliga tilldragelser. Sedan, då hon vid fjortonårsåldern fått tillåtelse att läsa romaner, hade hon äfven försökt sig i prosaberättelsen. Åtskilligt dylikt, sammanskrifvet under de senaste åren, hade hon liggande; nu, då hon behöfde penningar, kom hon i tankar om att utgifva det, sedan hon ytterligare ökat samlingen med en novell. Så gick det till, att år 1828 ett litet häfte, betitladt *Teckningar ur hvardagslifvet*, utkom från Palmblads förlag i Uppsala. Glömmande sig själf för att tjäna andra, hade hon funnit den väg, hvilken ej blott skulle föra henne till ära och ryktbarhet utan äfven gifva henne det, som hon öfver allt annat önskade: nyttig verksamhet.

IV.

Det var på gränsen mellan tvenne skeden i århundradets utveckling, som Fredrika Bremer gjorde sitt inträde i den svenska litteraturen.

Det var vid slutet af romantikens, hvilken i seklets början inledts genom striden mellan gamla och nya skolan, och efter striden hade så följt en hel rad af mästerverk, bland de stoltaste den svenska vitterheten äger: Frithiofs saga, Lycksalighetens ö, Stagnelii dikter, första bandet af Svea rikes häfder; dess sista alster voro Almqvists Törnrosskildringar. Och det var vid början af en ny period, den borgerliga liberalismens, hvilken ofvan skildrats. Hade man

under den föregående perioden hufvudsakligen sysslat med estetiska problem, riktades nu uppmärksamheten på de stora politiska och sociala reformerna. I litteraturen gick rörelsen under denna tid från idealism till realism.

Hvilken ställning intog nu Fredrika Bremer till dessa båda riktningar? Svaret måste blifva: hon tillhörde närmast genom uppfostran och bildning den äldre tiden, men utvecklingen omkring henne var så stark, att hon själf rycktes med af strömmen. Hon blef själf en af de första representanterna för realismen och tendensromanen. Hon gick aldrig före tiden, såsom Almqvist gjorde, men hon följde den: man kan i hennes arbeten som på ett ur afläsa, hvilka meningar som i ögonblicket skola blifva de härskande. Karaktäristiskt nog utgör året 1848, en vändpunkt i århundradets historia, också gränsen mellan tvenne utvecklingsskeden i hennes lif, af hvilka den förra är öfvervägande ägnad åt litteraturen, den senare åt praktiska värf.

Under den förra delen af sitt lif gör hon den borgerliga romanen med dess humoristiska målningar ur hvardagslifvet inhemsk i Sverige, under den senare delen för hon kvinnofrågan från diskussionens område öfver på det praktiska.

Då Fredrika Bremer utgaf sin första samling af berättelser, var hon ännu icke medveten om den uppgift, som skulle blifva hennes. Öfver hufvud taget äro dessa första teckningar ur hvardagslifvet så obetydliga, så i tonen lika hundratals andra, som vid denna tid skrefvos rundt omkring i Europa, att det knappast lönar mödan att dröja vid dem. Innehållet är sjukligt sentimentalt och hyperromantiskt exalteradt. Franzéns inflytande spåras öfverallt, och han erkände äfven faderskapet och tog välvilligt hand om dessa hennes förstlingar. Deras betydelse är den, att de roade publiken, som ej var förvand med prosaskildringar, och det beröm, som de förskaffade författarinnan, bröt den tunga stämning, hvilken länge hållit henne nedtryckt. Men det var först med de tvenne följande häftena af teckningarna, hvilka hufvudsakligen upptogos af novellen *Familjen H****, som hon slog igenom. I detta arbete hafva vi för första gången den Fredrika Bremer, hvilken skulle blifva en af samtidens mest lästa romanförfattarinnor. Hela skildringen är anlagd i humoristisk tonart, och åtskilliga af karaktärerna äro förträffligt tecknade.

Det är med detta arbete, som realismen håller sitt intåg i svensk litteratur — ja, man kan till och med i detsamma finna dess första blygsamma program: »Taflan af verkligheten bör likna en klar bäck, som under sitt lopp rent och troget återgifver de föremål, som spegla sig i dess bölja, och genom hvars kristall man skönjer dess botten och hvad som därpå hvilar. Allt hvad målaren eller författaren vid dess framställande bör tillåta sin fantasi är att spela rollen af en solstråle, som utan att förändra något föremåls egendomlighet dock ger alla färger en lifligare glans, låter vågens dagpunkt tindra mera diamantlikt och upplyser med renande klarhet själfva bäckens sandbotten.»

Sådant är det mål, hvilket Fredrika Bremer redan här uppställer för sig, men det skulle ännu dröja, innan hon uppnådde det, och det bör till och med betonas, att hon endast ett par gånger i sitt författarskap tillnärmelsevis uppnådde det. Ännu fanns det mycket romantik, ja till och med fosforism i hennes skildringar, och helt skulle detta element aldrig försvinna; men detta är typiskt icke blott för henne utan för alla de författare, som bilda öfvergången mellan romantiken och realismen. Det gäller för Runeberg i Finland såväl som för Balzac i Frankrike, den store nydanaren af tidens roman.

Ännu hade hon ingen tanke på att ägna sig åt författarskap, ännu mindre hade hon någon klar föreställning om, att hon på denna väg kunde uträtta något praktiskt för sitt eget kön. Hennes enda afsikt hade varit att gifva en roande läsning åt de svenska hemmen. Men vid denna tid gjorde hon tvenne bekantskaper, hvilka hvar på sitt sätt skulle hjälpa henne att klargöra sin egen ståndpunkt.

Den första af dessa var en ung engelska, miss Frances Lewin, med hvilken hon sammanträffade vintern 1831 i stockholmssocieteten. Den unga engelskan tillhörde en framstående och frisinnad familj i Kent och hade redan tidigt tagit intryck af den benthamska nyttighetsläran, hvars grundsats kan sammanfattas i orden: den största möjliga lycka för det största möjliga antal; hennes religiösa åsikter sammanföllo närmast med de båda filosoferna James och Stuart Mills. För första gången mötte Fredrika här på sin väg århundradets friska lifspust, de idéströmningar, hvilka under de närmaste decennierna skulle omforma samhället.

Bekantskapen med denna fritt tänkande kvinna, säger hennes senaste biograf, vidgade Fredrikas andliga horisont, och det »omskapade hennes begrepp om kvinnlighet att se den intagande miss Lewin röra sig med samma naturliga ledighet på sällskapsglammets och på det allvarliga resonnemangets område... Dittills hade hon i en sjuksköterskas kall sett sin enda utväg att kunna göra verklig nytta i världen; som författarinna kunde hon ju blott roa. Miss Lewin, som i England lärt känna Harriet Martineau och visste, hur hon tog sin uppgift, särskildt med afseende på sitt eget kön, förde henne nu på andra tankar.» Själf yttrar Fredrika Bremer om det inflytande, som miss Lewin utöfvade på henne: »Hon visade mig, att ju mera kunskaper jag kunde förvärfva, till ju mera klarhet och redighet jag kunde bringa mitt förstånd, desto större medel skulle jag få till att verka för människors nytta och till att själf blifva lycklig.» Däremot lyckades det icke den unga engelskan att gifva Fredrika Bremer sin egen deistiska uppfattning af religionsfrågorna. I stället skulle hon under de närmaste åren föras djupare in i den ortodoxa kristendomen.

Detta skedde genom rektorn vid Kristianstads elementarskola, Per Johan Böklin, med hvilken hon sammanträffade år 1831 under ett besök hos sin i Kristianstad gifta syster. Det var en ideellt anlagd, bildningssträfvande natur och en ifrig pedagog men kanske icke så litet pedantisk och doktrinär. De förklaringar, som han gaf Fredrika, förefalla ofta mera metodiska än egentligen upplysande. Hvarje stund, som skolgärningen lämnade honom, använde han till att studera tysk metafysik och religionsfilosofi. I honom fann emellertid Fredrika just den lärare hon sökte, och i fyra år blef hon hans lärjunge. Hon hade under de sista åren mer än en gång tviflat på sin barndomstro, men den satt så djupt rotad i hennes väsende, att hon icke kunde eller ville släppa den. Böklin svarade med mycken lärdom på hennes frågor, så som hon i sitt stilla sinne önskade, att de skulle besvaras, d. v. s. han styrkte henne i hennes tro på kristendomens grundsanningar. Under inflytandet af detta meningsutbyte närmade hon sig alltmer den ortodoxt lutherska ståndpunkten. Men karaktäristiskt nog upphörde hon aldrig helt att tvifla och att söka, och om hon också alltid fasthåller vid vissa dogmer, blef dock under fortgången af hennes

lif hennes nppfattning allt liberalare. Redan 1835 började hon taga afstånd från vissa af Böklins enligt hennes mening för doktrinära åsikter.

Säkerligen var det en lycka, att hon icke alltför länge fick tillfälle att stanna i hans närhet, ty i så fall hade väl hennes litterära talang dränkts i filosofiska spekulationer. För ett dylikt antagande talar åtminstone hennes arbeten under dessa år. *Presidentens döttrar* innesluter väl ännu en och annan vällyckad typ men är i det hela ett óroligt och exalteradt arbete. Och fortsättningen, *Nina*, är den svagaste af alla hennes romaner, ej minst därför, att hon predikar långt mera, än hon skildrar. Också vände sig kritiken, hvilken dittills varit henne bevågen, med häftighet emot denna skrift. Palmblad gjorde den till föremål för en på samma gång ironisk, välmenande och dräpande kritik. Den verkade. Hon beslöt, att hädanefter låta karaktärerna tala för sig själfva och att endast söka objektivt och plastiskt framställa dem. *Grannarne* (1837) och *Hemmet* (1839) vittna om att hon lyckats i sina bemödanden, men sedan tager predikotonen åter öfverhanden. Den sista af hennes större skildringar, under denna period är *Syskonlif*.

En läsare, som i våra dagar genombläddrar en eller annan af Fredrika Bremers romaner, skall säkerligen hafva svårt att förstå det uppseende, som de väckte vid sin framkomst. Man bör då icke glömma, att förhållandena vid hennes framträdande voro helt andra än nu; man var ännu icke bortskämd med läsningen af inhemska romaner, utan Fredrika Bremers arbeten verkade med hela nyhetens behag. Aldrig förut hade man i prosans form sett det stilla lifvet i de svenska hemmen tecknadt med sådan kännedom och så godmodig humor eller sett svenska typer framställda med så frisk åskådlighet. Mycket af det, som stöter nutidsläsaren tillbaka, det snäfva i uppfattningen, bristen på perspektiv i skildringen, det alltför docerande i tonen, all gudsnådligheten, bidrog just till deras framgång på en tid, då romaner och teaterpjeser i vida kretsar betraktades såsom syndiga eller i hvarje fall tämligen farliga alster — ty det var icke längre den upplysta aristokratien från Gustaf III:s dagar, som behärskade litteraturen. Men en dylik anmärkning kunde i hvarje fall icke göras mot hennes arbeten, i hvilken publiken återfann sina egna idéer och sin egen världsåskåd-

ning. Ej underligt, att dessa arbeten, skrifna af en kvinna för kvinnor, strax funno sin väg till den krets, som samlades vid aftonlampan.

I våra dagar däremot äro de flesta af hennes arbeten föråldrade såsom de idéer, för hvilka hon kämpade. Öppnar man dem, förefaller tekniken så konstlös, innehållet så tunt, att man närmast kommer att tänka på den »förste» af alla svenska romanförfattare, Jakob Henrik Mörk, och hans »Thekla eller den bepröfvade trones dygd». Många af hennes romaner skulle liksom hans med större skäl kunna kallas predikningar. I stället för att måla en serie af taflor och låta läsaren själf göra sina reflexioner, nöjer hon sig alltför ofta med att själf docera; och fast man icke i hennes tidigare romaner kan tala om en bestämd tendens, löper dock allt ut på didaktik. Af komposition finnes icke ett spår: ingen intrig, ingen händelse, ingen klart uttryckt tanke samlar detaljerna till ett helt. Det saknas så fullständigt progression i hennes berättelser, att den senare delen af hennes romaner vanligen endast utgör ett upprepande af samma situationer, som redan äro framställda i början, och innehållet är således uttömdt, innan författarinnan nått till slutet af sitt arbete; det finnes ingen klimax, som sammanknyter handlingen, ingen naturlig afslutning: hennes romaner sluta, men afslutas icke. I teckningen af sina karaktärer når hon heller icke djupt; de äro synnerligen enkla, visa endast en sida utåt, endast ett karaktärsdrag, som ideligen återkommer.

Har hon då alls ingen annan förtjänst än den att vara den *första*, som försökt att beskrifva det svenska hemlifvet? Jo, visserligen. Såsom redan nämndt, hade hon en viss talang för måleri och särskildt en icke obetydlig färdighet att träffa likheten i ett ansikte. Hennes litterära talang sammanhänger mycket nära med denna hennes plastiska formgåfva: hon förstår att med lefvande åskådlighet teckna profiler af sin omgifning och att placera dessa lätt skisserade figurer i små situationer till förtjusande genremålningar. I hennes bref och efterlämnade papper finner man en mångfald porträtt af samtida personligheter, af Geijer, Wallin, Franzén etc., hvilka helt enkelt äro små mästerverk i sin art. Och det är just dylika porträtt, inströdda rundt ikring i hennes romaner, hvilka ännu förläna dessa ett visst värde.

De teckna sig just för minnet som ett långt galleri af porträtt. Där är den sirlige presidenten, en utmärkt typ på en högre svensk ämbetsman under trettiotalet; hans båda döttrar, den vackra Adelaide och askungen Edla. — Hvem kan glömma general Herkules, en krigsbuss från den gamla goda tiden, en äkta göt till väsen och åsikter, hvars afgud är Karl XII; en hatare af alla jämlikhetsidéer, hetlefrad, barsk i sitt sätt men i grund och botten en hjärtegod människa! När han förifrat sig, går han ned i sin smedja och bankar med sin »torshammare», läser en sida i Karl XII:s bibel med gammalprotestantisk andakt och är därefter åter redo att svärja och förbanna på äkta krigarvis — öfvertygad om att Vår Herre vet, att det är »bara munväder». Det är något friskt öfver hans väsen som öfver en nordisk vinterdag, och i allt är han en värdig pendang till »ma chère mère». Likaledes finner man en hel följd af svenska husmödrar, öfverstinnan i Familjen H***, hvilken knappast synes, men hvars inflytande öfverallt är märkbart, så klokt och hänsynsfullt styr hon sitt hus. Och af samma art äro den blida Elisa Frank och den fint och nobelt tecknade Hedvig. Ett vackert par ur tidens aristokrati är också den stolta, humoristiska fröken Greta och den skeptiske epikuréen baron H. Ej att förglömma äro hennes gamla mamseller, detta nödvändiga element i svenskt familjelif: hennes Beata Hvardagslag, mamsell Rönnqvist, Hellevi Husgafvel; i dem alla återfinner man mycket af henne själf, återgifvet med älskvärd humor. Och hvilka friska flickansikten har hon icke tecknat: Adelaide, romantiskt skön, behagens drottning; Götilda, något manhaftig och framfusig men dock så äkta flickaktig, hennes syster Gerda, vek och allvarlig; de eteriska, spädlemmade och finhyllta, hvilka dö unga, Engel, Leonora. Mindre lyckligt äro de unga männen — de gamla långt bättre — och isynnerhet älskarna skildrade; men baron Otto med sin ständiga replik till Adelaide: »Jesus, hvad du är gudomlig» och löjtnant Arvid, som tillbringar dagen med att sofva middag vid sidan om sin fästmö, äro goda typer i den farsartade genren.

Vore i Fredrika Bremers romaner allt skildradt med samma liflighet och friskhet som dessa porträtt, så vore intet annat än godt att säga om dem. Men så är icke fallet. Hennes omdöme är icke så skarpt som hennes öga, hvilket gör, att

läsaren ofta icke kan instämma i hennes slutuppfattning af karaktärerna. Särskildt gäller detta om hufvudpersonerna, i hvilka hon ofta inkonstruerat en eller annan idé, som de icke kunna bära, och om de rent romantiska figurerna, hvilka äro blott lyrik och sakna konturer. För att lyckas måste hon dessutom teckna direkt efter lefvande modell. Och dessa modeller, som hon användt, den verklighet, som ligger bakom dessa skildringar, äro icke svåra att finna. I själfva verket har Fredrika Bremer aldrig skrifvit mer än en roman, hvars titel borde vara Hemmet — och hemmet, som tecknas, är hennes eget. Man återfinner i Teckningarna hennes fader i många skepnader, t. ex. såsom den något högdragne presidenten eller såsom despoten i Hertha; man har henne själf den ena gången som Petrea, nästa såsom Hellevi Husgafvel. Men naturligen har hon äfven sökt sina modeller utom sin egen familjekrets, och med någon kännedom om hennes umgänge äro de icke svåra att identifiera.

Två eller tre af hennes romaner äro emellertid ännu som helhet läsbara; bland dessa intaga »Grannarne» hedersrummet, och den torde alltjämt vara en af de bästa skildringar af svenskt familjelif, som gifvas. Den skarpa kritik, som mötte »Nina», gjorde, att hon tog sig samman och så vidt möjligt lade band på sin mani att insmuggla metafysik och moral i skildringen. Härtill bidrog mycket, att hon kom bort från Böklin och i stället gjorde tvenne nya bekantskaper. Den ene var Geijer, hvars djupa och manliga ande gjorde ett befriande intryck på henne. Den andra var grefvinnan Stina Sommerhielm, född Lewenhaupt. »Hon var en mycket egen slags människa,» säger Fredrika om henne. »Det kraftiga sunda förnuft, den enkelhet, som tillhör folket, och det högvälborna, som tillhör en hög rang eller kanske snarare vissa släkter inom samhällslifvets högre sfär, är på ett märkvärdigt sätt förenadt hos henne . . . Hon afskyr metafysik och öfver hufvud alla invecklade reflexioner . . . Förmår man henne att läsa något sådant, blir hon ifrig, ond, uppgifven . . . I sina egna talesätt eller med ett ordspråk återger hon dock en annan gång törhända just den sanning, hon ej ville eller kunde fatta i den filosofiska dräkten.» Mycket af fröken Greta (i »Presidentens döttrar» och fortsättningen »Nina») går tillbaka till grefvinnan; och detsamma gäller väl äfven *Ma chère mère* i »Grannarne», en

karaktär, som i hvarje fall är fotad på de berättelser, som grefvinnan föredrog för Fredrika om sina far- och mormödrar. På sensommaren 1835 följde Fredrika den praktiska och originella väninnan till hennes gods Tomb i Norge, och det var där, som hon skref »Grannarne».

Om hon i detta arbete lyckats åstadkomma en synnerligen god roman, hvilken ännu i våra dagar låter läsa sig med nöje, och i hvilken de brister, som nu en gång äro oskiljaktiga från hennes manér, ovanligt litet framträda, beror detta icke minst därpå, att hon valt den enklaste möjliga af alla berättelseformer, nämligen brefvet, och att kompositionen följaktligen är så lös, att den icke lägger svårigheter i vägen för henne. De händelser, som binda de olika situationerna tillsammans, äro helt enkelt följande: en femtioårig läkare har vårdat en fattig musiklärarinna under en svårare sjukdom. Han förälskar sig i henne och anhåller om hennes hand, och hon följer honom till den lilla småstad i Småland, utanför hvilken han bor. Här gör Fransiska (sådant är den unga fruns namn) bekantskap med många nya personer, hennes grannar; i bref till en väninna beskrifver hon deras utseende, karaktär och alla de små och stora händelser, hvilka tilldraga sig i deras familjer. Detta är allt; men de porträtt, hon tecknar, äro nästan utan undantag utmärkta. Många äro små mästerverk, värdiga fru Lenngren.

Fransiska själf framstår såsom en klok och varmhjärtad husmoder; hennes kärlek till mannen är icke af det romantiska slaget; den är — äkta svensk — lugn och sansad; hon finner honom »hygglig», och hans känslor söker hon underhålla med varma pastejer, sockerplätschen och andra små uppmärksamheter af samma art, hvilka kunna verka på en gammal ungkarl. — Alla hans ovanor vill hon icke tolerera; snusförnuftigt har hon uppgjort ett helt program för hans förbättrande: han får röka i sitt rum och i salen men *sällan* i förmaket och aldrig i sängkammaren. Men när det kommer till kritan, kan hon icke motstå mannen, den uppoffrande läkaren, hvilken hon så betecknande kallar för sin »björn», ty han är stor, klumpig och godmodig. — Rundt ikring dessa båda gruppera sig romanens öfriga figurer: fröken Hellevi Husgafvel, ett original af obestämd ålder, fågelartadt liflig till hela sitt väsen, som framlefver sina dagar i ett slags museum och säger alla människor rakt i

ansiktet, hvad hon tänker om dem. »Hvem kan se den gode doktor Werner (Björn) utan att tänka på plumpudding», säger hon till Fransiska, »och ni, min goda fru, är en söt brinnande sås till den, utan hvilken den ej skulle vara hälften så smaklig.» — Franciska gör besök hos ett nyadladt herrskap; det karaktäriseras på följande träffsäkra sätt: »Huset vill vara magnifikt och är blott grant. Herrn vill vara grand seigneur, men skryter af sina ljuskronor och fransyska tapeter. Frun vill vara af den bästa ton och ha den mest intressanta konversation, hvarutaf utgår en underlig röra. Döttrarna vilja vara bildade, talangfulla, degagerade och ha ett slags jargon, af hvilken utgår en stor tomhet. Sonen vill vara viktig och är en liten blond herre med mindre väl brändt hår. Hela familjen är en samling af misslyckade anspråk.» — Helt annorlunda är det hos major Stålmark på Adamsro. Tala icke där om konst, »n. b. om ni vill stå väl hos dem. Natur, frihet, enkelhet är lösen där. Min goda vän majorskan vill icke tala om annat än tjänstefolk och hushåll; majoren är idel sundt förnuft och frisk kraft... Men se er väl om, att icke de små Adamiterna spela er något rätt oparadisiskt puts. De stora förmodar jag hålla sig i stallet.» — Midt ibland alla dessa familjer med små eller stora fel påträffar man äfven en rent ideal målning, en Filemon och Baucis, patron Dahl och hans maka, omgifna af en hel skara barn, af hvilka Serena är den änglalikaste af alla.

Och i Grannarne finnes äfven det yppersta porträtt, som Fredrika Bremer öfver hufvud har målat: själfva centralfiguren i romanen, den myndiga generalskan Mansfelt, Björns styfmor, *Ma chère mère.* Det är typen på en äkta gammaldags svensk adelsfru, hvilken under hårdare tider icke skulle baxnat för att försvara sitt slott mot fiendeanfall och själf från murarna nedhälla brinnande beck och tjära öfver de stormande. Äfven i de fredligaste tider, under hvilka hon lefver, har hon icke uträttat småsaker: hon har räddat spillrorna af den förmögenhet, hennes man förslösat, samt åter förökat den, och hon styr med säker hand sitt hus och tål inga invändningar vare sig af barn eller tjänstefolk. I själfva verket är hon helt tecknad i Björns uttryck: »Det är en egenhet hos henne, att hvad hon läser på papperet aldrig verkar särdeles på hennes känslor.» Ty hon är ifrån

den tiden då människorna föddes, uppväxte och dogo på samma plats; då individen icke läste sig till sina åsikter utan ärfde dem. Därför är hon så olik alla dem, som röra sig ikring henne, varelser hvilka kastas från den ena stämningen till den andra och sällan riktigt veta hvad de vilja; hos henne intet vacklande: känslor, åsikter, handlingar, allt är af ett stycke. Det är karaktäristiskt för henne, att hon helst talar i ordspråk: den praktiska och klara visdom, som gömmes i dessa folkets ord, uttrycker hela hennes tänkesätt, och fler nyanser, än de innesluta, behöfver hon icke. Redan vid Fransiskas första möte med henne står hon klart och tydligt framför oss, där hon hög och manhaftig med stolt hållning spelar fiol för gårdens folk, som dansar. Hennes stora bruna ögon granska Fransiska. »Lars Anders,» säger hon så, »jag tror ej, att man kan säga, att du köpt grisen i säcken. Din hustru ser alls icke bortkommen ut och har ett par ögon att köpa fisk med. Liten är hon, bra liten, det är sant, men liten och käck stoppar ofta den store i säck.» Men bilden blir allt rikare. Man bör, som Fransiska, följa henne på en af dessa vandringar, som hon då och då företager i sitt hus från källaren till vinden; kommande öfver sitt folk, som en yttersta dom, bullrande som en åska och rannsakande alla vrår och njurar. En sådan räfst »sätter folket i respekt och saker i ordning. Drar man upp klockan i rättan tid, så går den se'n af sig själf, och man behöfver ej själf gå omkring tick tack som en pendel. Kom ihåg det, min kära Fransiska. Somliga fruar göra sig till och skola vara så beställsamma med nyckelknippan och springa i köket och i skafferiet — allt slarf, Franciska, allt hams och tafatthet. Det är bättre att en fru sköter sitt hus med hufvudet än med hälarna.» Sådan är hennes hushållslära. — Hon har också sina åsikter om äktenskapet: »*Ma chère mère's*» lära för fruar var i sanning ingen koketterilära. Den kunde innefattas i dessa ord: »Gör så, att din man och alla männer ha aktning för dig, så får du frid i ditt hus och heder i ditt lif.» (Aktning, anseende är för ma chère mère lifvets högsta goda.) Väl vore förhållningsreglerna i afseende på unga fruars umgänge med männer i allmänhet något för stränga. De påminte mig om en visa, som jag ofta hörde i min barndom af en jungfru Regina och hvaraf dessa ord ha stannat kvar i mina öron:

Kommer en herre och bjuder er armen,
så nig och svara·
Nej, tackar ödmjukast, jag gångar nog själf.
Och kommer en ung herre och bjuder er valsa,
så nig och svara:
Nej, tackar ödmjukast, jag valsar nog själf.

Jag omtalade visan för ma chère mère. Hon skrattade men sade allvarsamt: »Den visan är minsann icke så tokig, lilla vän. Jag vill väl icke säga precist som den, men det vill jag säga, att en promenad och en vals med en annan karl än ens äkta man kan ha sina brokiga sidor. En ung fru — sanna mina ord! — kan icke vara nog försiktig i sin conduite, att hon ej må ge pris på sig. Hon må se sig för själf, min kära Fransiska, hon må se sig för! Väl påstår jag, att denna vår tid är mera moralisk än den i min ungdom, då konung Gustaf III, högsalig i åminnelse, förde fransyska moder och fransyska seder i vårt land; och jag tror, att det nu finns vida mindre Gudaförnekare och Asmodeer i världen. Men, som jag säger, hon må se sig före, Fransiska.»

När man fördjupar sig i denna skildring af ma chère mère, erinrar man sig ovillkorligen Fredrikas ord om grefvinnan Sommerhielm: enkelhet och högvälborenhet, ty de utgöra sammanfattningen af generalskans väsen. Och dessa egenskaper prägla äfven alla hennes vanor. Man jämföre henne, då hon spelar fiol för folket och stampar takten med foten, eller då hon mottager sina söner och sonhustrur, hvilka väntas till godset där de för framtiden skola bo. Hon vill betona för de unga, att det är hon, som har makten. Hon tar emot dem som en drottning:

Ma chère mère hade ställt sig och huset på ståt. Slurkan (hennes höga, svarta sammetshätta) satt hög och stolt öfver hennes allvarliga panna, och med generals min och hållning marscherade hon vid lagman Höks sida genom de stora rummen. Alla dörrar voro öppna, betjäningen i livréer vimlade i trapporna. Allt såg ganska högtidligt ut.

Därefter tågade hon in i stora salongen, satte sig i fonden af densamma, sin stora länstol af rödt damask, »befallde mig (Fransiska) att sitta nära henne och ordnade därefter i halfcirkel omkring sig Björn, lagman Hök och Tuttén.

Jag såg, att ma chère mère ville ha en stor scen och önskade imponera på de unga fruarna. För att komma fram till henne skulle de gå öfver hela den långa salongen. Jag försäkrar dig, att mitt hjärta slog af lifligt deltagande för dem . .

Ma chère mère's starka nerver tyckas förhindra, att hon kan göra sig begrepp om sådana känslor, och lifligt och roligt berättade hon, under det vi sutto på våra poster, sin första presentation på hofvet, huru hon länge dessförinnan öfvat sig i nigningar för fem uppställda stolar, och huru dessa nigningar se'n utfördes inför krönta hufvuden. Ma chère mère beskref hela denna scen och hufvudpersonerna där med så mycket lif och kraft, att jag glömde, hvar jag nu satt och hvarför. Men en vagn hördes rulla; ma chère mère tystnade; jag blef varm och steg upp, Björn äfvenså. Ma chère mère lade förbjudande en tung hand på min arm och sade till mig och Björn: 'Sitten stilla! Gumman skall vara den första, som välkomnar dem i sitt hus, och gumman vill vänta dem här.' Hon såg högtidlig ut, och jag satte mig åter med klappande hjärta. Björn såg oviss ut, men när tumult och röster hördes i förstugan, sade han: 'det är Jean-Jacques!' och satte sig äfven. Nu hördes steg, och en betjänt anmälde med hög röst: 'baron Jean-Jacques och hans friherrinna!'

En sidenklänning frasade, och in kom — åtföljd af en herre — ett fruntimmer, ungefär af min ålder men längre än jag. Hon såg högst comme-il-faut ut, gick hastigt och med en viss sedig säkerhet öfver golfvet och fram till ma chère mère, som steg upp, rättade majestätiskt upp sig, gick tre steg mot den inkommande och såg högst imponerande ut. Svägerskan neg mycket djupt och kysste ma chère mère's hand, såsom jag hade gjort. Ma chère mère kysste äfven henne men blott på pannan och omfamnade henne, i det hon bad den unga frun 'vara välkommen och trifvas i detta hus'. Sedan hälsade hon på Jean-Jacques på samma vis, som hon hälsat på Björn. Härefter presenterades vi och de nya släktingarne för hvarandra. Jag satte mig bredvid svägerskan. Vi voro i början litet »agiterade» men lugnade oss snart, blefvo du och började ett trefligt samtal, och mycket, rätt mycket tyckte jag om Jane-Marie. Hon är ej vacker men har något distingeradt i sitt utseende och är förträffligt växt. Hennes väsen och ord vittna om mycken mildhet och förstånd. Toaletten var äfven mycket passande och lagom: en brun sidenrock, däröfver en stor guldkedja, med klocka (och en nyckel), en simpel men modern mössa, ljusblå band, hvilket mycket väl passade hennes ljusa hår och hy. Jag tycker om ett fruntimmer, som förstår att kläda sig väl. Det är ett tecken till vett och smak.

'Men hvar är Peter?' hade Björn skrikit väl sju gånger å rad, ännu innan de första hälsningarna voro öfver. Ändtligen svarade Jean-Jacques: 'Peter kommer först senare, om han alls kommer i afton. Det föll Ebba in att lägga sig att sofva på E., där vi åto middag, och hon ville ej låta väcka sig på något vilkor. Peter lockade och pockade förgäfves. Slutligen måste min hustru och jag lämna dem, på det ej ma chère mère skulle vänta oss förgäfves denna afton. Ebba, tycker jag, kunde gärna sofva i vagnen, ty hon tål ej att se landet utan sitter jämt med sina dubbla florshufvor nedsläppta.' Ma chère mère rynkade lätt på ögonbrynen, men djupt drog Björn ned sina. Jag såg på Jane-Marie, hon log och höjde litet på axlarna. Nästan i samma ögonblick hördes en vagn rulla och stanna. 'Där är han!' ropade Björn, for upp som en bomb och rusade ut genom dörren, den älskade brodern till mötes, innan ma chère mère kunde hejda honom. Hon ristade på hufvudet och såg bister ut, men jag höll af min björn, för det han så höll af in bror.

Se nu svägerskan n:o 2.

En liten, späd figur sväfvar fram, självsvåldigt men behagligt. Ögonen äro halfslutna; den lilla halmhatten hänger på armen; den lilla mössan med roseband sitter på ena örat och låter på andra sidan, liksom oförvarandes, några lockar mörkbrunt hår slippa fram. Hennes man följer henne med ögonen, under det han i dörren ånyo fångas i Björns omfamning. Ma chère mère stiger upp, majestätiskt som första gången, och går tre steg emot den lilla sylfiden, men till allas vår obeskrifliga förvåning sväfvar denna förbi henne utan att se upp och slänger sig vårdslöst i länstolen, som ma chère mère nyss lämnat, i det hon utropar: 'Ack, jag är så trött, så trött, så varm, så jag kan dö! Uh!' Den lilla sidenkapotten flög upp och visade en fin, hvit linonsklänning, som å sin sida lät se ett par de sötaste små fötter och smalben.

Du skulle ha sett ma chère mère. Hon stod som träffad af åskan, men Peter skyndade sig fram, tog Ebbas hand, sökte få henne upp ur stolen, i det han hviskade: 'Ebba! för Guds skull, för min skull, tänk på! Ebba, det är ma chère mère!'

'Kors,' sade Ebba, liksom vaknande ur en dröm, och hon såg med ett par sköna, bruna ögon upp till ma chère mère, ungefär som man ser upp till ett kyrktorn. Ma chère mère å sin sida närmade sig till henne med en min, som tycktes säga: 'Hvad är du för ett litet underligt kryp?'

När ma chère mère kom helt nära Ebba, gjorde hon hastigt sin hand lös ur Peters, hoppade upp på stolen, kastade båda armarna om halsen på ma chère mère och kysste henne med ett barns behag och frihet. Det tycktes göra ett eget intryck på ma chère mère. Med sina båda stora händer tog hon om Ebbas fina lif, lyfte henne upp, satte henne som ett barn på sin arm, gick med henne fram under ljuskronan, som då skimrade i den nedgående solens strålar, och betraktade det af ljus omstrålade kerubshufvudet. Ebba skrattade, vi måste alla skratta, och då ljöd äfven ma chère mère's grofva 'ha, ha, ha!' öfver allas. Hon klappade och nöp det vackra, vanartiga barnets kinder, tills det rynkade de fina, mörka ögonbrynen och sade otåligt den ena gången efter den andra: 'Släpp mig!' Men ma chère mère, som törhända ville litet straffa henne, promenerade ännu en god stund omkring med henne, skämtande, som man skämtar med ett barn; men när tårarne började komma i Ebbas ögon, ruskade ma chère mère vänligt på henne, kysste hennes panna, satte henne ned på golfvet och hälsade nu på Peter med dessa ord: 'Kära min son, tukta din kvinna, eljest tuktar hon dig!'

Ebba gjorde för mig en högst disgraciös hälsning, såg ej en gång på Björn utan kastade sig med fötterna upp i en soffa och såg med likgiltig min omkring i rummet och på oss. Ma chère mère lät allt detta passera men såg därpå med en viss amper min, som i min tanke ville säga: 'Vi skola nog få ordning på dig, lilla näbba!'

Emellertid är Ebba, från topp till tå, den allratäckaste lilla varelse, jag någonsin sett. Hon liknar ett febarn mer än en människa, men hennes ansikte missprydes af en viss stursk och näsvis min, som i synnerhet spelar i de uppspända näsborrarna och i den lilla trotsiga munnen» . . .

Rundt ikring i denna roman finnas dylika ypperliga skildringar, hvilka numera hafva ännu en förtjänst, nämligen

den att införa oss i en förgången tids seder och åskådningssätt. Visserligen är det icke hela samhällets historia, som upprullas för oss i Fredrika Bremers romaner; hon framställer endast hvad som tänktes och kändes i de svenska hemmen vid midten af förra seklet. Men likväl visar det sig tydligt, att detta samhälle just befann sig på ett öfvergångsstadium i sin utveckling. Detta framträder redan på ett rent yttre sätt i hennes romaner, ty i de tidigare äro de uppträdande personerna nästan uteslutande adelsmän, men ju längre man framskrider i »Teckningarnas» rad, desto mera borgerligt blandadt blir sällskapet. Emellertid öfverväger det aristokratiska elementet — ännu har icke denna massinvandring af barbarer nedifrån påbörjats, hvilken gör bildning och seder så tunga och råa mot sekelslutet. Det märkes framför allt på tonen. De människor, hon skildrar, äro långt mera belefvade, fina och hänsynsfulla än de, som befolka våra dagars samhälle och romaner. Till gengäld äro idéerna mera trångbröstade; man känner stundom lust att slå ut en ruta för att få in litet frisk luft i dessa kvafva människoboningar.

Svagast i detta arbete äro som öfverallt i hennes romaner de romantiska figurerna. Hjältinnan Serena beskrifves i ett helt kapitel med så himmelska epitet, att man slutligen endast har ett brus af ord i öronen, tills man slutligen påträffar ett enda litet jordiskt attribut, hvilket bryter förtrollningen: Serena, denna ängel — är låghalt. Lika omöjlig är hjälten, Bruno, ett slags nabob, hvilken plötsligen dyker upp i trakten och köper ett gods, som förut tillhört generalskan, lefver ensam och afskild, då och då påträffas i skogen, storväxt, skön och melankolisk, ridande en yster, svart hingst. Till råga på allt och för att göra honom till en fullständig parodi på en byronisk hjälte medför han till denna småländska småstad en orientalisk älskarinna, och när han en dag råkat in i en sällskapslek, deklamerar han Hamlets »vara eller icke vara» för att lösa sin pant. Men likväl försonas man nästan med denna teaterfigurs extravaganser, ty han gifver generalskan repliken. Hans närvaro gör, att vi få se henne från en ny sida, och för första och enda gången i Fredrika Bremers romaner påträffa vi en karaktär, som till en viss grad är fördjupad och som befinner sig i en allvarlig konflikt. Björn upptäcker nämligen, att

Bruno är generalskans son, hvilken i ungdomen begått en stöld från modern för att rädda en vän och förbannats af henne. Hon har aldrig ångrat denna handling, men hon har heller aldrig kunnat glömma sonen — hans blotta namn är tillräckligt för att rifva upp det gamla såret. Man försöker bringa moder och son i beröring med hvarandra och försona dem. Det blir en strid på lif och död. Anledningen till denna strid är teatralisk, och själfva konflikten är hvarken tillräckligt fördjupad eller tillspetsad, men likväl sakna icke dessa scener, i hvilka författarinnan tecknar, huru moder och son brottas med hvarandra, en viss storhet. Generalskan höjer sig nästan till verkligt patos, utan att därför ett ögonblick förlora sitt fria, naturliga väsende. Så t. ex. glömmer hon icke, då försoningen försiggått efter de mest upprörande händelser, att befalla, att hennes hästar skola fodras och väl vårdas, ty »större tjänst än i natt ha de ej gjort mig på dessa femton år». — Och strax före krisen, då hon sitter frånvarande i tunga tankar, försummar hon icke sin »kommendörkapten» (sin mage) utan äter kalkon med vanlig aptit och har till och med ett par ordspråk till hands för att prisa anrättningen. Eller huru äkta är icke scenen, då hon, troende sig döden nära, låter skicka efter snickaren för att taga mått till likkistan och — pruta om priset! — När man genomläst »Grannarne», har man klart för sig, att Fredrika Bremer var född med en stor talang för konstnärlig produktion, och man frågar: Hvad var orsaken, att hon icke på detta område uträttade långt mera?

V.

Ty den höjdpunkt, som hon intager i Grannarne, har hon aldrig ånyo uppnått. *Hemmet*, som följer efter, är ännu ett arbete af stora förtjänster men alltför bredt skrifvet och i sin byggnad ännu ohjälpligare än sin förebild: Goldsmiths Landtprästen i Wakefield. Sedan går det jämnt och sakta nedåt, och ju äldre hon blir, desto svagare blifva hennes

romaner. Mycket bidrog härtill, att hon förlorade intresset för det skönlitterära. Rundt omkring henne var lifvet brusande fullt af idéer: revolutionens drömmar tycktes ännu en gång hafva uppstått ur sin graf, och året 1848 skakades de europeiska samhällena ånyo i sina grundvalar. Själf hade hon länge skådat mot Amerika, hvilket för henne liksom för många samtida stod såsom framtidslandet, hvarest det nya människosläktet skulle uppväxa. Nästan på hvarje rad i *Syskonlif* märker man, huru hon är upptagen af landet; hon låter syskonen grundlägga ett slag falanstère efter Fouriers principer, och Gerda och Ivar göra före henne resan öfver Atlanten. Vid denna tid var författarinnan till Grannarne mycket bekant i Amerika; hennes böcker funnos nästan i hvarje stuga, och gång på gång hade hon fått inbjudningar att komma öfver. 1849 beslöt hon att fara. Denna resa blef en vändpunkt i hennes lif.

I två år dröjde hon i Amerika. Hon genomströfvade landet på kors och tvärs, besökande såväl Nord- som Sydstaterna, framträngande ända till den fjärran västern och slutligen hvilande ut i Kubas tropiska öklimat. Öfverallt omhändertogs hon af vänliga människor och rönte den största gästfrihet. Hon fick tillträde till hemmen, och man var angelägen att visa henne allt. Hon sammanfördes med landets berömdheter, beundrade Emerson, disputerade med Channing och var omättlig i sin vetgirighet. Hon besökte falanstèren i New Jersey, upprättad efter Fouriers principer, och gick flitigt i kyrkorna samt lärde känna såväl unitarierna som agnostikerna; men framför allt intresserade hon sig för sina medsystrar, de amerikanska kvinnorna, hvilka strax förut slutit sig tillsammans och nu som bäst kämpade för utvidgade rättigheter. Och hon såg dem redan i den friaste och mångfaldigaste verksamhet. Det fanns kvinnor i fullt oberoende ställning, hvilka endast af begär efter sysselsättning antogo platser; andra uppträdde såsom föreläsare, besökte de sjuka i fängelserna eller ägnade sitt lif åt slafveriets utrotande. Skolor voro redan grundlagda, hvarest kvinnor kunde studera medicin, lära sig att rita och i allmänhet förvärfva högre kunskaper. Öfverallt fann hon ett stort intresse för att utbreda upplysning och att sammansluta sig för det praktiska genomdrifvandet af ideella och materiella mål.

Upplysning och association voro de nya principer, som hon fann bestämmande för lifvet i den nya världen.

Mycket af det amerikanska tilltalade henne icke. Men när hon 1851 återkom till Sverige, på hvars jord hon längtat att åter sätta sin fot, framträdde skarpt för henne åtskilliga företräden i det amerikanska lifvet. Hon såg tydligt, huru Sverige var efter i utvecklingen, huru många fördomar, som där ännu frodades, huru man ännu icke förstod att arbeta med kraft. Hädanefter riktades hennes intressen uteslutande på det verkliga lifvet; hon ville samla människorna till reformer, och när hon skref, var det endast för att undervisa. Särskildt var det tre områden, som nu sysselsatte henne: välgörenheten, kvinnofrågan och de religiösa rörelserna.

För välgörenheten hade hon alltid haft ett varmt hjärta; det är typiskt, då fru Flygare-Carlén under ett besök i Strömstad 1831 såg Fredrika med en korg på armen på väg till de sjuka och nödlidande. Men nu sökte hon verka mera i stort, och hon tillämpade på välgörenheten den föreningstanke, som hon sett bära så vackra frukter i Amerika; under de följande åren uppstodo äfven på hennes initiativ åtskilliga filantropiska inrättningar. Koleraåret 1853 grundade hon t. ex. *Stockholms fruntimmersförening för barnavård*, hvilken hade till uppgift att sörja för de genom kolera föräldralösa. Och flera liknande sammanslutningar följde.

Men sitt största arbete uträttade hon under denna tid för kvinnofrågan. Den hade ju alltid lifligt intresserat henne, som själf i ungdomsåren genomkämpat alla de lidanden, för hvilka en kvinna med intellektuella intressen kunde vara utsatt. Redan i Edla (i »Presidentens döttrar») och i Nina hade hon tecknat bilden af en kvinna, som kämpar för en högre utveckling. Frågan sysselsatte henne sedan ständigt; förnuftigast har hon framlagt den i »Hemmet», hvarest Petrea är bäraren af hennes tankar angående detta ämne. Det, som karaktäriserar Fredrika Bremers uppfattning af kvinnans höjande, är, att denna högre utveckling, denna praktiska verksamhet för andra, skall vara ett slags ersättning för äktenskapet: den frigjorda kvinnan är för henne en nunna.

Ingenstädes framträder denna snäfva och asketiska uppfattning skarpare än i *Hertha eller en själs historia.* Idéerna

i detta arbete uppväcka icke längre vårt intresse; de äro föråldrade eller för länge sedan förverkligade. Litterärt sedt är arbetet äfven ytterligt svagt. Det är en tendensroman, hvars människor sakna allt självständigt lif och endast äro pappersdockor, hvilka röra sig efter författarinnans behag. Dessutom saknade Fredrika Bremer den dialektiska och konstruktiva förmåga, som är nödvändig för att uppställa och försvara en tes. Men historiskt sedt är boken af icke ringa betydelse, ty här är det, som Fredrika Bremer, utlösande sina intryck från Amerika, för första gången formulerar ett program och påyrkar bestämda sociala reformer angående kvinnans ställning. Det viktigaste af detta reformkraf, för hvilket hela arbetet är skrifvet, är yrkandet, att kvinnan vid tjugofem års ålder skulle vara myndig. Dessutom framställas åtskilliga andra önskemål: kvinnan borde liksom männen hafva rätt till vetenskaplig utbildning och till verksamhet i olika riktningar. Så skulle hon kunna undervisa i skolorna, vårda de sjuka (äfven männen, liksom Hertha vårdade Yngve), vara läkare o. s. v. Det är således med Hertha, som kvinnofrågan i Sverige vinner praktisk betydelse.

Äfven i ett annat afseende är Hertha betydelsefull, ty här framställes för första gången krafvet på mannens sedliga renhet före äktenskapet — denna fråga, hvilken sedan spelat en så stor roll i åttiotalets kvinnorörelse.

Boken väckte ett oerhördt uppseende och kritiserades ifrigt i tidningar och tidskrifter ett helt år framåt, och Fredrika Bremer, som hittills varit högt uppburen, utsattes för häftiga angrepp. Emellertid bidrog arbetet och den diskussion, som följde om detsamma, i icke ringa mån till att kvinnan vid 1858 års riksdag erhöll rättighet att förklaras myndig vid fyllda tjugofem år och att en motion framkom om förbättrad kvinnlig undervisning, hvilken sedan förverkligades genom inrättandet af statens seminarium för kvinnor.

Redan vintern 1858 anordnade dessutom åtskilliga frisinnade män i Stockholm föreläsningskurser för kvinnor i sådana vetenskaper, hvilka dittills icke varit för dem tillgängliga.

Medan dessa strider pågingo i Sverige, var Fredrika Bremer fjärran från fosterlandet. I maj 1856 hade hon afrest till Schweiz, nästa år drog hon ned till Italien, och då

hon i juli 1861 återkom till Stockholm, hade hon ytterligare besökt Palestina och Grekland.

Anledningen till denna resa var närmast af religiös art. Hon ville i Schweiz studera den af Alexander Vinet grundlagda *l'Église libre* (frikyrkan). Ty äfven i hennes uppfattning af kristendomen hade den amerikanska resan åstadkommit en förändring.

Fredrika Bremer var efter den religiösa kris, som hon genomgick under tjuguåren, en djupt religiöst intresserad kvinna. Allvarligt hade hon visserligen aldrig tviflat på den lutherska ortodoxiens läror; men till synes älskade hon att mycket noga undersöka dogmerna — en undersökning, som var af föga farlig beskaffenhet — och hon disputerade gärna i teologiska frågor med något af samma lif som en gammal skolastisk munk. De frågor, som intresserade henne, verka äfven ofta synnerligen medeltidsartade. Så t. ex., när hon 1848 vistades i Köpenhamn, framkastade hon en dag för Martensen, hvilken hon ofta besökte för att få ett teologiskt samtal, den frågan: »Hvem stod Gud närmast — Sokrates eller röfvaren på korset?» Och när hon kom till Rom och fick företräde hos påfven, inlät hon sig med denne — tämligen taktlöst — i en kontrovers om den romerska eller lutherska kyrkans företräden.

Hvad läran beträffar, stod hon således alltid på samma ståndpunkt, däremot förändrades så småningom hennes uppfattning af kristendomens förhållande till individen och folket. Toleransens idé kom småningom att stå klar för henne. Redan 1841, då på svenska utkommit en populariserad bearbetning af den tyske forskaren Strauss' angrepp på åtskilliga kristna grunddogmer, var hon emot att dessa åsikter, hvilka hon dock ogillade, skulle undertryckas på våldsam väg, såsom man försökte i Sverige, i det att skriften beslagtogs. Och efter vistelsen i Amerika, där hon sett hvarje människa fritt dyrka sin Gud efter sitt skön, tog hon obetingadt sektväsendet i försvar och drömde om en fri och allmännelig kyrka, i hvilken hvar och en skulle hafva rätt att tillbedja Gud på sitt sätt. Det var denna framtidskyrka, hon trodde sig hafva funnit i Vinets frikyrka, men när hon fick se den på närmare håll, visade sig äfven den för snäf. »Min fria kyrka, min framtidskyrka är den icke; därtill är den för exklusiv och för stillastående, för mycket bunden vid bok-

stafven ännu. Min kyrka, den jag tror uppå, den jag söker, ja den, i hvilken jag redan i djupet af min själ lefver och tillbeder, är en, uti hvilken skiljaktigheter i vissa dogmer och former icke åtskilja dem, som äro förenade i samma högsta kärlek. Min kyrka är den, i hvars högkor Fénelon och Channing, François de Sales och Hermann Francke, Hildebrand och Luther, Washington och Vinet, Sankta Birgitta och Florence Nightingale må bedja och lofsjunga tillsammans; ja, ur hvars vida tempelgångar ingen är utesluten, som allvarligen sökt och älskat det högsta goda, denne må nu heta Lao-tseu, Soroaster, Budda, Sokrates eller Spinoza!... Hvarje annan kyrka är mig för trång och motsvarar icke protestantismens idé.»

Med åren fick hon således en allt liberalare uppfattning af kristendomen och dess förhållande till människorna. Betecknande för hennes sista ståndpunkt är det bref, hvilket hon efter utgifvandet af *Bibelns lära om Kristus* tillsände Viktor Rydberg. Hon uttalar i detsamma sin sympati och beundran både för författaren och hans arbete och betonar, att hon i mycket öfverensstämmer med honom, men så långt som han kunde hon dock icke gå.

Utom dessa filantropiska, religiösa och kvinnosaksintressen sysselsatte hon sig under dessa sina sista år hufvudsakligen med att redigera sina resebeskrifningar.

Efter hemkomsten från Amerika publicerade hon i bokform de bref, hvilka hon under resan skrifvit till sin syster. Söker man i denna skildring af *Hemmen i den nya världen* en djupare karaktäristik af det egendomliga landet, har man förspillt sin möda. Hennes framställning är i mångt och mycket okritisk, men å andra sidan torde man svårligen annorstädes finna en så lefvande och mångsidig skildring af Amerikas dåvarande förhållanden. Också öfversattes dessa bref på många språk och väckte ofantligt uppseende. Laboulaye, en af dåtidens förnämsta liberala skriftställare, har utan tvifvel lånat åtskilligt från dem för den på sin tid mycket lästa satiren *Europa och Amerika*.

Strax efter hemkomsten från sin andra resa fyllde hon sextio år; men fast gammal till åren, var hon ännu frisk till kropp och själ, och med oförtröttad energi satte hon sig ännu en gång att beskrifva sina resor. Denna reseskildring, *Lifvet i gamla världen*, som fyller sex band, gifver

en intressant inblick i Europas dåvarande förhållanden. Hon hade vistats så länge på hvart och ett af de ställen, som hon besökte, och lefvat sig så in i förhållandena, att hon i allmänhet är synnerligen väl underrättad.

Hon bortgick på årets sista natt 1865. Jämte Tegnér är hon den första svenska författare, som uppnått världsrykte.

Det var säkerligen icke gynnsamt för den fulla utvecklingen af Fredrika Bremers talang, att hon från sina anspråkslösa teckningar kastade sig in på tidens sociala frågor. Ty hon saknade den förståndsskärpa, som är nödvändig för att uppställa och lösa dylika problem, och det är ingen öfverdrift, om man säger, att hon aldrig verkligen genomträngt någon af de frågor, med hvilka hon sysslade. Hon var en känslomänniska, som fördes med af strömmen, och karaktäristiskt nog finner man bak hvarje förändring i hennes åsikter en eller annan ny bekantskap eller en resa. Det är Frances Lewin, som uppenbarar för henne den princip, hvilken sedan skulle blifva ledstjärnan på hennes väg: den största möjliga lycka för det största möjliga antal — denna lära, som i själfva verket är det banér, under hvilket hela hennes generation kämpat. Böklin klarar i mångt och mycket hennes tankar, vägleder henne i hennes läsning, styrker henne i hennes tro, men hans inflytande har knappast varit oblandadt fördelaktigt för henne. Grefvinnan Sommerhielm sprider ånyo lif och friskhet ikring henne, bortvädrar det bokdamm, som de sista åren öfverpudrat henne, och det är i hennes närhet, som hon skrifver sina bästa romaner. Amerikaresan slutligen öppnar för henne nya horisonter och visar henne den väg, på hvilken kvinnofrågan skall föras fram. Det bästa i hennes intelligens är hennes aldrig tröttnande vetgirighet och en viss praktisk förståndighet, hvilken väjer tillbaka för alla öfverdrifter och låter henne ana, hvad som i ögonblicket är mest genomförbart. Ytterlighetsmänniska är hon i intet afseende. Om hon trots sin stora begränsning likväl uträttat så mycket — få af hennes generation hafva uträttat mera — så beror detta framför allt på hennes goda vilja, på hennes varmt klappande hjärta, på denna egenskap i hennes väsende, som kom den amerikanske författaren Hawthorne att så träffande säga om henne, att hon var »värdig att vara hela mänsklighetens tant». Och hon

förtröttades aldrig i sina sträfvanden, hon omfattade dem med brinnande tro, hon förvaltade sitt pund väl och var trogen i det lilla. Svenska äro knappast dessa egenskaper, detta fullständiga uppgående i sin sak, denna sega energi; kanske äro de hennes finska arf.

Hennes romaner äro numera i mycket föråldrade, och hennes teknik lider af fel, som ingen i våra dagar, åtminstone ej så uppenbart, låter komma sig till last. Men det bör tilläggas, att dessa brister i icke ringa mån voro gemensamma för tidsåldern; icke ens Almqvist har alltid i romanen nått fram till en säker konstform. Den förtjänsten återstår alltid för Fredrika Bremer, att hon var den första, hvilken på allvar och ej blott på lek skref svenska romaner. Också har hon bildat skola. Henne närmast stå friherrinnan Knorring och Emilie Flygare-Carlén.

Det vore oriktigt, om man tillskrefve Fredrika Bremer äran af allt, som under hennes lif och den närmaste tiden därefter uträttades för den svenska kvinnans höjande och för förbättrandet af hennes ställning. Andra och starkare krafter voro äfven i rörelse, och hennes röst var endast en af de mångas. Man behöfver endast genombläddra tidningarna från denna period för att finna, huru lifligt publikens uppmärksamhet redan var riktad på dessa frågor. Äfven utan »Hertha» skulle den svenska kvinnan ej behöft vänta länge på sitt myndighetsförklarande. Nekas kan det icke heller, att hennes åsikter i mångt och mycket voro ensidiga och särskildt i erotiskt afseende alltför kristligt asketiska. Långt ifrån att, såsom Selma Lagerlöf säger i en liten utsökt stämningsbit, hafva afskaffat de gamla, föraktade mamsellerna, kan man förebrå henne, att hon väl starkt betonade det ogifta ståndet såsom det första trappsteget till kvinnans höjande.

Men hvad som utgör hennes obestridliga ära, det är att hafva väckt den svenska kvinnans eget intresse för sina angelägenheter och att hafva gjort de första försöken att förena sina medsystrar för gemensamma ändamål. Därför bär också den första svenska kvinnoföreningen i Sverige med rätta Fredrika Bremers namn, och det är på den grund hon lagt, som den senare svenska kvinnorörelsen uppfört sin byggnad.

Åttiotalets kvinnorörelse, väckt till lif af Ibsens dramer,

var i själfva verket endast en förnyelse af hennes verk. Och om äfven i närvarande ögonblick nya röster höjas och nya kraf framställas, är det dock alltjämt Fredrika Bremer och hennes förening, som bilda centrum i den svenska kvinnorörelsen.

Vill man nå till full och klar belysning öfver omfånget och värdet af Fredrika Bremers lifsgärning, bör man icke underlåta att sammanhålla den med en annan samtida författares, nämligen med Love Almqvists. Almqvist var genomträngd af alla tidens revolutionära strömningar, full af jäsande tankar om huru en ny anda skulle inblåsas i statskyrkan och en ifrig anhängare af socialismens läror. Han är sin tids Thorild, titanen som vill föra hela Europas brusande stormflod in öfver de svenska ödemarkerna. Också han har tangerat kvinnofrågan men på ett långt djupare och genialare sätt än Fredrika Bremer. Han har sett frågan i hela dess omfång och upplöst den i dess enklaste faktorer. Både i det lilla mästerverket *Det går an* och i sin senare kommentar till detta, *Europeiska missnöjets grunder*, har han, kanske klarare än någon samtida, påpekat, att första steget till kvinnans höjande är, att hon sättes i stånd att själf förtjäna sitt bröd. Det ekonomiska oberoendet är en nödvändig förutsättning för att hon själf skall kunna bestämma öfver sin person och gifva sitt hjärta, åt hvem hon önskar. Dessa tankar verkade vid sin framkomst ytterst revolutionärt, och novellen *Det går an* blef i själfva verket orsaken till Almqvists senare olyckor. Praktiskt uträttade han heller intet med dessa idéer. Det är först i våra dagar, efter det att en ny europeisk strömning gått öfver Sverige, som man fått öga för att en svensk man redan tidigare uttalat tankar, hvilka man sedan ånyo infört utifrån. Men där det icke lyckades den revolutionärt djärfve Almqvist att få en gröda att växa, där lyckades det den milda, kärleksrika Fredrika Bremer att utså några korn, hvilka sedan burit hundrafaldig frukt. Hon befann sig just i nivå med landets bildningsförhållanden, och därför kunde hon uträtta så mycket som hon gjorde.

VI.

Fredrika Bremers exempel manade till efterföljd. Både manliga och kvinnliga författare skrefvo snart romaner, »betalda per ark», hvilket, såsom någon samtida spetsigt anmärker, förklarar deras omfång. Närmast Fredrika stodo hennes båda medsystrar friherrinnan Sofia Margareta von Knorring och Emilie Flygare-Carlén. När den förra 1834 debuterade anonymt med romanen *Cousinerna*, trodde man allmänt, att den var skrifven af mamsell Bremer.

Likheten mellan de båda författarinnorna är dock mera tillfällig. Friherrinnan Knorring är ett helt annat världens barn än Fredrika. Fredrika Bremers idékrets är afgjordt liberal och socialt oppositionell, äfven om hon långt ifrån kan räknas till Aftonbladskretsen. Friherrinnan Knorring däremot är strängt konservativ. Hon håller på ståndsprinciperna, särskildt i den rent kvinnliga formen att finna en förening mellan frälse och ofrälse oerhörd. Och liksom Geijer anser hon det något tvifvelaktigt, om folkskolan och bildningen kunna göra något för folket, »hvilket säkert lefver lyckligare i sin okunnighet och naivitet». Med andra ord, hennes idéer äro en något äldre generations, Uppsalaskolans eller det härskande adelsståndets, hvars mest realistiska skildrare hon äfven är.

Sofia von Knorring var född 1797 på herregården Gräfsnäs i Västergötland. Fadern var öfverstelöjtnanten och hofmarskalken Christian Göran Zelow, modern Helena Sofia Gripenstedt. Själf var hon ett ystert barn af nästan feberartad liflighet och som därute på landet slukade en otrolig

massa romaner af både den tyska och franska skolan. Tretton år gammal fördes hon till Stockholm för att fullborda sin uppfostran och hade därvid tillfälle att se M:me de Staël, hvilken just då besökte Stockholm. Den stora författarrinnan gjorde ett outplånligt intryck på henne, och i *Illusionerna*, hvarest hon, om ock i något romantiserad form, återgifvit dessa sina första intryck från den stora världen, figurerar äfven M:me de Staël på en oförgätlig Amaranterbal. Sofia von Zelows Stockholmsvistelse blef emellertid icke långvarig; trots sin ovanliga skönhet, sina sexton anor och tjugofem talanger flydde hon snart tillbaka till landtlifvets lugn. Man berättar, att i hennes ungdomslif funnits en stor kärlek, och ingen som läst hennes romaner kan tvifla på, att hon känt den stora lidelsen icke endast ur romanerna utan äfven ur lifvet. Liksom för hennes hjältinnor slutade emellertid denna kärlek olyckligt. Ungdomsvännen drunknade, och Sofia von Zelow ingick 1820 ett konvenansäktenskap med en aflägsen släkting, friherre von Knorring, hvilket emellertid, efter hvad hennes biografer säga, blef synnerligen lyckligt.

Läst och skrifvit hade hon från det hon var ett litet barn; men den första af hennes produkter, hvilken kom till allmänhetens kännedom, var *Cousinerna*, med hvars uppläsning hon vintern 1829 gladde den närmaste familjekretsen. Hon vägrade emellertid bestämdt, trots mannens uppmaning, att utgifva den, och det var endast en tillfällighet — begäret att öfverraska honom med en julklapp — som förmådde henne att 1834 låta trycka den. Därmed var emellertid isen bruten, och under de närmaste åren utgaf »Författarinnan till Cousinerna» en hel följd af arbeten: *Vännerna* 1835; *Qvinnorna* 1836; *Axel* och *Illusionerna* s. å.; *Ståndsparalleller* och *Tante Lisbeths 19:de testamente* 1838; *Torparen och hans omgifning* och *Förhoppningar* 1843 samt två samlingar *Skizzer* 1841 och 1845. Hennes hälsa hade redan 1827 brutits af en bröstinflammation och sedan ständigt varit vacklande, hvilket väl ej minst förklarar hennes växande religiositet. Hon dog 1848.

Friherrinnan Knorring är aristokraten bland tidens romanförfattare. Hon vistas helst i de högadliga kretsarna, stiger redan ogärna ned till lågadeln, och borgerskapet och folket har ingen plats i hennes värld utan som tillfällig mot-

sättning. Helst dväljes hon på en gammal medeltidsborg — hennes eget kära Gräfsnäs, väl något romantiseradt i tidens stil, med många torn, mörka salar, betäckta med trasiga och nedrökta gobeliner, blodfläckar någonstädes som minne af en romantisk och heroisk familjetilldragelse, och en af de sexton anorna, som går igen på ett fullt konvenabelt sätt, när en olycka hotar en eller annan af släkten. Hela detta slott med dess inredning och möblering, med dess invånare och deras seder lefver upp för läsarens ögon i hennes romaner.

Friherrinnan Knorring aflägsnar sig ytterst ogärna från dessa kretsar, men egendomligt nog idealiserar hon dem föga. Hos Fredrika Bremer gör denna adelsvärld ännu ett synnerligen sympatiskt intryck. Den är begåfvad och bildad, klok och rättskaffens. Hennes adel är verkligen rikets bästa stånd. Hos friherrinnan Knorring äro adelsmännen däremot endast salongsmänniskor, de verka nästan en smula för mycket fransmän, och jag misstänker, att hon mer än en gång fiffat upp våra svenska landtjunkare med tillhjälp af ett eller annat drag, uppfångat ur franska skildringar. De unga männen framställas såsom lättsinniga och obeständiga, rucklare och spelare; deras enda nobless är ofta en tämligen ytlig hederskänsla. De gamla herrarna, majorer och godsägare, äro beskedliga, tämligen tarfliga och enfaldiga landtjunkaretyper. Excellenserna äga ännu hela den förfining, som utmärkte Gustaf III:s tid (eller kanske riktigare tiden strax efter, ty utan tvifvel nådde förfiningen öfverallt i Europa sin höjdpunkt just efter napoleonskrigen), men de äro ytliga och hjärtlösa och några stora själens egenskaper visa de icke. Samma egenskaper hafva äfven de noblaste af hennes äldre damer: amiralskan i *Ståndsparalleller* är den förbindliga världsklokheten i egen person och tanten i *Illusionerna* är af den torraste egoism. Endast de unga kvinnorna äro förtjusande med deras fina vett, lifliga temperament, skönhet, lidelsefullhet, alla ypperligt tecknade och likväl knappast idealiserade, fast det synbarligen är hos dem, som författarinnan gömt det mesta och bästa af sin egen person. I korthet, det är just hos friherrinnan Knorring, som man bör söka en verklighetstrogen skildring af tidens adelsherrskaper.

Denna friherrinnan Knorrings realism är förtjusande, spirituell, behagfull, elak, lätt lekande, men den är äkta

kvinnlig i sin begränsning. Hon har endast öga för lifvets småsaker, och hennes hjärta klappar endast eldigt för kärleken. Hon ser endast det, som ligger henne nära — det som är synbart. Männens planer, då de lämna salongen eller då de gå öfver sina åkerfält, intressera henne icke, och därför kan det nog hända, att hennes excellenser i grund och botten voro djupare naturer och hennes landtjunkare mera mänskliga, än hon låter oss ana. Men med hvilken satirisk hvasshet utan all bitterhet har hon icke tecknat alla dessa gestalter.

Samma skarpa verklighetssinne utmärker äfven hennes förhållande till tidens idéer. Det är icke hon, som låter sitt hjärta svalla öfver för en eller annan filantropisk idé. Hon hör icke till dem som tro, att man kan förändra människan från den ena dagen till den andra. Det är icke utan, att hon nästan blir paradox i sin motvilja mot tidens reformer, och hon skyr icke de skarpa motsatserna. Det som är, bör vara, det är hennes liksom alla verkligt konservativa människors grundprincip. Först och främst skarp skillnad mellan folket och de bildade! Den kan icke upphäfvas och hvartill skulle det tjäna? Folkskolebildningen är säkert af föga nytta. — En liknande klyfta existerar och bör existera mellan borgerskapet och adeln. I *Ståndsparalleller* skildrar hon en bondson, en ung magister från Uppsala som en verklig Frithiof, utrustad med alla hjältedygder och långt mera verklig adelsman än den osympatiskt tecknade grefven. Men äktenskapet mellan honom och Blenda förhindrar hon, ty det är bäst, att hvar och en stannar inom sitt stånd. Trots sin egen bildning och intresse för all kultur är hon icke heller någon försvarare af kvinnoemancipationen: hon blir på denna punkt motståndare till Fredrika Bremer. Öfverallt har hon vördnad för, huru en sak tager sig ut och för traditionen. Äktenskapet bör vara oupplösligt, och hennes religiositet gör under hennes tidigare lif intryck af ett rent yttre ceremoniell, tills den slutligen slår öfver i en djupt känd och brinnande (men likväl aldrig fanatisk) religiositet.

Det hufvudproblem, som sysselsätter friherrinnan Knorring i alla hennes romaner, till och med i folklifsskildringen Torparen, är kärleken och dess förhållande till äktenskapet. Hon är väl i dåtidens litteratur vår enda kvinnliga erotiker, och ingen samtida har med samma ifver, som hon utmålat

och analyserat kärleken som passion; ingen med undantag af Almqvist.

Hennes förebilder äro härvid de stora europeiska författare, som behandlat samma problem. Det vill säga Rousseau, som i La nouvelle Héloïse just uppställer problemet, Goethe, som med Valförvantskaperna förde det ännu ett steg vidare, i det han skärper konflikten, och M:me de Staël, hvilken just i det ögonblick, då Napoleon återinförde det oupplösliga äktenskapet, med sin roman »Delphine» sökte skapa en offentlig mening för skilsmässan. Den kedja af erotiska motiv, hvilka behandlas i hennes romaner, låta osökt föra sig tillbaka till dessa författares skrifter.

Redan i *Cousinerna*, hennes förstlingsarbete, möta vi denna idékrets. Dramat utspelas där mellan Amalia och Axel, hvilka som Frithiof och Ingeborg uppfostrats tillsamman. På grund af missämja med Amalias fader har emellertid Axel, en vildhjärna eller, såsom författarinnan gärna vill låta oss tro, en Byronisk hjälte, passionerad, men god och ädel, lämnat hemmet och för Amalia står han endast som en broder. Han har icke ens varit ett föremål för hennes ungdomssvärmeri, hvilket i stället fallit på åtskilliga andra mer eller mindre ovärdiga föremål. Ingen af dessa blir emellertid den utvalde. Hon följer faderns uppmaning och äktar den prosaiske major Mühlendorf utan att älska honom. Vid bröllopet infinner sig emellertid Axel, som hon då icke sett på många år. Kärleken flammar strax upp i bådas sinnen, men båda lägga också band på sin passion. Axel är emellertid förtviflad, och Amalia tynar bort. Slutligen inser fadern, att dotterns äktenskap är olyckligt, och uppmanar henne att skiljas och förmäla sig med Axel. Men då är det för sent. Amalias hälsa är redan undergräfd, och tillstötande omständigheter nedlägga henne på dödsbädden. Axel reser långt bort.

Här har man således ungefär samma fråga behandlad som i Den nya Héloïse och Valförvantskaperna: kan äktenskapet upplösas och tvenne älskande förenas?

I *Axel* (ett slags fortsättning på Cousinerna) har man hufvudmotivet från »Delphine». Liksom i den senare romanen Mathilde med djärf elakhet ställer sig mellan Delphine och Léonce, som hon själf älskar, så hindras i Axel hjältens förbindelse med Rosina af en annan kvinna.

I *Ståndsparalleller* tangera vi från en annan sida åter motivet i *La nouvelle Héloïse.* Blenda är gift med en äldre grefve, men gripes af kärlek till den ofrälse informatorn. Länge kämpa båda emot sin kärlek, men när slutligen Blendas dotter dör, är hon benägen för skilsmässa. Då träder emellertid den världskloka modern emellan och betonar för dottern det olämpliga i att gifta sig med en ofrälse, och samtidigt förmår hon informatorn att omedelbart resa bort. Blenda dör af samma feber, som bortryckt hennes dotter.

Det kan göras åtskilliga anmärkningar mot författarinnans sätt att behandla dessa problem. Upplösningen sker aldrig inifrån, och själfva frågan blir därför icke slutbehandlad. Det hela blir en följd af sentimentala händelser utan djupare innebörd. Amalia dör i det ögonblick, då fadern uppmanar henne att skiljas. Blenda bortryckes af en feber, fast hon skulle kunnat uppnå lyckan vid Hermans sida. Så är det tillfället, som öfverallt drifver sitt oroväckande spel med människorna.

Dessutom är friherrinnan Knorring — ett vanligt fel i denna tids romaner — alltför vidlyftig, och saker af högst olika betydelse presenteras alltför ofta i samma plan. Icke sällan förstör hon äfven en fin målning genom att visa den under ett falskt perspektiv.

Det senare är fallet i romanen *Illusionerna.* Denna berättelse vore nära på ett mästerverk, om den blott vore hundra sidor mindre, och om författarinnan icke hade förstört den fina själsmålningen af Ottilias första upplefvelser genom att gifva dem en vikt, som de icke kunna äga.

Hjältinnan i »Illusionerna» är Ottilia, och romanen handlar om, huru hon — stackars liten — förlorar sin tro på lifvet. Ända till sitt sextonde år uppfostras hon hos en mormor på landet. Hon är fattig, men grefvinna. En förnäm och rik tant kommer på besök, och då hon finner henne vacker, tager hon henne med till Stockholm; dock icke af intresse för den unga flickan, utan för att i henne hafva en lämplig *attraction*, som drager herrarna till hennes salong. Med detta ombyte af vistelseort är det slut med Ottilias lycka. Redan på vägen till hufvudstaden börjar tanten att något grälsjukt formera hennes seder. Hon förälskar sig därpå i sonen i huset, grefve Otto, en godmodig men lättsinnig ung man,

som stått eller står i förbindelse till nästan alla bokens kvinnliga personer: han har bedragit guvernanten, mamsell Melida, såväl som den kyliga öfverstinnan Pauline, och han har möten i parken med Ottilias kammarjungfru, Maria, som han förför. Samtidigt med att han förlofvar sig och gifter sig med Malvina, gör han nu sin hemliga kur för Ottilia, som helt går upp i en lidelsefull kärlek till honom, fast hon samtidigt förstår att hålla honom på ett visst afstånd, trots hans djärfva närgångenhet. Men hon anar intet svek, förrän Maria med ett bref kallar henne till sig. Hon finner sin kammarjungfru med ett barn vid sin sida, till hvilket Otto är fader. Ottilia förkyler sig på hemfärden från detta besök, faller i feber, och förkrossad af Ottos beteende såväl som af tantens likgiltighet, af hela den kyla, som utströmmar från den mondäna krets, i hvilken hon rört sig, återvänder hon till landet och mormodern med krossadt hjärta.

Det sista partiet af denna roman är alltför löst behandladt och alltför uttänjdt. Dessutom uppfattar författarinnan hela denna händelse alltför tragiskt. De sår, som den första kärleken till en vacker löjtnant tillfogat ett sjuttonårigt hjärta, läkas fort, och den bästa upplösningen hade varit att Ottilia, sedan hon gråtit ut öfver kusin Ottos lättsinne, gifvit sin hand åt den allvarlige och trofaste baron Edward (en typ af samma stil, som de unga engelsmännen i M:me de Staëls och George Sands romaner).

Men bortsedt från dessa tekniska fel, innehåller denna roman alldeles förtjusande skildringar, analyser, gjorda med en esprit och en klarhet, som kunnat hedra en fransman, bilder ur samtidens högre sällskapslif, som man icke lätt glömmer.

Först och främst tjusas man omedelbart af Ottilias person. Hela hennes väsende är återgifvet med en friskhet och ett lif, som är beundransvärdt, och man förnimmer huru författarinnans eget hjärta klappat vid skildringen af dessa — minnen.

Ottilia är sexton år, då vi först göra hennes bekantskap, där hon sitter i bersåen och tillsammans med mormodern förtär smultron med grädde i landtlig fridfullhet. Plötsligen hör man en vagn rulla ute på vägen. Hon lyssnar. Hjärtat slår. Hon väntar. Kan det vara en riddare från forntiden

med sköld, harnesk och hjälm, som är i antågande? Nej, en sådan borde ridit. Säkerligen är det en af Napoleons unga generaler, som vill bese slottet! — Skratta icke åt dessa fantasier. Kom ihåg att vid samma tid begaf sig Fredrika Bremer en vacker dag från Årsta ut på landsvägen för att taga värfning till finska kriget. Här har man just en inblick i en ung flickas själ, som uppfostrats i klosterlig ensamhet, och hvars fantasi är fylld af Tegnérs hjältesånger, napoleonskrigens glänsande bragder och tidens romaner.

Det är emellertid icke alls en ädel riddare, som kommer för att bortföra henne, utan tanten, och snart är Ottilia vid sidan om mopsen inpackad i vagnen och på väg till Stockholm. Hennes första erfarenheter af världen äro redan särdeles bittra. Tanten börjar strax att *piqua* den i landtlig oskuld uppfostrade ungmön. Hon vill plocka blommor i gästgifvarens trädgård. — »Det passar sig icke — skicka hellre Jean!» Man skall på vägen taga in hos excellensen W., som är släkting till Ottilia. Säg nu icke *oncle;* en excellens tituleras aldrig annorlunda, huru nära lierad man än är med honom. — Naturligen hälsar honom Ottilia oncle, då han älskvärdt titulerar henne lilla cousine och — höjden af malheur — samtidigt rifver hon sönder sin klänning, i det han hjälper henne ned från vagnen.

Nu är hon redan icke längre den glada och frimodiga, landtligt uppfostrade flickan, utan rädd som en hare. Också blir hon bortglömd bak pianot, när, vid framkomsten till tantens gods, hela det öfriga sällskapet tågar in i den ståtliga matsalen. Hon hör betjänterna gå ikring bordet, skålarna blifva allt tätare, sorlet allt högre — tills plötsligen en tystnad inträder. Man har märkt, att hon är försvunnen. Löjtnant Otto rusar ut på en expedition genom hela filen af rum för att finna henne och upptäcker henne verkligen, för henne gråtande upp på hennes kammare och bär till henne supéen, som de äta som två turturdufvor med samma gaffel. Det är uppslaget till deras bekantskap. — Snart är Ottilia en hel liten världsdam. Hon sjöng för Crælius, pladdrade franska för M. Gaspard Charles och målade landskap för konduktör Heydiken. Hon gör allmänt uppseende, då hon intages i Amaranten och får sin första vals med Otto:

»Jag steg upp. Jag tog hans hand. Jag följde honom. Men, om han i en hast släppt mig, så hade jag säkert fallit, ty jag hvarken hörde eller såg några ögonblick. Jag var i en himmel, kära mormor! Och le nu, hur mycket du vill; men för mig fanns i detta ögonblick ingen himmelsfröjd, som kunde förliknas med att af Otto föras till den svindlande valsen. Vi började dock icke genast, vi stodo tysta och stilla; men hans hjerta talade i hans hand, hans blickar, hans korta andetag, och sjelfva hjertat tyckte jag mig se och höra, hur det klappade. O, hvad jag var salig!

Men nu till sjelfva valsen!

Kära mormor! Valsade du någonsin med morfar eller med någon annan som du älskade öfver allting på jorden och i himmelen, annars vet jag icke, om du kan fatta alla de himmelsljufva känslor, som nu växlade inom mitt lyckliga bröst. Jag var på en gång glad, nöjd och lycklig samt dessutom smickrad och förnöjd öfver den framgång och det lilla uppseende, som föllo på min lott. *Je ne suis pas femme pour rien!* härmade man Fru Staël, att hon en gång hade sagt; men det kunde jag här äfvenledes applicera på mig, ty *den* är *något annat*, ganska bra och förträffligt, men ingen *kvinna*, som är liknöjd för beundran och männernas hyllning.»

I denna stil fortgår skildringen med så mycken naturlighet, med så litet konst och så älskvärd pratsamhet, att man tycker sig genombläddra brefven från något gammalt schatull, växlade mellan tvenne kvinnor, ännu med en svag doft af *eau de chypre* förnimbar mellan de gulnade, litet skrofliga bladen. Så äkta feminint är här allt!

Knappast någon annan än en kvinna skulle heller kunnat göra denna scen, då Ottilia besöker sin för detta kammarjungfru och finner henne i ett litet kyffe inne i staden i den djupaste nöd med ett litet barn vid sin sida. Sedan Ottilia öfvervunnit sin första harm, aftager hon sina underkjolar och gör däraf bindlar åt den lilla, som är i stort behof däraf — åt *hans* barn.

Men det är icke endast Ottilia, som är utmärkt tecknad och som författarinnan helt känner. Äfven de öfriga figurerna äro lifligt skisserade och hafva hvar sin fysionomi. Man tycker sig höra den kvicka Paulines litet hårda och kalla stämma genom hennes repliker, bak hvars bitterhet döljer sig en lidelsefullhet, som nästan närmar sig hatet. Den undergifna Melida, ett annat af Ottos offer, bär sin smärta på helt annat sätt. Ypperlig är t. ex. tanten; se här hennes ankomst till Ottilias mormor:

»En kammarjungfru, gamla Anette, med en påse och ett resapotek, ett rödbrusigt anlete och ett jemntjockt smalben, är det första jag upptäcker, och när denna förfärliga syn ändtligen gifver rum för den på högra sidan sittande

tanten, upptäcka mina ögon ett torrt, magert benrangel, med insjunkna, färglösa kinder, med ögon skarpa och runda, med en mun utan en enda tand, händerna hvita som grissylta, och hela denna figur insvept i siden och broderier, band och flor.»

Särskildt dessa händer äro ypperligt sedda och målade: *händer hvita som grissylta.* Och man ser, huru de sysselsatt henne, då hon litet längre fram återkommer och fullständigar bilden: »hon såg härvid på sina egna, magra, sliskigt fina, döda händer.» Hela tanten är redan tecknad i dessa händer, men hon har ändå tillägg att göra. Ni ser henne i hennes sängkammare:

»Måhända det mest rechercherade (sängkammaren) jag någonsin sett... Nu var min tante i sitt rätta element. Hon hade en otrolig kärlek för den hvita färgen. Hvit var hennes säng, hvitt hennes täcke, och i spetsar och fina broderier låg hon inrullad och såg i all den elegancen ut som ett otroligt grannt lik. För mig var hennes anblick något verkligt motbjudande och hemskt.»

Och dessa tantens yttre drag stå i full öfverensstämmelse med hennes hjärtas torrhet, som uppenbarar sig så öppet i hennes samtal med Pauline: hon har endast tagit den lilla Ottilia till sig för att göra en *salongspiece* af henne. Akta dig endast, att ingen far af med henne, säger Pauline. — »Å nej!» svarar tanten, »det skall blifva min sak! Hon är dessutom fattig som en skåpråtta. Det var konkurs efter fadern, och det lilla, gumman har, ärfva vi, ty det är fideikommiss och går på manliga sidan.»

När man läser dylika skildringar, förvånar man sig öfver, att friherrinnan Knorrings romaner i våra dagar äro så bortglömda. Midt ibland mycken långtrådighet och en viss osäkerhet att tillspetsa situationerna (hon använder ibland för många motiv för att bestämma en viss handling) finner man så mycken esprit, så liflig verklighetsskildring, så pikanta målningar och träffande analyser, att man i svensk litteratur måste söka efter deras make. Icke förgäfves har hon studerat sina franska förebilder. Med undantag af hennes andra berättelse, *Vännerna*, har man alltid någon behållning af att genombläddra hennes romaner. Äfven hennes smärre skisser äro ofta ytterst liffullt affattade. Det finnes t. ex. en liten mästerlig bit (*Taglionifärden*), i hvilken hon skildrar, huru en gammal adelsfamilj, som ej på trettio år varit i Stockholm, ånyo i stångpiskor, hattar från napoleonstiden

o. s. v., omedvetna om alla tidens förändringar, håller sitt intåg genom Norrtull i en sjuglasvagn. Särskildt påträffar man en mångfald förträffligt tecknade kvinnoprofiler. Blenda i »Ståndsparalleller», den lilla Rosina och Julchen i »Axel» o. s. v. Till och med hennes manliga bifigurer äro icke oäfna. Friherrinnan Knorring är långt mindre naiv än Fredrika Bremer: hon har en smula reda på de unga herrarnas snedsprång; hon tar dem icke utan vidare för kontant; hon vet, att de hafva en sida, som de icke visa i salongerna, och få författarinnor ådagalägga denna kännedom i sina romaner.

Emellertid äro naturligen hjältarna det svagaste. De verka kvinnliga, om jag så får säga, som fruntimmer i karlbyxor. De älska passioneradt, hela deras själ är fylld af lidelse till en gift kvinna. Men i stället för att då antingen brutalt begära den älskade eller tvärt fly faran, nöja de sig alltför länge med en rent platonisk situation, såsom just kvinnorna älska det. Men ingen man skulle länge uthärda i de situationer, i hvilka författarinnan placerar dem, utan att på ett eller annat sätt göra uppror.

Det ena med det andra gör att friherrinnan Knorring snarare går rundt ikring den fråga, som så lifligt sysselsatte henne: kärleken och äktenskapet, än någonsin tränger ned till en djupare behandling af denna.

Detta problem, som gaf henne anledning till så många sentimentala målningar, var detsamma som sysselsatte Almqvist. Icke underligt således, om hon fann sig lifligt berörd af dennes skrifter. Redan långt tillbaka i hennes produktion spårar man en påverkan från honom. Särskildt tidigt kan man iakttaga en viss språklig och teknisk anslutning. Hon har tjusats af den grace, som ligger utbredd öfver Almqvists prosa, och hon har sökt att tillägna sig hans insinuerande berättelsemanér: konsten att icke säga rent ut men låta läsaren själf ana.*

Men å andra sidan fanns det från början en afgjord motsats i det sätt, hvarpå de betraktade kärleken och dess

* Se t. ex. för denna likhet med Almqvists Ståndsparalleller II, sid. 80—82: scenen mellan Alarik och Blenda; Torparen I, sid. 243: scenen mellan Gunnar och Elin, som slutar på följande Almqvistska sätt:

»Elin bara såg på honom till tack. Gunnar bara såg på henne, och — — de kunde aldrig nog se på hvarandra och — — de trodde sig ej dermed göra något ondt.»

förhållande till äktenskapet. Almqvist gick här i sin motvilja mot allt samhälleligt, allt konventionellt, så långt, att han till och med, då han skildrade en indianskas äktenskap, ännu hvälfde i sina tankar, huru vigseln i detta fall borde anordnas. Friherrinnan Knorring däremot tillät gärna sina hjältinnor en svärmisk månskenskärlek, en otrogenhet i tankarna mot den äkta mannen, blott de icke bröto sitt äktenskap i det yttre. För henne var hufvudsaken att få svärma med sina hjältinnor och lifligt känna deras ljufva lidande; Almqvist ville däremot med manlig beslutsamhet rödja väg för en högre äktenskapsform.

Icke underligt att *Det går an* skulle slå ned som en bomb i hennes svärmerier. Här fanns samma fråga behandlad, som hon sysslat med, men huru helt annorlunda löst.

Det går an gjorde icke hennes uppfattning af frågan djupare: hon genomskådade aldrig problemet som Almqvist, men hon såg det därefter klarare och — klarare än någonsin valde hon sin ståndpunkt.

Det första spåret af Almqvists beryktade novell i hennes eget skriftställeri är skissen *Så går det.* Det är ett af de många svar, som Almqvists bok framkallade, ett skröpligt svar, som träffar intet. Det är också först i *Torparen och hans omgifning,* hennes mognaste arbete och i sitt slag ett mästerverk, som hon blir riktigt färdig med honom och hans upprörande åsikter.

Torparen är å ena sidan en folklifsskildring icke utan en tendentiös bakgrund; å andra sidan finnes i densamma inväfdt ett erotiskt motiv af samma art, som vi redan flera gånger träffat i hennes romaner.

Gunnar heter en dräng på en större herrgård. Det är en gladlynt och duktig pojke. Vid något tillfälle har han, fast eljest nykter, råkat få för mycket brännvin i hufvudet, och en äldre piga, Lena, som han annars afskyr, har då lyckats locka honom till sig. Någon tid därefter uppgifver hon sig vara hafvande. Gunnar, som i allo är en präktig karaktär och djupt religiös, anser det för sin plikt att äkta henne, så mycket mera som både prästen och patronen ligga åt honom.* Bröllopet står således, och Gunnar får ett stort

* Man kan göra denna anmärkning mot uppslaget, att Gunnar alltför lätt går i fällan. Ingen svensk bonddräng, äfven om han är både plikttrogen och religiös, åtager sig dylika förbindelser utan att vara säker på, att felet också är hans.

torp och många andra gåfvor af patronen. Öfverraskande hastigt nedkommer emellertid Lena med ett barn, och han vet nu, att han icke är fadern; snart nog förstår han, att det är patronen, som är den verkligt skyldige, och han gripes af ett djupt hat till honom.

Lena är emellertid en duktig husmoder. Gunnar har föresatt sig att vara tålig. Hans forna munterhet är visserligen borta, men äktenskapet fortgår drägligt nog. Någon tid därefter kommer emellertid Lenas syster i huset, hvilken Gunnar sett redan på sitt eget bröllop och strax älskat. Hon är näpen och nätt nästan som en liten herrgårdsfröken. Kärleken växer nu emellan dem båda, dock i tukt och ära, och utan att de själfva knappast märka, huru betagna de äro i hvarandra. Gunnar är som förvandlad; han är åter den forne hurtige Gunnar, och hans största glädje är att kunna göra Elin någon liten tjänst.

Under dessa förhållanden är det som en stöld försiggår uppe på herrgården. Det utsprides ett rykte, att Gunnar är gärningsmannen. Gunnar gripes af förbittring, och då han en dag i skogen träffar patronen, slår han i sin vrede men halft af våda ihjäl honom.

Emellertid får Olle, den som utspridt ryktet om stölden (hvilken man redan vet, att han själf begått), skuld för mordet. Gunnar tiger, då han hoppas, att Olle skall undslippa med fängelse, men då han dömes till döden, angifver han sig själf och dör på stupstocken. Nåd vill han icke begära. Året därpå jordas Elin vid hans sida på kyrkogården.

Att Torparen är skrifven mot »Det går an,» framgår af många ställen i boken och icke minst af ett tillägg i slutet. Så t. ex. söker magistern på herrgården afråda Gunnar från att gifta sig med Lena, då han ju icke älskar henne. Författarinnan har i anledning häraf följande reflexioner:

»Den unge magistern, något litet smittad af Det-går-an-epidemien, hvilken ännu icke hunnit blifva *så* modifierad, att den ej betydligt omtöcknade begreppen om *rätt* och *orätt*, talade vidt och bredt om huruledes, när man tog en maka, som man icke kunde älska, för hvilken man icke kände några *sympathier*, hvars inre icke stod i harmoni med vårt inre, och till hvilken endast pligtkänslan drog oss, m. m. dylikt, man då band en kvarnsten vid sin hals för hela lifvet; men den unge bonddrängen frågade lugnt, om det icke vore sämre ändå, att medelst mened och orättfärdighet binda en kvarnsten vid sitt samvete, 'hvilken säkerligen drog en till botten i längda', tillade han och förblef fast i sitt beslut.»

Att arbetet är skrifvet mot äktenskapsskilsmässan, hvilket man egentligen icke kan läsa sig till ur berättelsen, framgår af efterskriften, ett bref, skrifvet af den vördnadsvärde kyrkoherde, hvilken ingripit i de uppträdande personernas öden. I detta bref heter det:

»Du vet — — — äfven jag har sörjt öfver allt det *onda*, som — — exempelvis — det oåterkalleliga äktenskapslöftet så ofta åstadkommit, men — — — tiden har sannerligen visat mig, att det *onda* aldrig kan gå upp emot det *goda*, som i alla tider ändå måste blifva en följd af ett heligt löfte, aflagdt inför Gud, och hvilket — om icke alla — dock de flesta anse alldeles stridande mot sitt samvete att bryta. Äktenskapslöftet är nästan den enda *ed* vi svärja, och tag bort den — — och man skall se, hvarken lyckliga eller olyckliga, utan ett ljumt och liknöjdt släkte, framkrälande alldeles som djuren, hvar för sig och icke mer hyllande något annat än den allra förfärligaste sjelfviskhet. Jag har nyligen haft talande bevis för denna min åsigt af saken och dessa *talande bevis* ligga dagligen under formen af trenne stumma grafvar framför mina åt kyrkogården riktade blickar. Jag har nemligen sett en ung man anse sig *så* fast bunden af ett äktenskapslöfte, att äfven makans brott icke därifrån lösgjorde honom; jag har sett, huruledes denna ed var hans enda sköld mot en annan kärlek, som hos den unga mannen var så stark, som kärlek det kan vara... Jag har sett, huru han, icke dertill manad af lagen eller någon menniskas inflytande, utan blott drifven af sitt samvete, gått fram och lagt sitt hufvud under bilan, frikännande *den*, som väl var oskyldig till mordet, men belastad af stor annan syndaskuld... Jag har sett huru en moder, som på jorden icke egde något af värde mer än sonens lif, ej kunnat förmås att tigga om nåd för detta lif... Jag har sett en ung tjugoårig älskarinna hysa alldeles samma storartade åsigter... Jag har sett en usel, lögnaktig, fallen qvinna (Lena) nästan blifva god och renhjertad af den luft som omgaf henne... i min tanka äro *stora, heliga eder* just de kraftiga hjul som frambringa *stora, öfvermenskliga dygder*... Och äktenskapseden, skulle den ej vara god!?

Därefter tillägger den gamle kyrkoherden i ett postskriptum:

»Så när hade jag glömt att äfven med en *ljus bild* gifva styrka åt mitt eviga förfäktande af äktenskapseden och dess obrottsliga helgd: jag såg mig nemligen för ett par år sedan tvungen till den förfärligt motbjudande pligten, att först förkunna ett äkta förbund mellan tvenne de mest omaka varelser i verlden, och att sedan, straxt derefter, lägga en ung, blomstrande, nittonårig flickas hand uti en gammal, utlefvad, till själ och kropp förtorkad kammarjunkares. Jag våndades och ville tillsluta mina ögon för denna styggelse... Men du skulle sett den unga makan, huru hon med all den undergifvenhet för sitt hårda öde, som en qvinna kan samla ihopa, uppfyllde sina plikter och sitt kall som sjuksköterska och vårdarinna åt den knarrige mannen, som jag ändteligen till min fröjd, fått kasta tre skoflar mull öfver, och hvars enka endast har några månader kvar af sin sorg och pröfvotid, för att sedan, klädd i rosenrödt både till sinne och lekamen, räcka handen till sin ungdomsvän och frände och lofva honom all den trohet, som hon troget höll, äfven då

äktenskapseden förmådde henne att kedjas vid en annan. O! salighet att blott se en sådan lycka på denna jorden! Och äktenskapslöftet, äktenskapseden skulle ej vara god!?!?

Sådan är den moral, friherrinnan Knorring själf utdrog ur sin roman. Möjligen väntade hon sig väl mycket äfven af en så välsignad sak som äktenskaps-eden. Hon verkar i detta sitt försvar för äktenskapets oupplöslighet fanatisk och paradoxal som en af den franska restaurationens reaktionärer, en Joseph de Maistre t. ex. Det torde icke kunna förnekas att hennes bevisföring är något egendomlig: i alla hennes romaner ser man, huru ädla och älskvärda kvinnor gå under på grund af fasthållandet vid ett rent konventionellt äktenskap, och det är med dessa exempel i handen, som friherrinnan Knorring drager den slutsatsen, att äktenskapet ej bör upplösas. Kanske är det kvinnologiken som här varit framme. Hon har aldrig skildrat ett enda lyckligt äktenskap, och ingen i svensk litteratur har så ifrigt som hon förfäktat institutionens gudomliga och mänskliga okränkbarhet.

Men det är icke endast ett erotiskt motiv, som är behandladt i Torparen. Den är äfven en folklifsskildring och såsom sådan den betydligaste efter Almqvists, hvilken är hennes närmaste mönster. Ytterst går emellertid kanske hennes intresse för folkberättelsen tillbaka till Runebergs »Elgskyttarne,» såsom hon själf berättat, och man finner också mer än ett drag som påminner om den tyska idyllen, hvilken ligger bakom Runebergs dikt (så t. ex. skildringen af slåttern eller af kyrkoherden).

Visserligen finna vi icke i Torparen de djupa bröstoner, som klinga i Almqvists folklifsberättelser. Hvarken i skildringens idealitet eller trohet når hon upp emot honom, men likväl är Torparen icke blott friherrinnan Knorrings bästa arbete, utan äfven ett af de bästa i den samtida litteraturen.

Äfven här ligger en samhällsbetraktelse bakom skildringen.

Det svenska folket stod i början af förra seklet i alla afseenden lägre än i våra dagar. Religionen hade en nästan rent yttre vidskeplig karaktär ute i bygderna. Ordnad folkundervisning fanns icke; fattigdomen var skärande hård, men bars utan knot af ett folk, som ej var bättre vant. Råhet och vildhet kännetecknade sederna. Grofva brott och illgärningar förskräckte dagligen de välsinnade.

Folkets värsta fiende var brännvinet, hvilket i en ständigt rinnande flod från husbehofsbrännerierna strömmade ut öfver landet. Det var en af källorna till natonalrikedomen, men ännu mer till nationens fördärf. Öfverallt i denna tids skildringar påträffar man brännvinet. Lider det af någon sjukdom, så undersökes det af den store Berzelius. Det drickes i »sifverbollar» vid de rikes bord och af den fattige ur den medhafda flaskan. Det är folkets glädje, sol, föda, hus och hem, dess allt.

Emellertid hade man börjat få upp ögonen för det gränslösa eländet. Wieselgren hade under allmänt hån och föga uppmuntran påbörjat sitt ädla reformverk — säkerligen det största, som under det gångna seklet utförts i Sverige. Folket började redan ingå i »nykterheta».

Torparen är visserligen icke i egentlig mening någon tendensskildring — men det är dock mot denna mörka bakgrund, som händelser och personer framhäfva sig. Klart påpekar författarinnan att, om folkskolebildningen någonsin skulle kunna uträtta något, så vore det att minska brotten. Hon har således i Torparen en något mindre pessimistisk uppfattning af folkskolan än i sina öfriga romaner. Men framför allt lägger hon skulden för eländet på brännvinet — föröfrigt utan all fanatism. Olle går ikring i hennes bok, som en ständig »illustration af brännvinslastens förbannelse». Gunnars fader har supit ihjäl sig, och själf griper han, som redan afsvurit drycken, under intrycket af sina sorger, till flaskan, och det är under brännvinets inflytande, som han dödar patronen.

Må man emellertid icke föreställa sig Torparen som en dyster samfundsmålning. Snarare är det, trots ämnets hårda och allvarliga karaktär, det leende och ljusa, som öfverväger. De rent idylliska taflorna upptaga förgrunden. Författarinnan har lagt an på trohet i sedeskildringen: Gunnars bröllop beskrifves med mycken talang, och herrskapsfolket, som åser och deltager i folkets dans vid en slåtterfest, är en äkta tafla ur tidens landtlif. Och genom alla dessa scener röra sig Gunnar och Elin med sin djupa och vackra kärlek till hvarandra.

Med fullt skäl säger författarinnan någonstädes, att Gunnar kunnat stå modell åt Södermark. Det är samma manér som i denne målares taflor öfver hennes egen fram-

ställning. Det hela är idealiseradt. Gunnar och Elin klädda till höslåttern äro såsom skurna ut ur en af hans taflor. Det är icke bondfolk utan två öfverklasspersoner i allmogedräkt.

Denna idealisering hindrar dock icke, att Torparen i psykologiskt afseende är ett ganska märkligt arbete och på mer än en punkt tränger synnerligen djupt ned i folkets föreställningssätt. Utmärkt är t. ex. skildringen af det omslag, som försiggår med Gunnar efter mordet: en isköld, en art af förstockning och känslolöshet hade bemäktigat sig den unge torparen. »Han älskade icke mera Elin med denna brinnande, allt förtärande låga, han hatade icke mera Lena med denna förfärliga afsky, han föraktade icke mera den fånige Abraham. Det var så mycket inom honom som hade jämnat sig, sämjat sig...» Och det finns många dylika analyser.

Friherrinnan Knorring visar sig i besittning af den kunskap om folket, som en kvick och vaken herrgårdsfröken kan hafva. Hon ser på det med både intresse och humor.

Friherrinnan Knorring var aldrig rätt populär under sin lifstid såsom författarinna. Detta grämde henne i tysthet, ehuru hon alltid låtsade sig fästa föga vikt vid sitt författarskap. Men jämte hennes sjuklighet var det säkert denna brist på erkännande, som under årens lopp gjorde henne allt mera bitter och allt mera satirisk mot sin omgifning. Sedan ha hennes romaner helt bortglömts — långt mera än de förtjäna. Säkerligen beror detta på själfva andan i hennes dikt. Hon gick mot strömmen och var för aristokratisk för tiden. Den för utvidgade rättigheter kämpande medelklassen hade redan förkunnat dödsdomen öfver adelskapet, och stånd och klasser betraktades och behandlades som högst antikverade saker. Midt under det att dessa folkliga idéer bröto sig väg, var det som friherrinnan Knorring roade sig med att visa, huru olämpligt det var att en ofrälse gifte sig med en frälse. Den stora publiken fann dylika åsikter helt enkelt löjliga och lät författarinnan sitta där med sina föråldrade principer och sina alltför aristokratiska romaner.

VII.

I början af 1864 hade fru *Emilie Flygare-Carlén* i Illustrerad tidning skrifvit en varm artikel om Fredrika Bremer, hvilken hon sett 1839 i Strömstad för första gången och sedan alltid blickat upp till med beundran. De båda berömda författarinnorna stodo emellertid icke eljest i någon intimare beröring med hvarandra. De tillhörde helt olika kretsar. Fru Carlén umgicks med tidens liberaler, Blanche, Braun, m. fl. Fredrika Bremer däremot rörde sig närmare de akademiska kretsarna. Någon djupare sympati kunde hon icke hysa för den henne så olika fru Carlén.

Artig som alltid besvarade hon emellertid artikeln med en inbjudan till en af hennes aftoncirklar, då högeligen berömda och eftersökta, men mycket exklusiva. Majestätet själf hade till och med någon gång hedrat dessa samkväm med sin närvaro.

Det var i denna förnäma och intima krets, som fru Flygare-Carlén en afton gjorde sitt inträde, hvarvid följande tilldrog sig efter ett ögonvittnes berättelse.

»Efter hälsningen, som var tämligen stel å ömse sidor, bad värdinnan sin gäst taga plats i soffan; och då ett stort tungt, med böcker och album belastadt divansbord stod så nära soffan, att den ganska korpulenta fru Carlén med svårighet kunde komma till sin plats, tog den lilla, späda värdinnan tag i bordet liksom för att flytta det, oaktadt hon naturligtvis icke kunde rubba det i minsta mån. 'Behöfs inte,' sade fru Carlén raskt, 'jag bogserar mig nog in.' Och därmed banade hon sig väg fram och sjönk ned i soffan.»

I denna lilla tidsmålning har man de båda författarinnorna åskådligt framför sig: den späda och eteriska Fredrika Bremer, den kraftiga och praktiskt anlagda fru Carlén. Och det var icke endast två författarinnor, som här möttes, det

var helt enkelt två samhällsklasser: den högre medelklassen, som stod adeln nära, och den lägre. Och med samma oförskräckthet, som hon i Fredrika Bremers salong bogserade sig själf in i soffan, hade fru Carlén i litteraturen tagit medelklassen och folket, hvilka hittills varit orepresenterade, på släp och låtit dem intaga deras plats vid sidan om de öfriga samhällsklasserna.

Emilie Flygare-Carlén föddes som den yngsta af fjorton syskon den 8 augusti 1807. Hennes föräldrar voro sjökaptenen och handlanden Rutger Smith och Margareta Stiegler. Fädernesläkten var ursprungligen skotsk. Farmodern var en Belfrage, och genom henne var Emilie befryndad med åtskilliga svenska adelssläkter ända upp till riksföreståndaren Karl Knutsson Bonde.

Den lilla Emilie uppväxte i ett burget hem och blef naturligen såsom den yngstfödda af de redan åldriga makarna något bortskämd. Fadern var en öm och finkänslig, ej så litet romanesk natur med mycket af sjömannens tro på skrock och vidskepelse. Han saknade icke intresse för boklig bildning och poesi. Synbarligen är det från honom som Emilie ärft sin rika inbillningskraft, hvilken tidigt framträdde. Redan som liten flicka tyckte hon bäst om att leka ensam. Hon uppsökte de mörka gångar, belamrade med sönderfallna silltunnor, tågvirke, trasiga flaggor och gallionsbilder, hvilka lågo mellan sjöbodarna på den stora köpmansgården. Här lefde hon i sitt eget drömrike, som var befolkadt med många underliga väsenden, och det enda, som störde den lilla i hennes umgänge med flickorna »Ålbotten» eller andra af dessa bekantskaper, var när någon förbigående skrattade åt hennes högljudda samtal och underliga fasoner. »Jag sårades mycket,» berättar hon i sina Skuggspel, »af att mina äldre syskon alltid gycklade med mig öfver detta mitt sätt, att själf skapa mig sällskap, men min mor sade: 'låt barnet vara — hvar och en har sitt sinne!' Och så fick jag då ha mitt sinne och i ro spinna mina lifliga meddelanden med dessa för mig alltid existerande väsenden, små underbara flickebarn, som städse bebodde de mörka gångarna. Innehållet af våra samtal berättade jag ofta för min mor, till hvilken jag hade ett gränslöst förtroende. Ibland nämnde

jag dem äfven för min far, och hans melankoliska småleende och framför allt hans klappning på mitt hufvud uppfyllde mig med någonting ödmjukt och högtidligt, då däremot min mors leende gaf mig en spänstighet, som lät drömmarna draga undan för en fullklar dager...» Lyckligtvis var där äfven rörelse och lif kring henne, och den lilla flickans uppmärksamhet drogs åt olika håll. Där fanns handelsboden, som om aftnarna var full af sjöfolk, hvilket där roade sig med lifliga samtal.

Under de långa vinteraftnarna samlades familjen kring ett stort bord under lampan, och informatorn eller en af bröderna läste högt. Endast fadern, som hade svårt för att höra, satt för sig själf borta vid byrån och studerade sina egna favoritböcker, synnerligen baron Trencks och Aschebergs lefnadsöden, hvarvid vaxstapeln, som han höll mellan ögat och boken, i denna rummets mörka bakgrund syntes som en liten lyktgubbe sväfva fram och åter öfver bladen. Då Emilie ledsnat på att stå vid moderns sida, skyndade hon sig till fadern, som alltid då framkastade samma af Emilie med förtjusning hörda fråga: »nå, du dansdocka, har du hört några äfventyr i kväll?» Det var nämligen förebudet till en tillåtelse att besöka handelsboden. Hastigt skyndade hon ut i boden, hvarest »lilla mamsells» ankomst alltid väckte stor uppståndelse bland hennes goda vänner skutskepparna och kaptenerna. Och nu följde den ena berättelsen efter den andra om hafsmänniskor och små gråtande missfoster, hälften barn och hälften fiskar, så att hon slutligen blef riktigt rädd och först åter lugnades, då någon förtäljde en vacker saga om hafsfrun, som i månskenet dök upp bland böljorna och tröstade en stackars skeppsbruten, som ensam dref omkring på en planka. Då hon sedan med glödande kinder, varm och lycksalig, kom in, kunde modern icke sällan, vänd till fadern, säga: »det här måste någon gång ha ett slut, min vän — det är icke nyttigt för flickan att höra på så mycket vidskepliga historier!» — »Högfärd, mor!» svarade då fadern. »Låt du henne prata med sjöfolket — sämre läror kan hon få.»

Det var under sådana förhållanden som Emilie Smith gjorde sina första studier till sina blifvande sjöromaner.

Inom kort utvidgades emellertid området för dessa studier.

Snart nog såg man nämligen den tolfåriga köpmansdottern som en äkta sjömansjänta uppklängd vid rodret bredvid »gubben Elias» på den snällseglande kuttern Kulten, och i faderns sällskap företog hon nu i alla väder vidsträckta färder i den skärgård, hvilken hon sedan så mästerligt skulle skildra. Därunder lärde hon sig känna alla kobbar och skär i det storslagna ödsliga landskapet och var en kärkommen gäst både på fisklägen och i köpmanshusen. »Jag var så hemmastadd,» berättar hon, »på både de stora och små fisklägena, att jag hvar gång återhälsades som en gammal kär vän, hvilken man kunde förtro allt hvad som händt under mellantiden eller hvad som troligen skulle komma att hända till härnäst, alltid säker om intresse, deltagande och en smekande bön hos gamle patron, där en sådan var af nöden, och det var ofta nog fallet.» Det var därunder som Emilie gjorde bekantskap med en mångfald af de typer, som sedan blefvo modeller för hennes ypperst tecknade personligheter.

Det kan icke förvåna, om hon under dessa sysselsättningar något försummade den kvinnliga delen af sin uppfostran. Hon, som under dessa färder äfven ådagalade ett sådant sinne för köpenskap, att det allvarligt var fråga om att upptaga henne i firman, och hvilken under senare år, enligt Orvar Odds och för öfrigt många andras beskrifning, icke blott var en lycklig författarinna utan äfven en förträfflig husmoder, som än nedskref några blad af en berättelse, än hastigt försvann i köket, sysselsatt med den intima tillredningen »af en delikat roman utaf ägg och mjöl och grädda, kallad pannkakor,» — hon visade under dessa år intet intresse för hushållsgöromål. När doktor Flygare sedan begärde hennes hand, svarade fadern öppet: »Hon kan inte ens koka en ärlig gröt.» Långt bättre stod det icke heller till med hennes bokliga studier, hvilka hvarken blefvo långvariga eller djupa. Den fransyska grammatikan, som ju vid denna tid utgjorde det värsta tortyrredskapet för de unga flickorna, stod ännu med fasa för henne långt fram i tiden. I förordet till sin första roman yttrar hon på sitt vanliga öppna sätt: »För öfrigt anhåller jag, att det icke måtte läggas mig till last, att jag ej kan uppvakta med några fransyska verser eller talesätt. Till mitt försvar för detta fel emot all god ton får jag nämna, att en mängd romanläsare icke känna

annat språk än sitt modersmål, och för dessa är det ett verkligt ondt, då, vid en högt spänd uppmärksamhet, en fransysk afbrytning eger rum.» Jag misstänker nästan, att de enda bokliga studier, som hon dref med verklig ifver, utgjordes af de mer eller mindre söndertrasade lånbiblioteksromaner, som föllo i hennes händer: Röfvareslottet, Midnattsklockan, Celinda eller det hemlighetsfulla barnet o. s. v. Men dessa slukades också med ett glupande intresse af henne, och följderna däraf visade sig snart i ett manuskript, som en af bröderna upptäckte i stoppningen på en söndrig kontorsstol — det var nämligen det ställe, som mamsell Smith tills vidare använde som förvaringsrum för sitt författarskap. Början af denna roman gifver en tillfyllestgörande antydan, om hurudan fortsättningen skulle blifvit, om icke brödernas gyckel gjort ett slut på hennes författarskap: »En rysligt kolsvart natt med blodröda skyar simmade på hafvet.».

Emellertid hade den unga Emilie under allt detta växt upp till en fager tärna med rikt svart hår, lifliga bruna ögon, fyllig barm, fasta armar och säkerligen åtskilliga liknande behag — som dock icke synas på den tidens litografier. Ansiktet, fast regelbundet, är icke tillräckligt fint för att tillhöra en italienska, eljest ligger det något sydländskt varmblodigt och lefnadsgladt öfver hela hennes självsäkra uppsyn.* Det var ett rikt blod, som rullade i denna vältacklade skärgårdsjäntas ådror. Också dröjde det icke länge, förrän friarna infunno sig. Tjugu år gammal stod hon brud med doktor Flygare och födde åt honom i ett femårigt äktenskap två barn.

Mycket är icke att säga om dessa år, som hon framlefde vid doktor Flygares sida. Det tyckes, som om hon under denna tid samlat sig, läst, mognat i tysthet och ökat sin erfarenhet om människorna. Ty hon följde ofta sin man på dennes ämbetsresor i Småland och lärde därunder känna nya landskap och nya förhållanden.

* Bland den intimare manliga krets som omgaf henne tyckes hon hafva gått under den särdeles betecknande benämningen *sköldmön.* Braun skrifver åtminstone till Carlén, då han hemfört henne som brud:

Sedan vi träffades sist, har du öfver Rubicon farit;
slutit med eganderätt sköldmön, den hulda, i famn.

Männen ha spelat en icke obetydlig roll i Emilie Flygare-Carléns lif — större kanske än i någon annan svensk romanförfattarinnas. Två år efter sin förste makes död sammanträffade hon i sin hemort, dit hon återflyttat, med häradshöfdingen Reinhold Dalin, en excentrisk och högt begåfvad man, den förste som väl framtagit och satt i rörelse de rika skatter, som bodde i hennes själ. De trolofvades, och äktenskapet skulle snart äga rum, men han dog plötsligt, och hon stod åter ensam, med ett litet barn på sina armar, frukten af denna förbindelse.*

Nu, sedan Dalin väckt hennes håg för författarskap, va rdet som fru Carlén på allvar grep till pennan. År 1838 debuterade hon med romanen *Valdemar Klein*, och under de närmaste åren följer en lång serie af romaner, som hastigt gjorde henne berömd och älskad öfver hela landet och snart äfven förde hennes rykte ut öfver Sveriges gränser.

1839 hade hon afflyttat till Stockholm, och 1841 ingick hon ett nytt äktenskap med kungl. sekter Johan Gabriel Carlén.

VIII.

Emilie Flygare-Carlén har skrifvit en hart när oöfverskådlig mängd af romaner. Dessa äro af mycket olika värde. Ingen af tidens romanförfattare sjunker kanske så djupt som hon; hon kan blifva platt, svulstig, pratsjuk, uttänjd och osammanhängande i en alldeles otrolig grad. Men å andra sidan stiger hon, åtminstone en gång under sin skriftställarebana, så högt, att hon knappast öfverträffas af någon, icke ens af Almqvist. Äfven hennes språkbehandling är ytterst ojämn. Får man fast i något af hennes senare arbeten, t. ex. »Minnen af Svenskt författarlif» har man svårt för att ögna genom raderna, att läsa kan det icke vara tal om; därtill

* Det var den senare såsom författarinna bekanta Rosaura Katarina Carlén.

äro både sidor och perioder alltför löst hopsmorda.* I hennes bästa ting däremot är hon en ypperlig och liflig berätterska, som aldrig väjer tillbaka för det träffande ordet, äfven om det direkt stammar ur hvardagsspråket. Så olika är hon från bok till bok. Detta beror i mångt och mycket därpå, att hon skrifver helt på sin natur; hennes perioder forma sig efter den takt, i hvilken blodet i hennes ådror för ögonblicket rullar. Af den insikt och reflexion, som går efter och jämnar, bortskär det onödiga och fyller ut de alltför stora luckorna, har hon föga eller intet.

Det var närmast Fredrika Bremers och Sofia von Knorrings exempel, som föresväfvade fru Carlén, då hon inledde sitt eget författarskap. Hennes första romaner röra sig inom samma ämnessfär som deras.

Men den utsökta takt och det lekande behag, som utmärkte friherrinnan Knorring i hennes skildringar, blefvo aldrig fru Carléns egenskaper. Icke heller ägde hon någonsin Fredrika Bremers glödande intresse för filantropiska reformer eller hart när transcendentala framtidsproblem. Fru Carlén förbrukade aldrig mer af idéer än som var strängt nödvändigt för att hålla tillsammans händelserna i en roman.

Hon debuterade emellertid med en salongsroman. *Valdemar Klein* ansluter sig omedelbart till friherrinnan Knorrings romaner. Själfva hufvudmotivet är i allt väsentligt detsamma, som vi känna från *Cousinerna*. Amalia hade på faderns uppmaning gift sig med major Mühlendorf, fast hon älskade Axel. Den unge läkaren Valdemar Klein råkar ut för samma öde som hon. Han har under en sjukdom vårdat Maria von Horst och förälskat sig i henne. På ett slädparti har han till hälften förklarat sig, då ett bud plötsligen kallar honom till faderns dödsbädd. Där öfverraskades han af den obehagliga underrättelsen, att fadern redan å hans vägnar anhållit om den rika och vackra Julie St—hal's hand, dotter till en af hans ungdomsvänner. Såsom lydig son har Valdemar intet annat att göra än att uppfylla faderns vilja. Upplösningen är emellertid mindre olycklig än i Cousinerna.

* Ojämnheten i rent stilistiskt afseende beror möjligen äfven på något annat, nämligen om en vänlig hand och ett vänligt öga genomsett och korrigerat hennes manuskript eller icke. Jag kan icke på annat sätt förklara den ytterst stora skillnaden i hennes kompositionssätt. Mellin har, enligt hennes egen uppgift, med troget öga följt hennes Rosen på Tistelön.

Julie koketterar med en husarlöjtnant och bryter själf förlofningen. Därigenom blir Valdemar åter fri och förenas i ett lyckligt äktenskap med Maria. Julie däremot blir djupt olycklig och dör ångerfull, vårdad till det sista af Valdemar.

Något större intresse erbjuder i våra dagar icke denna roman, men för sin tid är det en icke oäfven debut. Den är lätt och lifligt skrifven, i en stil, som tydligt förråder engelskt inflytande (närmast väl Bulwers). Säkerligen är det en af de första svenska böcker, som äro påverkade af den Victorianska romanen.

Under de närmaste åren fortsatte fru Flygare-Carlén ungefär i samma genre, dock småningom och omärkligt närmande sig folket och medelklassen. 1839 utgaf hon *Representanten* och *Gustaf Lindorm;* 1840 *Professorn och hans skyddslingar* samt *Fosterbröderna;* 1841 *Kyrkoinvigningen i Hammarby* och *Skjutsgossen.* Det är, för att använda en tysk författares ord, en verkligt kaninartad fruktsamhet.

Redan i dessa hennes första romaner bryter hennes kynne tydligt igenom: hon spränger hvarje ögonblick det hylster af konvenans, i hvilket hon inspunnit sig själf. Ty om det finnes något, som den raska skärgårdsjäntan icke kunde skildra, var det salongsmänniskor. Hon förstår icke deras afmätta och slipade väsende. De tyckas henne onaturliga, stela, löjliga, och deras förbehållsamhet tolkas såsom dumhet eller högfärd af henne, som alltid har hjärtat på läpparna och icke alls kan förstå, hvarför man bör skämmas för sina känslor. I dessa förnäma personers sällskap mister författarinnan själf kontenansen, hon bugar och krusar och får ett sådant anfall af tillgjord finhet, att hon själf blir onaturlig.

Lyckligtvis bortser hon tämligen snart från att teckna sederna i dessa kretsar, hvilket just varit friherrinnan Knorrings styrka, och betraktar sitt adelsfolk ifrån den uteslutande mänskliga sidan. Det kan väl äfven då hända, att hon verkar en smula ansträngd och trampar något för mycket i klaveret, men på detta sätt återvinner hon dock sig själf och sin verkligt stora skaparetalang. Max uti »En natt vid Bullarsjön» såväl som hans föräldrar äro särdeles lyckade porträtter från de högre kretsarna.

Lyckligast blifver hon emellertid i sina sociala skildringar, när hon under sin penna finner personer, som tåla en humoristisk behandling. Baron Henning (i *Enslingen*), en fattig

ung löjtnant, hvilken tack vare en ytterlig sparsamhet och åtskilliga andra värdefulla egenskaper rest igenom halfva Europa utan att äga ett öre, är tagen på kornet, och hans beundransvärda hushållsaktighet såväl som däraf följande öfriga karaktärsdrag äro kraftigt framhållna. På samma sätt återgifver hon på ett förträffligt sätt kammarherren Dressens (i *Skjutsgossen*) oförskämda och skrytaktiga uppträdande; hon har till och med tecknat honom i två olika åldrar som ung löjtnant och som öfverstelöjtnant; utvecklingen verkar högst trovärdig.

Verkligt mästerlig blifver hon emellertid, när hon tecknar uppkomlingar och således har tillfälle att få fram den skarpa motsatsen mellan deras rent folkliga naturell och deras pretentioner på ett »fint sätt». Konsulinnan Löwe, för detta sillpackerskan, som tar lektioner af »mon amie» i god ton och sedan sitter uppspetad i soffan för att taga emot, är en af hennes bästa typer. Det präktiga sidenet håller på att brista öfver hennes robusta former, de argsint lifliga ögonen söka än att vara afmätt höfliga, än hjärtligt älskvärda, allt-efter den besökandes rang och öfriga förhållanden. Ett älskvärdt leende sväfvar på hennes läppar, orden flöda i en konversation, som trots bonne amies alla råd och vinkar oupphörligt erinrar om fisktorget. — Hennes man, konsul Löwe, är verkligt rörande — så djup och sann är människoskildringen. Det är en skeppsredare med enkla seder men stor förmögenhet, som hustruns fåfänga tvingar till att blifva ägare af det gamla adelsgodset Örnvik. Han går djupt olycklig ikring på sin stora herrgård, hvars skötsel han icke förstår, önskande att han åter vore i en hamnstad, där han kunde få språka med skutskeppare och båtbyggare, lukta beck och tjära samt åtminstone för sitt nöjes skull styra och ställa med ett par skutor. Han bokstafligen dör af ledsnad.

Emellertid, fru Carléns egentliga område är skildrandet af folket och medelklassen och framför allt folket och medelklassen i den bohuslänska skärgården. Redan i *Skjutsgossen* hade hon förlagt scenen till sin födelsebygd, norra Bohuslän, men den unge Borgenstjernas äfventyr tilldrogo sig ännu på landbacken.*

Som redan nämnts, hafva männen spelat en icke ringa roll i fru Flygare-Carléns lif, och det är skäl att i hennes

* Särskildt inledningsscenerna i denna roman äro värda att beaktas.

produktion söka efter, hvar mannen är. Själf har hon i *Minnen af Svenskt författarlif* på ett putslustigt sätt berättat, huru hon förstod att draga nytta och lärdom af den habile fabrikanten G. H. Mellin, hvilken mer än en gång »lotsade henne af ett grund som hon stött på». Likaledes har hon själf antydt, hvad hon hade att tacka Dalin för: »Hvad han lämnat efter sig åt mig, det var minnet af den klara och fria blick, som en snillrik, om än excentrisk mans samtal sprida öfver föremål, personer och lifvets djupare frågor och förhållanden. Utan dessa samtal hade jag icke tretton år senare skrifvit En natt vid Bullarsjön.» Slutligen var det också en man, nämligen hennes broder häradshöfdingen Edvard Smith, som i ett bref fäste hennes uppmärksamhet, på hvilka oanvända skatter hon hade i sina barndomsminnen. Han skref:

»Jag försäkrar dig, att du handlar alldeles oförsvarligt, om du låter den grufva, som du har i dina skärgårdsminnen, ligga oarbetad och obegagnad.

Det var ju riktigt en försynens skickelse, att vår gamle, käre fader skulle gifva dig denna uppfostran på kusten, så olik flickors i allmänhet, och att du själf från de tidigaste barnaåren skulle få umgås med detta slags folk, som ofta visar starkare karaktärsdrag och varmare hjärtan än hvad man påträffar bland de »bildade» klasserna. Tänk på huru många och i sin naturenkelhet ypperliga typer, som du från denna tid hittat! Jag säger än en gång, att du ej har rättighet att låta dessa resurser dö bort. Gör dina fattiga vänner kända bland dina landsmän, och jag tror icke, att afbrottet från de nötta vägarna skall göra, att man bedömer dig sämre. Tänk slutligen på hvad vår far skulle ha gladt sig, om han lefvat.»

Icke nog därmed, han sände henne också handlingarna i ett gammalt mål, som han funnit i ett häradsarkiv, och det var dessa, som gåfvo henne motivet till *Rosen på Tistelön*. Det är hennes första skärgårdsroman. Som helhet betraktad är den också den bästa. Och icke nog därmed, den är bland det yppersta, som svensk prosadikt hittills åstadkommit. Sällan eller aldrig har ett ämne behandlats med sådan verklig tragisk storhet i svensk litteratur.

Scenen är den bohusländska skärgården med dess kala kobbar och förrädiska haf — en värdig ram till denna storslagna tafla, hvars människor utgöra ett med denna natur liksom mossan, hvilken betäcker de skrofliga klipporna, eller tången, som af årstidens stormar vräkes upp vid deras fot.

Historien är utmärkt berättad. Den glider fram enkelt och naturligt, men samtidigt dramatiskt tillspetsad.

Början utgöres af en mordscen på hafvet. Haraldssönerna, den gamle och sonen Birger, äro lurendrejare. En stormig höstnatt befinna de sig ute i en viktig affär, hvarunder de öfverraskas af tulljakten. Då de icke kunna undkomma, mörda de vilda sällarna, af hvilka Birger dessutom är förtviflad öfver ett afslaget frieri, tullöjtnanten och hans karlar samt sänka jakten i vågorna. Men denna förfärliga natt har gjort dem trötta på sitt yrke. Birger blir skeppare och gifter sig med Erika, en i allo aktningsvärd kvinna af en viss bildning, anställd i huset som uppfostrarinna af hans yngre syster. Den gamle fadern fortsätter sina vanliga sysslor, går på säljakt, sköter sitt fiske och svär öfver sonen, som icke längre vill lurendreja. Så förflyter allt på den lilla ön i hvardagligt enahanda, under det de på hederligt sätt öka sitt välstånd.

Mästerligt skildras, huru, midt i detta lugn, brottet osynligt hvilar öfver alla sinnen och spinner sina trådar ikring dem. Eller rättare sagdt, minnet af den rysliga natten går lefvande och synbart ikring bland dem. Ty Haraldssons yngste son, Anton, som också deltagit i färden, fast endast som ett overksamt vittne, har blifvit svagsint, och hans tankar kretsa ständigt omkring mordet. Den första, som anar förhållandet på grund af hans antydningar, är Erika, hvilken därefter af Birger inviges i förhållandet.

Åren gå. Midt ibland dem uppväxer den lilla Gabriella, Haraldssons dotter, till en ståtlig tärna, öfverallt i skärgården känd för sin skönhet under namn af Rosen på Tistelön. Hon är den enda af hela familjen, som icke känner till mordet, men öfver hennes oskyldiga hufvud är det, som alla dess olycksaliga följder skola samla sig.

En stormig höstnatt klappar en hand på rutan till deras boning. Det är en skeppsbruten matros, som berättar, att det fartyg han tillhört strandat på Pater Nosterskären. Nästa dag räddas kaptenen, hvilken ännu befinner sig ombord på vraket. Då han är svårt medtagen, stannar han vintern öfver på ön och vinner därunder Gabriellas kärlek. De trolofvas.

Emellertid drager han snart åter ut på hafvet för att återvinna det välstånd, som skeppsbrottet beröfvat honom. Han ber henne vänta i tre år på hans återkomst.

Under tiden uppdyker en ny gestalt på horisonten. Det

är en son till den mördade jaktlöjtnanten Arnman. Han gripes af kärlek till Gabriella, och äfven i hennes sinne vaknar småningom samma känsla för honom. Då man redan nått in på fjärde året efter kaptenens bortresa, förklarar han sig och får ja.

Hela den öfriga familjen sätter sig emot detta parti mellan den mördades son och mördarens dotter. Särskildt Anton, hvars sjuklighet ständigt ökats. Han tror sig numera vara Näcken och höra till där nere på hafvets botten. Hans utbrott blifva allt talrikare, hans ton alltmera hotande, och en morgon, då han sett jaktlöjtnanten och Gabriella i förtroligt samspråk, är han försvunnen från ön. Han har begifvit sig in till Marstrand och angifvit fadern och brodern för brottet, hvarefter han dränkt sig.

I samma vefva återkommer kaptenen och finner jaktlöjtnanten vid Gabriellas sida. Arnman träder frivilligt tillbaka. Och nu följer upplösningen på alla punkter. Gabriella förklarar, att hädanefter vill hon icke tillhöra någon utan framlefva sitt lif ogift. Kaptenen drager åter bort till främmande land. Erika innebrännes samma natt, som de båda mördarna gripas, hvilka sluta sitt lif i galgen. — Och många år därefter ser en resande, som besöker dessa trakter, på ett litet värdshus i en dyster kammare en liten skrynklig, hopskrumpen gumma, hvars vissnade händer leka mekaniskt med tvenne snäckor. Intet spår af skönhet fanns i det gulbleka, af sorgen utmärglade ansiktet; och »likväl», sade traktörskan, »kallades hon fordom *Tistelöns ros!*»

Fru Carlén har aldrig nått så högt som i denna roman. Icke blott att skildringen på hvarje punkt är full af det åskådligaste lif, utan den är äfven som helhet förträffligt komponerad. Hvad som framför allt är mästerligt är hennes återgifvande af de elementära lidelserna hos dessa varelser, som lefva i civilisationens utkanter. Trots själfva ämnets beskaffenhet finnes det intet falskt melodramatiskt i återgifvandet af brottet och dess historia, hvilket är så mycket märkligare, om man betänker, att arbetet framkom samtidigt med de franska sensationsromanerna och deras svenska imitationer, där brottet vanligen ställdes i en falsk, teatralisk belysning. Här ser man, huru brottet naturligt födes och naturligt medför sina följder, utan att författarinnan ett enda ögonblick nedsjunker till vare sig ett konventionellt moraliserande

(hvilket skulle verkat onödigt och torftigt) eller till ett falskt förhärligande. Rosen på Tistelön är en naturalistisk roman, innan ännu naturalismens program var uppställdt i Sverige.

Icke mindre djärft konstnärligt är det, då hon låter Gabriellas kärlek för den frånvarande kaptenen småningom afsvalna och en ny kärlek till jaktlöjtnanten uppväxa och småningom uttränga den gamla. Hon har förstått att hos detta omedvetna naturbarn göra denna förändring fullt förklarlig. Och likväl låter hon oss strängt taget icke vara vittnen till själfva processen. Klokt nog afhåller hon sig från en detaljerad abstrakt analys, hvilken aldrig lyckas för henne — hon blir då oredig och pratsjuk. Men hon har själf tydligt sett de båda tillstånden hos sin hjältinna, och hon visar dem också för oss som ett fullbordadt faktum. På samma sätt skildrar hon sedan Justus' af Carleborg utveckling från en svärmisk natur i allmänhet till den fanatiske prästen. Hon visar oss honom först i det förra stadiet på Örnvik; ett år förflyter, och vi återse honom i hans nya skepnad, och som det verkligen är samma karaktär, begripa vi den mellanliggande utvecklingen, liksom vi skulle ana den i det verkliga lifvet.*

Äfven Antons gestalt är ett bevis på, huru hon förmår att tränga ned till det elementära, det kroppsliga, blodets och nervernas lif i människoväsendet. Denne svagsinte idiot är utmärkt uppfattad, och rent poetiskt är det också en lycklig idé, då hon låter honom tro sig vara Strömkarlen, som bor där nere i djupet.

I denna roman spåra vi redan tydligt Almqvists inflytande på hennes konst. Det var just hän emot denna icke konventionella, rent naturalistiska uppfattaning af brott och kärlek, som han hade sträfvat i sina skildringar. Hvad han hade försökt att teckna i Johannes' gestalt det lyckades för fru Carlén i Antons: hon framtrollade på ett fullt naturligt sätt hela

* Fru Carlén arbetar alltid öfver lefvande modell. Därpå beror icke minst hennes styrka. Att så förhåller sig, låter med lätthet påvisa sig med detaljer. När t. ex. Justus af Carleborg ankommer till Örnvik för att informera, har konsulinnan bestämt, att han skall bo tillsammans med sin elev. Han svarar bestämdt, att han önskar ensam upptaga rummet. — Flera hundra sidor längre fram i romanens andra del, då han ankommer till pastor Graves bostad, heter det (orig. uppl. II sid. 279) att han, när han steg ur åkdonet, kastade omkring sig en lång blick, hvars otillfredsställelse röjde förtrolighet med bekväma lefnadsvanor. Detta är ett obetydligt drag i karaktären, men just därför bevisar det så mycket tydligare, att hon arbetat öfver lefvande modell.

naturgrunden i människan. Och alla de öfriga gestalterna, men särskildt Gabriella, äro visserligen icke efterlikningar af Almqvistska figurer, men väsen af samma art som hans skapelser.

I flera andra af fru Carléns romaner återfinna vi Almqvistska idéer och gestalter, hvilka helt naturligt förmäla sig med hennes uppfattningssätt. Men hennes framställning är alltid utan tendens: hon vill endast spegla lifvet. Så återfinna vi i *Pål Värning,* hennes nästa skärgårdsroman, i hvilken en hel serie af scener är berättad med nästan Bellmansk liffullhet, samma tanke, som Almqvist uttryckt i Colombine: en kvinna, som felat, kan återupprättas genom kärlek. Den lättsinniga och obetänksamma Nora har först lofvat sin tro åt Pål, men låter förföra sig af en herreman, som en vinter bor på hennes moders värdshus. Pål tager henne emellertid slutligen åter till nåder, och de förenas i ett lyckligt äktenskap.

Boken väckte anstöt vid sin framkomst men med orätt. Den skildring, som fru Carlén här gifvit, föröfrigt utan all den sentimentalitet, med hvilken dylika ämnen så ofta behandlas, är helt enkelt en verklighetsskildring med en upplösning fullt naturlig för det samhällslager, hvarest händelsen är förlagd.

Mindre lycklig är däremot fru Carléns behandling af ett annat Almqvists problem i *Enslingen på Johannisskäret.* Säkerligen är det motivets egen beskaffenhet, som därtill är skulden. Författarinnan har i denna roman nämligen velat visa, huru en man samtidigt är förälskad i tvenne kvinnor. Georg är sedan barndomen kär i den blåögda och blonda Fanny, en köpmansdotter från skärgården, men då han möter herrgårdsfröken Elvira bedåras han af hennes mörka skönhet och lidelsefulla väsen. Han vet icke längre, hvilken han skall välja till hustru. Han friar till Fanny, men då han för henne uppriktigt bekänner, att han äfven älskar Elvira, får han korgen. Två gånger upprepar han sitt frieri med samma resultat, hvarefter han gifter sig och blir lycklig med Elvira. Hon drunknar emellertid efter ett kortare äktenskap, och Georg ingår några år senare ett nytt äktenskap med sin första ungdomskärlek, Fanny.

Behandlingen af hela detta motiv erinrar i sina hufvuddrag slående om konflikten i »Amalia Hillner». Äfven här är det de yttre omständigheterna och ej karaktärerna, som framkalla upplösningen. I och för sig ligger det ju icke

något onaturligt i, att en ung man tvekar i valet mellan tvenne kvinnor, men det sätt hvarpå konflikten löses, strider mot den uppfattning af Georgs karaktär, som författarinnan vill bibringa oss. Han skildras först som en beslutsam och förståndig ung man, men hans friareförsök ställa honom i en narraktig dager. Han vet icke själf, hvad han vill. Hvad som gör denna själsmålning så mycket onaturligare, är att Georgs tvekan icke endast omfattar några timmar eller dagar utan utsträckes öfver flera år. Lika litet som Goethe eller Almqvist har det lyckats fru Carlén att på ett tillfredsställande sätt lösa denna konflikt inifrån. Romanens byggnad lider också af dessa förvecklingar, och den står som helhet icke högt. Den förtjänar dock det anseende, som den åtnjuter på grund af många enskilda mästerliga scener och ypperligt tecknade personer. Särskildt flaggskeppar Stormbom och hans äkta hälft i deras lilla interiör glömmer man icke, om man en gång gjort deras bekantskap.

År 1847 utkom *En natt vid Bullarsjön*, hvilken uppväckte en verklig storm i den svenska pressen. Här angrep författarinnan nämligen läseriet och dess utväxter, hvilket vid denna tid florerade i de svenska bygderna. Estetiskt kan det göras åtskilliga anmärkningar mot denna roman. Den är för lång, och intresset slappas därför betänkligt, innan man når den tredje volymens slutsida. Färgerna äro äfven väl starkt pålagda. Fru Carlén har denna gång icke intresserat sig för att sätta sig in i själfva den andliga rörelse, hvilken hon tecknar, och hvilken möjligen äfven hade och har sina förtjänster eller åtminstone sin ursäkt. Hon ser på läseriet rent utifrån såsom en sjuklig utväxt på religiositeten, såsom en farsot, hvilken bör bekämpas. Det är kanske den enda gången under hela hennes författarelif, som hennes framställning blir verkligt tendentiös.

Intressant är det emellertid att se, från hvilken synpunkt hon behandlat läseriet. Äfven här uppfattar hon sitt ämne från dess elementära sida, rent naturalistiskt, ungefär som sedan Daudet behandlat det i *L'Évangéliste.* Kraftigt framhäfver hon nämligen, huru denna religiösa fanatism i icke ringa mån är ett utslag af en förvänd sensualitet. Både svärmaren och asketen Justus af Carleborg och den hycklande jesuiten Grave, mera djäfvul än människa, hvilken förstör alla kvinnor, som komma i hans närhet, belysa denna sats.

Klart är att den i sin allmänhet är ensidig, och att det också finnes en religiös extas, som går fri för denna anklagelse, men erfarenheten vittnar dock om, att fru Carlén träffat en svaghetspunkt i hela rörelsen. Huru ofta hafva tidningarna icke afslöjanden af den art, som fru Carlén här gör: en eller annan läsarepräst, som missbrukat sin ställning till att i stor utsträckning bedrifva otukt med de kvinnliga fåren i sin hjord. För öfrigt vittnar arbetet alls icke om någon fiendtlighet mot religiositeten i dess högre och ädlare former.

Äfven de följande åren fortsatte hon sin lifliga produktion. År 1850 var hon färdig med *Ett rykte*, återigen en tre bands roman, men denna gång sade kritiken allvarligt ifrån, att något mindre och bättre vore att föredraga framför så mycket och sämre. Då dessutom husliga sorger tillkommo — hennes älskade och begåfvade son, magister Edvard Flygare, dog 1852 — tröttnade hon på att skrifva och i sex år hvilade hennes penna. Det var närmast af yttre anledningar, som hon åter upptog den, men det arbete, med hvilket hon år 1859 framträdde för den svenska publiken, hör likväl till hennes bästa. *Ett köpmanshus i skärgården* betecknar visserligen icke något egentligt nytt i hennes skriftställareskap, men den ansluter sig värdigt till hennes bästa skärgårdsskildringar. Undantager man hennes *Skuggspel*, hvilka gifva minnen från hennes ungdomstid, är däremot hennes följande produktion af föga eller intet intresse. Hon dog först 1892 och af sina medsystrar är hon den, som längst bevarat sin popularitet; ännu i dag utgör hon en kär läsning i de svenska hemmen,

Fru Carlén öfverglänser obestridligen icke blott sina båda medsystrar, Fredrika Bremer och friherrinnan Knorring, utan äfven alla sina manliga konkurrenter under denna tid. Det är endast med Almqvist, som hon i vissa punkter kan jämställas. Hon, tillhörande en senare generation och riktad med de idéer, som han mödosamt tillkämpat sig, har säkert på vissa punkter fört den svenska romanen längre än han, redan uttröttad, förmådde. Fru Carlén förebådar i mångt och mycket, såsom redan sagts, den senare naturalismen. Hon äger en fantasikraft, hvilken är sällsynt icke blott i den svenska litteraturen, men litet hvarstädes. Det finnes ögonblick, då hon verkligen öfverraskar läsaren och med sin enkla natur-

lighet håller honom fjättrad vid de taflor, hon framtrollar. I dylika ögonblick erinrar hon om hafvet, som sett henne födas och ammat henne vid sitt bröst. Den ena stunden ligger det lugnt och stilla, den nästa vräker det på skumfradgade böljor upp i dagen underliga ting, som kommit man vet icke riktigt hvarifrån. Sådan är också fru Carlén. Hon kan vara banalare än de flesta, men till gengäld är hon stundom nästan outgrundlig i sitt djup: ett naturväsende, en hafsjungfru, som sjunger dårande sånger om allt det underliga i människosjälen.

Det finnes drag i hennes naturell, som snarare äro norska än svenska. Genombläddrar man hennes »Skuggspel», där hon gifver inblickar från sina uppväxtår, förstår man orsaken. Denna norra del af Bohuslän är till seder och åskådningssätt mera norsk än svensk. I sin hvassa humor kan hon stundom påminna om Holberg (se t. ex. i »En natt vid Bullarsjön», orig. uppl. sid. 30, skildringen af konsulinnan). Hennes bristande sinne för det konventionella, för tradition och samhällslif, egenskaper så utmärkande för svensken, hvilken sedan urminnes tider såsom ämbetsman och krigare är van vid den strängaste disciplin, självbehärskning och iakttagande af yttre värdighet, sammanhänger säkert med denna rasegenskap i hennes väsende. Lyckligt det land, som inom sina gränser kan uppvisa så starka motsatser i folklynnet! Det är *en* af de många nödvändiga förutsättningarna för skapandet af en rik och allsidig kultur.

IX.

I början af sin författarebana begagnade *Carl Anton Wetterbergh* flera olika pseudonymer. Det är väl knappast en tillfällighet, att *Onkel Adam* rätt snart blef den enda. Den passade i hvarje fall förträffligt till hela hans väsen och författarskap. Såsom K. J. Warburg säger i sin studie öfver honom, kom han till de svenska hemmen som en riktig idealisk onkel, alltid medförande en påse karameller, en rolig historia och ett vänligt mysande, men också en moralkaka, välbehöflig för de stora och små barnen.

Carl Anton Wetterbergh föddes den 6 juni 1804 i Jönköping. Fadern, dåvarande hofrättsfiskalen, sedermera hofrättsrådet Johan Wetterbergh, var en man för sig med sin egen syn på människorna och tingen. Han hade själf arbetat sig upp och på egen hand och med sitt goda hufvud förvärfvat en icke ringa bildning. Han var en ifrig upplysningsfilosof, Voltairian och beundrare af Helvetius och de öfriga encyklopedisterna och för öfrigt en man af gammaldags svensk frisinthet, som under Gustaf Adolfs skuggrädda regemente också råkat i delo med tryckfrihetsförordningen. Med sina kolleger i hofrätten stod han icke på bästa fot — väl därför att han haft motgångar på ämbetsmannabanan. Helst umgicks han med yngre litteratörer och disputerade därvid eldigt och envist. Gubben var själf skald och hade öfversatt Popes »Essay on man», för hvilken han 1814 erhållit Svenska akademiens mindre guldmedalj. Man återfinner hos sonen åtskilliga af faderns karaktärsdrag, hans manliga oräddhet, hans frisinne såväl som hans litterära anlag och böjelser.

»Sonen,» säger Onkel Adam i sin själfbiografi, »uppfostrades af sin far efter hans grundsatser, det vill säga mest

genom muntlig undervisning, och hade för öfrigt en fullkomlig frihet att läsa, hvad han ville. Fadern trodde ej, att människoförståndet kan utbildas efter en förut gifven ordning och att det egentligen finnes annat än en konstgjord rangordning mellan de särskilda läroämnen, som förekomma. Han lät således gossen fritt sysselsätta sig med boksamlingen, och det är klart, att denne där fann många böcker, hvilka, såsom det heter, voro »öfver hans år». — Utan tvifvel var denna uppfostringsmetod *något* för fri — det hade behöfts en duktig lärare och regelbundna timmar vid sidan; mycket af den brist på reda och äfven brist på kunskaper, som röjer sig i Onkel Adams skrifter, har säkert sin grund i detta slarfviga mångläseri, som alls icke tyglades af en äldres och klokares ledning.

Student blef han 1822 i Lund, hvarest han först ägnade sig åt juridiska studier. Hans håg låg emellertid åt naturvetenskaperna, hvarför han, då fadern genom oförutsedda förluster blef urståndsatt att hjälpa honom, sadlade om och beslöt att blifva läkare. Under stora försakelser och motgångar, då han måste lefva på skuld och senare af lektioner, slog han sig igenom och afslutade 1837 med det då öfliga ämbetsprofvet sina medicinska studier. Samma år utnämndes han till regementsläkare i Östersund och afflyttade dit med sin nyvigda hustru.

Wetterberghs första uppträdande på skriftställarebanan går tillbaka till året 1832, då han vistades i Stockholm. Af en tillfällighet kom han att skrifva en satirisk recension öfver en bok med namnet »*Härolden H.*», hvars största märkvärdighet låg däri, att i hela boken ej fanns ett ord, som ej började med bokstafven H. Som han emellertid icke trodde, att en dylik vitter utgjutelse kunde utan betalning komma in i en tidning, hopskref han ytterligare ett par skisser och sände alltsamman till kapten Lindeberg, utgifvaren af Stockholmsposten. På grund af dessa förhållanden kunde man där läsa »Filosofen på Norrbro», »Familjebägaren» o. s. v., hvilka af många togos för alster af Fredrik Cederborghs penna, eftersom de voro undertecknade med märket *C—gh.*

Wetterberghs verkliga debut inföll emellertid först 1840, och återigen var det en tillfällighet af ganska egendomlig art,

som satte pennan i hans hand. Han har berättat förloppet i sin själfbiografi.

Året 1840 var ett sorgens år uppe i den lilla regementsläkarefamiljen i det ödsliga Östersund. Han mistade nämligen inom tre månader sitt »sommarbarn», en liten flicka, sin älskade fader och sin svärfader. Detta nedtryckte icke endast hans utan äfven hustruns sinne — och hvar finna sysselsättning, som kunde förjaga de långa, svåra aftnarna? Litteraturen stod den tiden ej synnerligen högt i Jämtland. Östersund saknade både boktryckeri och bokhandel, och transporterna från kuststäderna och Stockholm voro både långsamma och osäkra. Detta gjorde att familjen var inskränkt till sitt medförda bokförråd och ofta saknade läsning. Då satte sig Wetterbergh en dag ned och skref en liten skiss och läste upp den om aftonen för sin hustru. Han fick uppmuntran och fortsatte. Några af dessa manuskript sändes till en god vän i Stockholm, som placerade dem i Aftonbladet, hvarest man den 13 maj 1841 kunde läsa, »*En generalmönstring*», den första af »genremålningarna». Snart var »Onkel Adam», den signatur, hvilken han valt, känd och skattad i alla svenska hem, och författeriet började på allvar. Redan 1842 kunde han utgifva en första samling *Genremålningar* i bokform. 1843 följde de *Fyra signaturerna* och *Gouvernanten;* 1845 *Pastorsadjunkten* och *Ett namn;* 1846 *Paralleller;* samma år flyttade han till Stockholm, och romanerna tillväxte därefter i storlek; 1847 kom *Penningar och arbete;* 1849 *Hat och kärlek;* 1850 *Olga;* 1852 *Träskeden* och *Kärlek och affärer;* 1853 *Herr Simon Sellners rikedomar;* 1854 *Waldemarsborgs fideicommiss;* 1855 *Skyddslingen* och 1856 *Hemma;* 1857 *Samhällets kärna;* 1860 en samling vers: *Blad ur Catharina Månsdotters minnesbok*, och slutligen påbörjade han 1862 utgifvandet af barntidskriften *Linnea*, den icke minst skattade af hans många publikationer. Under fyrtio- och femtiotalet är han en af våra mest lästa författare, och ännu i dag värmes mången af den äldre generationen vid tanken på hans älskvärda och samhällsnyttiga skrifter.

Genom hela sin uppfostran var Onkel Adam fylld af en hart när svärmisk ömhet för mänskligheten och af dessa världsförbättrareplaner, Voltaires och Rousseaus idéer, hvilka i förnuftets och kärlekens namn uppmanade människorna att omskapa sig själfva och samhällena. Man kan vara

öfvertygad om, att när han, nitton år gammal, bröt sin juridiska bana och beslöt att blifva läkare, skedde det utifrån samma höga och ideella uppfattning af läkarens kall, som sedan Hwasser så kraftigt häfdat i sina skrifter. Det fanns uti Wetterberghs själ ett oändligt behof att ställa till rätta, att hjälpa och gagna, att uppoffra sig för sina medmänniskor. Han visade detta sinnelag icke endast i ord, utan äfven i handling hela sitt lif igenom. Han var en utmärkt läkare, ej minst omtyckt af de fattiga. Efter en uppoffrande verksamhet i de fattigaste kvarteren i Norrköping under koleraepidemien 1853 hedrade honom arbetarna med en gåfva, och man och man emellan sade de: »Ja, se, Wetterbergh ville, att de fattiga skulle lefva, och därför botade han dem.» Ännu in till ålderns sena dagar verkade han i det tysta, och mer än en fattig yngling har honom att tacka för sin framkomst. Det är säkerligen sitt eget porträtt, han tecknat i den läkare, som uppträder i *Gouvernanten:*

»Det var en äldre man, anspråkslös och enkel och deltagande. Kommerserådinnan Knööl kunde ej med mannen, emedan han en gång förklarat hennes nervkrämpor för lappri och afrådt henne förtära fläskkorf, då likväl denna rätt var kommerserådinnans delice; han till och med rent af nekade att föreskrifva droppar, som hon kunde taga ofvanpå, då hon förtärt fet mat, i stället att låta bli den; han var en grobian, som ej förstod att behandla en så delikat natur som kommerserådinnans. Själfva kapten Wassbuk kunde ej med honom, emedan han ej spelade kort och dessutom skref så enkla recepter. Kapten hade en gång varit sjuk, men hade, som han sade, fått sämre än hästmedikamenter, emedan hans räkning på apoteket ej gick till hälften af det, som han måst kosta på sin häst, då denne hade ondt af kvarkan. Hela den bättre societén »nyttjade», som man säger om läkare för att ställa dem i parallell med andra husdjur, nyttjade ej doktor Bernhard, utan doktor Krähvinkler, som förvandlade hvarje sjukrum till ett väl sorteradt apotek, med flaskor, pillerburkar och pulver utan all ända.* Af honom kunde man blifva botad enligt sitt stånd, och han förstod sig öfvermåttan väl på så beskaffade delikata naturer, som ej ville aflägga en enda ovana, men också tålde hela buteljer af motgift.

Men hos de fattige var doktor Bernhard läkare, och han var mer, han var deras vän. När han kom, blef det lungt i eländets boningar, när han talade med den sjuke, glömde denne sina plågor och smålog; och när han satt vid dödsbädden, stirrade den bristande blicken på läkaren, liksom för att hämta lugn och tröst ur hans milda och lugna anletsdrag. Huru ofta hade han ej tröstat och hulpit, och huru ofta hade han måst sitta bredvid, då menniskan

* Det rationella draget i Onkel Adams karaktär framträder äfven i detta hans förakt mot pillerburkarne och medicinflaskorna, hvilka vid denna tid stodo i högre anseende än i våra dagar. Onkel Adam var »naturläkare».

kämpar ut sin kamp och lifvet flyr från de blåbleka darrande läpparne. Men öfverallt var han densamme, en svag menniska blott, troende mången gång, liksom andra, på den menskliga forskningens segrar öfver naturen, och lika ofta sviken i sin tro; men likväl varm för mänskligheten, deltagande för lidandet och verksam i nödens stund. Men då den konstiga byggnaden, som utgör en menniska, föll, då den lossnat i sina fogningar och själen måste flytta undan från det ramlande huset, då önskade han ofta att vara mer än menniska för att kunna rädda, och då denna önskan ej kunde bönhöras, tröstade han, då läkte han själens sår och satt som en gammal vän vid den kämpandes bädd. För honom var läkarekonsten hvarken ett handtverk eller en födkrok eller en väg till utmärkelse; men den var en väg till egen tillfredsställelse, till denna tysta lycka, som den känner, hvilken en gång vill kunna lägga handen på hjertat och i dödsstunden säga: jag har handlat så godt jag förstått, döm mig icke, Herre, efter som jag handlat, utan som jag velat.»

Sådan som Doktor Bernhard var Onkel Adam själf: en man fylld af varm religiositet, stark pliktkänsla och ett oändligt begär att förbättra människorna. Likväl utan allt känslopjunk — han var en frisk och genomsund natur. Icke heller voro hans teorier om samhällsförbättringen utopier; inga stora och glänsande framtidssyner, hvilka först sena åldrar skulle komma att förverkliga. Onkel Adam var en klok och praktisk, till och med nykter natur. Det är mycket litet ur böckerna, som han hämtat sina förslag; han utgår från erfarenheten. Hela detta sunda förnuft som trots alla drömmar i så hög grad utmärkte sjuttonhundratalets människor, präglade såväl hans lif som diktning.

Ett klart, nyktert förstånd, som hatar dumheten och ondskan, och ett hjärta, som klappar varmt för hela mänskligheten, det är hela Onkel Adam.

En människa, fylld af ett sådant patos, måste känna sig djupt besviken, när hon ser sig omkring. Det är icke i denna kärlekens anda, som människorna verka. Det är helt andra makter som härska. Det är börd och rikedom, hårdhet och orättvisa, allt det yttre som går före sinnelaget och den goda handlingen. En sådan människa blir helt naturligt satiriker och aftecknar all denna humbug, all denna ytlighet och fåfänga, alla dessa sju dödssynder, med hvilka mänskligheten sedan världens skapelse tråder dansen. Men Onkel Adam stannar icke därvid. Hans patos bryter öppet igenom, och utan alla hänsyn säger han människorna sanningen i ansiktet. Han predikar som en gammal puritan.

Onkel Adam är alltid satiriker och predikant. Han skildrar alla de löjligheter, han ser ikring sig, ofta med ett faderligt smålöje, men stundom äfven med en Hogarths skärpa, och han öfverväldigar läsaren med världsförbättrareplaner, råd, förmaningar och reflexioner. Liksom en af medeltidens gamla exempelpredikanter berättar han aldrig en historia utan att draga en nyttig lära ur densamma.

Han började helt harmlöst sitt fabulerande med att gifva luft åt sitt satiriska lynne i små skisser, i hvilka han med den födde moralistens träffsäkerhet tog sikte på ett eller annat lyte hos individen eller samhället eller blottade något af den humbug, på hvilken världen är så rik. Redan den första af dessa bitar, som publicerades, *Generalmönstringen*, är en typisk sådan historia. Den gifver en liten bild ur tidens militärlif — och aldrig har väl den svenska armén stått lägre än då. Generalen har kommit till lägret för att anställa mönstring. Allting är upp- och nedvändt. Alla defilera, och intet observeras. Det hela slutar med middag, vid hvilken champagnen flödar i strömmar, men intet brännvin förtäres, ty generalen är nykterhetsvän. Sedan generalen rest, inkallar löjtnanten sin soldat, som klagat därför att han ej af honom utfår sitt tillgodohafvande, och ger honom ett kok stryk. »Hvartill tjänar en generalmönstring, och kunde icke möjligtvis alla de där sakerna ske så väl på någon annan mindre dyr och prålande fason.»

En Revolution är en politisk satir, som lifligt anslog samtiden, enär den på ett kvickt och träffande sätt parodierade polisöfverväldet under »upproret» i Stockholm 1838.

Redan i *Brottslingen* går han samhället närmare in på lifvet och visar genom ett enskildt fall — som dock ej är alltför väl valdt och något för sentimentalt uppfattadt — huru samhället själft genom hårdhet och orimliga lagar uppfostrar människorna till tjufvar och mördare. Allt det yttre i denna skildring, tidens fängelseförhållanden, prygelscenen etc. äro fullt riktigt återgifna och visa, att Onkel Adam, som själf var fängelseläkare, kände väl till dessa förhållanden. I *Kärlekens son* går han löst mot ett annat samhällslyte. Fadern, den unge löjtnanten, öfvergifver den kvinna, han förfört, och det barn, som hon födt. I *Grannflickorna* och *Familjen i Gåsgränd* har man motsatsen mellan olika stånd: kommerserådinnans dotter, gift med en adelsman, som

ruinerar henne genom sitt spel, och handtverkarens dotter, som blir lycklig med faderns gesäll och genom arbete når till välmåga. Här träffa vi för första gången hos Onkel Adam denna parallell mellan bakgården och herrskapshuset, mellan fattiga och rika, som han sedan så gärna använde och som öfver hufvud uttrycker den högsta grad af komposition, han var mäktig.

Det är dessa typer och situationsbilder, hvilka Onkel Adam sedan sammanfattade under den lyckligt valda benämningen *Genremålningar*. Vanligen äro de nästan fotografiskt återgifna verklighetsbilder, hvilkas liflighet, klarhet och träffsäkerhet endast grumlas, när författaren af sitt goda hjärta förledes till alltför stor ömhet med de små och svaga och alltför stor bitterhet mot de rika och mäktiga. Man måste beundra Onkel Adams berättaretalang, hans goda lynne, hans kvickhet i dylika smärre stycken. Det finnes t. ex. en dylik serie af Genremålningar, som han sammanfattat under titeln *Minnen från mina informatorsår*, af hvilka isynnerhet de i första afdelningen äro särdeles lifliga och roande.

Onkel Adam borde aldrig öfvergifvit denna kortare berättelse. Olyckligtvis gjorde han det emellertid snart nog och kastade sig med *Gouvernanten* in på den stora romanen för att riktigt få plats för sina reformidéer. Men för manövrerandet af dessa stora maskiner saknade han hvarje spår af teknisk skicklighet.

Först och främst får man aldrig vänta djupare karaktärsstudier af honom. Han kan teckna en enkel typ, men gäller det att psykologiskt motivera en serie af handlingar, råkar han illa ut. Han kan icke ens hålla sina figurer, den enklaste och nödvändigaste förutsättningen för den, som skall skrifva en större berättelse. Hans karaktärer bokstafligen förändras från situation till situation, så att till slut läsaren icke längre kan sammanhålla dem, utan de sprängas i idel fragmenter, och man förlorar både intresse och sammanhang. Det är t. ex. fallet med Adolf i *Penningar och arbete*. Första gången man möter honom är han en liten, af modern bortskämd lymmel; vid nitton års ålder börjar man få hopp om, att han trots sitt dåliga påbrå och sin oordentliga uppfostran skall utveckla sig till en god och ädel människa, vid slutet är han, efter ett lif af utsväfningar, vansinnig.

I allt detta ligger intet omöjligt, men utvecklingen och förändringarna äro lika litet betonade som sammanhanget: det är helt enkelt en serie af alldeles olika figurer, som strängt taget intet hafva att göra med hvarandra.

Vidare kan Onkel Adam icke konstruera en handling. Men en större berättelse är otänkbar utan en tydligt framlagd eller åtminstone fragmentariskt presenterad händelseutveckling; ty utan handling kommer karaktären aldrig i rörelse, den kommer endast att framvisa en sida, den blir aldrig mer än en vignett eller yta. Därför äro alla Onkel Adams romaner icke någonting annat än en serie löst sammanfogade situationer utan djupare förbindelse eller motivering. Hvarför den ena af dessa taflor står före den andra är i allmänhet omöjligt att säga. Därmed är också sagdt, att han ej förstår att förbereda lika litet som att afsluta. Allt kommer öfverraskande och slutar förhastadt. Men däraf följer också, att när ni lagt boken från er, har ni icke läst *en* utan tio, tjugu, trettio berättelser, hvilka icke lära er något samladt, hvilka aldrig gå tillsamman till en enhet. Men det som skiljer alla de olika situationerna i en roman från alla de olika novellerna i en novellsamling är just, att de förra förbindas af en sträng enhet.

Men icke minst oumbärliga äro dessa konstruktiva egenskaper, när man kastar sig på tendensromanen, d. v. s. när man icke vill nöja sig med att framställa händelsen och karaktären utan äfven vill, såsom frukt af det hela, hos läsaren insinuera en eller annan tanke eller teori.

Ty hvad är en tendensroman eller rättare, efter som den icke alltid är det, hvad bör den vara? Den är icke annat än en speciell form af talet. I ett tal uppställer man en viss tes, om hvars sanning eller lögn man vill öfvertyga åhöraren: Har Verres utsugit de provinser, öfver hvilka han härskat eller icke? — Är det sant, att Catilina sammansvurit sig med statens alla fiender för att störta republiken? — Det är icke sant, att denna person är skyldig till det brott, ni anklagar honom för, o. s. v. Sådana äro de frågor, som talaren har att besvara, och han gör det genom en bevisföring. På samma sätt uppställer tendensförfattaren en tes: våra skolor äro usla, vår brottmålslagstiftning är barbarisk, folket förstöres af brännvinet, våra präster äro skenheliga hycklare o. s. v. Och äfven honom åligger en bevisföring,

hvilken helst bör vara både materiellt och formellt riktig, helst så litet advokatorisk som möjligt.

Rent formellt sedt gäller det således först och främst att författaren verkligen fasthåller sin tes, och att han med urskillning väljer de exempel, karaktärer och situationer, med hvilka han vill belysa den. Ty just däri ligger den art af bevisföring, han har till sitt förfogande. Men det är hvad Onkel Adam aldrig gör. Så t. ex. är det hans afsikt i *Gouvernanten* att visa, huru olycklig dessa ensamstående kvinnors lott är. Genom utväljandet af ett lämpligt subjekt och genom att placera detta i en serie af situationer skulle han möjligen kunnat bibringa oss denna öfvertygelse. Han borde visat oss en ung flicka, utrustad med förträffliga egenskaper och en fin bildning, som misshandlades af sin lägre stående omgifning, illa betalades o. s. v., i korthet sagdt som åtnjöt en lott, hvilken stode i en skriande motsats till hennes utmärkta själsegenskaper och de tjänster, hon gjorde sina disciplar och deras familjer. — I denna stil börjar också Onkel Adam: Mamsell Åkerlind, den i allo förträffliga komministerdottern, har det hårdt i den simpla kommerserådinnans närhet, mannen förolämpar henne genom att vilja påtruga henne sin kärlek och sina juveler, och då hon icke vill förstå hans antydningar, kastas hon på porten. Men i stället för att nu hennes rykte skulle varit förstördt o. s. v., som en skickligare kock skulle anordnat, förflyttas hon till en fint bildad adelsdams hem, hvarest hon själf betraktas såsom barn i huset. Och när hon efter många års förlopp lämnar detta hem, är det endast för att draga sig tillbaka och lefva af en förmögenhet, hvilken hennes återfunne broder helt plötsligt öfverlämnat åt henne. Med andra ord, det är möjligen eller till och med troligen en särskild guvernants öde, som han här skildrat, men det är ingalunda en historia, som gifver oss den föreställningen, att guvernanterna hafva det särskildt svårt i denna världen. Och det var just detta, som Onkel Adam ville bevisa.

Och så är det öfverallt i Onkel Adams tendensromaner. *Pastorsadjunkten*, en parallell till Gouvernanten, *Penningar och arbete*, hvarest han närmast vill belysa, att endast genom arbete förvärfvade penningar äro till välsignelse m. fl. lida alla af samma ohjälpliga fel. Alla äro de från kompositionens synpunkt misslyckade.

Lyckligtvis kan man upplösa dem i deras enkla beståndsdelar och betrakta hvarje kapitel som en helhet för sig. Man har då åter en serie af Genremålningar, af hvilka många äro förträffliga, en serie af moraliska reflexioner, en ofta icke oäfven samhällskritik och påpekande af reformer, som äro fullt genomförbara.

Han har på detta senare område varit en af sin tids mest orädda och lyckade förkämpar, aldrig tröttnande att taga de svaga och fattiga i beskydd mot de rika och mäktiga. Det finnes knappast någon af tidens reformatoriska idéer, som icke funnit en förespråkare i Onkel Adam. Han har talat mot skråväsen och bördsfördomar, för ett humanare förhållande mellan arbetare och arbetsgifvare, för en mildare och förnuftigare behandling af brottslingar, för folkskolor, för mindre pedantisk uppfostran, för kvinnoemancipationen, för de oäkta barnens vård, mot ortodoxien och läseriet, mot brännvinssuperiet såväl som de rikes omåttlighet. Icke underligt, att tiden lyssnade till hans ord: det var dess egna innersta tankar han uttalade.

Men det var icke endast därför, som han blef så älskad i de svenska hemmen. Det härskar en god och sund anda i hans romaner. Hos Onkel Adam finner man intet af den öfverspända och sjukliga romantik, hvilken eljest i icke ringa mån utmärkte dåtidens romanlitteratur. Romantisk är Onkel Adam endast i filantropien, eljest är han, som Wieselgren träffande sade, nykterheten själf. Detta framträder icke minst i hans uppfattning af kärleken. Typiskt är i detta afseende följande uttalande:

»Den gamle vännen egde en dotter. Hon hade väl några gånger varit införd »på slottet», som det kallas; men hon hade alltid kommit lös igen. Balthasar och hon hade ingenting att förebrå hvarandra . . . och hjelpte hvarandra vid åtskilliga kinkiga tillfällen, då den kvinliga förslagenheten räddade den dumdristige brottslingen. Balthasar höll af Karin och hon höll af honom; det var en kärlek på sitt vis; den var ej synnerligen öm utaf sig, långtifrån gråtmild och pjåkig, den var med ett ord något helt annat, än den våra poeter besjunga och den som utgör kliffsrätten i våra romaner; men det var dock kärlek, det vill säga vänskap, byggd på ömsesidigt behof af stöd och hjelp. Begge tyckte om hvarandras utseende, sinnlighetens glöd uppvärmde vänskapen; det var kärlek. Jag har sett många förnäma par, som ej egt hälften så många skäl att älska hvarandra och icke älskat hvarandra så mycket som Balthasar och hans spinnhusmessiga fästmö.»

Här är det kärleken mellan en tjufknekt och en tjufkona,

som Onkel Adam skildrar på ett sätt, som icke har så litet af sjuttonhundratalets eller läkarens sätt att betrakta själsföreteelserna. Men hans uppfattning är öfverallt densamma: Berndt älskar rektorns dotter Anna i det ögonblick han skall fara ut till Indien. Han sliter förbindelsen, ty hon kan då blifva lycklig med en annan. Och Anna å sin sida gifver utan någon svårare själskamp sin hand åt en äldre man. Jämför äfven reflexionerna angående Berndt Willner, då han gripes af kärlek till Betty. (Samlade skrift. III, sid. 95.)

Lika allvarliga och pessimistiska, kan man gärna säga, äro äfven hans reflexioner öfver äktenskapet:

»Ett dera måste ske,» säger madame Lind, »antingen är den man fått god eller ond; är hon ond, så är det en plåga; är hon god, så är hon en ädelsten — och så komma barnen, allt som rör dem, rör också föräldrarnes hjärta — ja med ett ord, äktenskapet blott skaffar oss flere punkter blottade, der sorgen kan tränga in i själen.» — »Men genom dessa punkter kommer också glädjen,» invände Thorsten. — »Ja, Thorsten, det gör den, men slutet på allt är dock sorg; en af er måste gå först bort, den andra måste blifva kvar — antingen måste Thorsten se hustru och barn gråta vid sitt eget dödsläger, eller måhända han sitta vid deras.»

Icke mindre kallblodig är hans uppfattning af vänskapen, och som bekant drefs den mest öfversvallande kult med denna känsla af samtiden:

»Vänskapen beror ej på oss själfva att bibehålla eller låta fara; den beror på den aktning man hyser för den andra; är aktningen rubbad, eller växer der en misstanke in i någon springa, så spränges snart hela vänskapen, den må vara så stark som helst...»

Öfverallt i Onkel Adams arbeten finner man dylika reflexioner, vittnande om en klar blick på lifvet och mycken erfarenhet. Och dessa reflexioner äro icke kyliga eller bittra, icke mörka känsloutbrott. Det är endast förståndets lugna stämma, som talar. Sådant är lifvet, men inom dessa gränser måste vi genom vänskap, hjälpsamhet, kärlek, klokhet och energi skapa oss en tillvaro så nyttig som möjligt för andra, till tillfredsställelse för oss själfva, »till denna tysta lycka som den känner, hvilken en gång vill kunna lägga handen på hjärtat och i dödsstunden säga: jag har handlat så godt jag förstått, döm mig icke, Herre, som jag handlat, utan som jag velat».

Denna uppfattning är äkta gammaldags svensk, präglad af en allvarlig och djupt religiös världsuppfattning, rättsinne och klokhet, men också af kvickhet och godt lynne. Det strömmar något äkta svenskt utifrån Onkel Adams romaner, hvilket för den, som älskar förgångna tider, ännu i dag gör dem läsbara, trots deras stora formella brister. Detta Skråköping, som han älskar att skildra — det är just hela det dåtida Sverige med sina skarpt åtskilda klasser, sin fattigdom och något visst innestängdt öfver det hela. Stor omväxling råder icke i dessa romaner: ämnena äro hvarandra tämligen lika; äfven figurerna lär man snart att känna: den uppblåsta kommerserådinnan eller patronessan; hennes man, som är en stor filur; den unga bortskämda flickan, som blir olyckligt gift; den hjärnlöse kaptenen, som berättar en historia, hvilken aldrig tager slut och därför också blir utan poäng; den hycklande prästen, som håller med dem, som bjuda honom på middag, men också goda och uppoffrande präster, för hvilka lefvernet är mera än läran; den sjukliga, men ädla adelsdamen, vanligen gift med en eller annan omöjlig officer eller en uppkomling, som på ett eller annat sätt fördystrar hennes lif. För öfrigt finnes där ett helt galleri af militärer hurtiga unga löjtnanter, gamla bussiga majorer o. s. v., alla tagna på kornet; som militärläkare hade han ju ett rikt studiematerial inom detta område. Och slutligen längst ned på rangskalan: bonden, den hederlige handtverkaren; den flitige såväl som den supige eller alltför veke arbetaren, som af trots, af hat hemfaller åt brottet. Det är aldrig djupa karaktärsskildringar, men, ungefär som hos Dickens, hastigt tecknade porträtter och typiska i den meningen, att de äro tagna ut ur samtidens eget lif. I de flesta fall arbetade författaren säkerligen direkt öfver lefvande modell. Det är detta, som gifver det icke minsta värdet åt hans skildringar i våra dagar. Onkel Adam förstod att se. Äfven när han skildrade något som borde varit honom så främmande som jämtlänningarna (det var ju icke länge, som han vistades i Östersund), har han dock lyckats att få fram åtskilliga för landskapets befolkning och dess seder betecknande drag. Särskildt hela medelklassen är i hans romaner återgifven med sina egna känslor, tankar och åskådningar.

Estetiskt kan väl numera åtskilligt vara att invända mot Onkel Adams skrifter; mycket af hvad han sagt kunde varit

långt bättre sagdt; men hans arbeten hafva dock haft en bestämmelse. I icke ringa mån har han bidragit till de humana reformers genomförande, som sysselsatte hans samtid. Han hade rätt då han 1869 i företalet till sina samlade skrifter yttrade: »Jag har nu omläst dessa många smärre och större skrifter, dem jag under mer än ett fjärdedels sekel, till en stor del hunnit glömma. De hafva förefallit mig som nya bekantskaper; men jag har i dem ej funnit ett ord, som jag ångrar, eller en åsikt, som jag ville taga tillbaka. Det är således klart, att jag från ungdomen och ända in i ålderdomen bibehållit samma lynne, samma förtjänster och samma fel. Min lycka har varit att mina landsmän ungefär hafva desamma både förtjänster och fel som jag — att det således icke varit något annat, än en Svensk, som skrifvit för Svenskarna.»

»Om man ville fråga mig, hvarför jag skrifvit så och ej annorlunda, har jag ej annat svar, än att man lika gärna kunde fråga en hämpling, hvarför han ej sjunger som en talltrast. Jag vet ej mera än att jag kände mig liksom tvingad att göra folkets massa till min förtrogne i allt det goda, glada eller smärtsamma, mitt hjärta kände.»

X.

Det var Emilie Flygare-Carlén, som i romanen först skildrade folket och medelklassen, men man kan icke säga, att det skedde på något tendentiöst sätt. Sällan ställer hon dessa folkklasser i beröring med tidens oppositionella idéer, icke heller inmänger hon tidens härskande politiska åsikter i sina berättelser. Finner man någon gång ett slags afsikt, så har den närmast kommit med på ett hörn och spelar ingen större roll. Hon betraktade människorna uteslutande från natursidan. De sociala synpunkterna spelade för henne föga roll.

Snart nog finner man emellertid alla liberalismens idéer, hvilka redan ett tiotal af år behärskat tidningspressen, äfven öppet predikade i romanerna. Så var fallet hos Onkel Adam. Nu göra sig de folkliga synpunkterna verkligt gällande. Folket har blifvit medvetet och revolutionärt. Allteftersom den länge begärda representationsreformen låter vänta på sig, blifver hatet mot adeln starkare. Icke med orätt, ty denna samhällsklass, som en gång verkligen representerat det bästa i samhället, gjorde det knappast nu längre, af det enkla skälet, att den icke längre rekryterades från hela samhället och drog till sig folkets bästa elementer, som den gjort under sina blomstringstider, då allt, som utmärkt sig, adlades; nu däremot nyadlades få, och det var endast de gamla familjerna, som alltjämt pockade på sina privilegier. Detta ständigt växande hat kommer tydligt fram i romanen, hvarest adeln nu får representera det utlefda, det gamla och odugliga, hvilket slås ur brädet af mannen af folket, hvilken med egen kraft kämpat sig fram till en af samhällets främste. Man diskuterar bördsfördomarna, kärlek och äktenskap mellan frälse och ofrälse o. s. v.

Det är detta innehåll, som vi finna så skarpt framträdande hos *August Blanche,* icke minst därför, att det hos

honom genom beröring med den franska följetongsromanen fått en helt revolutionär prägel. Det är liksom om marseljäsens toner och revolutionens program: frihet, jämlikhet och broderskap ljödo oss till mötes från bladen i hans böcker.

August Blanches diktning är äkta folklig, men så var han också själf ett folkets barn. Redan genom sin födelse måste motsatserna mellan de olika stånden hafva stått lefvande och klart för honom. Han var nämligen naturlig son till en tjänsteflicka, Katarina Hedberg, och skvadronpredikanten Mårten Bergvall. Modern gifte sig några år senare med hofslagaren Blanch, hvilken emellertid icke med alltför blida ögon såg på fostersonen. I en »Skådespelares öden» finnes, bland mycken dikt, åtskilligt som pekar direkt tillbaka på Blanches egna barndomsupplefvelser. Det är en ständig strid mellan modern, hvilken vill att sonen skall inhämta kunskaper (»Den rödrutiga schalen»), och håboisten, som vill att han snarast möjligt skall in vid gardets musikkår och själf förtjäna sitt bröd.

Hela lifvet igenom har Blanche med största hängifvenhet fasthållit vid denna moder, som med sin ömhet sökt värja sitt barn, det oskyldiga offret för hennes egen kärlek, mot världens elakhet. Då han tämligen till åren, men förmögen, ärnade gifta sig med en adelsdam, gick äktenskapet om intet, därför att Blanche fordrade, att modern, den enkla hofslagareänkan, skulle bo hos dem ute på Malmgården, hvilket däremot den tillkommande fann mindre lämpligt.

Hos barn födda och uppfostrade under dylika förhållanden finner man ofta i en eller annan form en djup motvilja mot alla slags lösa förbindelser, åtminstone i teorien. Mer än samhällets öfriga medlemmar känna de ju, hvilka olägenheter regellösheten medför. Dumas fils, själf ett »kärlekens barn», har vid alla erotiska konflikter haft barnet i minnet, ständigt fört krig mot kokottväsendet och hans uppmaning: *döda henne* om den hustru, som vanhelgar äktenskapet, är ju synnerligen betecknande för hela hans uppfattning. Liknande drag finna vi också hos Blanche. Hans häftiga uppträdande i Det går an-frågan med skriften *Sara Widebeck* har nog i någon mån sin förklaring i detta förhållande; han älskade äfven att hjärtnupet skildra de stackars kokotternas hårda öde midt uppe i deras strålande ungdomliga skönhet och juvelernas rikedom.

Någon bitterhet märker man emellertid icke i dessa skildringar. Blanche var en alltför lättlefvande och facil natur för att grubbla och nedsjunka i någon art af melankoli. Han var ett äkta stockholmsbarn nästan sydländskt liflig, öfversvallande hjärtlig, god vän och god kamrat, arbetande och roande sig dagen om. En lycklig natur, helt af ett stycke, utan alla tillkrånglade hjärnvinklar.

Enkelt och folkligt såg han också på tillvaron. Han har folkets på en gång abstrakta och barnsliga syn på samhället. För honom skulle aldrig alla dessa tusende skiljaktigheter, som i det oändliga utmärka de olika stånden och de olika individerna äfven i det mest demokratiska samhälle, blifva riktigt lefvande. Äkta folklig är hans synpunkt den, att »en ann kan vara så god som en ann». Han ser endast människan, icke samhällsindividen. Han är född därnere, hvarest man utmärker sig genom kroppsstyrka, frikostighet, hederlighet och arbetsamhet, där man icke krusar så förfärligt mycket för hvarandra, och där jämlikheten är större än däruppe.

Detta är själfva August Blanches grundsyn, arfvet från fader och moder, lärdomarna inhämtade mellan kamraterna i Klara skola och hofsmederna på Sporrongska gården.

Och det var just en utmärkt jordmån, i hvilken tidens idéer riktigt kunde slå rot. Så skedde ock. Blanche blef 1829 student, tog 1832 examen till ämbetsverken, bosatte sig därefter i Stockholm, springande i verken och lifnärande sig med renskrifning och lektioner. 1836 fick han ånyo tillfälle att besöka universitetet, från hvilket han återvände 1838 såsom juris utriusque kandidat. Men under hela trettiotalet hade tidens liberala idéer strömmat in öfver honom och gjort honom till sin svurne man. Ett par historier från denna tid belysa klarare än alla utredningar arten af hans rabulism.

Blanche hade nyligen blifvit student, berättar Ridderstad i »Regnbågen», då han en dag besökte sin morbror i Västmanland, en f. d. grenadier, nu inspektor på Kolsva. Han inviterades på en middag hos godsets ägare, en adlig kammarherre, men då morbrodern icke inbjudits, nekade han först att gå. Denne lyckades emellertid att öfvertala honom. Vid bordet hade Blanche väntat sig en plats vid värdinnans sida; i stället fick han emellertid en plats nära dörren. Han hade

äfven gjort sig förhoppning om en skål af själfva värden, men i stället föreslogs den af en åttaårig dotter. Men då var måttet rågadt, och den nyblifne studenten miste det tlilla ålamod han hade kvar. Han satte glaset ifrån sig, reste sig och ville gå, och när kammarherren, bestört öfver hans vrede, ursäktade sig, svarade han: »Min världsuppfattning är, att en redlig och duglig man försvarar sin plats vid hvilket bord som helst, och för att hålla mig till min morbror, är såväl hans verksamhet som hans karaktär af alltför bepröfvade ädla egenskaper, att han, ingen nämnd och ingen glömd, till och med bort intaga hedersplatsen vid det bord, där jag i dag haft äran spisa. Platsen, som ni anvisade mig, skålen, som er dotter, fröken åttaåring, föreslog, ägnade sig icke att förändra mina tankesätt och mitt omdöme. Ödmjuka tjänare, herr kammarherre!»

Man kan vara fullkomligt öfvertygad om, att Blanche ännu på gamla dagar, då han i trädet på Malmgården vid ett godt glas punsch berättade denna historia, njöt af sitt eget lyckade uppträdande. Han kom säkert aldrig till insikt om, att han möjligen icke var så meriterad, att han vid detta tillfälle skulle hafva plats vid värdinnans sida, och att det möjligen var en fin uppmärksamhet, då man lät husets dotter föreslå en skål för den unge och obetydlige studenten. Men hans naivitet är verkligt rörande och typisk för tiden och den samhällsklass han representerar.

Blanche skulle öfver hufvud aldrig komma i närheten af en adelsman i verkligheten eller i dikten, utan att han passade på tillfället att säga sin mening. Det är icke alltid taktfullt, hans uppträdande, men han är öppen och redlig, självsäker och frimodig, och karl att stå för hvad han ansåg rätt. Detta låter belysa sig med en annan historia från hans ungdomsår:

En dag på våren, när Geijer väntades hem från riksdagen till Uppsala, sammankallades studentkåren för att rådgöra om hans mottagande. Ordföranden föreslog, hälsad af allmänt jubel, att kåren skulle möta honom med sång och lefverop, men Blanche, hvilken erfarit, att Geijer äfven nu i konstitutionsutskottet uppträdt till indragningsmaktens värn, sprang upp på den improviserade talarestolen och sade: »Mina herrar, kan det likväl vara skäl, att Sveriges studerande ungdom med jublande sång och hurrarop väl-

komnar Geijer, som vid denna riksdag uppträdt och talat mot vårt lands tryckfrihet? När vår Herre sagt: *varde ljus*, må ingen, icke ens en professor, försöka säga: *varde mörker.*» Ett knytnäfslag träffade August Blanche, och han föll, men Geijer uppvaktades med sång af studenterna.

Sådan var den unge Blanche, som 1838 återkom till Stockholm. Hans tjänstemannabana blef icke heller lång. Hans lifliga och lättrörda natur hade redan tagit för starkt intryck af tidens frihetsrörelser. I det Herrans året 1838 bidrog han till den flod af tryckalster, som de politiska händelserna och »tidningskäbblet» affödde med ett par pamfletter i den skämtsamma stilen: *Publiken och tidningarne eller den rysliga tuppfäktningen* samt *Rabulisterna.* Därefter inträdde han i redaktionen af *Freja*, en mindre tidning, hvars politik sköttes af Argus-Johansson och som för öfrigt bland sina pennor räknade flera unga litteratörer, G. H. Mellin, Kjellman-Göransson, Karl af Kullberg, Theodor Sandström o. s. v. Det var närmast ett moderat-liberalt organ, som försökte gå en medelväg mellan Aftonbladet och Svenska Minerva. 1839 blef Blanche tidningens hufvudredaktör, hvarmed han fortsatte till 1842, då den bekanta scenen — det så kallade *Almqvistska dådet* — mellan honom och Almqvist på grund af en föregående polemik gjorde honom trött på journalistiken. Han ångrade sedan dessa fyra år, som han bortkastat på tidningsskrifveri.

Därpå vände han sina blickar mot teatern, och under några år framåt skapade han med vanlig lätthet en hel följd af stycken. År 1843 debuterade han med *Positivhataren*, som blef en stor succès. Man har nu något svårt att förstå hvarför, men den svenska teatern hade länge varit utan inhemsk repertoir. Här fann man ett stycke, som, äfven om det var en bearbetning af ett utländskt, dock af Blanche behörigen försetts med nödig lokalfärg. Åtskilliga stockholmstyper, en konglig sekter, en källarmästare m. fl., gjorde här sin entré. Under några år framåt levererade Blanche nu mer eller mindre originala teaterpjäser, än uppsluppna, än melodramatiska och historiska. 1845 *Stockholm—Vesterås—Upsala.* 1846 *Engelbrekt och hans dalkarlar* och *Järnbäraren.* 1848 hans bästa stycke, farsen *Ett resande teatersällskap.* 1850 *Döden fadder.* I alla dessa stycken komma hans stora

kvickhet och förmåga af liflig replikbehandling honom till godo.

Samtidigt påbörjade han en liknande storartad produktion af romaner. 1845 *Järnbäraren;* 1847 *Flickan i Stadsgården;* 1848 *Banditen* och *Första älskarinnan;* 1849 *Kråknästet;* 1851 *Sonen af Söder och Nord.*

Dessa romaner äro i våra dagar så godt som oläsbara, så oäkta och teatraliskt är allting från de hopade händelserna till dialogen, som vanligen är alltför uppstyltad. Allt är utfördt i den franska följetongsromanens stil med Eugène Sues och Dumas' idéer och berättelsesätt. Man kan knappast analysera dem utan att falla in i parodien. Intrigen är naturligen hufvudsaken. Man ilar från den ena spännande händelsen till den andra. Än se vi, huru en hämnd långsamt men säkert utkräfves, än är det följderna af ett mord, som spinner sina trådar kring alla bokens figurer. I korthet sagdt återfinnes här alla de ingredienser, som tillhöra ett bättre melodrama, lidelsefull kärlek (mannen svart och kvinnan blond eller också kvinnan zigenerska och mannen en son af den bleka Norden), hat och hämnd, brott och straff, gift, revolutioner, hela detta teatermaskineri i brokig omväxling och dock så enahanda.

Midt i denna magra soppa simmar såsom en eller annan närande fettkula tidens sociala och revolutionära idéer. Samhället bör taga sig af sina olycksbarn och brottmålslagstiftningen förbättras: sådan är ofta den moral, man får till på köpet, när man varit ögonvittne till en tre, fyra stora brott. Adeln framställes här, som redan sagdt, från den mörka sidan. Den bleke, utlefvade grefven med svarta mustascher, som gifter sig rikt med en borgaredotter, är henne otrogen, bortspelar hennes förmögenhet och ofta är så feg, att han icke vill döda sig själf, då allt gått på tok, kommer gång på gång igen. Mannen af värld, som förför flickan af folket, är en annan stående figur. Idealtyperna äro dels de starka, men godmodiga arbetarna, dels den unge mannen, som utgått från ett fattigt hem men genom egen kraft arbetat sig upp till en ansedd ställning. Han kan vara ingenjör, men hos Blanche är han vanligen läkare. I romanens slut hugnas han alltid med en ung och rik och vacker adelsfrökens hand.

Allt detta skulle icke vara utan intresse, vore icke

färgerna alltför starkt pålagda. Ty det finnes en art af verklighet i dessa romaner. Har man t. ex. genombläddrat några af tjugutalets tidningar, erinras man ovillkorligen vid läsningen af de grofva, råa brotten, utförda af vilda sällar i Blanches romaner, om rättegångsafdelningarnas långa relationer af liknande händelser. Det finns obestridligen en art af tidsstämning öfver hans skildringar. Och allt detta höga hazardspel, som vanligen försiggår i luxuöst inredda lokaler, hvilka från gatan se ut som fallfärdiga kåkar, var också betecknande för tiden. Det samma gäller hela det eleganta kokottväsendet, hvilket då florerade på ett sätt, som knappast finner sin motsvarighet i våra dagars Stockholm, och vid hvars skildrande Blanche gärna dröjer i sina romaner. Man tycker sig också här och där skymta själfva det glada lättsinne, hvilket drifver alla dessa människor framåt och underhåller alla dessa laster. I korthet, där finnas många förträffliga enskildheter, som, om de flätats tillsamman på ett annat sätt, skulle skapat målningar af bestående värde. Men hos Blanche är allt detta rå, obearbetad verklighet, anekdotmässigt behandlad, ännu icke höjd till konst.

Märkvärdigt nog har emellertid Blanche varit läst ända in till sista tiden. Detta beror naturligen dels på den starkt kryddade kosten, som passar för vissa klasser af läsare, men dels och kanske icke minst på hans berättaretalang. Ty visserligen är hans berättelse lika oäkta och teatralisk som allt det öfriga, men den är ytterst spännande. Han har af sina franska förebilder lärt sig konsten att tvinga läsaren att fortsätta från början till slut. Särskildt är det Alexandre Dumas père, som därvid är hans läromästare. Det var denne, som fann konsten att dramatiskt kedja scen vid scen och alltid sluta ett kapitel på en sådan punkt af berättelsen, att läsaren för att få sin nyfikenhet tillfredsställd måste vända sidan och fortsätta. Då fann han sig vanligen ännu en gång på ett behagligt sätt öfverlistad och inkastad i en ny händelse, hvars olika stadier endast bit för bit afslöjades för hans nyfikna blickar. Och så undan för undan, tills det behagade författaren, att, sedan han åtskilliga gånger tagit lifvet af sina hjältar och åter uppväckt dem ifrån de döda, ändtligen definitivt nedlägga pennan och sätta punkt.

Utom dessa romaner har Blanche äfven skrifvit smärre berättelser. I det stora och hela röra sig dessa korta skisser inom samma ämnessfär som de större; figurer, idéer, händelser äro i allmänhet desamma. Men Blanche står här obestridligen i konstnärligt afseende ett steg högre.

Redan 1845 påbörjade Blanche den första serien af dylika smärre saker. Det var *Taflor och Berättelser ur Stockholmslifvet.* 1856 författade han för Aftonbladet *Berättelser efter Klockaren i Danderyd* och slutligen mellan åren 1857—1863, då Blanche redigerade Illustrerad tidning, framkommo hans *Bilder ur verkligheten,* sedermera samlade i fyra serier: *Hyrkuskens berättelser, En prestmans anteckningar, En skådespelares öden* och *Strödda anteckningar.* De tillhöra det bästa, som Blanche skrifvit, och ännu i dag genombläddrar man med nöje detta galleri, i hvilket det dåtida Stockholm lefver upp för oss med sina typer och personager. Hvem erinrar sig icke med nöje den dråpliga berättelsen om huru Kalle Utter informerade på herregården eller grasserade som djäfvul i Klara skola; det underliga sätt hvarpå Jonas Dugge vann sin brud; pastorsadjunkten Axel Dahls tigerjakt på Strömsborg; skådespelaren Ekströms missöde som Hamlet i landsorten och alla dessa andra historier lika godmodiga som roande. Äfven här är det brott och kärlek, som utgöra hufvudmotivet. Emilie Högqvists gestalt framskymtar gång på gång, skildrad med all den kärlek och beundran, som tiden slösade på denna sin älskling; Bo Jonsson Grip representerar på ett utmärkt sätt bofven; Lars Blom gifver en liflig föreställning om husagans nackdelar — i korthet sagdt, det är som en stor anekdotsamling ur tidens historia, och vissa af dessa berättelser (Kalle Utter t. ex.) skola säkerligen visa sig lika odödliga som en Eulenspiegel eller Lunkentus, så äktfolkliga äro de i sin naivitet och åskådlighet.

Men i själfva verket är August Blanche i våra dagar mera intressant som människa än som skriftställare. Mot slutet af fyrtiotalet dog hans verklige fader, Bergvall, och Blanche ärfde hans icke obetydliga förmögenhet. Blanche var nu en oberoende man, och han gaf sig ut på resor för att skåda och njuta lifvet — ty han saknade själf icke sinne för mörka ögon och ett glädtigt sällskapslif. Öfverallt hvart han kom, såg han Europa i revolution, och han medförde

hem något af denna kosmopolitiska frihetstörst. Han öppnade nu sin Malmgård för den stora skara vänner, som omgaf honom i lifvet och följde honom efter döden. 1859 blef han riksdagsman och hade nu ett ständigt och osökt tillfälle att utveckla sin vältalighet. Det är under sextiotalet, som Blanche når sin högsta berömmelse. Han var då den allmänt omtyckte skådespelsförfattaren, hans romaner och Bilder ur verkligheten lästes öfverallt, han var rik och oberoende. Han, som i själfva verket saknade djupare politisk insikt, spelade nu en icke obetydlig roll på grund af sin popularitet. Under dessa år är han ett slags *père noble*, som talar å hela svenska folkets vägnar. Och hvad har han icke talat för! Han for till Norge och förkunnade å svenska folkets vägnar, att det sympatiserade med Norges hållning i ståthållarefrågan, och var det något på tok mellan svenska folket och Karl XV, så gick åter Blanche, öppen, frimodig, hjärtevinnande, upp till konungen och sade, huru svenska folket ville hafva det. Han har talat för kvinnomancipation, förändrad brottmålslagstiftning, universitetens flyttning till hufvudstaden, för allt, som öfverhufvudtaget fanns att tala för. Utan tvifvel var det för honom själf en lycka, att han dog 1868. Ty tiden började blifva nykter och kritisk, och det märkes nog på studenternas hållning vid hans sista tal till dem på Karl XII:s-dagen, att hans popularitet snart skulle varit slut.

Blanche hör till dessa författare, som man med förtjusning slukat i sina yngre år. Man borde aldrig läsa om sådana författare, så vida man icke är fullt säker på, att de tåla att läsas med kritik. Man förlorar därpå. Alla de brokiga och vackra taflorna, som en gång tjusat en och som ännu lika vackra någon gång leka i ens inbillning, förlora sina färger — och man har ett minne mindre.

EFTERROMANTIK

I.

Tidskiftet mellan 1830 och 1848 är öfverallt i Europa synnerligen upprördt. Den ena folkrörelsen aflöser den andra. I de västerländska stater, som ännu icke uppnått konstitutionellt styrelsesätt, genomföres det 1848 eller något senare. I Frankrike och England, som gå i spetsen för de demokratiska rörelserna, inledes nu på allvar striden mellan tredje och fjärde ståndet, och socialismen organiserar sig. Men efter revolutionen 1848 och Napoleons statskupp följer ett par af de lugnaste decennierna under seklet. Människorna andas ut, och något af den bekymmerslösa lifsglädjen från *l'ancien régime* fyller åter luften med sin lätta fjärilsdans och klingande munterhet. I själfva verket behärskar liberalismen sinnena. Nu, sedan dess kampperiod är slutad och alla dess stora reformer genomförda, äro alla människor liberala — till och med kungarna. Napoleon den tredje och Victor Emanuel, Fredrik den sjunde såväl som Karl den femtonde förstå att komma sitt folks önskningar till mötes och uttala själfva tidens egna tankar, liksom de i sina nöjen följa dess uppsluppna seder. Ty nu är det de fyllda kornbodarnas och den yppigt stigande välmågans tid. Den ena stora och lysande världsexpositionen aflöser den andra, och man berusar sig af de framsteg, som göras från dag till dag. Framsteg, Framåtskridande äro just de slagord, som man aldrig tröttnar på att upprepa. Man njuter af järnvägarna, som möjliggöra reselifvet i en helt annan utsträckning än förr, och detta medför i sin ordning en förbrödringskänsla mellan folken. Den stigande komforten, dessa tusental af stora och små bekvämlighetsartiklar, som den framåtgående industrien kastar ut bland massorna, uttränga nästan alla högre andliga njutningar. Och

ackompanjemanget till det hedersamma borgerskapets förlustelser utgöres af Strauss' berusande valser och Offenbachs uppsluppna och lättfärdiga melodier. Sköna Helena och kung Menelaus, kokotten i sin apoteos och konungen i sin borgerliga travestering, dansa sin sprittande cancan från det ena hörnet af Europa till det andra. Och endast på afstånd ser man arbetarnas svarta hopar samla sig till allt tätare skaror och hör det hotande skramlet af vapen och hastiga, taktfasta steg af marscherande soldater. Det är de preussiska örnarna, som anrycka!

Så ungefär gestalta sig äfven förhållandena i Sverige. De första åren efter Oskar den förstes tronbestigning hade varit en period af reformer. Men efter Marsoroligheterna och sedan konungens hälsotillstånd försämrats, inträdde ett afbrott. Emellertid mognade långsamt under femtiotalet representationsreformen, hvilken, alltsedan Richert och Anckarswärd 1830 framlade sitt förslag, haft sin plats på det liberala programmet och lifligt debatterats. Men det var först de Geer, som fann den praktiska lösningen af frågan, hvilken tillfredsställde alla partier. År 1865 tog den svenska adeln, som, trots allt hvad man sagt, långt fram i seklet utgjort det intelligentaste och mest framsynta elementet i staten, halft frivilligt, halft därtill nödd och tvungen, sitt afsked som stånd från den politiska skådebanan. Därefter blef det tredje ståndet det härskande. Detta tredje stånd var emellertid icke detsamma som i de stora europeiska länderna. Det var icke den välmående, hufvudsakligen af köpmän och industriidkare bestående borgareklassen, utan de själfägande bönderna, som nu kommo till makten, något som allt tydligare visade sig under sjuttiotalets första år, då ännu det så kallade intelligenspartiet sökte göra det rangen stridig. Bondeståndet har sedan alltjämt satt sin afgörande prägel på den svenska politiken.

I litteraturen afstannade under dessa år så godt som all rörelse. Under hela femtiotalet är det väl knappast mer än en skönlitterär författare af betydenhet, som tillkommer: Viktor Rydberg. Det är en verklig afmattningsperiod i vår litteratur. Vi hafva redan sett, huru året 1848 i flera författares lif betecknar nästan afslutningen. I hvarje fall utmärkte sig denna tid icke för nya ansatser af någon art. Man fortsatte endast i de gamla spåren.

Nya intryck kunde man icke heller gärna hämta från

utlandet. Ty visserligen grodde redan på skilda punkter af Europa en ny och egendomlig kultur, men de män, som skapade den, hade ännu knappast känn på hvarandra och ännu mindre kunde deras verksamhet skönjas på afstånd. De lyste ännu icke som fyrbåkar. Det fordrades skarpa ögon för att skönja deras ensamma studielampor i natten. Och den härskande litteraturen var öfverallt efterblomstring, efterromantik. I Frankrike lyssnade kejsarinnan till Mérimées fint afslipade noveller och Feuillet gick i sin sedeskildring just så djupt, som tiden fordrade. Stundom djupt nog, ty i *Monsieur de Camors* har han åtminstone fullt lyckats att teckna en af tidens stora typer: mannen, som kastat bakom sig alla »fördomar» utom en: hederskänslan, och som, när äfven den sviker honom, griper efter pistolen och gör sitt testamente för sonens räkning, som dock ej lyckas bättre. I poesien härskade de sista utlöparna af Victor Hugos skola, dessa fina och utsökta verssmeder, af hvilka många äfven hade idéer: *Les Parnassiens*. I England finnes knappast något nytt att nämna i prosan, och i versen är det Tennyson med sina smältande och formfulländade dikter, hvilka sällan beröra någon af dagens frågor, utan älska att fördjupa sig i sagans och historiens drömvärld, som helt angifver tidens lynne. I Tyskland är Bismarck den store poeten, som på de omgifvande ländernas bekostnad förverkligar sitt folks länge närda drömsyner.

Särskildt vissa af dessa franska skalder hafva icke varit utan betydelse för den generation, som nu uppväxte här hemma och gjorde sig beredd för diktarekallet. Bäckström sysslade ju med Victor Hugo, och Snoilsky har säkerligen lärt åtskilligt af *Les Parnassiens*. Men framför allt var det nu emot ett annat litteraturområde, eller om man så vill två, som den svenska nationen började vända sina blickar. Jag har redan antydt, att Norges politiska förhållanden under seklets lopp icke varit utan inflytande på de liberala rörelserna här hemma. Dess mera demokratiska statsform hade i flere afseenden verkat eggande på de svenska frihetssträfvandena. Nu först började man äfven intressera sig för den dansk-norska litteraturen. Det var det första praktiska utslaget af Skandinavismen.*

* I förbigående sagdt intresserade man sig säkerligen långt mera i Sverige för dansk-norsk litteratur än vice versa. Sverige har öfver hufvud under hela seklet visat större intresse af att lära af brödrafolken än dessa af Sverige.

Hufvudplatsen för detta intresse blef under sextiotalet Uppsala, hvarest ända sedan början af fyrtiotalet fanns ett skandinaviskt sällskap, som bland sina medlemmar spridde dansk-norsk litteratur. Dessutom hitkom i början af sextiotalet norrmannen Lorentz Dietrichson och blef Malmströms docent i estetik, litteratur- och konsthistoria. Han verkade lifligt för kännedomen om brödrafolkens litteratur.

I grund och botten fanns det emellertid icke något egentligt nytt att hämta af dessa litteraturer. Ty äfven där härskade en efterromantisk skola, hvilken i allt väsentligt intog samma ståndpunkt och kämpade för samma idealer, som Oehlenschläger på sin tid gjort. Men man hade ju alltid nytta och intresse af att iakttaga de skiftande nyanser, hvarmed de olika folken uttryckte dessa samma idéer. Dansken är till sitt skaplynne mera realistiskt och mera borgerligt anlagd än den drömmande svensken, norrmannen mera djärft på sak och mera stortalande. Dessutom var det högst intressanta individer, som man här fick tillfälle att göra bekantskap med. Där fanns en man som Kierkegaard, hvars skarpa dialektiska framställning, geniala psykologi, varma religiösa öfvertygelse och djärfva brytning med den förfallna statskyrkan tidigt förvärfvat honom, om icke många, så dock varmt hängifna vänner.* Mycket lästa voro Paludan-Müller, hvilken med sin Adam Homo och sin Kalanus upplöste nyromantikens ideal i Danmark, liksom Byron gjort det i England, och Christian Winther, hvars eleganta och mångskiftande versbehandling såväl som hans djupt poetiska skildringar af det idylliska danska landskapet med dess slott och bokskogar, dess rådjur och speglande insjöar, dess saftiga gröna ängar med af välmåga skinande boskap satt djupa spår äfven i svensk diktning. Men ingen af dessa danska skalder har dock uppnått en sådan popularitet som Hans Christian Andersen, en ärkeromantiker, som direkt kunde vara utsläppt ur någon af Hoffmans noveller, ty just med dennes originaler passar han själf bäst tillsamman. Han är en subtil skildrare af lifvets hvardagsstämningar, en man, som trollar fram poesi ur de trivialaste småsaker, och en barnkammarepsykolog af enastående beskaffenhet. En ättling af Sterne med äkta danskt *Lune!* Hans sagor och äfventyrskomedier äro imiterade i det oändliga här hemma. Mycket

* Bland dessa var äfven Viktor Rydberg.

omtyckt var också Erik Bøgh, som rest i Sverige och där blifvit betagen i Bellman och själf utbildat sig till en vissångare, hvars humoristiska skildringar af gemytligt Köpenhamnskt småborgarlif på denna tid äfven sjöngos mycket i de svenska hemmen. Ett slags dansk Sehlstedt!

Af norrmännen var det nog framför allt de båda unga, Ibsen och Björnson, hvilka snart skulle bryta sig en ny väg, men tills vidare stodo på samma romantiska ståndpunkt som de ofvan nämnda danska skalderna, hvilka ådrogo sig uppmärksamhet här hemma. Däremot torde icke vare sig Wergeland eller Welhaven hafva spelat någon stor roll i Sverige.

Detta studium af brödrafolkens litteratur blef icke minst af betydelse för den följande utvecklingen. Förbindelsen var inledd, och när i Danmark och Norge litteraturen förnyades, inströmmade genom denna öppna port de europeiska idéerna.

Under sextiotalet gjorde en ny generation sitt inträde i den svenska litteraturen. Den medförde emellertid föga nytt. Signalerna hade icke förändrats. I prosan var Jolin en ny Stockholmsskildrare af samma art som Blanche men elegantare och måttfullare i sitt skrifsätt. Lea tecknade roliga småbitar ur svenskt småborgare- och hvardagslif, Starbäck berättade i en hel följd af romaner spännande historiska händelser.

Tidens skaldeskola har samma karaktär som poesien öfverallt eljest i Europa. Till formen är den af en otadlig skönhet, men den medför icke något synnerligen nytt innehåll. Den är efterromantisk. Ännu en gång gick man tillbaka och inspirerade sig af de tankar och stämningar, hvilka framburits af de stormän, Tegnér, Geijer, Atterbom o. s. v., som i seklets början fått de djupaste tonerna att klinga i nationens bröst. För denna generation hade dessa höga gestalter nästan upphört att vara människor. De voro gudar. All kritik förstummades i deras närhet, och man närmade sig dem endast med skälfvande hjärtan och rökelsekärilet vildt svängande i handen. Man märkte icke, att tiderna förändrats och att mycket af det, som en Tegnér eller en Geijer uttalat i seklets morgongryning, icke alltid gaf ett naturligt uttryck åt en senare tids känslor.*

* Jämför det sätt, hvarpå Dietrichsons kritik af Tegnér emottogs. Allmänheten greps af förbittran. Forna vänner riktade sina vapen emot honom. Tidningarna angrepo honom. Böttiger, Tegnérs svärson, vände honom vid en fest på Uppsala slott ostentativt ryggen. Ungefär på liknande sätt emottogs

Denna efterromantik fick sitt hufvudsäte i Uppsala. Naturligt nog, ty som jag redan förut antydt, hade i själfva verket fosforismen aldrig dött riktigt ut i universitetsstaden. I grund och botten hade den generation, som i början af fyrtiotalet där framträdt, bevarat mycket af det gamla. Malmström, en af de ledande i denna tids Uppsalalif, bevarade trots alla de protester, han riktade emot fosforismen, ännu mycket af dess anda. Hegelianismen, som samtidigt slog rot och genom sin mera utpräglade rationalism utgjorde en reaktion mot de tidigare rent nyromantiska filosofiska systemen, hade dock i allt väsentligt samma metod och samma metafysiska karaktär, ja samma politiska idealer som de speciellt nyromantiska systemen. I Sverige utvecklade sig heller aldrig, såsom i Tyskland och Frankrike, någon hegeliansk vänster, hvilken kom att stå som ett öfvergångsled till den följande radikala och empiriska filosofien. Tvärtom uppstod vid denna tid i Uppsala ett filosofem, som, både hvad metod och allmän världsuppfattning angå, närmast anslöt sig till de föregående tyska riktningarna, och detta just i det ögonblick, då dessa med sin dialektiska metod hade fallit i allmänt vanrykte öfver allt i Europa, och aflöstes af de olika realistiska riktningar i filosofien, som på detta speciella område betecknar återknytandet till sjuttonhundratalets idélif.

I själfva verket var denna Boströmianism en sista afläggare af fosforismen. Man tycker sig ännu i Boströms bekanta ståndpunkt i statsläran, i hvilken han försvarar de fyra stånden såsom väsentliga för statens idé, kunna spåra det dolda sammanbandet med den gamla historiska skolan och dess patriarkaliska uppfattningssätt af konungens och folkets förhållande till hvarandra.

Vi se således, huru de gammalsvenska traditionerna här

ett par decennier senare Georg Brandes' monografi öfver Tegnér, den enda historiska och för öfrigt mycket sympatiska framställning af Tegnér, som finnes. Men dess människoframställning var en helt annan än Böttigers. Det var icke en panegyrik, där alla de drag (man skulle då sagt »mindre väsentliga drag»), som icke ansågos öfverensstämmande med hjältens karaktär, voro bortskurna eller skickligt undandolda. Författaren hade helt enkelt sökt återgifva mannen sådan han var och sådan han såg ut, utan all sminkning och upputsning. Brandes' skildring uppväckte bland den äldre generationen en indignation utan gränser, och man ansåg, att ett af fäderneslandets heligaste minnen blifvit besudladt. Det är precis samma förhållande, som då Taine i Frankrike utgaf sin Napoleon: en ny art af människouppfattning, som icke förstås af den äldre generationen.

lefvat kvar, fredade för så godt som all liberalism. Det var i denna miljö, som den ungdom uppväxte, hvilken nu framträdde i litteraturen, och hvars estetiske ledare Dietrichson var.

Dietrichson kom till Uppsala 1860, och han var verksam dels där, dels i Stockholm fram till midten af sjuttiotalet, då han såsom professor återvanns åt sitt land. Han blef snart medelpunkten i en krets af unga män med estetiskt-filosofiska intressen, som i detta ögonblick studerade i Uppsala. Där var Ernst Daniel Björck, som dog innan han ännu infriat de rika löften, hvilka man fäste vid honom, filosofen Pontus Wikner, som i mångt och mycket företrädde samma idériktning som Rydberg, Carl David af Wirsén, hvars egentliga produktion dock först faller på sjuttiotalet, Edvard Bäckström, Carl Ludvig Östergren (Fjalar), Nils Petrus Ödman, Carl Rupert Nyblom, Carl Snoilsky, för att endast nämna några af dem, som sedan låtit mest tala om sig. De kallade sig för det *Namnlösa Sällskapet* och utgåfvo under loppet af sextiotalet tre gemensamma publikationer: år 1861 *Isblomman, dikter af Uppsala-studenter*, 1863 *Sånger och berättelser af nio signaturer* och 1865 *Sånger och berättelser af sju signaturer*. Man har också sedan kallat hela skolan efter deras gemensamma märke för *Signaturerna*.

Dietrichson hade åtskilligt att meddela dessa ynglingar. Han kom som en främling och såg på de svenska förhållandena med främlingens ögon och kritik. Särskildt fäste han sig vid den höga och patriotiska ton, som alltjämt härskade i Fyrisstadens diktning. Det är ju ett ofta bestyrkt faktum, att under det att Bellman och Runeberg äro skattade lika mycket i Norge och Danmark som i Sverige, har däremot Tegnér aldrig varit synnerligen uppburen af dessa båda folk. Dietrichson delade denna motvilja och angrep Tegnér, därför att hans Frithiofs saga led brist på tidsfärg, och att han i allmänhet fäste ensidig vikt vid en glänsande form och innerst var mera retor än skald.

I allmänhet vände sig Dietrichson mot, hvad han kallade »den gamla efterklangspoesien med sitt högtrafvande patos, sin sökta bildrikedom och sina klingande fraser». I motsats därtill hänvisade han på den dansk-norska

litteraturen med dess innerligare, enklare och mera borgerliga ton. Han framhäfde, att konsten borde stå i förbindelse med verkligheten och ur denna hämta själfva sitt lifsinnehåll.

Dietrichson yrkade således på realism i konsten. Hvad förstod han då med denna realism? Ty det är ju ett begrepp, som under tidernas lopp haft mycket olika betydelser. Själf framhäfver han skarpt, att den realism, som han och Namnlösa Sällskapet hyllade, var vida skild från den som Strindberg ett decennium senare gjorde sig till målsman för, och det kan icke råda något tvifvel om att så icke är fallet.

Den realism, som Dietrichson predikade, hade en negativ och en positiv sida. Det negativa låg helt enkelt däri, att tiden icke längre fann det patos, som genomströmmat den patriotiska dikten vid seklets början, *naturlig*. Den motsvarades för den nya generationen icke af någon verklighet. Den tog därför afstånd från de alltför starka patetiska stämningarna, från dess alltför djärfva drömmerier. Och positivt kände man efter det föregående decenniets diktning ett större behof af detaljer i dikten, vunna genom direkt observation. Snoilsky har uttalat arten af denna realism, som föresväfvade tiden, då han sjunger:

Jag tröttar ingen utöfver höfva
med tomma foster från drömmars hem;
jag sjunger endast, hvad jag fått pröfva
med mina sinnen, de sunda fem.

Dietrichson söker själf i sina Minnen karaktärisera denna realism i motsats till den följande periodens, då han säger, att man sökte *nå det sköna genom det sanna och icke tvärtom*. Verklighetsskildringen skulle således alltid vara skön. Detta innebär obestridligen en stark begränsning. Den följande tiden begärde endast att det skildrade skulle vara *karaktäristiskt*. När Strindberg tecknar bönder, är det honom fullkomligt likgiltigt, om dessa äro fula eller sköna, endast de fullt och helt göra intryck af verkliga bönder. Denna period däremot lät sin verklighetsskildring icke öfverskrida vissa gränser. För att den skulle vara estetiskt tilltalande, borde den antingen verka omedelbart skön, harmonisk, allmänt mänsklig, eller om konstnären vågade sig ända ned

till *det fula,* måste detta antingen upplösas i komik eller stegras till ett *upphöjdt* (fruktansvärdt, fasaväckande) eller rent af *tragiskt.* Man stiliserade således verkligheten efter dessa, nu nämnda begrepp eller kategorier, utmärkande för den Hegel-Vischerska estetiken.

Granskar man de olika punkterna på detta program, finner man, att åtskilligt alls icke är så nytt. Detta korståg mot Tegnér hade redan Runeberg börjat i sina polemiska artiklar, den liberala pressen hade sedan instämt i detta rop, och den nya skaldeskolan under fyrtiotalet hade faktiskt aflägsnat sig ifrån honom. Malmström hade i Eos och flerstädes tagit afstånd från fosforismens alltför starkt spiritualistiska drömmerier, hvilka han betecknat såsom sjukliga, och han hade framhäft Runeberg som mönster, liksom Bergstedt yrkat på verklighetens rätt att göra sig gällande i dikten. Och hvad gömmer sig slutligen bakom detta häfdande af en viss begränsad art af realism? Ingenting annat än hvad jag redan kallat för det *abstrakta skönhetsidealet,* hvilket var utmärkande för den Schiller-Goetheska konstuppfattningen. Den Hegel-Vischerska estetiken hade just abstraherat sina teser hufvudsakligen öfver den antika konsten och den tyskt-klassiska. Det valspråk, som vi höra ynglingarna från sextiotalet ständigt upprepa och som så vackert uttrycker deras varma idealism och optimistiska syn på lifvet: *det sanna, det goda, det sköna,* det är intet annat än det tyska humanitetsidealet i en ny och speciellt filosofisk form.

Detta program hade med andra ord redan i dikten uttryckts af Runeberg — och Runeberg är också, fullt konsekvent, det mönster, som Dietrichson framför allt framhäfver. Äfven i prosan var det redan representeradt. Friherrinnan Knorring gifver det ett synnerligen lyckligt uttryck i *Torparen* liksom Björnson i sina folklifsskildringar, i den för hela perioden så betecknande *Synnöve Solbacken* hvilken vi numera visserligen icke finna synnerligen realistisk men däremot alltjämt lika fängslande, som då den först framkom.

Men hela detta program, som Dietrichson under dessa år uttalade dels i sina föreläsningar, dels i sina skrifter, hade efter allt att döma större verkan, än hvad dess innehåll angifver. Detta ord, *realism,* som han utkastade och utvecklade genom att jämföra de fyra nationalskalderna

Oehlenschläger, Tegnér, Wergeland och Runeberg, verkade som en tändande gnista, och det nådde under dessa år till och med fram till Strindberg, fast det af honom tolkades på ett annat sätt.

I mångt och mycket utgjorde således Signaturernas program från 1860 ett återupprepande af hvad som uttalats omkring år 1840 i Uppsala.

Detta märkes icke minst, om man genomgår denna skaldeskolas dikter. Man erinras då ofta om den föregående utvecklingen. Man finner t. ex., huru högt dessa skalder ställde Runeberg. Nyblom har skrifvit en rent klassisk bit om honom, inledningen till de samlade skrifterna, hvilken just angifver, huru uppburen han vid denna tid var, och hvilken stor roll han spelade i den svenska dikten. Fjalar (redan namnet angifver Runebergsbeundraren) yttrar mycket betecknande i en af sina sånger:

Hur den strålade, din panna,
hur din kind fick rosors färg,
när jag läste högt ur Hanna
af vår skald, vår Runeberg.

Spåren af honom märkas också litet hvarstädes (t. ex. i Bäckströms dikt »Vid Fredrikshall»). Äfven Malmström, då högeligen uppburen, har stått som mönster för dessa ungdomar. Mer än en gång finner man, att det är det speciella Malmströmska tonfallet, som återklingar i deras dikter, och deras lyrik är också liksom hans af öfvervägande reflekterande art.

Betecknande för denna skola är vidare den ständigt återkommande folkviselonen. Flera af dess vackraste sånger gå i denna dur, så t. ex. Wirséns *Herr Olof:*

På ängen under det mörka fjället,
där är det ställe, där leken går
från solnedgången till hanegället
och helst när månen på fästet står.
De ljusa lindar
där hålla vakt,
ej störs af vindar
den tysta trakt,
men strålar darra på hvarje blad,
och gräset glittrar i daggens bad.
Kommen I ej?
Kommen I ej, Herr Olof?

Eller Bäckströms *Herr Stens visa:*

Herr Sten, den unge Sture,
han stridde i Dufnäs skog,
och om mig så vingar bure,
jag vet, hvart jag flöge nog:
»I ärlige dalabönder,
slån sköldar och hjälmar sönder!»

Egendomligt för tiden är, att denna folkviseton uppfattas som en art af historisk realism. Det låter besynnerligt för oss, men den historiska kritiken af vår folkviselitteratur hade ännu icke börjat, och man trodde sig i dessa ballader ofta hafva dokument af oskattbart historiskt värde. Bergstedt har en sammanställning, som i detta afseende är mycket belysande, då han säger: »Det historiska eller, för att nyttja ett förkättradt namn, det reella, har i konsten redan till betydlig del gjort sig gällande: vi påminna om Walter Scott, om vår Södermark, om folkvisan. Och om någon säger oss, att allt detta är mera verklighet än konst, så förskräcker det oss icke. Fantasien, denna ädla Guds gåfva, skall ändock icke blifva utan syssla i den mänskliga odlingens tjänst.»

Det finnes bland dessa Signaturer flere älskliga skalder af ett fint och innerligt skaplynne. Innerligheten, vekheten, välljudet är det som särskildt karaktäriserar dem.

Den störste i denna krets och jämte Viktor Rydberg denna slutande periods förnämste poet är Snoilsky, en förnäm och vacker gestalt, vid hvilken ögat gärna dröjer. Han slog igenom med de italienska bilderna, som funnos i Signaturernas ofvannämnda tredje samling, 1865, där man bland annat läste denna så ofta citerade och lika ofta med förtjusning hörda dikt:

Jag bringar drufvor, jag bringar rosor,
jag skänker i af mitt unga vin,
på alla stigar, på alla kosor
jag slår den ljudande tamburin.

och med ungdomlig liffullhet promenerade han sin kosmopolitiska frihetsträngtan genom Europa, liksom förut Strandberg och Sturzen-Becker, sjungande för Polens och Danmarks sak. Men det är en skillnad mellan dessa sånger och

Strandbergs. Hos Snoilsky finner man aldrig dessa stora ord, som utmärkt Strandbergs ungdomsdikter. Längre fram på sin väg genom lifvet mötte Snoilsky den nya riktningen. Utan tvifvel var han bland hela sin krets den, som hade mest förståelse för det nya. Man ser, huru han i sina senare poemer har skrifvit vackert och känslofullt om storstadselände och trälande arbetare, »Porslinsfabriken», »Den tjänande brodern», men med säker känsla för sitt temperaments och hela sin begåfnings art gick han i denna riktning icke öfver en viss gräns. Det fordrades andra händer än grefve Snoilskys för att utföra detta brutala nedrifningsarbete, och han drog sig också tillbaka i sitt drömslott och framtrollade detta galleri af praktfulla gobeliner, *Svenska bilder*, som länge skall bevara hans namn i den svenska diktens häfder.

Viktor Rydberg är eljest den man, som rikast och allsidigast representerar denna tids hela bildning och skaldekonst. Det hvilar visserligen icke alltid den friskhet och omedelbarhet öfver hans diktning, som öfver de stora skaldernas i början af seklet. Därtill voro denna tids idéer redan för utnötta och dess konståskådning för gammal och schablonmässig. Men det är dock i denna krets af stora och harmoniskt utbildade naturer, som han har sin plats.

Han hade en lång och hård väg att vandra, innan han slutligen nådde fram till erkännande. Student blef han sent och stannade kort tid vid akademien; sin rika och omfattande bildning förvärfvade han därför så godt som uteslutande på egen hand. Småningom genomlöpte han och försökte han sig på hart när alla områden af tidens vetande. Han var filolog, mytolog, kulturhistoriker, filosof, religionshistoriker o. s. v. Dessutom verksam som tidningsskrifvare, romanförfattare, föreläsare och skald.

Viktor Rydberg har sina rötter djupt nere i nyromantiken och äfven hans lif och diktning bekräfta således, hvad jag ofvan framhållit, att hela denna tids diktkonst i viss mån är ett återupplifvande af stämningarna från seklets början. *Singoalla*, kanske hans yppersta poetiska verk, säkert i hvarje fall det som vittnar om den största fantasistyrkan, är helt nyromantiskt till anda och stämning, och i flera af hans dikter, liksom i hela hans världsåskådnings dragning åt en viss byzantinsk asketism, erinras man om Stagnelius och hans nyplatonism. Rydberg var i djupet af sin själ mystiker

och drömmare men samtidigt af en skarpt rationalistisk läggning. Det är just denna dubbelhet i hans natur, som så mäktigt drifver honom att syssla med alla arter af mysticism och magi, studier, hvilka inleda och förbereda hans religionshistoriska forskningar; men alltid upplöser hans förstånd dessa drömbilder, utan att de dock helt förlora väldet öfver honom själf. Han erinrar i icke ringa mån om amerikanaren Poe, som han säkert tidigt lärt känna.*

Utåt skulle denna drömmare icke på långt när varit så verksam och fruktbar som han blef, om icke den praktiske vännen Hedlund stått vid hans sida och drifvit på. Nu var det hans lycka, att han så länge kom att syssla med tidningsskrifveri, utan att likväl detta fick tillfälle att slita ut honom. I stället mognade han långsamt och i tysthet till större dåd. Såsom journalist är han liberal och framför just åtskilliga af de nya tankar, som från demokratisk synpunkt ännu kunde göras gällande, t. ex. folkbeväpningen och framför allt de religiösa frågorna. Äfven hans konståskådning är under femtiotalet präglad af tidens allmänna uppfattning; han vill något praktiskt och etiskt med sitt författarskap, och flera af hans förnämsta prosaskrifter under denna tid äro afgjordt tendensromaner. Det gäller framför allt om *Den siste Athenaren*, hvarest han under historisk mask riktade ett slag mot statskyrkan och dogmkristendomen.

Längre fram spelade Goethe en stor roll i hans lif, och särskildt under hela sextiotalet, medan han öfversatte Faust, lefde han i Goethestämningar. Ingen svensk har hittills så genomträngt sig med och återspeglat de olika sidorna af Goethes väsende som Rydberg. Liksom för Goethe och hans hjälte Faust, var hela hans eget lif ett sträfvande efter vetande och sanning: ständigt mera ljus!

Denna mångsidighet, som utmärkte Rydberg, gör att han ensam och rikare än någon annan gifver uttryck åt hela tidens idélif. I sin lyrik når han åtminstone ställvis högre än någon annan skald under denna period. Hans *Kantat* är ett verkligt ode, fylldt af ett stort och mäktigt patos, som skarpt kontrasterar mot den viston, som eljest

* Redan i hans första följetongsroman, *Vampyren* (1847), har man ett motiv, som troligen hänvisar på bekantskap med Poe, nämligen en apa som med en rakknif mördar en människa. Jämför Poes »The murders in the Rue Morgue».

helst anslogs af Signaturtidens skalder. Den har sin plats vid sidan af Kellgrens körer i Gustaf Wasa och Tegnérs Svea. Och hans *Romerska Dagar* angifva just den punkt, till hvilken denna tids prosa hunnit, som är mindre högstämd och bildrik än den Tegnérska och i motsats till den följande periodens ännu abstrakt i sina linjer och kysk i sina färger, men af ett melodiskt välljud och en genomskinlig klarhet. Den människouppfattning, som här söker tolka några af världshistoriens mest sammansatta och brokigt lefvande personligheter, är äfven den abstrakt och strängt spiritualistisk. Den föraktar att gräfva i dessa dock så sjukliga gestalters kroppsliga lidanden och lyten för att där söka lösningen på mer än en af deras själars gåtor. Och dock lär man knappast riktigt känna människosjälens strängaspel, om man icke också nedlåter sig till att undersöka den resonansbotten, öfver hvilken strängarna äro spända och ljuda. Har man i Vatikanens Rotonda skådat de olika bilderna af Hadrianus och hans älskling Antinous och genombläddrat Suetonius' skandalkrönika från det romerska hofvet, har man en känsla af att Rydberg skulle kunnat komma verkligheten närmare, om han velat. Hans Nero är dock i grund och botten för blek — endast en bild af Signaturtidens estetiker, icke af det blodfulla, mångskiftande, sönderfrätta odjuret Cesar Nero.

Rydbergs största och viktigaste lifsgärning är emellertid hans skrift *Bibelns lära om Kristus*, hvars betydelse för svensk kultur icke kan öfverskattas. Ty därmed åstadkom han ett afgjordt genombrott i de religiösa frågorna.

Vi hafva i det föregående sett, huru föga man vare sig i politiken eller litteraturen berört dessa. Och likvisst är det klart, att tiden i kraft af hela sin liberala riktning äfven i denna punkt skulle haft ett ord att säga. Liberalismen kämpade ju för större politisk och social frihet, och den borde således äfven, om den varit konsekvent, gjort detta på det religiösa området. Det ideal, som där borde föresväfvat den, var fullt genomförd religionsfrihet.

Men så hade hittills endast i ringa mån varit fallet. Och detta berodde helt enkelt därpå, att folket i det stora hela ännu i midten af seklet stod på något så när samma ståndpunkt som vid Uppsala mötes beslut: det hade en Gud och en tro. Filosofien, som ute på kontinenten sedan år-

hundraden drifvit sitt arga spel och småningom äfven lockat de öfriga vetenskaperna med sig, hade aldrig här hemma odlats med någon större ifver. Den religionsfientliga upplysningstidens läror hade icke nedträngt synnerligen djupt utan endast berört hofvet, aristokratien och poeternas lättsinniga skara, men däremot icke nått ned till folkets massa. Därför hade nyromantiken haft lätt för att utsläta spåren af neologien, och snart blomstrade åter i olika former (schartauanismen o. s. v.) den gammallutherska ortodoxien. Ännu i midten af seklet hade de svenska högskolorna ett öfvervägande teologiskt utseende, och teologien var nästan den enda lärda bana, som gaf säkert bröd. En lärare vid ett universitet kunde, hvilket hans studium för öfrigt var (t. ex. medicin), uppställa sig såsom sökande till ett pastorat eller annat prästerligt ämbete utan särskild examen. Och likaledes se vi, huru landets största snillen, en Tegnér m. fl., osökt sluta sina dagar såsom biskopar.

Icke heller fanns det i Sverige såsom i de flesta europeiska länder bekännare af andra trossamfund, till hvilka hänsyn af olika skäl måste tagas. Sverige hade ju allt sedan femtonhundratalet, då katolicismen med tjänliga medel utrotats, varit ett ovanligt rent protestantiskt land. Läseriet, som då och då blossat upp, hade helt enkelt undertryckts.

Under fyrtiotalet förändrades emellertid dessa förhållanden. Dels började vid denna tid statskyrkans stridigheter med olika sekter och läseriet, stridigheter, hvilka sedan aldrig riktigt upphört. En af de första var bråket med metodisterna och deras predikant Scott (1840). Främmande trossamfund begärde och erhöllo äfven delvis rättighet till fri religionsutöfning. Så fingo judarna lika rättigheter med landets egna invånare genom en serie förordningar af år 1838, 1860 och 1873.

Men samtidigt började äfven från olika synpunkter angreppen på statskyrkan och ortodoxien. Vi hafva sett, huru Almqvist vid denna tid vågat vidröra båda, men hans uppträdande blef icke af någon afgörande betydelse. Mycket uppseende väckte 1841 ett åtal af en öfversättning från tyskan, *Strauss och Evangelierna*, en tarflig bearbetning och sammanställning af den tyske bibelkritikerns arbete, som utkommit på Hiertas förlag. Större verkan utöfvade originalarbetet, hvilket flitigt lästes i de teologiska kretsarna och vann många

anhängare i det tysta, fast arbetet ofta motbevisades i tidskriftslitteraturen. Under det följande årtiondet uppstod äfven en frisinnad teologisk litteratur här hemma. Ett af de förnämsta arbetena af denna art var Nils Ignells *Mänskliga utvecklingens historia*, hvilket af Viktor Rydberg gjordes till föremål för en lång artikelserie i Handelstidningen 1858. Rydberg var då sedan länge sysselsatt med filosofiska och teologiska studier och skref äfven åtskilliga recensioner och artiklar angående dessa ämnen.

Närmaste anledningen till Rydbergs utgifvande af Bibelns lära om Kristus var en särdeles betecknande händelse, som året förut tilldragit sig i Göteborg.

En lektor Ljungberg, en lärjunge till Boström, hade nämligen i maj 1861 hållit ett föredrag om de olika synpunkter, från hvilka filosofien och teologien utgå vid bestämmandet af de religiösa formerna. Han häfdade i sitt föredrag vetenskapens plikt och rättighet att med frimodighet och sanningskärlek forska angående de högsta frågorna. Föredraget refererades i Handelstidningen, men då Ljungberg fann vissa af uttrycken mindre exakta, uppstod en polemik, under hvars gång han fick närmare tillfälle att utveckla sina åsikter. Han förnekade därvid Kristi gudom och treenighetsläran. Detta gaf stiftets biskop, G. D. Björck, anledning att kritisera hans ställning till religionen i »Bibliskt lutherskt veckoblad för folket», och samtidigt sökte man förmå honom att utträda ur domkapitlet samt få honom afsatt från lektoratet. Detta lyckades emellertid icke. Ljungberg stod fast på sin post och lät icke undanskaffa sig. Man anmälde honom då för regeringen, men detta steg ledde icke heller till någon åtgärd.*

Det var denna händelse, som eggade Viktor Rydberg att framlägga sina åsikter i dessa frågor. *Bibelns lära om Kristus* utkom i slutet af maj 1862.

I viss mån hade ju redan sexton- och sjuttonhundratalets filosofi lämnat svar på de frågor, som Viktor Rydberg

* Ett par år tidigare hade rektor *J. N. Cramér* i Visby nedlagt sitt ämbete och i ett arbete: *Afskedet från kyrkan eller en fritänkares strödda anteckningar och betraktelser under läsningen af bibeln* utvecklat sin ståndpunkt. Samma år som Ljungbergska striden pågick utgaf han *En trosbekännelse.* — Inför Strängnäs domkapitel hade 1861 en kyrkoherde Hallin uttalat samma åsikter som lektor Ljungberg, Han undslapp emellertid icke så lätt som denne utan dömdes sitt ämbete förlustig. Dylika fall visa, huru sinnena voro upprörda.

undersökte i detta arbete. Den hade från förnuftets synpunkt förnekat såväl Kristi gudom som treenighetsdogmen. Men det viktiga och betydelsefulla var, att Rydberg, liksom de tyska bibeltolkarna, gick in i teologernas eget läger och med bibeltexten i hand uppvisade, att dessa dogmer icke ens funnos i den heliga bok, på hvilken kyrkan stödde sina läror.

Också var skriftens verkan oerhörd. Det hjälpte icke, att alla de förnämsta teologerna ryckte ut och försökte varna allmänheten för dessa irrläror och försvara det hotade fästet. Den andra upplagan dröjde icke att utkomma. Den tredje skulle lämnat pressen 1866 men fördröjdes på grund af vidlyftiga tillägg och följdskrifter ända till år 1868. Sedan har alltjämt nya upplagor varit nödvändiga, visande huru arbetet ständigt sysselsatt allt större kretsars uppmärksamhet. Det har förändrat hela den bildade allmänhetens uppfattning af de kristliga och kyrkliga problemen; åtskilliga tecken tyda på att dessa läror ännu dag för dag tränga djupare nedåt.

Men icke nog därmed. Själfva skriftens karaktär var sådan, att den icke minst måste göra intryck på teologerna. Det var omöjligt, att förneka författarens ärliga sanningssökande, fast försöken nog gjordes, och det var svårt att komma förbi den samvetsgranna och skarpsinniga, alltid på rikliga fakta stödda bevisföringen. Och visserligen var det icke en hädare eller hånare, som här förde ordet! Man såg tydligt, att det just var en djup känsla af religionens verkliga värde för människan, som förmått Viktor Rydberg att uppträda som han gjort. Också är det direkt till inflytandet från Viktor Rydbergs arbete, som man kan anknyta de ansatser till ett friare och mera bibelkritiskt uppfattningssätt, hvilket sedan i någon mån visat sig inom den svenska teologien.

Bibelns lära om Kristus är det viktigaste och betydelsefullaste inlägget i denna tids religiösa stridigheter. Men Rydberg fann äfven hjälpare under den polemik, som omedelbart följde efter bokens utgifvande, och efterföljare. Boström utgaf två år senare, 1864, ett angrepp på helvetesläran, i hvilken han berömmande omnämnde Rydbergs skrift och upprepade dennes anfall på åtskilliga af de öfriga kardinaldogmerna. Äfven Boströmianen Nyblæus ryckte ut till hans försvar.

I midten af sjuttiotalet, då Viktor Rydbergs inflytande

nådde sin höjdpunkt, fanns en hel skola, samlad kring tidskriften *Sanningssökaren*, hvilken arbetade i samma syfte som han.

Representationsreformens genomförande och Viktor Rydbergs Bibelns lära om Kristus beteckna hvar för sig slutlänkarna i liberalismens program.

Snart skulle detta hafva utspelat sin roll.

II.

Ty under tiden hade en stor och ny kulturriktning uppväxt i Europa.

Denna gång var det från naturvetenskaperna, som rörelsen utgick. Redan sedan midten af sjuttonhundratalet hade i vetenskapliga kretsar mycket talats och skrifvits om *transformismen*, eller försöket att förklara organismernas uppkomst på ett naturligt och vetenskapligt sätt. Det var denna teori, som nu återkom, fördjupad och berikad. Geologien hade i början af århundradet nått fram till en samlad uppfattning af jordens historia, i det att Lyell (1833) mellan de olika formationerna och deras djurarter trodde sig spåra ett sammanhang från de lägsta till de högsta djurformerna. Omkring 1830 rasade striden mellan Geoffroy Saint-Hilaire och Cuvier angående uppfattningen af släkt- och artbegreppets förhållande till hvarandra inom biologien. Redan vid denna tid se vi ett naturvetenskapligt uppfattningssätt af människan intränga i skönlitteraturen genom Balzac och Sainte-Beuve.

År 1859 utkom så Charles Darwins arbete om arternas ursprung, väl den betydelsefullaste tilldragelse under hela detta i öfrigt så märkliga sekel. Ty det var epokgörande tankar, som framburos i denna skrift. För första gången i mänsklighetens historia gjordes där ett försök att från en rent vetenskaplig synpunkt förklara organismernas uppkomst och utveckling, om hvilka man dittills haft uteslutande mytologiska föreställningar. Darwins teori kan i betydelse endast jämföras med Kopernikus' och Newtons upptäckter angående himlakropparnas mekanism och rörelser. Den

öppnar samma oändliga perspektiv för utforskandet af den organiska världen, som de senare visat sig hafva för bestämmandet af himlakropparnas natur och de lagar, hvilka de äro underkastade. Och år 1862 framlade Spencer i inledningen till sitt system, *First Principles*, en allmän teori om utvecklingens begrepp, hvilket just var det centrala i Darwins teori; under det följande decenniet bröto sig dessa nya åsikter långsamt väg genom motståndarnas argumenter, och steg för steg eröfrade utvecklingstanken vetenskap efter vetenskap, öfverallt befruktande, förnyande och omgestaltande.

Detta nya naturvetenskapliga betraktelsesätt dröjde icke att äfven intränga på litteraturens område. Från 1848 fram till sextiotalet förberedes småningom ett nytt ideal i franska litteraturen. Taine, arftagaren af Balzacs, Stendhals och Sainte-Beuves samlade psykologiska erfarenhet, sökte tillämpa de naturvetenskapliga metoderna på kritiken och litteraturhistorien. Flaubert, bröderna Goncourt och längre fram Daudet och Zola drefvo på olika sätt i Balzacs spår verklighetsskildringen ännu ett steg längre än mästaren.

Det var med andra ord *naturalismen* i vetenskap, konst och litteratur, som nu, än på det ena området, än på det andra, dök upp och sökte göra sig gällande. Här stå vi inför den stora och afgörande brytningen i seklets kultur, mot hvilken de föregående striderna mellan romantik och en dunkelt anad realism endast utgöra lätta förpostfäktningar. Man tror i allmänhet, att denna naturalism i närvarande ögonblick är död för alltid. Men det är föga sannolikt. Åttiotalets naturalism är visserligen slutad och aflöst af en hvilotid, men det var endast riktningens förtrupper. Lika otroligt, som det är, att dessa naturvetenskaper, af hvilka många knappast hafva en hundraårig tillvaro, sedan de nådde fram till sina grundläggande principer, plötsligen skulle afstanna i sin knappast påbörjade utveckling, lika otroligt är det, att den litterära naturalismen är förbi. Den darwinska teorien skall säkerligen mångfaldiga gånger genomkritiseras och fördjupas, och dess ännu jämförelsevis abstrakta hufvudbegrepp, ärftlighet och anpassning, genom nya studier specialiseras och berikas till en grad, om hvilken vi ännu knappast kunna göra oss en föreställning, innan den kan anses hafva sagt sitt sista ord. Icke heller är det troligt, att den moderna psykologien eller samhällsvetenskapen hafva

nått slutpunkten för sina undersökningar. Men därmed är också gifvet, att dessa nya uppfattningssätt alltjämt skola inverka på och bestämma litteraturen. Ännu hafva vi endast sett tvenne generationer sysselsatta med dessa nya problem, men naturalismen skall säkerligen liksom alla de stora litterära rörelserna i Europa, renässansen, pseudoklassiciteten, behöfva ett till två århundraden för att helt utveckla sitt tankeinnehåll. Vi hafva således ännu endast sett början af denna rörelse, om hvilken i själfva verket Geijer profeterade, då han i ofvan anförda bref yttrade: »Gif fan att både antikisera och romantisera. Det är förbi med bäggedera. Poesien har så länge sett i luften efter mönster, att det är tid hon vänder sig till det verkliga lifvet, till uppfattning, samling, utbildning af dess poetiska element. Det är den äldsta poetiska källan ... Äfven poesien måste såsom vetenskapen vända sig från de luftiga teorierna till observation af naturen och det mänskliga lifvet.» Ty just i dessa ord har han träffat en af naturalismens egendomliga sidor, den afgjorda brytningen med både antikens och romantikens estetik, dess bemödande att förutsättningslöst fördjupa sig i naturen och på olika sätt återgifva den. Utmärkande för denna riktning i dess redan tillryggalagda stadium är, att den kastade åt sidan den förut härskande teologiska människouppfattningen och helt sökte förklara människan från naturvetenskaplig synpunkt, hvarvid det psykologiska betraktelsesättet tills vidare kommit att undanskjuta det etiska och sociala. Taine eller Zola sökte betrakta människan och beskrifva henne med samma intresselöshet, som biologen betraktar en växt eller ett djur.

I detta betraktelsesätt låg således något ytterst afvikande från den vanliga, härskande uppfattningen, och hela riktningen fick också från sin början en starkt oppositionell karaktär samt utvecklade sig till radikalism icke minst i religiöst afseende.

Men ännu hade knappast det gemensamma i dessa olika rörelser gått upp för allmänheten. De flesta af dessa vetenskapsmän och författare hade icke fått ögonen öppna för hvarandras verksamhet. De hade icke trängt igenom; deras åsikter bekämpades, och de utgjorde öfverallt oppositionen.

Då var det, som stora och oväntade politiska händelser tilldrogo sig på olika ställen i Europa och förändrade den lyckliga och belåtna stämning, som härskat under femtio och sextiotalen, till djupt missnöje. Tyskland kämpade för

sin enhet och nyvunna maktställning. Genom kriget 1870—1871 besegrades Frankrike, och alla de missförhållanden, som utmärkt den Napoleonska regimen, blottades obarmhärtigt. De framsynte insågo, att landet ännu en gång måste reorganiseras och förnyas. Under dessa förhållanden var det, som folket fann sina tankar och känslor uttalade i naturalismens satiriska och pessimistiska samhällsskildringar. Den utformades nu till ett helt program, och under det följande decenniet behärskade Zola och hans efterföljare med sina tunga, allvarsdjupa och moraliska arbeten hela litteraturen.

Men äfven här uppe i Skandinavien fanns ett land, som några år tidigare varit utsatt för samma öde som Frankrike. Det var Danmark. Det hade legat där, försänkt i sina romantiska drömmerier om gammal fornnordisk hjältekraft och utan kunskap om de moderna gevären trott sig nog så mäktigt, då fienden kom öfver det och väckte det omildt till verkligheten. Kriget 1864 gjorde i Danmark slut på romantiken, och äfven där följde en pessimistisk och samhällskritisk litteratur.

Det är icke svårt att spåra det direkta sambandet mellan kriget och den följande diktningen. En af de män, på hvilka Danmarks olycksöde gjorde det djupaste intrycket, var Henrik Ibsen. Han hade tidigare skrifvit en rad af stolta dramer i den historiskt romantiska stilen. Men nu visar sig det första omslaget i hans diktning. Ifrig skandinav och medveten om, i hvilken skuld han stod till Danmark för hela sin bildning, greps han af djupt förakt för sina landsmän, hvilka icke kommit brödrafolket till hjälp. Att våldet och makten på sådant sätt kunde besegra rätten, förmörkade hela hans lifssyn. I hans följande dramer kom allt detta missnöje med människorna och samhällsförhållandena till utbrott. Så i hans första nutidskomedi, *Kjærlighedens komedie*, så i *Brand*, med dess angrepp på staten och statskyrkan, så i *Peer Gynt*, i hvilket drama han riktar ett dråpslag mot romantiken öfver hufvud.

Den man, som emellertid gaf hela rörelsen dess målmedvetna karaktär, var Georg Brandes. Redan under sextiotalets första år hade han väckt uppmärksamhet genom sina fina litteraturkritiker i »Fædrelandet», »Dagbladet» och »Illustreret Tidende». I striden om trons och vetenskapens förhållande till hvarandra (Striden om Tro og Viden, en

direkt utstrålning af Kierkegaards uppträdande några år tidigare) intog han redan sin skarpt afvisande hållning mot all uppenbarad religion och häfdade vetenskapens absoluta rätt att söka sanningen utan kyrkans förmynderskap. 1870 disputerade han för doktorsgraden på en tes öfver Taine, och under sjuttiotalets första år höll han dessa berömda föreläsningar, genom hvilka naturalismen bragtes till genombrott i Danmark och Norge. Några år senare antog Ibsens skaldskap ett ännu mera radikalt skaplynne (från och med *Samfundets Stötter*), och Björnstjerne Björnson, hvilken börjat såsom anhängare af uppenbarelseläran och romantiken, slog snart om liksom Jonas Lie m. fl. Det var således icke endast de yngre utan äfven åtskilliga af den äldre generationen, som rycktes med af det starka strömdraget.

Vi hafva i det föregående sett, huru mer än en företeelse i Sverige förebådat denna naturalism, hvilken nu fullrustad stod utanför rikets portar, färdig att spränga öfver vindbryggan. Almqvist hade uttalat liknande tankar. Fru Carlén i åtskilliga af sina bästa arbeten såväl som Sturzen-Becker hade ofta närmat sig till denna ståndpunkt. I religiöst afseende hade Viktor Rydbergs uppträdande förberedt en ännu radikalare ställning gentemot statskyrkan. Åtskilliga af de nya arbetena — Buckles Civilisationens historia, Darwins skrifter m. fl. — hade också öfversatts och på sitt sätt förberedt sinnena. Man hade en viss känsla af, att liberalismen var utblommad och brann af längtan efter något nytt. Representationsreformens genomförande hade satt sinnena i spänning, och nya samhällsklasser voro under dessa gynnsamma ekonomiska år i stark uppmarsch.

Likväl var det framför allt rörelsen bland brödrafolken och Georg Brandes' uppträdande, som i Sverige framkallade en återverkan.

Det är intressant att jämföra, huru den äldre generationen ställde sig till naturalismen i å ena sidan Danmark och Norge, å den andra i Sverige. En dylik jämförelse visar, huru mycket djupare och omedelbarare hela den nya diktningen verkade i de båda förra länderna. Ibsen, hvilken debuterat redan 1848, var en af de första, som gled ut ur romantiken. Björnson, Lie, Schandorph m. fl. följde. I Sverige däremot visar sig ställningen annorlunda. Äfven där hälsades Georg Brandes' uppträdande först med sympati af

åtskilliga bland de äldre, som Bergstedt, Viktor Rydberg och Snoilsky. Men det varade icke länge. Detta omslag beror säkerligen bland mycket annat därpå, att filosofien, den härskande Boströmianismen, var uteslutande spiritualistisk, någon erfarenhetsfilosofi hade ännu icke inträngt. Viktor Rydberg vände sig snart bort från naturalismen, hvars brutalitet och fullständiga religionslöshet icke kunde tilltala honom. Under sina sista år riktade han ständiga angrepp mot tidens materialism. Och Wirsén blef riktningens afgjorda motståndare samt bekämpade den såsom kritiker under hela dess fortgång.

I själfva verket var det endast en utaf de män, som redan uppväxt i sextiotalets estetiska atmosfär, som gjorde tigersprånget. Det var August Strindberg. Denne hade i slutet af sextiotalet debuterat med ett par för öfrigt obetydliga dramer närmast i stil med Schillers Die Räuber och nått upp på scenen med en liten bagatell, ett versdrama i den traditionella stilen, »Thorvaldsen i Rom». I början af sjuttiotalet skref han emellertid Mäster Olof, i hvilken redan de nya andarna husera, och i hans skildringar från studentlifvet, »Från Fjerdingen och Svartbäcken», har man förebudet till hans senare berättelsemanér. 1879 utkom därpå *Röda rummet*, en bitande satir öfver hela det dåvarande samhället och af en dittills osedd djärfhet i verklighetsskildringen: icke minst var det liberalismen med sitt nu utblommade och tomma frasförråd, som fick sitta emellan. Därmed bryter naturalismen igenom i Sverige, som efter hela den föregående långsamt sig utvecklande liberalismen tecknar sig som *en* enda samlad svallvåg, hvilken störtar in öfver landet och öfversvämmar det för att lika hastigt draga sig tillbaka och försvinna, sedan den på alla punkter reagerat mot romantiken. Hela rörelsen försiggår på ungefär tio år: det är åttiotalets litteratur i Sverige, i hvilken just den realism, som man så länge drömt om, uppenbarade sig, men på ett sätt, som icke motsvarade allas förväntningar.

Därmed är den epok, hvars hufvudlinjer jag i det föregående sökt teckna, till ända. Om vi ännu en gång kasta en blick tillbaka på denna tid, visar den sig i allo som en öfvergångsperiod mellan tvenne skilda skeden. Själfva denna

dess karaktär af brytningstid inser man kanske bäst, när man söker efter ett namn, som slående skulle kunna beteckna dess innehåll. Det står knappast att finna, och jag har helt enkelt nöjt mig med att såsom titel angifva rörelsens början och slutpunkt. I politiken utmärkes denna tid af en serie stridigheter mellan en ny samhällsklass, som efter freden och under gynnsamma ekonomiska villkor begär sin plats vid sidan om de öfriga stånden; och under denna strid bortsopas de sista spåren af det gamla enväldet och äfven de gamla stånden försvinna. Representationsreformens genomförande betecknar just slutpunkten på denna strid.

Ingalunda är tiden heller, som man ofta hör sägas, endast en efterklang från de stora skaldernas dagar. Tvärtom försiggår ett än hastigare, än långsammare framåtskridande. Det mest afgörande steget tages därvid af romanen, den nya diktart, som framväxer och hvilken står friast gentemot de härskande estetiska teorierna.

I självfva verket råder på alla områden under hela denna period ett ständigt framåtskridande, om det ock stundom kan förefalla långsamt och obetydligt i jämförelse med de hastiga omhvälfningar, som under seklets lopp försiggått på kontinenten. Men man bör icke glömma de stora hinder, som nya andliga strömningar hafva att öfvervinna, när de närma sig Sveriges kuster. Och allt, hvad som därute framväxer organiskt ur samhällets förutvarande ståndpunkt, är icke alltid utan vidare lämpadt för de svenska förhållandena. Sverige, som är beläget i utkanten af Europa och som ännu i midten af förra seklet på ett väldigt område knappast rymde tre millioner människor, och som till stora delar var obefolkadt och otillgängligt på grund af bristande kommunikationsmedel, kunde icke alltid lika hastigt upptaga och tillgodogöra sig dessa nya kulturströmningar. Till läge, klimat och andra yttre förhållanden erbjuder det stora likheter med Ryssland och kämpar delvis ända till den sista tiden med samma svårigheter som detta land. Ännu i denna dag behöfver man endast resa en fem timmars väg på järnväg från Stockholm till Dalarne och aflägsna sig något från de stora industriella anläggningar, som kanta Dalälfvens mäktiga armar, för att plötsligt känna sig försatt tre till fyra hundra år tillbaka i tiden, till Gustaf Wasas dagar. Så oberörda af nyare tiders sträfvanden kvarstå ännu de gamla traditionerna

ute i bygderna, där svensken framlefver sitt friska naturlif i de stora skogarna och vid de brusande älfvarna, föga bekymrande sig om dagens strider.

Men olikheterna med den östra grannen äro icke mindre påfallande. Folket är af ett helt annat skaplynne, intelligent, energiskt och som ett gammalt soldatfolk samtidigt väldisciplineradt och förtänksamt. Ett folk som oaflåtligt sträfvar framåt, hvarhelst det visar sig en möjlighet för detsamma att förbättra sin ställning!

Det är just denna motsats mellan landets karghet och ödslighet och befolkningens vakenhet och liflighet, som präglar hela det andliga lifvet i Sverige. Synnerligen skarpt framkommer denna motsats hvarje gång, som under det gångna seklet den stora europeiska revolutionsrörelsen på nytt kastar sig öfver landet. Icke mindre än tre gånger under loppet af ett sekel söker Rousseauismen i all sin lifaktighet att bryta in, men hvarje gång mötes den af ett bestämdt motstånd. Finnes det månne någon annan europeisk litteratur, där tre så typiska representanter för denna riktning uppträdt, nästan påfallande erinrande om Rousseau själf? Första gången är, då Thorild i slutet af sjuttonhundratalet drager i strid mot pseudoklassiciteten, ännu med hela den glädtighet och trosvissa naivitet, som utmärkte upplysningstiden. Han föll som ett offer för reaktionen under Gustaf IV Adolf. Andra gången sker det, då Almqvist upptar kampen, men bränningarna voro då så starka, att han själf försvann i böljorna, utan att någonsin verkligen nå land. Men för tredje gången förnyas striden af Strindberg, och äfven då kan man af själfva angreppets våldsamhet ana motståndets styrka. Också han har i åratal irrat fredlös i landen och stått i begrepp att öfvergifva fosterjorden. Men denna gång har denna strömning, buren af det stigande välståndet och underlättad på sin väg af de nya kommunikationsmedlen, trängt djupt ned, nästan till bottnen af samhället, och det behöfves endast ett yttre motstånd, en ekonomisk kris eller ett politiskt missöde för att det skall uppenbaras, hvilka stora andliga förändringar, som under de trettio sista åren försiggått i Sverige.

Litteraturförteckning.

Adlersparre, S. L—D., & Leijonhufvud, S., Fredrika Bremer. I—II. Stockholm 1896.

Ahnfelt, A., C. J. L. Almqvist. Stockholm 1876.

— — M. J. Crusenstolpe. I—II. Stockholm 1880—1881.

Atterbom, P. D. A., Litterära karakteristiker. I—II. Örebro 1870,

Berg, R. G:son, Litteraturbilder. Stockholm 1912.

Bergholm, A. H., Studier öfver C. J. L. Almqvist. Helsingfors 1902.

Bibliotekarien C. C. Gjörwells familjebref, utg. af O. Levertin. Stockholm 1900.

[Bremer, Ch.,] Fredrika Bremer. Sjelfbiografiska anteckningar, utgifna af *Ch. B—r.* I—II. Örebro 1868.

Bååth-Holmberg, C., »Frihetens sångarätt» i Sverige på 1840-talet. Stockholm 1889.

— — En svensk storman. Stockholm 1901.

Böttiger, C. W., Sjelfbiografiska anteckningar och bref. Stockholm 1881.

Carlén, J. G., Några blad om W. v. Braun. Inledning till skaldens Samlade arbeten.

Clausen, J., Skandinavismen. Köbenhavn 1900.

Cygnæus, F., Om Fänrik Ståls sägner. Helsingfors 1861.

— — Om J. L. Runeberg, förra häftet. Helsingfors 1873.

Dalman, V. F., Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—1865. I—II. Stockholm 1874—1879.

Dietrichson, L., En norrmans minnen från Sverige. I—II. Stockholm 1901, 1902.

— — Inledning i Studiet af Sveriges literatur i vort Aarhundrede. Kjöbenhavn 1862.

— — Det skönas verld. I—II. 1867—1879.

Eichhorn, C., Gustaf Lorents Sommelius. Lefnadsteckning. (Inledning till Samlade dikter.) Stockholm 1867.

— — Svenska studier. I—III. Stockholm 1869—1881.

Ekelund, Th. S. I., C. V. A. Strandberg. Stockholm 1878.

Erdmann, N., August Blanche och hans samtid. Stockholm 1892.

— — Sophie von Knorring. (*Finsk tidskrift* 1902.)

Estlander, C. G., J. L. Runebergs estetiska åsikter. Helsingfors & Stockholm 1888.
— — I fosterländska ämnen. Helsingfors 1898.
— — Runebergs skaldskap. Helsingfors 1902.
Flodman, A., Kritiska studier. Stockholm 1872.
Flygare-Carlén, E., Minnen af svenskt författarlif 1840—1860. 1—2. Stockholm 1878.
Fryxell, A., Bidrag till Sveriges litteraturhistoria. Hft. I—IX. Stockholm 1860—1862.
Gråsten, E., Kung Fjalar. (*Atheneum* 1898.)
Hultgren, O. J., Var regementspastorn Carl Jonas Ludvig Almqvist skyldig till de brott, för hvilka han anklagades? Uppsala 1881.
Key, E.. Sveriges modernaste diktare Carl Jonas Ludvig Almqvist. (*Ord och Bild* 1894.)
Lagus, E., Förklaringar till Fänrik Ståls sägner. Helsingfors 1894.
Lenström, C. J., Svenska poesiens historia. I—II. Örebro 1839—1840.
Levertin, O., Från Gustaf III:s dagar. (Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet.) Stockholm 1896.
Lindgren, H., Fredrika Bremer. (*Ord och Bild* 1898.)
Ljunggren, G., Lefnadsteckning af C. V. A. Strandberg. (Inledning till skaldens Samlade skrifter.) Stockholm 1877.
— — Lefnadsteckning af O. P. Sturzen-Becker (i »Valda skrifter»). Stockholm 1880—82.
— — Studier öfver Runeberg. I—II. (*Lunds Universitets Årsskrift* 1882—1883.)
Lysander. A. Th., C. J. L. Almqvist: Karakters- och lefnadsteckning. Lund 1878.
Nordensvan, G., August Blanche som vitter författare. (*Svea* 1899.)
— — August Blanche som lustspelsförfattare. (*Nordisk Tidskrift* 1896.)
Norling, B., Nya skolan, bedömd i literaturhistorien. Stockholm 1880.
— — Nya skolan, bedömd i nutidens press. Antikritik. Upsala 1882.
Nyblom, C. R., Estetiska studier. 1873.
— — Fredrika Bremer. (*Sv. ak. handl. från år 1886.* Del. 16.)
Mellin, G. H., Lärobok i svenska litteraturens historia. Stockholm 1860.
Mortensen, J., L. J. Hiertas medarbetareskap i tidningen Argus. [*Samlaren* 1902.]
— — Till Tintomaramotivets historia. (*Studier tillägnade Henrik Schück* 1905.)
Petersen, R.. Fredrika Bremer. Kjöbenhavn 1892.
Pingaud, L., Bernadotte, Napoléon et les Bourbons (1797—1844). Paris 1901.
Ridderstad, C. Fr., Regnbågen, interiörer från olika tider. Anteckningar och minnen. I. Linköping 1882.
Rydberg, V., Minnesteckning af C. V. A. Strandberg. (*Sv. Ak. Handl. från år 1796.* Del. 53.)
Schinkel-Bergman, Minnen ur Sveriges nyare historia. I—XII. Stockholm 1852 ff.
Schöldström, B., Lefnadsteckning af Emilie Flygare-Carlén. (Särtryck ur »Efterskörd» af Emilie Flygare-Carlén.) Stockholm 1888.
Seignobos, Ch., Histoire politique de l'Europe contemporaine. 2 éd. Paris 1899.

Strömborg, J. E., Biografiska anteckningar om J. L. Runeberg. I—V. Helsingfors 1880 ff.

Sturzen-Becker, O. P., Grupper och personnager från i går. Estetiskt historiska utkast. 1861.

— — Lefnadsteckning öfver Wilhelm von Braun.

Sturzen-Becker, R., Oscar Patrik Sturzen-Becker. I—II. Stockholm 1911 —1912.

Svanberg, H., Emilie Flygare-Carlén. Stockholm 1912.

Sylwan, O., Reaktionen mot fosforismen. (*Nord. tidskrift* 1901.)

— — Några ord om Runebergs ungdomsdiktning. (*Samlaren* 1902.)

— — Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt (1830—1860). Göteborg 1903.

Söderhjelm, W., Från Runebergs värld. (*Ord och Bild* 1897.)

— — J. L. Runebergs betydelse som skald. Helsingfors 1904.

— — Johan Ludvig Runeberg. I—II. Helsingfors 1904.

Tegnér, E., Bernhard Elis Malmström. Biogr. lex. n. f. 7.

— — Johan Nybom. Biogr. lex. n. f. 7.

Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och minnen, utg. af E. Tegnér. Stockholm 1889.

Warburg, K., »Onkel Adam», hans lif och diktning. (*Svea* 1881.)

— — Johan Nybom. (*Svea* 1890.)

— — Den börjande reaktionen mot nyromantiken. (*Samlaren* 1903.)

— — Carl Fredrik Bergstedt. (*Nord. tidskrift* 1903.)

— — Johan Gabriel Richert. I—II. Stockholm 1905.

— — Carl Snoilsky. Stockholm 1905.

— — »Det går an.» (*Ord och Bild* 1908).

Vasenius, V., Huru bör ett skaldeverk tolkas. (*Finsk tidskrift.*) 1909.

Wennerberg, G., Inledningen till Gluntarne. Stockholm 1882.

Vest, E., Johan Ludvig Runeberg. Stockholm 1902.

Wetterbergh, C. A., Självbiografi. Biogr. lexik. 20.

Wieselgren, H., Ur vår samtid. Stockholm 1880.

— — Lars Johan Hierta. Stockholm 1880.

— — Bilder och minnen. Stockholm 1889.

— — I gamla dagar och i våra. Stockholm 1900.

Wieselgren, P., Sveriges sköna litteratur. I—V. Stockholm 1883—1849.

Wirsén, C. D. af, Minnesteckning öfver C. W. Böttiger. (*Sv. akad. handlingar från år 1796.* Del. 56.)

Wrangel, E., Om Fänrik Ståls sägner. 1898.

Innehållsförteckning.

Från romantik till realism.

C. J. L. Almqvist.

Johan Ludvig Runeberg.

Lyriken.

Romanen.

Efterromantik.